НА ДОПОМОГУ ВИВЧАЮЧИМ ІСТОРІЮ ВКП(б)

VII

ПОЛІТВИДАВ при ЦК КП(б)У
1940

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

НА ДОПОМОГУ ВИВЧАЮЧИМ ІСТОРІЮ ВКП(б)

ЗБІРНИК СТАТТЕЙ ДО СЬОМОЇ ГЛАВИ „КОРОТКОГО КУРСУ ІСТОРІЇ ВКП(б)“

ПОЛІТВИДАВ при ЦК КП(б)У
1940

ВІД ВІДДІЛІВ ПРОПАГАНДИ І АГІТАЦІЇ КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО І МІСЬКОГО КОМІТЕТІВ КП(б)У

Цей збірник призначено на допомогу вивчаючим історію ВКП(б). В ньому вміщені статті і консультації, опубліковані в журналах «Большевик», «Пропагандист», «Исторический журнал», «Більшовик України», в «Комсомольской Правде» і ін.

Статті і консультації підібрано відповідно до VII глави «Короткого курсу історії ВКП(б)».

В помощь изучающим историю ВКП(б). Сборник статей к седьмой главе „Краткого курса истории ВКП(б)"

(на украинском языке)

Издательство политической литературы при ЦК КП(б)У
Киев, 1940.

Редактор *М. Ляхович* Техредактор *А. Міхелева*
Перекладач *Л. Ліснянська* Коректор *О. Славинська*

Політвидав, № 126. БФ № 1396. Замовл. № 1259. Тираж 20.000. Формат паперу 60 × 92[1]/16. Друков. аркуш. 14½. Паперов. арк. 7¼. В 1 друков. аркуші 43.000 зн. Здано до виробництва 31/VII 1940 р. Підписано до друку 14/XI 1940 р.

Ціна в оправі 3 крб. 25 коп.

Книжкова ф-ка Політвидаву при ЦК КП(б)У. Київ, Сінний майдан, 14.

Батальйонний комісар Г. СЕРЕБРЯНИЙ

ЛЕНІНСЬКО-СТАЛІНСЬКА «ПРАВДА» НАПЕРЕДОДНІ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

I

В боротьбі російського пролетаріату під керівництвом партії Леніна — Сталіна за завоювання влади і встановлення диктатури пролетаріату в Росії винятково важливу роль відіграла більшовицька газета «Правда».

Створена товаришем Сталіним в квітні 1912 року, «Правда» з перших днів свого існування була тісно зв'язана з робітничими масами і була яскравим виразником їх інтересів. Робітники любили свою «Правду». З усіх кінців країни в фонд «Правды» надходили робітничі копійки. В умовах найбільш диких переслідувань з боку царизму і наклепу з боку меншовиків і троцькістів, більшовицька «Правда» високо тримала прапор марксизму-ленінізму, стояла в центрі боротьби за більшовицьку партійність.

Підводячи підсумки діяльності «Правды» за 1912 — 1914 рр., товариш Сталін писав: «В центрі... боротьби за партійність, за створення масової робітничої партії стояла «Правда». Вона була не просто газетою, що підводить підсумок успіхам більшовиків... вона була разом з тим організуючим центром, згуртовуючим... спрямовуючим робітничий рух до однієї певної мети».

Напередодні імперіалістичної війни, 8 липня 1914 року, царські опричники закрили «Правду», арештувавши більшість співробітників цієї газети. Але ніяка сила уже не могла вирвати з робітничого класу те, що було в ньому посіяне ленінсько-сталінською «Правдою». «Правда» в ці роки виховала значні кадри робітників-«правдистів», які в 1917 році повели робітників і селян на повалення царизму і капіталізму.

Як тільки грянув грім Лютневої буржуазно-демократичної революції, більшовицька партія відновила свій бойовий орган — ленінсько-сталінську «Правду». Після трьохрічної перерви, 18(5) березня 1917 року, вийшов її перший номер. Це було справжнє свято нашої партії, величезна перемога російського пролетаріату.

Перші номери «Правды» в 1917 році виходили під редакцією товариша Молотова, який твердо і послідовно відстоював ленінську лінію в революції. З другого номера «Правда» стала органом Центрального Комітету і Петроградського Комітету РСДРП (більшовиків). Від Петроградського Комітету в редакцію був введений М. І. Калінін.

12 березня 1917 року з далекого заслання повернувся товариш Сталін. І в цей же день на розширеному засіданні ЦК йому було доручене керівництво центральним органом партії — газетою «Правда».

Весною 1917 року більшовицька партія не мала значних коштів для видання газети. Більшовики не мали навіть своєї друкарні. Але більшовики мали невичерпне джерело найглибшої симпатії і підтримки з боку мільйонних мас робітників і солдатів. І перший же номер «Правды» закликав робітників створити «залізний фонд робітничої преси».

«Товариші! — закликав Петроградський Комітет.— ... Робітнича газета не може *залежати від примх* і зажерливості панів капіталістів. Робітнича газета повинна мати *власну друкарню*. Придбання друкарні вимагає значних коштів. Нехай кожний робітник пожертвує в залізний фонд «Правды» весь заробіток першого дня роботи після забастовки. Друкарня робітничої с.-д. газети «Правда» може бути придбана тільки *на кошти самих робітників*».

Протягом найближчих днів потрібні кошти були зібрані і друкарню куплено. Листи робітників і солдатів говорять про те, як дорога їм була «Правда». Ось два приклади:

«Солдати саперної команди 484 піхотного полку вітають газету «Правду», як єдину захисницю інтересів солдатів і трудящого класу. Шлемо на «Правду» що можемо: 7 георгіївських медалей, 2 карбованці сріблом і 1 карбованець — кредитку».

Команда майстрових 348 полку писала:

«... Вельмишановні товариші більшовики інтернаціоналісти! Прочитавши у вашій, нами любимій, газеті вашу відозву про посильну допомогу для підтримання вашої і нашої разом газети, ми, майстрові 348-го полку команди, в числі 15 чоловік, зібрали невелику суму трудових грошей, які й посилаємо вам. Разом з тим шлемо вам наше співчуття у вашій боротьбі з контрреволюцією.

Стійте ж, товариші, непохитно: за вами стоїть завжди сильний і мужній ар'єргард, на битву і на смерть готовий».

II

Після Лютневої революції більшовицька партія відновила свої організації, вийшла з підпілля і виступила на чолі мас.

Уже в своєму першому номері більшовицька «Правда» вказувала робітникам і солдатам:

«Ще не зникла небезпека реваншу з боку старого порядку... буржуазні партії уже тепер намагаються ввести революцію в помірне річище — організують офіцерів, закликають солдатів коритися їм, висловлюються за монархічну форму правління.

Пролетаріат повинен пам'ятати, що тільки з зброєю в руках він може зміцнити свої завоювання і довести справу революції до кінця...»

«Гідра реакції може ще підняти свою голову. Завдання народу і його революційного уряду — подавити всякі протинародні контрреволюційні заміри».

«Правда» відіграла надзвичайно важливу роль в справі відновлення партійних організацій і встановлення зв'язку місцевих організацій з ЦК. З усіх кінців країни неслись привітання «Правде».

У восьмому номері газети появилась перша стаття товариша Сталіна «Про Ради Робітничих і Солдатських Депутатів». В цій статті товариш Сталін поставив завдання дальшого розвитку революції, вказавши на необхідність кріпити союз робітників і селян.

«Органами цього союзу,— писав товариш Сталін,— і є Ради Робітничих і Солдатських Депутатів.

І чим тісніше згуртовані ці Ради, чим міцніше вони організовані, тим дійсніша виражена в них революційна влада революційного народу; тим реальніші гарантії проти контр-революції.

Зміцнити ці Ради, зробити їх повсюдними, зв'язати їх між собою на чолі з Центральною Радою Робітничих і Солдатських Депутатів, як органом революційної влади народу,— ось в якому напрямі повинні працювати революційні соціал-демократи» (*Ленін — Сталін*, Вибрані твори 1917 року, стор. 9 — 10, Госполитиздат, 1938 р.).

В чотирнадцятому і п'ятнадцятому номерах «Правды» появився перший лист Леніна з числа його знаменитих «Листів з далека», в якому Ленін дає глибоко-науковий марксистський аналіз політичному становищу Росії.

19(6) квітня редакція «Правды» сповістила про прибуття Леніна зза кордону і про те, що Ленін приступив до роботи в редакції. В адрес «Правды» з усіх кінців країни потекли привітання вождю більшовицької партії.

В двадцять шостому номері газети були вміщені історичні «Квітневі тезиси», в яких В. І. Ленін дав вичерпну програму дій партії в нових умовах. «Квітневі тезиси» завершили нову орієнтировку партії. Вони допомогли партії «одним махом,— як говорить товариш Сталін,— вийти на новий шлях». Партія з величезним ентузіазмом зустріла ленінські тезиси. «Правда» опублікувала багато резолюцій місцевих партійних організацій і партійних конференцій, що вітали ленінські тезиси.

В тому, що партія так швидко сприйняла ленінські «Квітневі тезиси», величезна історична заслуга належить «Правде», яка під керівництвом товариша Сталіна вела партію в правильному напрямі, на перехід від першого етапу революції до другого, до етапу соціалістичної революції. В руках Леніна і Сталіна газета «Правда» була могутньою зброєю в справі нової орієнтировки партії, коли вона брала курс на соціалістичний переворот.

III

Після Квітневої конференції більшовицької партії «Правда» провела велику роботу по революційній мобілізації мас навколо «Квітневих тезисів» і рішень конференції.

Ленін в своїх промовах на Квітневій конференції вказував на те, що революція переживає мирний етап свого розвитку. Партія більшовиків повинна терпеливо з'ясовувати солдатам і селянам необхідність спільних дій з робітниками. Більшовики повинні терпеливо з'ясовувати трудящим, що без заміни влади буржуазного Тимчасового уряду урядом Рад трудящі не одержать ні миру, ні землі.

В тридцять дев'ятому номері «Правды», в статті «Уроки кризису», Ленін писав: «Час не жде. За першим кризисом підуть інші. *Всі* сили віддайте справі освічення відсталих... Лозунг дня: роз'яснюйте точніше, ясніше, ширше лінію пролетаріату, *його* шлях до закінчення війни. Стройтесь міцніше, ширше, повсюдно в пролетарські ряди і колони! Згуртовуйтесь навколо своїх Рад, всередині їх товариським переконанням і переобранням окремих членів старайтесь згуртувати навколо себе більшість!» (*Ленін,* т. XX, стор. 228).

В статті товариша Сталіна «Землю — селянам» і в статті В. І. Леніна «З'їзд селянських депутатів» «Правда» кликала селян організуватися в Ради і по-революційному розв'язувати питання землі і державного управління.

Виняткове значення в справі мобілізації мас навколо більшовицьких лозунгів мали промови Леніна про ставлення до Тимчасового уряду і про війну, вміщені в «Правде». Ленін довів, що війна має імперіалістичний характер, оскільки вона ведеться в інтересах буржуазії. «Клас, який панує, визначає політику і в війні»,— говорив Ленін. Вихід з війни — тільки в революції.

Напередодні червневої демонстрації більшовицька «Правда» проявила блискучі зразки бойової агітації і мобілізації робітників під більшовицькими лозунгами. «Правда» вийшла під аншлагом «Завтра демонстрація». Від імені більшовицької партії «Правда» кликала на вулицю робітників і солдатів. «Докладіть всіх зусиль до того,— закликала «Правда»,— щоб наші вимоги голосно пролунали на всю країну. Нам потрібна не просто прогулянка. Нам потрібен огляд сил. Нам потрібна

демонстрація, яка допомагала б практичному проведенню наших вимог в життя. Беріть справу у власні руки» («Правда» № 84).

В тому ж номері «Правды» була вміщена відозва більшовиків «До всіх трудящих, до всіх робітників і солдатів Петрограда». Ця відозва, написана товаришем Сталіним, є чудовим зразком більшовицької агітаційної літератури. В короткій, але виразній формі товариш Сталін дав нищівну критику політики Тимчасового уряду, меншовицько-есерівської ради і ВЦВК. В цій же статті були дані лозунги для демонстрантів.

Сталінські лозунги переважали на демонстрації.

Оцінку значення червневої демонстрації Ленін дав у статті «Вісімнадцяте червня». «... 18 червня,— писав Ленін,— було першою політичною демонстрацією *діяння,* роз'ясненням — не в книжці або в газеті, а на вулиці, не через вождів, а через маси,— роз'ясненням того, як різні класи діють, хочуть і будуть діяти, щоб вести революцію далі» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 160).

Червнева демонстрація розбила змову, яка мала на меті розгромити більшовицьку партію; вона показала життєвість більшовицьких лозунгів. Більшовики виступили як партія, тісно зв'язана з масами робітників і солдатів. Це заставляло скаженіти буржуазію і її меншовицько-есерівських прихвоснів. Вони стали готувати провокацію, щоб розгромити більшовицьку партію і знищити її бойовий орган «Правду».

18(5) липня контрреволюційними частинами була розгромлена редакція «Правды». Тимчасовий уряд вважав, що з більшовицькою пресою покінчено. Але уже другого дня, 19 липня, вийшов «Листок Правды», який по суті був черговим номером «Правды».

Рискуючи життям, робітники більшовики-«правдисти» поширювали свою рідну газету. Робітник Воінов був по-звірячому вбитий на вулиці лише за те, що поширював «Листок Правды». Такі вбивства мали місце і в інших містах. Але перемога реакції була тимчасовою.

В першому номері газети «Рабочий и Солдат», яка стала виходити замість «Правды», товариш Сталін в статті «В чому наша сила?» писав: «Ми — партія пролетаріату, що бореться за своє визволення. Не зможе не піти з нами і солдат, змучений, виснажений, якого знов позбавляють здобутих свобод, якому знову загрожують каторга і смерть. Піде з нами і селянин, який досі землі не одержав, досі полегшення не відчув.

І так завжди. Кожна наша «поразка» перетворюється в нашу перемогу, кожна перемога наших противників — в їх поразку.

Так було завжди, так буде і тепер».

Розгром «Правды» викликав обурення серед робітників і солдатів. Так, солдати однієї з інженерних частин Північного

фронту в своєму «некролозі» розгромленій «Правде» писали: «В бурі і грозі народилась ти, перша робітнича газета. На уламках самодержавства першим пролунав твій могутній голос на захист найбільш знедоленого класу. Полум'яні заклики твої будили революційний ентузіазм широких мас і кликали їх вперед. І голос твій породжував відгук. Вся Росія вкрилась твоїми братами по зброї. Ти стала вождем численної армії... Ти житимеш, наша робітнича «Правда»! Поки існуватиме пролетаріат, нема сили, яка могла б знищити його душу, його мозок» («Рабочий и Солдат» № 1).

IV

В дні VI з'їзду партії «Рабочий и Солдат» вмістив уривки із звіту товариша Сталіна про політичну діяльність ЦК і про політичне становище, а також резолюції VI з'їзду партії. Ці матеріали мали величезне значення для мобілізації партії і широких мас навколо лозунга повалення Тимчасового уряду.

З 26(13) серпня замість закритої газети «Рабочий и Солдат» стала виходити газета «Пролетарий». Передова стаття першого номера «Куди веде Московська нарада?» була написана товаришем Сталіним; стаття викриває контрреволюційну суть «Московської наради». Товариш Сталін попереджає робітників і солдатів про можливість контрреволюційної змови. В цьому ж номері газети опублікована відозва ЦК до робітників і солдатів, в якій революційні маси закликаються влаштовувати мітинги і збори протесту проти «Московської наради».

10 вересня (28 серпня) в передовій статті «Ми вимагаємо» товариш Сталін пред'явив вимоги більшовицької партії до ради і ВЦВК. Ці вимоги мобілізували робітників на боротьбу з корніловщиною. «Робітники і солдати Петрограда! — закликала газета. — Генерал Корнілов, головнокомандуючий російською армією, іде брати з бою кріпость російської революції. Запроданство і зрада поміщиків і капіталістів доведені. Доведемо і ми свою безмежну відданість справі революції, загальній справі робітників, солдатів і селян» («Рабочий» № 4).

Наступний номер газети «Рабочий» вийшов з великим підзаголовком на першій сторінці: «Змова проти революції». Передова стаття, написана товаришем Сталіним «Змова триває», кликала до пильності. В газеті наводилось багато повідомлень про готовність робітників і солдатів різних заводів і військових частин до боротьби з Корніловим.

Корніловський заколот був розгромлений. Широкі маси робітників і солдатів відходили від меншовиків і есерів, стаючи на сторону більшовиків. Перехід Петроградської і Московської рад був найяскравішим виразом цього факту. Назрівали умови для побідоносного збройного повстання. Більшовицька партія, згуртована навколо Леніна і Сталіна, готувала маси до

революції. Почався період організації штурму капіталізму (вересень — жовтень 1917 року).

Після одержання листів Леніна «Більшовики повинні взяти владу», «Марксизм і повстання», а також після рішення Центрального Комітету від 15 вересня приступити до негайної підготовки повстання, «Правда», під керівництвом товариша Сталіна, взялась за це складне і трудне завдання. Треба було, агітуючи за збройне повстання, не висловлюватись про це прямо, не говорити слова «повстання». Це завдання блискуче виконав товариш Сталін. Через день після засідання ЦК товариш Сталін в статті «Вся влада Радам!» писав:

«Революція йде. Обстріляна в липневі дні і «похована» на Московській нараді, вона знов підводить голову, ламаючи старі перепони, творячи нову владу. Першу лінію окопів контрреволюції взято. Слідом за Корніловим відступає Каледін. В огні боротьби оживають померлі було Ради. Вони знов стають при кермі, ведучи революційні маси.

Вся влада Радам — такий лозунг нового руху» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 384).

В наступному номері «Рабочего Пути» (виходив замість закритої газети «Рабочий») товариш Сталін продовжує закликати до повстання:

«... В Росії,— писав він в статті «Про революційний фронт»,— відбувається вирішальний процес виростання нової влади, дійсно народної, дійсно революційної, яка веде одчайдушну боротьбу за існування. З одного боку — Ради, що стоять на чолі революції, на чолі боротьби з контр-революцією, яка ще не розбита, яка тільки відступила, розсудливо сховавшись за спиною уряду. З другого боку — уряд Керенського, який покриває контр-революціонерів, який змовляється з корніловцями (кадети!), який оголосив війну Радам, намагаючись їх розбити, щоб самому не бути розбитим.

Хто переможе в цій боротьбі — в цьому тепер вся суть» (*Там же,* стор. 386).

Коли було прийнято історичне рішення на пленумі ЦК більшовицької партії про збройне повстання 23(10) жовтня 1917 року, товариш Сталін в дуже тонкій формі через «Правду» повідомив про це більшовицькі організації. В передовій статті тридцять п'ятого номера «Рабочего Пути» «Влада Рад» товариш Сталін писав: «Настав момент, коли лозунг «вся влада Радам» повинен бути, нарешті, перетворений в життя».

Статті товариша Сталіна не говорили прямо про повстання. Але вони щільно підводили маси до розв'язання питання про владу. Товариш Сталін блискуче виконав директиву Леніна про агітацію за повстання, в легальній пресі. Всі більшовицькі партійні організації сприймали передові статті товариша Сталіна в «Правде», як бойові директиви, що йдуть від Леніна.

В. І. Ленін дав дуже високу оцінку діяльності товариша

Сталіна на посту редактора центрального органу партії. Ленін писав: «Зараз не будемо спинятися на фактах, які свідчать про наростання нової революції, бо, судячи по статтях нашого центрального органу «Рабочего Пути» партія уже вияснила свої погляди по цьому пункту. Наростання нової революції являє собою явище, здається, загальновизнане партією» (*Ленін*, т. XXI, стор. 215).

Таким шляхом проникали в широкі маси через «Правду» директиви більшовицької партії. В кожному номері «Правда» організовувала сили революції. Робітники заводів, солдати військових частин, Ради різних міст, потім і з'їзди Рад переходили на сторону більшовиків. Сторінки «Правды» заповнені яскравими документами, що малюють цей перехід. Створювались ревкоми, організовувались загони Червоної гвардії, озброювались робітники, приводились в бойову готовність більшовицькі полки і флот.

«Правда» під керівництвом товариша Сталіна мобілізовувала партію, робітничий клас, солдатів на збройне повалення буржуазного уряду, безпощадно викриваючи різні махінації меншовиків і есерів, які прагнули закріпити в Росії лад буржуазного парламентаризму (демократична нарада, передпарламент і т. п.).

Одночасно більшовицька «Правда» вела безпощадну боротьбу із зрадниками робітничого класу і штрейкбрехерами революції Каменєвим і Зінов'євим. В газеті «Рабочий Путь» від 1, 2 і 3 листопада (нового стилю) Ленін не лишив каменя на камені від капітулянтської контрреволюційної платформи Каменєва і Зінов'єва.

В міру того як наближався момент повстання, «Правда» все більше уваги приділяла організації збройних сил революції і боротьбі з провокаціями уряду. Особливий інтерес в цьому відношенні має стаття товариша Сталіна «Чекати вам — не дочекатися», надрукована в двадцять третьому номері газети «Рабочий Путь». Товариш Сталін пише:

«Свідомо і організовано іде до перемоги революційний пролетаріат. Дружно і упевнено згуртовуються навколо нього селяни і солдати. Все голосніше і голосніше лунає поклик: вся влада Радам! Паперова коаліція в Зимовому палаці... чи витримає вона натиск?

Ви хочете порізнених і передчасних виступів більшовиків?

Чекати вам — не дочекатися, пп. корніловці...» (*Ленін — Сталін*, Вибрані твори 1917 року, стор. 404 — 405).

Більшовицька партія твердо і упевнено вела пролетаріат і солдатів до перемоги.

Гігантську боротьбу провела «Правда» за скликання II Всеросійського з'їзду Рад, який хотіли зірвати меншовики й есери. Особливо бойовими були номери «Рабочего Пути» напередодні Жовтневого повстання. В цей момент газета була дій-

сним ідейним організатором мас. Вона була наповнена численними резолюціями робітників і солдатів про захоплення влади. Недаром уряд Керенського обрушив свій перший удар по друкарнях більшовицьких газет «Рабочий Путь» і «Солдат». Спроби Керенського розгромити більшовицькі газети зазнали повного краху. Товариш Сталін розпорядився вислати для охорони газет загони озброєних червоногвардійців і солдатів з броневиками. Заборонений сорок четвертий номер «Рабочего Пути» вийшов з передовою статтею товариша Сталіна «Що нам треба?», в якій він писав:

«Треба нинішній самозванний уряд, народом не обраний і перед народом не відповідальний, замінити урядом, визнаним народом, обраним представниками робітників, солдатів і селян і відповідальним перед цими представниками.

Треба уряд Кішкіна-Коновалова замінити урядом Рад Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів.

Те, що не було зроблено в лютому, повинно бути зроблене тепер.

Таким і тільки таким шляхом можуть бути завойовані мир, хліб, земля, свобода».

7 листопада (25 жовтня) сорок п'ятий номер газети «Рабочий Путь» вийшов під лозунгом «Вся влада — Радам робітників, солдатів і селян!»

Передова газети кликала в бій за владу Рад. «Станемо всі, як один, за свободу, мир, хліб і землю!»

Це були лозунги, під якими билися бійці Червоної гвардії, робітники і революційні солдати.

В цей день Велика Жовтнева соціалістична революція перемогла.

В цей же день, на засіданні Петроградської Ради Робітничих і Солдатських Депутатів виступив Ленін з доповіддю про завдання влади Рад.

«Товариші! — говорив Ленін. — Робітнича і селянська революція, про необхідність якої весь час говорили більшовики, здійснилась... Віднині настає нова смуга в історії Росії, і дана третя російська революція повинна в своєму кінцевому підсумку привести до перемоги соціалізму».

8 листопада (26 жовтня) «Рабочий Путь» опублікував знамените звернення Леніна «До громадян Росії», в якому проголошується повалення Тимчасового уряду.

«Правда» на весь світ возвістила про організацію радянського уряду і перемогу революції. З 9 листопада 1917 року «Правда» стала виходити під своєю старою історичною назвою.

«Пропагандист и агитатор РККА» № 20 за 1939 р.

А. КУЧКІН

ПРО ЛОЗУНГ «ВСЯ ВЛАДА РАДАМ!»

«Вся влада Радам!» — це лозунг всесвітньо-історичного значення. Велика партія Леніна — Сталіна боролась і перемогла в 1917 році під цим лозунгом, здійснивши Жовтневий переворот і встановивши диктатуру пролетаріату в формі Рад. Цей лозунг мобілізовував маси навколо більшовицької партії, ставив їх у стройні ряди під прапор Леніна — Сталіна і вів на штурм твердинь капіталізму.

«Вся влада Радам!» означало — республіка Рад. Державну форму диктатури пролетаріату як республіку Рад Ленін відкрив лише в 1917 році. До цього диктатура пролетаріату, соціалістична держава мислилась основоположниками марксизму, Марксом і Енгельсом, а також і Леніним і всіма революційними марксистами як демократична республіка парламентарного типу. Перемігша пролетарська революція повинна була розбити буржуазну державну машину вщент і викинути геть, як негідний хлам. Замість неї пролетаріат повинен був створити нову державну машину в формі демократичної республіки. Ленін ще в 1915 році в статті «Про лозунг Сполучених Штатів Європи», обгрунтовуючи свою теорію про можливість перемоги соціалізму в одній, окремо взятій, капіталістичній країні, говорив про демократичну республіку як про форму диктатури пролетаріату. Ленін писав: «Політичною формою суспільства, в якому перемагає пролетаріат, скидаючи буржуазію, буде демократична республіка» (*Ленін,* т. XVIII, стор. 233).

Ленін допускав можливість появлення в другій російській буржуазно-демократичній революції Рад як органів повстання, що можуть в процесі боротьби перетворитися в органи влади. Вінураховував досвід революції 1905 року, коли робітничий клас створив у багатьох промислових центрах Ради, що переростали з органів мобілізації мас в органи повстання (Московська Рада) і влади. Ради явочним порядком здійснювали свободу друку, вводили 8-годинний робочий день на фабриках і заводах, закликали народ до відмовлення від уплати цар-

ському урядові податків, в окремих випадках конфісковували гроші царського уряду і т. д. Ленін розглядав тоді Ради як зародки революційної влади. Ленін про роль і значення Рад, що виникли в 1905 році, писав: «В огні боротьби утворилась своєрідна масова організація: знамениті *Ради Робітничих Депутатів,* збори делегатів від усіх фабрик. Ці *Ради Робітничих Депутатів* в кількох містах Росії все більше і більше починали відігравати роль тимчасового революційного уряду, роль органів і керівників повстань» (*Ленін,* т. XIX, стор. 353).

Ради 1905 року були *прообразом* радянської влади.

Ленін приковував увагу передових, свідомих робітників, увагу партії до Рад, що можуть виникнути в новій революції і стати органами революційної влади. Коли перша імперіалістична війна створила всесвітній політичний кризис капіталізму, Ленін, передбачаючи наростання революційної ситуації і вибух революції, писав у жовтні 1915 року: «Ради Робітничих Депутатів і т. п. установи повинні розглядатися, як органи повстання, як органи революційної влади» (*Ленін,* т. XVIII, стор. 312).

Ленін не раз порівнював Ради з Паризькою Комуною, яка була зародком форми Рад. Паризька Комуна була результатом творчості революційних народних мас. Вона була органом влади революційного пролетаріату Парижа. Комуна була диктатурою експлуатованих над експлуататорами, диктатурою більшості над меншістю.

В Радах, що виникли під час революції 1905 року, Ленін бачив політичну організацію робітничого класу типу Паризької Комуни. При новому появленні в новій революції ця політична організація може стати саме тією формою державної влади, яка повинна буде замінити стару, віджилу буржуазну форму. Пролетаріат, скинувши диктатуру буржуазії шляхом повстання і встановивши свою диктатуру, розіб'є вщент буржуазну державну машину і збудує нову, типу Рад, введе пролетарську демократію замість буржуазної.

І коли в ході другої російської, Лютневої буржуазно-демократичної революції творчістю самих мас були знов створені Ради, Ленін в своїх знаменитих Квітневих тезисах висунув лозунг «Вся влада Радам!» і закликав пролетаріат до боротьби уже не за демократичну парламентарну республіку, а за соціалістичну республіку Рад.

«Не парламентарна республіка, — писав Ленін в своїх тезисах, — повернення до неї від Р. Р. Д. було б кроком назад, — а республіка Рад Робітничих, Батрацьких і Селянських Депутатів по всій країні, знизу доверху» (*Ленін,* т. XX, стор. 88).

Ленін бачив у Радах саме той орган пролетарської диктатури, з допомогою якого можна зламати, розбити, знищити стару буржуазну державну машину і створити нову, спрямовану на придушення опору буржуазії і всіх ворогів пролетар-

ської диктатури і на побудування соціалістичного суспільства в одній, окремо взятій, капіталістичній країні, якою була царська Росія.

Чому саме в Радах Ленін бачив ту основну організаційну ланку, яка може полегшити справу організації і проведення соціалістичної революції і створення нового могутнього апарату пролетарської державності? Тому, що «Ради, — писав Ленін у вересні 1917 року, — є новий державний апарат, який дає, поперше, збройну силу робітників і селян, при чому ця сила не відірвана від народу, як сила старої постійної армії, а найтісніше з ним зв'язана; у воєнному відношенні ця сила незрівнянно більш могутня, ніж колишні; в революційному відношенні вона незамінима нічим іншим. Подруге, цей апарат дає зв'язок з масами, з більшістю народу настільки тісний, нерозривний, легко перевіримий і відновимий, що нічого подібного в колишньому державному апараті нема і в помині. Потретє, цей апарат в силу виборності і змінюваності його складу з волі народу, без бюрократичних формальностей, є далеко більш демократичним, ніж колишні апарати. Почетверте, він дає міцний зв'язок з найрізнішими професіями, полегшуючи тим найрізніші реформи найглибшого характеру без бюрократії. Поп'яте, він дає форму організації авангарду, тобто самої свідомої, самої енергійної, передової частини *пригноблених* класів, робітників і селян, являючись таким чином апаратом, з допомогою якого авангард пригноблених класів може піднімати, виховати, навчати і вести за собою *всю гігантську масу* цих класів, яка досі стояла цілком поза політичним життям, поза історією. Пошосте, він дає можливість поєднувати вигоди парламентаризму з вигодами безпосередньої і прямої демократії, тобто поєднувати в особі виборних представників народу і законодавчу функцію *і виконання законів*. В порівнянні з буржуазним парламентаризмом це такий крок вперед в розвитку демократії, який має всесвітньо-історичне значення...

Якби народна творчість революційних класів не створила Рад, то пролетарська революція була б в Росії справою безнадійною, бо з старим апаратом пролетаріат, безсумнівно, вдержати влади не міг би, а нового апарату відразу створити не можна» (*Ленін,* т. XXI, стор. 258 — 259).

Ось якого величезного значення надавав Ленін Радам. Для Леніна було ясно, що всі старі форми організації пролетаріату нездатні стати могильщиками буржуазної державної машини, нездатні зламати цю машину і стати новою формою державної влади пролетаріату. Потрібна була така політична форма організації пролетаріату, яка змогла б і зламати стару державну машину капіталістичного гноблення і стати новою державною формою диктатури пролетаріату. Такою новою формою стали Ради, і Ленін відкрив у них державну форму пролетарської диктатури. Ленін указував, що Ради «відтворю-

ють той тип держави, який вироблявся Паризькою Комуною» (*Ленін,* т. XX, стор. 120).

Товариш Сталін, розвиваючи ленінське учення про Ради як державну форму диктатури пролетаріату, говорив: «Республіка Рад є, таким чином, тією шуканою і знайденою, нарешті, політичною формою, в рамках якої повинно бути здійснене економічне визволення пролетаріату, повна перемога соціалізму.

Паризька комуна була зародком цієї форми. Радянська влада є її розвитком і завершенням» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 31).

Радянська влада була новим типом держави, докорінно відмінної від буржуазної. Вона являє собою нову демократію у відміну від буржуазної демократії, а саме — пролетарську демократію. Ленін писав: «Радянський лад є максимум демократизму для робітників і селян і в той же час він означає розрив з *буржуазним* демократизмом і виникнення *нового,* всесвітньо-історичного, *типу* демократії, саме: пролетарського демократизму або диктатури пролетаріату» (*Ленін,* т. XXVII, стор. 26).

Радянська форма держави, що виникла в умовах Росії, була не тільки завоюванням російського пролетаріату, але й міжнародного. Перевірку міжнародної значимості Рад як інтернаціональної нової державної форми влади, нової демократії, пролетарської, дала потім революція в Німеччині і в Угорщині, де виникли Ради і стали органами влади. Як нова форма політичної організації пролетаріату, як органи масової пролетарської боротьби Ради виникали в Англії та інших країнах. Враховуючи цей міжнародний досвід, Ленін в 1919 році з приводу рішень I конгресу Комуністичного Інтернаціоналу в статті «Завойоване і записане» писав: «Ради перемогли в усьому світі.

Вони перемогли насамперед і найбільше в тому відношенні, що завоювали собі співчуття пролетарських мас. Це — найголовніше...

Заснування III, Комуністичного Інтернаціоналу є переддень інтернаціональної республіки Рад, міжнародної перемоги комунізму» (*Ленін,* т. XXIV, стор. 26).

Що ради остаточно стали інтернаціональною формою нового типу держави, підтвердила революція в Китаї, де в деяких провінціях ряд років існували Ради. За радянську владу, за диктатуру пролетаріату борються пролетарі і пригноблені всього світу. Ось чому лозунг «Вся влада Радам!» має всесвітньо-історичне значення.

* * *

Товариш Сталін говорить, що лозунг «Вся влада Радам!» з точки зору його внутрішнього розвитку пройшов дві стадії: перша стадія — до липневих подій, друга — після розгрому

контрреволюційного корніловського повстання. «На першій стадії цей лозунг означав розрив блоку меншовиків і есерів з кадетами, утворення радянського уряду з меншовиків і есерів (бо Ради були тоді есеро-меншовицькими), право вільної агітації для опозиції (тобто для більшовиків) і вільну боротьбу партій всередині Рад з розрахунком, що шляхом такої боротьби удасться більшовикам завоювати Ради і змінити склад радянського уряду в порядку мирного розвитку революції» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 87). Перемога контрреволюції в липневі дні і перехід на її сторону меншовицько-есерівських Рад заставили більшовиків зняти тимчасово лозунг «Вся влада Радам!», щоб знов виставити його в новому піднесенні революції.

«Поразка корніловського повстання, — продовжує товариш Сталін, — відкрила другу стадію. Лозунг «вся влада Радам» знову став на черзі. Але тепер цей лозунг означав уже не те, що на першій стадії. Його зміст змінився докорінно. Тепер цей лозунг означав цілковитий розрив з імперіалізмом і перехід влади до більшовиків, бо Ради в своїй більшості були уже більшовицькими. Тепер цей лозунг означав прямий підхід революції до диктатури пролетаріату шляхом повстання. Більш того, тепер цей лозунг означав організацію і державне оформлення диктатури пролетаріату» (*Там же,* стор. 88).

На обох стадіях лозунг «Вся влада Радам!» відривав маси від меншовиків і есерів, за якими маси в своїй більшості йшли в перші місяці після Лютневої революції. Тим самим цей лозунг відривав маси від імперіалізму, бо меншовики і есери були агентами імперіалізму, проводили його політику, були замаскованими ворогами експлуатованих мас. Цей лозунг згуртовував мільйонні маси навколо більшовицької партії, єдино вірної, послідовної і стійкої захисниці трудящих, що неухильно вела їх по шляху до диктатури пролетаріату, до знищення експлуатації людини людиною, до побудування соціалістичного суспільства. Основною перешкодою на цьому шляху в період від Лютого до Жовтня були угодовські партії меншовиків і есерів, які перебували в блоку з партією кадетів, цією головною партією імперіалістичної буржуазії. Державна влада після повалення монархії була в руках Тимчасового уряду — органу диктатури імперіалістів. Тимчасовий уряд спирався на Ради, в яких більшість належала меншовикам і есерам, які всіма способами і засобами підтримували Тимчасовий уряд. Ради являли собою другий уряд, вони були в зародковій формі органами революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства. Ні один скількинебудь значний державний захід Тимчасовий уряд на першій стадії не міг провести в життя без відома і згоди меншовицько-есерівських Рад. В цьому була суть політики угоди партій меншовиків і есерів з імперіалістами в період двовладдя в країні.

Завдання партії більшовиків полягало в тому, щоб розвивати Ради як державні органи, зробити їх повновладними, перетворити їх в єдину владу в країні, усунувши владу Тимчасового уряду і тим самим знищивши двовладдя. Але для цього необхідно було ізолювати меншовиків і есерів від мас, згуртувати маси навколо більшовицького прапора. Лозунг «Вся влада Радам!» і був тим основним лозунгом партії більшовиків, який відривав трудящих від угодовських партій, викривав їх як агентів, як знаряддя імперіалістів і підводив маси до диктатури пролетаріату в формі Рад.

Ленін в своїх знаменитих Квітневих тезисах дав партії конкретну програму боротьби пролетаріату за владу Рад, за Радянську республіку, за соціалізм. Він указав, що партія більшовиків повинна терпеливо, систематично, наполегливо роз'яснювати масам, що помиляються, ту найглибшу шкоду, якої завдають трудящим меншовики й есери своєю угодовською політикою, своїм союзом з імперіалістами, що до Тимчасового уряду не може бути ніякого довір'я, бо він — найзліший ворог робітників і трудящих селян, що покінчити з імперіалістичною війною, з поміщицьким землеволодінням, з господарською розрухою можуть тільки Ради, до яких повинна перейти вся влада і які негайно зроблять необхідні кроки до соціалізму, щоб врятувати народ від голодної смерті.

Ленін говорив, що маси повинні на власному досвіді переконатися в своїй помилковій позиції підтримки меншовиків і есерів, в їх згубній для революції тактиці угоди з буржуазією і в правильності тактики більшовиків, тактики рішучої боротьби з буржуазією. Маси повинні переконатися в тому, що Тимчасовий уряд є імперіалістичним урядом, який не може дати народові ні миру, ні землі, ні хліба, ні свободи, що цей уряд кінець-кінцем треба повалити і всю владу передати в руки Рад. Але для цього спочатку треба створити політичну армію, яка може здійснити соціалістичний переворот.

Товариш Сталін в статті «Жовтнева революція і тактика російських комуністів» відмічає деякі надто важні особливості тактики більшовиків у період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції. Він указує на чотири таких особливості. Перша особливість — це безроздільне керівництво масами *однієї* партії більшовиків в підготовці Жовтневої революції. Тільки партія більшовиків створювала політичну армію для соціалістичного перевороту. Тільки одна вона керувала революційним рухом мас, що розвивається. Неухильно спираючись на стихійний рух мас, партія більшовиків формувала цей рух, розвивала його, формувала політичну свідомість мас, вказувала шляхи і цілі цього руху, засоби боротьби за повалення панування імперіалістів і встановлення влади трудящих.

Друга особливість тактики більшовиків — це лінія на ізоляцію меншовиків і есерів від мас. Ці угодовські партії були

головною соціальною опорою імперіалістичної буржуазії в період розвитку революції, в період наближення революційної розв'язки. Тому без ізоляції меншовиків і есерів від мас не могло бути і мови про повалення панування буржуазії, про соціалістичний переворот. Щоб відірвати маси від меншовиків і есерів і підвести їх під прапор більшовизму, більшовикам було необхідно головні свої стріли в період підготовки Жовтня спрямувати саме проти цих угодовських, зрадницьких партій. Викрити зрадницьку політику меншовиків і есерів, зірвати з них маску «революційності», обнажити перед масами хижацьке обличчя імперіалізму, що стояв за спиною меншовиків і есерів, і тим самим заставити маси відсахнутися від цих фальшивих друзів народу, твердо стати на позиції більшовиків — таке було основне завдання партії Леніна — Сталіна в період від Лютого до Жовтня.

Третя особливість — тактика перетворення Рад в органи державної влади, боротьба за перехід всієї влади до Рад. Ця тактика була найважливішою умовою ізоляції меншовиків і есерів від мас і перемоги диктатури пролетаріату. Ізоляція здійснювалась у формі ростущого революційного руху мас за перехід державної влади до Рад. Цей рух ішов під лозунгом «Вся влада «Радам!». Меншовики й есери були проти того, щоб Ради взяли всю повноту державної влади в свої руки. Вони вели лінію на одновладдя Тимчасового уряду, на зміцнення диктатури буржуазії, на розпуск Рад. Цим самим вони викривали себе перед масами, відривались від руху мас, ізолювали себе, маси відходили спід їх впливу, бо вони прозрівали політично і бачили в меншовиках і есерах захисників не своїх інтересів, а класових інтересів буржуазії. Маси переходили на сторону більшовиків, бачачи в них єдино послідовних борців за інтереси трудящих, за інтереси народу, за батьківщину.

Четверта особливість тактики більшовиків полягала в тому, що вони вміли переконувати маси на їх власному досвіді в правильності більшовицьких лозунгів, які ставали лозунгами самих мас. Товариш Сталін, вказуючи на цю четверту особливість тактики більшовиків у період підготовки Жовтня, говорить, що «для перемоги революції, якщо ця революція є дійсно народною, захоплюючою міліонні маси,— недосить однієї лише правильності партійних лозунгів. Для перемоги революції потрібна ще одна необхідна умова, а саме: щоб самі маси переконались на власному досвіді в правильності цих лозунгів. Тільки тоді лозунги партії стають лозунгами самих мас. Тільки тоді стає революція дійсно народною революцією. Одна з особливостей тактики більшовиків у період підготовки Жовтня полягає в тому, що вона уміла правильно визначити ті шляхи і повороти, які природно підводять маси до лозунгів партії, до самого, так би мовити, порога революції, полегшуючи

їм, таким чином, відчути, перевірити, розпізнати на своєму власному досвіді правильність цих лозунгів» (*Й. Сталін*, Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 88).

Такі основні чотири особливості тактики більшовиків у період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Одним з корінних питань революції було питання про війну. Маси не хотіли імперіалістичної, загарбницької, несправедливої війни. Вони стомилися від війни, яка їх виснажила, розорила і поставила на грань голодної смерті. Вони жадали миру, але миру справедливого, демократичного, а не імперіалістичного. Скинувши царське самодержавство, маси думали, що вони тим самим поклали край і війні.

Однак війна продовжувалась і при Тимчасовому уряді. Меншовики й есери внушали довірливим масам, що війна, мовляв, ведеться тепер не ради імперіалістичних цілей, а ради захисту революції від спроб німецького імперіалізму задушити її, що революційній вітчизні загрожує небезпека і її треба захищати, що Тимчасовий уряд не ворог, а друг трудящих і війну веде з необхідності, ради інтересів революційного народу. Ленін таких людей, які вірили обману меншовиків і есерів, називав оборонцями, що добросовісно помиляються.

18 квітня (1 травня) Тимчасовий уряд послав Англії і Франції ноту, в якій заявив про свою готовність в союзі з цими державами продовжувати війну «до переможного кінця», додержувати всіх зобов'язань у відношенні до союзників, даних царським урядом. Більшовики указали масам на імперіалістичну політику Тимчасового уряду, яка знайшла свій вираз в ноті союзникам, і закликали до протесту проти цієї політики. Обурені нотою маси вийшли 20 і 21 квітня (3 і 4 травня) на вулицю з лозунгами: «Опублікувати таємні договори!», «Геть війну!», «Вся влада Радам!». Сто тисяч робітників і солдатів Петрограда, десятки тисяч в Москві та інших містах демонстрували свою волю до демократичного миру і виражали протест проти політики Тимчасового уряду в питанні про війну. В результаті цієї демонстрації стався кризис Тимчасового уряду, який виразився у відставці міністра закордонних справ Мілюкова і військового міністра Гучкова. Утворився буржуазний коаліційний уряд, до складу якого ввійшли представники партій меншовиків і есерів, щоб зміцнити владу буржуазії, яка захиталась. Це був відкритий перехід цих партій на сторону контрреволюційної буржуазії, на що вказали масам більшовики.

На досвіді квітневої демонстрації і коаліційного уряду маси переконувались у правильності більшовицьких лозунгів. Основ-

ний лозунг «Вся влада Радам!» ставав все більш популярним серед мас. Вплив більшовиків на маси зростав, а меншовицько-есерівський вплив падав.

Ріст впливу більшовиків на маси показала червнева демонстрація, що відбулась 18 червня (1 липня). Демонстрація була призначена меншовицько-есерівським Виконавчим Комітетом Петроградської Ради. Меншовики і есери розраховували, що демонстрація пройде під їх лозунгами, що маси висловлять довір'я коаліційному Тимчасовому урядові і недовір'я політиці більшовицької партії. На цей момент меншовики й есери разом з буржуазією підготували наступ на фронті. І Всеросійський з'їзд меншовицько-есерівських Рад, що засідав у цей час в Петрограді, вжив усіх заходів до того, щоб демонстрація увінчалась успіхом на користь угодовської політики.

Партія Леніна — Сталіна в свою чергу енергійно готувалась до цієї демонстрації, щоб вивести маси на вулицю під своїми лозунгами. Товариш Сталін писав тоді в «Правде», що «наше завдання — добитися того, щоб демонстрація в Петрограді 18 червня пройшла під нашими революційними лозунгами» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 149). І він закликáв маси готуватися до демонстрації і готувати прапори з більшовицькими лозунгами.

«Товариші! — писав він. — Час дорогий — не гайтеся ж ані хвилини! Нехай кожний завод, нехай кожний район, нехай кожний полк і рота організують свої прапори з лозунгами революційного пролетаріату. Всі за роботу, товариші, всі за підготовку демонстрації 18 червня» *(Там же).*

На демонстрацію в Петрограді вийшло більше 400 тисяч робітників і солдатів. На прапорах демонстрантів були майже скрізь більшовицькі лозунги. Найпопулярнішим лозунгом був лозунг «Вся влада Радам!» Меншовицько-есерівські лозунги тонули у величезній масі більшовицьких лозунгів. Це був повний провал угодовської політики.

Підводячи підсумки демонстрації, товариш Сталін в «Правде» від 20 червня (3 липня) писав: «Величезна більшість демонстрантів (всіх учасників 400 — 500 тисяч) висловила пряме недовір'я політиці угоди з буржуазією — демонстрація пройшла під революційними лозунгами нашої партії» (*Там же,* стор. 158).

В тому ж номері «Правды» Ленін писав: «Демонстрація 18 червня стала демонстрацією сил і політики революційного пролетаріату, який вказує напрям революції, який вказує вихід з тупика» (*Там же,* стор. 159).

Такі ж демонстрації з більшовицькими лозунгами відбулися в Москві, Кронштадті, Києві, Пермі та інших містах. Лозунг «Вся влада Радам!» завойовував все більше і більше прихильників серед широких народних мас. Піднесення революційного руху проходило під цим основним лозунгом партії більшовиків.

Робітники, солдати, селяни на досвіді щоденно переконувались у правильності більшовицької лінії в революції. Вони на собі відчували всю шкоду угодовської політики меншовиків і есерів, при допомозі яких капіталісти закривали фабрики і заводи, викидали на вулицю десятки тисяч робітників, поміщики ховали хліб, заставляючи робітників у містах, бідноту в селах і солдатів на фронті голодувати. Буржуазія штучно створювала голод, щоб кістлявою рукою голоду задушити революцію. Селяни землі не одержували, а за самовільне захоплення поміщицьких земель Тимчасовий уряд їх розстрілював, садовив у тюрму. На фронті проти волі робітників, солдатів і селян почався наступ в інтересах імперіалістів, який незабаром був розгромлений німецькою армією.

Невдоволення мас політикою Тимчасового уряду наростало з кожним днем. Маси вимагали від Рад, щоб вони взяли всю владу в свої руки, бачачи в цьому єдину умову розв'язання всіх корінних питань революції. Особливо наростало невдоволення серед робітників і солдатів Петрограда. Спостерігаючи наочно за всіма готуваннями буржуазії «вкупе и влюбе» з меншовиками й есерами до розгрому революції, петроградські робітники і солдати вимагали виступу проти Тимчасового уряду, повалення його і передачі влади в руки Рад. 3(16) липня почались стихійні демонстрації обурених мас. Робітники і солдати вийшли озброєними на вулицю під лозунгом «Вся влада Радам!». Вони готові були на найрішучіші дії проти Тимчасового уряду. «Більшовицька партія була проти збройного виступу в цей момент, бо вона вважала, що революційний криз ще не назрів, що армія і провінція ще не готові для підтримання повстання в столиці, що ізольоване і передчасне повстання в столиці може тільки полегшити контрреволюції розгром авангарду революції. Але коли стало видно, що вдержати маси від демонстрації неможливо, партія постановила взяти участь в демонстрації, з тим, щоб надати їй мирного і організованого характеру. Партії більшовиків це вдалось, і сотні тисяч демонстрантів пішли до Петроградської Ради і до ВЦВК Рад, де вимагали від Рад взяти владу в свої руки, порвати з імперіалістичною буржуазією і провести активну політику миру» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 183, Держполітвидав, 1938 р.).

Грандіозна півміліонна демонстрація була розстріляна зза угла викликаними Тимчасовим урядом з фронту контрреволюційними військовими частинами, юнкерськими і офіцерськими загонами. Меншовики й есери разом з буржуазією обрушились на партію більшовиків. Приміщення редакції «Правды» і ЦК партії були розгромлені. «Правда» і «Солдатская правда» були закриті Тимчасовим урядом. Ряд видатних діячів більшовицької партії був арештований. Був відданий наказ про арешт Леніна, але партія і особисто товариш Сталін врятували вождя

від розправи контрреволюції, сховавши його в глибокому підпіллі.

Двовладдя кінчилось. Влада цілком перейшла в руки контрреволюційного Тимчасового уряду. Меншовицько-есерівські Ради перетворилися в додаток Тимчасового уряду. «Кінчився мирний період революції, бо на порядок дня був поставлений штик» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 184). Партія більшовиків стала готуватися до повстання.

* * *

Після липневих подій політична обстановка в країні різко змінилась. Ленін писав, що тепер сили революції і контрреволюції відкрито виступають одна проти одної. Меншовицько-есерівські Ради стали знаряддям контрреволюції. В таких умовах лозунг «Вся влада Радам!» означав би підтримку цих Рад. Тому Ленін запропонував тимчасово зняти цей лозунг. Влада до пролетаріату, говорив Ленін, тепер перейде тільки шляхом повстання і повалення Тимчасового уряду. Партія більшовиків повинна розгорнути роботу по підготовці повстання.

Товариш Сталін на екстреній конференції Петроградської організації РСДРП(б) в своїй доповіді про поточний момент говорив: «Мирний період розвитку революції кінчився. Настав новий період, період гострих конфліктів, сутичок, зіткнень. ...Майбутні битви ми повинні зустріти гідно і організовано» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 185 — 186). На VI з'їзді партії товариш Сталін говорив, що лозунг «Вся влада Радам!» в нових умовах застарів і повинен бути тимчасово знятий. Але це не означає відмовлення від боротьби більшовиків за радянську владу, за республіку Рад. Більшовики продовжуватимуть вести боротьбу за ізоляцію меншовиків і есерів від мас, за перетворення меншовицько-есерівських Рад у більшовицькі, щоб зробити їх органами диктатури пролетаріату. «Тепер ми,— говорив товариш Сталін,— висуваємо лозунг передачі влади в руки пролетаріату і біднішого селянства» (*Там же,* стор. 244).

Лозунг «Вся влада Радам!» партією був знятий. Партія була націлена рішеннями VI з'їзду на збройне повстання проти Тимчасового уряду и посилено готувала його.

Лозунг «Вся влада Радам!» був висунутий партією Леніна — Сталіна знову лише після розгрому корніловського повстання. Після розстрілу липневої демонстрації більшовики значно посилили свій вплив на маси і завоювали в ряді великих міст більшість в Радах. Меншовики й есери втрачали свою опору в масах і ставали генералами без армії. Вони все зухваліше і одвертіше захищали інтереси імперіалістської буржуазії. Разом з кадетами вони готувалися до розгрому більшовицької партії як стійкого вождя революції, разом з ними вони замишляли

розігнати Ради, що все більше і більше переходили на позиції більшовиків.

Зрадницька політика меншовиків і есерів живила контрреволюцію. Буржуазія спішно готувала контрреволюційні загони, щоб вчинити державний переворот, покінчити з Радами, затопити революцію в крові робітників і селян. Для цієї мети буржуазія знайшла царського генерала Корнілова, який 25 серпня підняв контрреволюційне повстання, двинувши з фронту на революційний Петроград 3-й кінний корпус.

Партія більшовиків закли́кала маси до відсічі генералові Корнілову. На її заклик відгукнулись десятки тисяч робітників і солдатів. Озброївшись, вони виступили назустріч корніловським військам. В корніловські частини були послані більшовицькі агітатори, які роз'яснили обманутим солдатам, на яку роль і для якої мети послав їх Корнілов на Петроград.

В результаті всіх вжитих більшовицькою партією заходів корніловщина була розгромлена. Безпосереднім керівником організації розгрому корніловщини був товариш Сталін.

Ленін, даючи оцінку повстанню генерала Корнілова, писав: «Історичне значення повстання Корнілова полягає саме в тому, що воно з надзвичайною силою відкрило масам народу очі на ту істину, яка була прикрита і прикривається досі угодовською фразою ес-ерів і меншовиків, саме: поміщики і буржуазія з партією к.-д. на чолі і генерали та офіцери, що стоять на їх стороні, зорганізувались, вони готові здійснити і здійснюють найбільш нечувані злочини, віддати Ригу (а потім і Петроград) німцям, відкрити їм фронт, віддати під розстріл більшовицькі полки, почати заколот, повести на столицю війська з «дикою дивізією» на чолі і т. д. — все це ради того, щоб захопити всю владу в руки буржуазії, щоб зміцнити владу поміщиків на селі, щоб залити країну кров'ю робітників і селян» (*Ленін*, т. XXI, стор. 138 — 139).

В боротьбі з корніловщиною ожили Ради, які занепали були. Вони перегородили дорогу корніловським військам і надломили їх сили. Ради знов стали бойовими організаціями, стали на шлях революційної боротьби. Вплив більшовиків у них значно виріс. Маси на досвіді боротьби з корніловщиною ще раз переконалися, що тільки завдяки партії більшовиків було розгромлене контрреволюційне повстання, що тільки більшовики стійко борються з буржуазією, а меншовики й есери допомагають буржуазії боротися з революцією, розстрілювати народ. Маси стали відкликати з Рад меншовиків і есерів і замість них своїми депутатами посилати більшовиків. Почалася смуга більшовизації Рад. Рада за Радою переходила в руки більшовиків. Ізоляція меншовиків і есерів від мас ішла швидкими темпами.

Все це говорило про те, що основні передумови побідоносного збройного повстання уже визріли, що партія Леніна —

Сталіна в організації цього повстання може спертися на Ради. І партія знову висунула бойовий лозунг «Вся влада Радам!» Почалась друга стадія розвитку цього лозунга. Але в другій стадії свого внутрішнього розвитку лозунг «Вся влада Радам!» був уже лозунгом збройного повстання проти Тимчасового уряду, лозунгом встановлення в країні диктатури пролетаріату в формі радянської соціалістичної республіки.

Товариш Сталін у вересні 1917 року в статті «Вся влада Радам!» писав: «Революція йде. Обстріляна в липневі дні і «похована» на Московській нараді, вона знов підводить голову, ламаючи старі перепони, творячи нову владу. Першу лінію окопів контр-революції взято. Слідом за Корніловим відступає Каледін. В огні боротьби оживають померлі було Ради. Вони знов стають при кермі, ведучи революційні маси.

Вся влада Радам — такий лозунг нового руху» (*Ленін — Сталін*, Вибрані твори 1917 року, стор. 384).

Ленін, який все ще був у підпіллі, в ряді листів у ЦК гостро ставить питання про повстання і передачу влади в руки Рад. «...перехід влади до Рад,— пише він,— означає тепер на практиці збройне повстання» (*Там же*, стор. 458). І він дає директиву ЦК більшовицької партії поставитись до повстання, як до мистецтва, добре підготувавши його з технічного боку, накреслює план повстання і наполягає на прискоренні підготовки його. Безпосередній керівник партії більшовиків, товариш Сталін розсилає листи Леніна місцевим партійним організаціям як директиву партії і посилено готує партію і бойові сили пролетаріату до збройного повстання.

Проти лозунга «Вся влада Радам!», проти збройного повстання, проти соціалістичної революції вели одверту боротьбу штрейкбрехери революції, що стали потім зрадниками батьківщини, шпіонами іноземних держав — Каменєв, Зінов'єв, Бухарін, Пятаков, Риков.

Троцький, цей патентований іуда-зрадник, найзліший ворог трудящих всього світу, вів тоді тонко замасковану боротьбу проти соціалістичної революції, проти повстання. Він вживав всіх заходів до того, щоб повстання відтягнути до II з'їзду Рад, дати можливість Тимчасовому урядові мобілізувати контрреволюційні сили і розгромити сили революції. Це по адресу Троцького Ленін писав: «... «чекати» з'їзду Рад є *повний ідіотизм* або *повна зрада*» (*Ленін*, т. XXI, стор. 240).

На історичному засіданні ЦК партії більшовиків 10 жовтня 1917 року Троцький хоч прямо і не голосував проти ленінської резолюції про повстання, «але він запропонував таку поправку до резолюції, яка повинна була звести нанівець і провалити повстання. Він запропонував не починати повстання до відкриття II з'їзду Рад, що означало — затягти справу повстання, заздалегідь розшифрувати день повстання, попередити про це Тимчасовий уряд» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 194).

Але партією керували геніальні стратеги і тактики пролетарської революції — Ленін і Сталін. Партія, робітничий клас, сільська біднота пішли за Леніним і Сталіним. Зрадники лишились одиночками. Ленін непохитно вірив, що зрадникам не спинити залізної ходи пролетарської революції, що пролетаріат повстане і переможе. «Трудний час,— писав тоді Ленін.— Тяжке завдання. Тяжка зрада.

І все ж таки завдання буде розв'язане, робітники згуртуються, селянське повстання і крайнє нетерпіння солдатів на фронті зроблять свою справу! Тісніше згуртуймо ряди,— пролетаріат повинен перемогти!» (*Ленін*, т. XXI, стор. 352).

Тверду волю до перемоги і готовність до повстання безустанно виховував у масах товариш Сталін.

«Настав момент, коли лозунг «вся влада Радам» повинен бути, нарешті, перетворений в життя»,— писав товариш Сталін напередодні Жовтневого повстання (*Ленін — Сталін*, Вибрані твори 1917 року, стор. 471). Маси розуміли, що товариш Сталін кличе їх до повстання. А в день повстання товариш Сталін писав: «Влада повинна перейти в руки Рад Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів.

При владі повинен бути новий уряд, обраний Радами, зміцнюваний Радами, відповідальний перед Радами» (*Там же*, стор. 493).

Заклики вождів революції революційними масами були підхоплені, і найтрудніше, величне завдання, завдання всесвітньоісторичного значення, було розв'язане. Лозунг «Вся влада Радам!» був перетворений в життя. Під геніальним керівництвом Леніна і Сталіна 25 жовтня (7 листопада) 1917 року повсталий пролетаріат скинув владу поміщиків і капіталістів і встановив диктатуру пролетаріату в формі Рад.

«Пропагандист» № 15 за 1939 р.

М. ШАЧНЄВ

VI З'ЇЗД ПАРТІЇ ЛЕНІНА — СТАЛІНА

VI з'їзд більшовицької партії відбувся 8—16 серпня (26 липня — 3 серпня) 1917 року в Петрограді. З'їзд зібрався в надзвичайно складній обстановці. Після липневих подій дрібнобуржуазні партії меншовиків і есерів відкрито стали на сторону контрреволюції і в союзі з буржуазією та білогвардійськими генералами обрушились на робітничий клас і партію більшовиків. Ряд більшовицьких газет був закритий, багато видатних діячів партії були арештовані. Щоб не допустити більшовицькі збори і VI з'їзд партії більшовиків, Тимчасовий уряд спеціальною постановою заборонив збори і з'їзди. Партія перейшла на нелегальне становище, сховала в глибокому підпіллі свого вождя Леніна від переслідування контрреволюційного Тимчасового уряду і стала готуватися до збройного повстання. VI з'їзд партії був скликаний і засідав нелегально, переходячи з одного місця на друге: почав роботу на Виборгській стороні, а закінчив в будинку школи біля Нарвських воріт.

Контрреволюційна буржуазія і її послужливі лакеї — меншовики й есери почали мерзенне цькування більшовицького з'їзду, з піною коло рота вимагали арешту його учасників. Однак більшовицька техніка конспірації, вироблена багатьма роками царського підпілля, була настільки досконалою, що шпигам, не зважаючи на всі їх хитрощі, не вдалось знайти місце засідань з'їзду.

Безпосереднім керівником VI з'їзду був товариш Сталін. Володимир Ільїч Ленін, змушений після липневих подій ховатися від переслідувань Тимчасового уряду, не міг брати участь у з'їзді і керував з'їздом з підпілля через своїх вірних соратників — Сталіна, Свердлова, Молотова, Орджонікідзе.

Всесвітньо-історичне значення VI з'їзду партії Леніна — Сталіна полягає в тому, що він був з'їздом підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції, він націлив партію на збройне повстання. «Квітнева конференція спрямовує партію на боротьбу за перехід від революції буржуазно-демократичної до революції соціалістичної. VI з'їзд націлює партію на збройне повстання проти буржуазії і її Тимчасового уряду»

(«Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 210). Така сталінська оцінка VI з'їзду РСДРП(б).

Перед з'їздом класова боротьба розгорнулась по всій країні і досягла максимального загострення. Наступав вирішальний період боротьби за владу. Партія більшовиків, керована Леніним і Сталіним, організувала цю боротьбу, керувала нею.

Контрреволюційна буржуазія, виходячи з своїх шкурних класових інтересів, свідомо дезорганізувала виробництво. Капіталісти оголошували локаути, закривали підприємства і викидали тисячі робітників на вулицю. В травні було закрито 108 заводів і викинуто на вулицю 8 701 робітника, в червні закрито 125 заводів і звільнено 38 455 робітників, в липні закрито 206 заводів і викинуто 47 754 робітників. Всього тільки за вказані три місяці було закрито 439 заводів і 94 910 робітників залишено без заробітку. Швидко росло безробіття. З кожним днем знецінювались «керенки» (паперові гроші Тимчасового уряду), катастрофічно падала реальна заробітна плата робітників. Робітники голодували.

Під керівництвом партії більшовиків ширився і ріс революційний робітничий рух. В липні — серпні забастовки охоплювали цілі галузі виробництва. В Московській губернії в цей час фабрична інспекція зареєструвала 33 забастовки з 13 218 робітниками, що брали в них участь. В Донбасі ширився робітничий рух, який розгорнувся пізніше у загальну забастовку. Набагато виросли професійні спілки. На початок липня в Росії було 976 профспілок, в яких налічувалось півтора мільйона членів. Профспілка металістів мала понад 400 тисяч, текстильників — 178 560, друкарів — 55 291, працівників голки — 51 545, деревообробників — 28 601, торгово-промислових службовців — 45 981 і т. д. На заводах і в військових частинах проходили масові мітинги.

Одночасно в районах, на заводах, при профспілках створювались і поширювались групи робітничої Червоної гвардії, які мали різні назви: «робітнича міліція при районній раді», «партійна дружина», «бойова дружина», «робітнича дружина» і т. п.

Наступ на фронті, декларація Керенського про обмеження прав солдата («декларація безправ'я»), «розгрузка» Петрограда від революційних елементів, господарська розруха, яка дедалі посилювалась, безконечне зволікання вирішення питання про землю і т. д. — всі ці факти сприяли посиленню робітничого руху і революціонізуванню солдатів.

Робітники і солдати все настійніше вимагали припинення імперіалістичної бойні, передачі всієї влади Радам, землі селянам, хліба голодним.

Революційний рух робітничого класу, що дедалі розгортався, буржуазія розраховувала задушити «кістлявою рукою голоду». Відомий діяч контрреволюційної імперіалістської бур-

жуазії Рябушинський на II Всеросійському з'їзді промисловців відкрито і цинічно заявляв: «для виходу з становища потрібна буде кістлява рука голоду, народні злидні, які схопили б за горло... демократичні Ради і комітети» (Цитую з статті товариша Сталіна «Чого хочуть капіталісти?», *Ленін — Сталін*, Вибрані твори 1917 року, стор. 252. Госполитиздат, 1938 р.).

Хижацьке хазяйнування капіталістів і поміщиків довело країну з багатющими природними ресурсами до повного господарського розвалу. Транспорт, особливо залізничний, був дезорганізований і з кожним днем руйнувався все більше і більше. На 40% скоротилось металургійне виробництво, на 20% — текстильне. В Петрограді в період роботи з'їзду запас хліба був лише на 10 днів. В такому ж становищі були й інші міста країни. Між тим поміщики залишили незасіяними більше 50% посівної площі. Коли ж біднота і середні селяни на заклик більшовиків стали захоплювати і засівати незасіяні поміщицькі землі, коаліційний Тимчасовий уряд (міністри-«соціалісти» Чернов, Керенський, Пєшехонов та ін.) негайно відправив каральні експедиції для розправи з цими селянами.

В найближчі місяці перед VI з'їздом і в період роботи з'їзду широко розгорнувся революційний селянський рух.

Есери під різними приводами відтягали розв'язання питання про землю і активно боролись проти переходу награбованих поміщиками земель в руки селянства. Есери говорили, що питання про землю буде розв'язане Установчими зборами, скликання яких вони свідомо відкладали на невизначений час.

Відкидаючи геть есерівські спроби затримати розв'язання питання про землю, селянський рух розгортався під лозунгом більшовиків — негайне і безплатне захоплення поміщицьких земель. На початок липня революційний рух селянства охопив уже 43 губернії. Цей рух виявлявся в розгромах і захопленні поміщицьких маєтків. За явно применшеними даними архівів міліції Керенського, в травні 1917 року зареєстровано 152 випадки розгромів і захоплення поміщицьких маєтків, в червні — 112, в липні — 387 і в серпні — 440.

Якщо ж взяти загальне число селянських виступів проти поміщиків, тобто не тільки розгром і захоплення поміщицьких маєтків, але й потрави, порубки лісу, покоси на поміщицьких землях, то в травні було 259 виступів, в червні — 557, в липні — 1 122 і в серпні — 691 виступ.

Буржуазний Тимчасовий уряд і його прихвосні — меншовики й есери — кривавими заходами придушували селянські виступи. За період з березня по червень було 17 випадків збройного придушення селянських виступів, в червні — серпні — 39 і в вересні — жовтні — 105.

«Характерною рисою цього періоду, — писав товариш Сталін, — є дальше революціонізування селянства, його розчарування в есерах, *відхід* селянства від есерів, новий *поворот*

селянства в сторону *прямого згуртування* навколо пролетаріату, як єдиної до кінця революційної сили, здатної привести країну до миру» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 35).

Поряд з селянським розгортався і національно-визвольний рух. Порівняльні дані свідчать про те, що селянський рух в національних окраїнах мав ширший розмах, ніж в губерніях Центральної Росії. Так, коли в вересні у Володимирській губернії (тобто в губернії, розташованій в центральній частині Росії) було 13 виступів, то в Казанській, в тому ж місяці, був 51 виступ, в Мінській — 57 і на Київщині — 39. Як відомо, Казанська губернія населена татарами, Мінська — білорусами і Київська — українцями, які зазнавали тяжкого національного гніту російської буржуазії і поміщиків.

Революційний рух селянства і пригноблених національностей все більше переплітався з забастовочним рухом робітників, який проходив під керівництвом більшовиків.

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року не дала неруським національностям визволення від національного гніту. Буржуазний коаліційний Тимчасовий уряд проводив по суті царську політику національного гноблення народів України, Середньої Азії, Кавказа, Сибіру, Поволжя, Криму та ін. Буржуазія і поміщики проводили великодержавну політику «єдиної і неділимої Росії». Пригноблені національності не одержали права на самовизначення, а всякі спроби здійснити навіть часткову автономію російська імперіалістська буржуазія брехливо називала німецькими планами «розкладу Росії».

І лише боячись національно-визвольного руху, що розгортався під більшовицькими лозунгами, Тимчасовий уряд провів деякі заходи другорядного характеру. Так, наприклад, «інородцям» було дозволено займати посади в державних установах, була скасована в учбових закладах процентна норма для євреїв. Декрет буржуазного Тимчасового уряду від 20 березня 1917 року не передбачав задоволення навіть такої мінімальної вимоги, як ведення занять в учбових закладах рідною мовою.

Тимчасовий уряд мав ряд конфліктів з українцями і фінами по національному питанню, насильно подавляв спроби встановити автономію України і Фінляндії (розпуск фінляндського сейму та ін.). Він у березні звільнив з тюрми підлих катів, що потопили в крові повстання киргизького народу проти царизму в 1916 році.

Політику національного гноблення, яку проводив буржуазний Тимчасовий уряд, рішуче заклеймила ще Квітнева (1917 р.) конференція більшовицької партії. «Політика національного гноблення,— говориться в резолюції Квітневої конференції на доповідь товарища Сталіна,— будучи спадщиною самодержавства і монархії, підтримується поміщиками, капіталістами і дрібною буржуазією в інтересах охорони їх класових приві-

легій і роз'єднання робітників різних народностей. Сучасний імперіалізм, посилюючи прагнення підкорити слабі народи, являє собою новий фактор загострення національного гніту.

... Конфлікт, який виник тепер між Фінляндією і російським Тимчасовим Урядом, особливо наочно показує, що заперечення права на вільне відокремлення веде до прямого продовження політики царизму» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 95).

Чіткі, ясні революційні установки більшовицької партії по національному питанню вдохновляли трудящих пригноблених національностей на рішучу боротьбу проти буржуазного Тимчасового уряду, що продовжував самодержавну політику національно-колоніального гноблення.

Нестерпно тяжке становище робітничого класу, селянства і пригноблених національностей погіршувалося ще тим, що Тимчасовий уряд продовжував почату царизмом грабіжницьку імперіалістичну війну, яка лягала важким тягарем на плечі трудящих.

18 червня сотні тисяч робітників і селян кинуто було в наступ. Війна, що продовжувалась, вимагала колосальних витрат. За перше півріччя 1917 року було викинуто на війну 10,5 міліарда карбованців, до кінця ж року неминуче було б витрачено понад 20 міліардів карбованців.

До нечуваних розмірів виріс державний борг. Він доходив до 60 міліардів карбованців. На сплату одних лише процентів щороку потрібно було 3 міліарди карбованців.

«Затяжна війна і загальне виснаження, нечувана дорожнеча і недоїдання, ростуща контр-революція і економічна розруха, розформування полків на фронті і зволікання з питанням про землю, загальна розруха в країні і нездатність Тимчасового Уряду вивести країну з кризису» (*Там же,* стор. 176),— так характеризує товариш Сталін обстановку, що склалася перед VI з'їздом партії. Трудящі маси — робітники і селяни — були в безвихідному становищі. Це було основною причиною виступу мас 3 — 5 липня 1917 року.

Липневу (3 — 5 липня 1917 року) демонстрацію робітників і солдатів Тимчасовий буржуазний уряд разом з меншовиками й есерами подавив силою зброї. «Не зважаючи на мирний характер демонстрації, проти демонстрантів були виставлені реакційні частини — юнкерські і офіцерські загони. Вулиці Петрограда густо були политі кров'ю робітників і солдатів. Для розгрому робітників були викликані з фронту найбільш темні, контрреволюційні військові частини» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 184).

Подавивши робітничу демонстрацію, меншовики й есери в союзі з буржуазією і білогвардійськими генералами накинулись на більшовицьку партію. Вони розгромили і закрили

«Правду», «Солдатскую правду» та інші більшовицькі газети[1], встановили найжорстокіший терор проти більшовиків, приступили до роззброєння червоногвардійців, почали виводити з Петрограда революційні частини гарнізону і відправляти на фронт. 7 липня Тимчасовий уряд видав наказ про арешт Леніна і провів численні арешти ряду більшовиків та робітників і солдатів, що співчували їм.

Таким чином, після липневих подій двовладдя, що існувало раніше, було знищене. Влада перейшла в руки буржуазії, встановилась кривава диктатура капіталістів. Меншовицько-есерівські ради перестали бути владою, перетворилися в придаток Тимчасового уряду. В наслідок цього більшовицька партія тимчасово зняла лозунг «Вся влада Радам!». «Мирний період розвитку революції кінчився,— говорив товариш Сталін на екстреній конференції Петроградської організації більшовиків. — Настав новий період, період гострих конфліктів, сутичок, зіткнень» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 185), період найжорстокіших схваток за владу. «До влади піднімається робітничий клас, — говорив товариш Сталін. — Ясно, що клас буржуазії не допустить його до влади без бою» (*Там же,* стор. 184). На основі ленінсько-сталінського узагальнення конкретної революційної практики був висунутий бойовий революційний лозунг про ліквідацію контрреволюційної диктатури буржуазії і завоювання влади пролетаріатом в союзі з найбіднішим селянством шляхом збройного повстання. Цю установку Леніна і Сталіна закріпив у своїх рішеннях VI з'їзд більшовицької партії.

На VI з'їзді було 285 делегатів, з них 157 з вирішальним і 128 з дорадчим голосом. На той час в партії було коло 240 тисяч членів. Я. М. Свердлов в організаційному звіті ЦК VI з'їзду навів цікаві дані про стан партії.

З часу Квітневої Всеросійської партійної конференції 1917 року партія виросла на 160 тисяч членів — з 80 тисяч до 240 тисяч (за три місяці). В період Квітневої конференції партія мала 78 організацій, а до VI з'їзду стало уже 162 організації.

Московська міська парторганізація мала в своїх рядах 15 тисяч членів, парторганізація Центральної Московської промислової області[2] — до 58 тисяч, Петроградська — 41 тисячу, на

---

[1] Партія Леніна — Сталіна до 3 липня мала 41 друкований орган. 29 газет і журналів видавалося російською, інші латишською, литовською, вірменською, естонською, польською, грузинською і татарською мовами. Ідейним керівником партії була славна більшовицька «Правда», яку редагував товариш Сталін.

[2] До складу Центральної Московської промислової області в 1917 році входили губернії: Московська, Ярославська, Тверська, Костромська, Владимирська, Ніжегородська, Тульська, Рязанська, Тамбовська, Калужська і Орловська.

Уралі було до 25 тисяч, в Донбасі — 16 тисяч, на Кавказі — 9 — 10 тисяч, у військовій організації партії — 26 тисяч, в Прибалтиці — 14 тисяч, в Поволжі — 13 тисяч, в Сибіру — 10 тисяч і т. д. Фактично членів партії було значно більше, бо по ряду організацій не було повних даних.

Почесним головою з'їзду був обраний Ленін. Товариші Сталін, Свердлов і Ольмінський були обрані в президію з'їзду.

В роботах з'їзду брали участь тт. Молотов, Ворошилов, Орджонікідзе, Джапарідзе, Шаумян та інші видатні діячі більшовицької партії.

З'їзд прийняв такий порядок дня:

1) Доповідь Організаційного бюро (тобто бюро по скликанню з'їзду).
2) Доповідь ЦК РСДРП(б).
3) Звіти з місць.
4) Поточний момент:
   а) Війна і міжнародне становище;
   б) Політичне і економічне становище.
5) Перегляд програми партії.
6) Організаційне питання.
7) Вибори в Установчі збори.
8) Інтернаціонал.
9) Об'єднання партії.
10) Професійний рух.
11) Вибори.
12) Різне.

З'їзд обговорив також спеціально питання про явку Леніна на суд і деякі інші питання.

В доповідях з місць делегати намалювали яскраву картину самовідданої боротьби більшовицьких організацій на місцях, величезні труднощі роботи, великі (в ряді місць) успіхи в справі завоювання мас, окремі факти завоювання Рад більшовиками (Кронштадт). Інтерес до доповідей з місць був настільки великий, що делегати дружно відкинули внесену (після 2 — 3 повідомлень) пропозицію доповідей з місць більше не заслуховувати, а здати їх в комісію з'їзду. З'їзд заслухав доповіді Петроградської, Московської, Уральської, Закавказької, Сибірської, Всеросійської військової та інших організацій.

Доповідачі відмічали повсюдний ріст впливу більшовиків у масах і падіння впливу меншовиків і есерів.

В Петрограді 50 тисяч членів союзу молоді перебувало під впливом більшовиків.

Петроградська організація росла винятково швидкими темпами. В партію вливались революційні робітники і солдати. Значно виріс партійний актив. Становлячи приблизно одну шосту частину всієї партії, Петроградська організація являла собою велику політичну силу і мала величезний вплив на

крупних заводах. За більшовиками йшла найбільш свідома частина робітників. Безпосередньо перед VI з'їздом 10 тисяч робітників Путіловського заводу одностайно проголосували за резолюцію, запропоновану більшовиками.

Величезні досягнення партія мала в Москві. Московська більшовицька організація, яка в короткий строк виросла з 7 тисяч (в квітні) до 15 тисяч (в липні), була уже в цей період значно сильніша ніж меншовицька і есерівська організації. Партійні організації меншовиків і есерів складалися в своїй більшості з дрібнобуржуазної інтелігенції. В більшовицьку організацію входили переважно робітники. Московська газета «Социал-демократ» виходила щоденно в кількості 50 тисяч екземплярів.

Не менш цікаві дані наведені в доповідях делегатів ряду інших більшовицьких партійних організацій.

В доповіді Всеросійської більшовицької військової організації наведені факти, що характеризують стан, ріст і вплив більшовиків в армії. Більшовицька військова організація розгорнула свою діяльність буквально на другий день після повалення царизму. В березні (за старим стилем) уже була почата систематична робота серед солдатів. Величезну роль в роботі серед солдатів відіграла більшовицька секція в Петроградській Раді робітничих і солдатських депутатів, а також організований більшовиками солдатський клуб «Правда».

Коло 7 тисяч солдатів, керованих військовою організацією більшовиків, зустрічали на вокзалі В. І. Леніна, який приїхав у квітні з еміграції в Росію. 28 (15) квітня вийшов перший номер більшовицької газети «Солдатская правда», що відіграла велику роль в завоюванні солдатських (і селянських) мас. Контрреволюційні партії меншовиків і есерів намагалися з допомогою підлого наклепу зганьбити «Солдатскую правду». В ряді міст (Ризі, Києві, Мінську та ін.) кадети, меншовики й есери спалювали номери «Солдатской правды» і всіляко намагались не допускати її на фронт. Однак, не зважаючи на численні перешкоди, «Солдатская правда» проникала в усі військові частини і робила на солдатів величезний революціонізуючий вплив.

В червні 1917 року відбулась Всеросійська конференція фронтових і тилових організацій партії, на якій виступали з доповідями Ленін і Сталін. В роботах конференції брав участь тов. Каганович Л. М.

Величезна робота була проведена також московською військовою організацією, яка мала більше 2 000 членів.

Центральними питаннями VI з'їзду партії були доповіді товариша Сталіна.

В доповіді про політичну діяльність ЦК товариш Сталін розгорнув перед з'їздом картину колосальної масово-політичної роботи, проробленої Центральним Комітетом за $2^1/_2$ мі-

сяця (ЦК був обраний на Квітневій конференції 1917 року). В результаті цієї роботи Центрального Комітету розвиток революції йшов в бажаному для партії більшовиків напрямі. Ходом революції були висунуті питання про робітничий контроль над виробництвом, про передачу землі в руки селянства і про передачу влади з рук буржуазії в руки Рад. Ці факти, як указував товариш Сталін, свідчать про глибокий характер революції в Росії. «Вона стала набирати характеру соціалістичної, робітничої революції» (Протоколи Шостого з'їзду РСДРП(б), стор. 15, Партиздат, 1934 р.).

У зв'язку з цим партія повинна була намітити основні завдання і заходи по здійсненню перемоги соціалістичної революції.

Ці завдання чітко намічені товаришем Сталіним в його доповіді «Про політичне становище». В цій доповіді товариш Сталін дав блискучу характеристику політичній ситуації, яка склалася, і підкреслив необхідність «переступити через революцію буржуазну до революції соціалістичної» (*Там же*, стор. 108). Це була ленінська лінія на переростання буржуазно-демократичної революції в революцію соціалістичну.

Товариш Сталін майстерно розкрив і викрив зрадницьку суть установок про те, що «оскільки у нас капіталізм слабо розвинутий, то утопічно ставити питання про соціалістичну революцію» *(Там же)*. Товариш Сталін говорив, що в Росії в наслідок війни господарська розруха набрала значно більших розмірів, ніж в інших капіталістичних країнах. Це — один з основних факторів наростання соціалістичної революції. Другим дуже важливим фактором є та обставина, що в умовах імперіалістичної війни ні в одній країні не бувало такої свободи, як у нас, а пролетаріат ніде не мав таких широких організацій, як Ради. Організованість робітників була настільки висока (в Петрограді було 66% організованих металістів), що робітники активно втручалися в процес організації контролю і обміну.

Відмітивши ці положення, товариш Сталін підкреслив: «В цьому реальна основа постановки питання про соціалістичну революцію у нас в Росії» *(Там же)*. Це забезпечувало можливість побідоносного збройного повстання проти буржуазної влади з метою заміни її новою владою — пролетарською.

Поряд з вказівкою на ростущі сили революції товариш Сталін відмітив в доповіді факт мобілізації сил контрреволюції і на основі конкретних даних показав провокаційні махінації кадетів, які вийшли 15 (2) липня з уряду.

В доповіді також повністю розкрита огидна фізіономія «союзного капіталу» (Англії і Франції, а так само і Америки), що підтримував провокаційну політику кадетів. Англо-французькі і американські імперіалісти розраховували і надалі

загрібати жар чужими руками. Америка обіцяла Росії дати кредит у 8 міліардів карбованців за те, що Росія і надалі буде відправляти своїх солдатів на воєнні фронти союзників проти Німеччини. Велика Жовтнева соціалістична революція, що відбулася незабаром, знищила цю злочинну угоду капіталістів.

Буржуазний Тимчасовий уряд товариш Сталін назвав лялькою, жалюгідною ширмою, «за якою стоять кадети, військова кліка і союзний капітал — три опори контрреволюції» (Протоколи Шостого з'їзду РСДРП(б), стор. 110—111). Однак контрреволюція може проіснувати лише один-два місяці, говорив товариш Сталін. «Мирний період революції кінчився, настав період не-мирний, період схваток і вибухів...» (*Там же*, стор. 111),— цими пророчими словами товариш Сталін закінчив свою доповідь.

Після доповіді товариша Сталіна «Про політичне становище» група делегатів з'їзду (делегат від Москви — Подбєльський та ін.), бажаючи досконало засвоїти нові ленінські установки, виражені в доповіді товариша Сталіна, подала позачергову заяву з просьбою до товариша Сталіна — роз'яснити їх недоуміння по ряду найважливіших питань. У відповіді на цю заяву товариш Сталін роз'яснив, як слід розуміти тимчасове зняття партією лозунга «Вся влада Радам!» і як партія формулює свій черговий основний лозунг про владу. Зняття лозунга «Вся влада Радам!» зовсім не означало «Геть Ради!». Ні, указував товариш Сталін, партія повинна завоювати Ради на свою сторону і використати їх як форму організації і мобілізації мас для наступної рішучої боротьби. В даний момент більшість в Радах загалом була ще за меншовиками й есерами, які перетворили Ради в придаток буржуазного уряду. Ради були безвладні. Вони являли собою, як указував Ленін, отару баранів, що жалібно мекають, чекаючи, коли їх уб'ють. Цілком ясно, що агітувати за передачу влади таким радам було абсолютно неправильно. Необхідно було висунути другий лозунг, що відповідав би даному моментові. «... лозунг визначається,— говорив товариш Сталін,— не формою організації революційної установи, а тим змістом, який становить плоть і кров даної установи. ... Тепер ми висуваємо лозунг передачі влади в руки пролетаріату і біднішого селянства. Отже, питання не в формі, а в тому, якому *класові* передається влада, питання про склад Рад» (*Там же*, стор. 117—118).

Чіткі, ясні революційні установки товариша Сталіна були направлені не тільки на роз'яснення партійним масам політичної ситуації, що склалася, але і на викриття антиленінських установок. Противники ленінсько-сталінської лінії, багато хто з яких пізніше стали найзлішими ворогами народу, заперечували зміну обстановки і чинили лютий опір боротьбі партії за соціалістичну революцію і диктатуру пролетаріату.

Товариш Сталін викрив ворожі ленінізмові меншовицько-троцькістські погляди Бухаріна і Преображенського, а також меншовицько-правоопортуністичні установки Каменєва і Рикова.

Захищаючи антиленінські, зрадницькі установки, наймерзенніші дворушники, підлі штрейкбрехери Жовтня — Каменєв, Риков, Бухарін і їх підручні виступили проти зняття лозунга «Вся влада Радам!». Це означало, що партія повинна підтримувати угодовські ради, які стали прислужниками контрреволюційної буржуазії.

Бухарін заявив, що в питанні про Ради на з'їзді виявились, нібито, «дві точки зору», тобто ленінсько-сталінська і каменєвська, при чому ворожу більшовизмові «точку зору» Каменєва Бухарін розглядав як рівноправну з партійною точкою зору. Бухарін намагався обманути з'їзд, заявивши, що він по цьому питанню, нібито, не належить ні до однієї з течій. В дійсності ж Бухарін в своїй промові заперечував необхідність зняття лозунга «Вся влада Радам!» і цілком поділяв меншовицькі позиції Каменєва.

На захист ленінських установок товариша Сталіна рішуче виступив на з'їзді товариш Молотов. Відмічаючи шкідливість для партії поглядів зрадника Бухаріна, товариш Молотов говорив: «До (16 — 18) 3 — 5 липня лозунг «Вся влада Радам» означав мирний, безболісний розвиток революції і був великим кроком вперед для всієї демократії, яка в такому разі поривала б з буржуазією і на досвіді училась би виживати ілюзії. ... Але революція не закінчена, бо селяни не одержали землі і миру, і цих питань тепер мирно розв'язати неможливо. Треба вказати шляхи, як взяти владу в свої руки,— це і є основне завдання. Соціалісти-революціонери і меншовики, не взявши влади, зрадили інтереси пролетаріату і явно йдуть по шляху зрадництва демократії. ... Тільки пролетаріат і бідніше селянство хочуть взяти владу в свої руки, зможуть це зробити і зроблять в інтересах більшості, представниками якої вони є. Ради, лишаючись в опозиції, будуть лівішати на словах, але нам на ділі треба указати єдиний вихід з даного становища — диктатуру пролетаріату і біднішого селянства» (Протоколи Шостого з'їзду РСДРП(б), стор. 132 — 133).

Величезне значення має заключне слово товариша Сталіна на доповідь «Про політичне становище». Товариш Сталін розкрив і викрив троцькістські погляди Бухаріна на селянство. Бухарін намагався в замаскованій формі протягти троцькістську, контрреволюційну теорію «перманентної революції», яка кваліфікує все селянство (в тому числі бідноту і середняків) як, нібито, реакційну, контрреволюційну силу і вважає, що революція в Росії може статися в результаті боротьби лише одного пролетаріату і при *державній* підтримці робітників Західної Європи.

Викриваючи цю зрадницьку установку Бухаріна, товариш Сталін говорив на з'їзді: «Бухарін твердить, що у буржуа-імперіаліста укладено блок з мужиком. Але з яким мужиком? У нас є різні мужики. З правими блок укладено, але у нас є мужики низові, які представляють бідніші верстви селянства. Ось з ними то цього блоку не могло бути» (Протоколи Шостого з'їзду РСДРП(б), стор. 138).

Товариш Сталін дав різко негативну характеристику троцькістській схемі Бухаріна про дві фази революції в період після VI з'їзду.

Заперечуючи т. Ангарському і Ногіну «з приводу соціалізму», товариш Сталін відмітив, що «Ще на квітневій конференції ми говорили, що настав момент, щоб почати робити кроки в сторону соціалізму» (*Там же,* стор. 139).

Після жорстокої боротьби з'їзду з противниками ленінсько-сталінської лінії і жвавого обговорення висунутих в доповіді товариша Сталіна положень з'їзд вирішив обрати комісію для остаточного редагування проекту резолюції товариша Сталіна «Про політичне становище».

Першорядне значення має боротьба товариша Сталіна проти ворожих більшовизмові тенденцій під час остаточного прийняття з'їздом резолюції «Про політичне становище».

Товариш Сталін чітко написав в проекті резолюції «Про політичне становище», що пролетаріат і бідніше селянство, захопивши владу в свої руки, підуть далі «до миру і до соціалістичної перебудови суспільства» (*Там же,* стор. 233).

Викритий пізніше ворог народу, троцькіст Преображенський люто заперечував проти цієї формуліровки і запропонував сформулювати це місце в такій редакції: «До миру і, при наявності пролетарської революції на Заході, до соціалізму». Ця троцькістська вилазка Преображенського була викрита товаришем Сталіним.

«Я проти такого закінчення резолюції,— рішуче заявив товариш Сталін.— Не виключена можливість, що саме Росія буде країною, яка прокладатиме шлях до соціалізму. ... Треба відкинути віджиле уявлення про те, що тільки Європа може вказати нам шлях. Існує марксизм догматичний і марксизм творчий. Я стою на грунті останнього» (*Там же,* стор. 233—234).

Троцькістську поправку Преображенського з'їзд відкинув. З'їзд прийняв цей пункт резолюції в формуліровці товариша Сталіна. В цьому надзвичайно важливому питанні, як і в інших питаннях, з'їзд яскраво продемонстрував свою цілковиту солідарність з поглядами Леніна і Сталіна.

Прийнята на доповідь товариша Сталіна резолюція «Про політичне становище» має величезне значення. В резолюції чітко охарактеризована політична обстановка, відмічена роль окремих класів і партій. З'їзд підкреслив, що «есери і меншо-

вики неминуче перейшли до підтримки контрреволюційних кадетів проти пролетаріату» (Протоколи Шостого з'їзду РСДРП(б), стор. 240).

Відмітивши причини тимчасового зняття лозунга «Вся влада Радам!», з'їзд указав на необхідність повалення диктатури контрреволюційної буржуазії. Пункт резолюції, який відстоював товариш Сталін проти троцькіста Преображенського, сформульований в цілому в такій редакції: «Завданням цих революційних класів (тобто пролетаріату і біднішого селянства. *М. Ш.*) буде тоді напруження всіх сил для взяття державної влади в свої руки і для спрямування її, в союзі з революційним пролетаріатом передових країн, до миру і до соціалістичної перебудови суспільства» (*Там же,* стор. 241).

Цим пунктом закінчується сталінська резолюція з'їзду на доповідь «Про політичне становище», яка відіграла особливо важливу роль в боротьбі пролетаріату і біднішого селянства за повалення буржуазної диктатури і за встановлення диктатури пролетаріату і перемогу соціалізму в нашій країні.

Доповідачем в питанні про явку Леніна на суд виступав тов. Орджонікідзе. Доповідач розкрив всю підлість і зрадництво меншовиків і есерів, що звели наклепи на Леніна.

Передаючи свою розмову з Чхеідзе, тов. Орджонікідзе говорив: «Я сказав, що арешт т. Леніна проведений вами, меншовиками й есерами. Чхеідзе був обурений і не хотів більше зі мною говорити. Я навздогін все таки сказав йому, що він — тюремщик» (*Там же,* стор. 31). Тов. Орджонікідзе рішуче виступив проти явки Леніна на суд. «Ми ні в якому разі не повинні видавати т. Леніна» (*Там же,* стор. 32),— заявив він у своїй доповіді.

Висловлюючись проти явки Леніна на суд, товариш Сталін указував, що нема ніяких гарантій в тому, що контрреволюційна буржуазія не вб'є Леніна, якщо він явиться. Ці погляди поділяли всі делегати з'їзду — більшовики. «Міжрайонці» ж, ідучи за вказівками свого главаря Троцького, були прихильниками явки Леніна на суд. За явку висловились Лашевич, Ногін і деякі інші делегати з'їзду, що були під впливом троцькістсько-міжрайонських і каменєвсько-риковських установок.

З'їзд відкинув зрадницькі пропозиції викритих пізніше ворогів народу — Троцького, Каменєва, Рикова і рішуче висловився проти явки В. І. Леніна на суд контрреволюційної буржуазії, яка прагнула убити вождя революційного пролетаріату. З'їзд виразив «свій гарячий протест проти обурливого прокурорсько-шпіонсько-поліцейського цькування» (*Там же,* стор. 254) Володимира Ільїча Леніна.

На доповідь т. Сталіна — політичний звіт і доповідь т. Свердлова — організаційний звіт з'їзд в спеціальній резолюції постановив затвердити звіт ЦК і «схвалити роботу ЦК в справі

керівництва політичною діяльністю РСДРП і політичними виступами робітничого класу» (Протоколи Шостого з'їзду РСДРП(б), стор. 254).

До складу Центрального Комітету партії з'їзд обрав Леніна, Сталіна, Свердлова, Дзержинського та ін.

З огляду на те, що з'їздові загрожував розгін і арешт, ЦК був обраний задовго до закінчення засідань з'їзду. ЦК обирав не весь з'їзд, а так званий «Малий з'їзд».

Резолюція з'їзду «Про економічне становище» фактично містила в собі найважливіші пункти економічної платформи більшовиків, розвинутої Леніним в спеціальній брошурі «Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися». В резолюції яскраво змальовано картину економічного розвалу, створеного капіталістами і їх прихвоснями — меншовиками й есерами. «... Повне виснаження в сфері продуктивної праці і дезорганізація виробництва, всемірне розладнання і розпад транспортної сіті, близький до остаточного краху стан державних фінансів і, як наслідки всього цього, продовольчий кризис, що доходить до голоду, абсолютна недостача палива і засобів виробництва взагалі, прогресуюче безробіття, величезне зубоження мас і т. д. Країна уже падає в безодню остаточного економічного розпаду і загибелі» (*Там же,* стор. 241). Вихід з цього становища вказаний VI з'їздом цілком ясно: необхідний перехід державної влади в руки пролетарів і напівпролетарів і проведення ряду найбільш значних революційних заходів (націоналізація і централізація банкової справи, націоналізація крупних підприємств, транспорту, робітничий контроль над виробництвом і розподілом, негайна передача землі селянам).

З'їзд приділив велику увагу питанню про робітничий контроль, який повинен був відіграти і відіграв велику роль при переході до націоналізації крупної промисловості. Ці заходи згодом були проведені більшовиками в результаті перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, здійсненої під керівництвом Леніна і Сталіна.

В резолюції «Поточний момент і війна» VI з'їзд викрив розбійницьку, грабіжницьку політику імперіалістичних хижаків — капіталістів Англії, Франції, Німеччини, які продовжували вести злочинну криваву бойню.

В 1917 році (6 квітня) на стороні «союзників» виступила Америка, яка оголосила війну Німеччині. А під тиском союзників і Америки на стороні останніх у війну вступив Китай.

Буржуазія свідомо зволікала імперіалістичну війну як один із способів боротьби проти назріваючої пролетарської революції. «Поряд з розширенням сфери війни її затягуванню сприяє і боротьба світової буржуазії проти назріваючої пролетарської революції шляхом збереження режиму військової диктатури і роздроблення сил міжнародного пролетаріату» (*Там же*. стор. 287),— говориться в резолюції з'їзду. В резолюції викри-

вається зрадницька політика меншовиків і есерів, які втягнулися в загальне річище буржуазної імперіалістичної політики, обстоювали продовження кривавої бойні. З'їзд указав, що виходом із становища, яке утворилось, може бути лише завоювання влади робітниками і біднішими селянами.

На VI з'їзді більшовицька партія прийняла новий партійний статут. В статуті, прийнятому VI з'їздом, говорилось, що всі партійні організації повинні бути побудовані на началах демократичного централізму. Статут встановлював, що нові члени партії приймаються місцевими організаціями. Той, хто вступає в партію, повинен мати рекомендації двох членів партії і затверджуватися загальними зборами членів партійної організації.

В резолюціях «Завдання професійного руху» і «Партія і професійні спілки» з'їзд з особливою силою підкреслює, що профспілки в усіх своїх виступах повинні керуватися принципами послідовної класової боротьби, що вони повинні бути бойовими організаціями робітничого класу, які визнають політичне керівництво партії більшовиків. Тим самим з'їзд осудив меншовицьку ідею нейтральності профспілок.

VI з'їздом були прийняті в партію «міжрайонці» разом з їх ватажком — Троцьким. В період VI з'їзду партії ця центристська група, врахувавши те, що маси неминуче в своїй більшості підуть за більшовиками, заявила, що вона по всіх питаннях поділяє погляди більшовиків і просить прийняти її в партію. VI з'їзд задовольнив просьбу «міжрайонців», не зважаючи на те, що вони до цього вели боротьбу проти більшовиків. З'їзд розраховував на те, що ці люди згодом можуть стати справжніми більшовиками. Однак, лише деякі з них (наприклад, Володарський, Урицький та ін.) стали потім більшовиками. «Щодо Троцького і його деяких близьких друзів, то вони, як виявилось потім, увійшли в партію не для роботи на користь партії, а для того, щоб розхитувати її і висадити в повітря зсередини» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 188). Невипадково Троцький і його однодумці згодом перетворились в контрреволюційну банду запеклих ворогів робітничого класу, в банду убивців, шкідників, шпіонів і диверсантів.

З'їзд прийняв, крім того, ряд інших найактуальніших рішень: «Передвиборна кампанія в Установчі збори», «Про спілки молоді», «Про пропаганду», «Про курси для інструкторів», «Протокол секції по перегляду партійної програми» (про скликання спеціального з'їзду для вироблення нової партійної програми), «Про об'єднання партії». Були прийняті також такі постанови: а) про застосування маркової системи в сплаті членських внесків; б) про те, щоб ЦК публікував і по можливості розсилав по організаціях друкований звіт за місяць до скликання з'їзду і в) про підлягання партійних фракцій (тепер — партійних груп) в непартійних організаціях відповідним керів-

ним партійним центрам. Від імені з'їзду ЦК випустив намічений в основному з'їздом «Маніфест Російської соціал-демократичної робітничої партії» до всіх трудящих, до всіх робітників, солдатів і селян Росії.

Всі розв'язані з'їздом питання глибоко інтересували найширші маси робітників, солдатів і селян. Ні кадети, ні меншовики, ні есери не могли дати на них правильної відповіді. Ці партії обманювали широкі народні маси. І тільки партія більшовиків, партія робітничого класу, одверто і правильно відповіла масам на їх жагучі запитання.

В світлі гігантських успіхів і перспектив в області соціалістичного будівництва в нашій країні, в країні перемігшого соціалізму, боротьба товариша Сталіна та інших соратників Леніна на VI з'їзді РСДРП(б) набуває винятково важливого значення.

Вороги ленінсько-сталінської лінії на VI з'їзді РСДРП(б) та їх натхненники, що не були на з'їзді, оказались згодом найзлішими ворогами народу. Троцькістсько-зінов'євські і риковсько-бухарінські елементи перетворилися в зграю шпіонів, диверсантів, шкідників і убивців, в банду «заклятих ворогів робітничого класу, які діяли по найму у розвідувальних органів іноземних держав» (*Ленін* і *Сталін,* Збірник творів до вивчення історії ВКП(б), т. III, стор. 711, Партиздат, 1938 р.).

Добиваючи рештки цих гадів, партія успішно здійснює завдання завершення побудови соціалістичного суспільства і поступового переходу від соціалізму до комунізму.

VI з'їзд нашої партії відбувався 22 роки тому. В той час в країні панували капіталісти. За героїчні 22 роки, що минули з того моменту, Росія стала зовсім невпізнанною — новою, соціалістичною. Під геніальним керівництвом великого Сталіна ми побідоносно йдемо до повного комунізму в нашій країні.

«Пропагандист» № 18 за 1939 р.

Б. БАБАЄВ

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ У ЖОВТНЕВІЙ СОЦІАЛІСТИЧНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ

Більшовицька партія в своїй економічній політиці в період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції виходила з розв'язання свого основного стратегічного завдання — повалення диктатури буржуазії і встановлення диктатури пролетаріату.

Історичний етап підготовки Жовтневої революції розпадається на два періоди: перший — з лютого — березня 1917 року по червень — липень 1917 року і другий — з липня — серпня 1917 року по жовтень — листопад 1917 року.

Перший період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції був періодом двовладдя, періодом «двох диктатур: диктатури буржуазії, в особі Тимчасового уряду, і диктатури пролетаріату й селянства в особі Ради робітничих і солдатських депутатів» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 169). Це був період мирного розвитку революції, максимальної легальності політичного виховання мас, використовуваний партією більшовиків для створення політичної армії робітників і селян — армії революції. Більшовицька партія в цей період у своїй економічній політиці здійснювала перехідні заходи, що підготовляли встановлення диктатури пролетаріату в Росії.

В своїх знаменитих «Квітневих тезисах» Ленін розробив геніальний план «приступу до переходу до соціалістичної революції». В цьому історичному плані Ленін вказував цілком конкретні завдання партії як в політичній, так і в економічній області.

«В області економічній перехідні заходи зводились: до націоналізації всіх земель в країні при конфіскації поміщицьких земель, до злиття всіх банків в один національний банк і запровадження контролю над ним з боку Ради робітничих депутатів, до запровадження контролю над суспільним виробництвом і розподілом продуктів.

В області політичній Ленін пропонував перехід від парламентарної республіки до республіки Рад. Це був серйозний

крок вперед в області теорії і практики марксизму» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 175).

Економічна платформа більшовицької партії, не будучи заходом соціалістичної революції, в той же час була великим кроком до соціалізму.

Буржуазія разом з меншовиками й есерами намагалась протипоставити робітничому контролеві так званий громадський або державний контроль.

Викриваючи цей маневр буржуазії, Ленін вказував, що все питання в тому, хто кого контролює, що громадський або державний контроль при владі буржуазії означає не що інше, як контроль буржуазії над робітничим класом.

Виступаючи на конференції фабрично-заводських комітетів у червні 1917 року, Ленін закликáв робітників боротися за введення справжнього, а не фіктивного контролю.

«Щоб контроль над промисловістю справді здійснювався, він повинен бути *робітничим контролем,* щоб в усі відповідальні установи входила більшість робітників і щоб адміністрація звітувала про свої дії перед усіма найбільш авторитетними робітничими організаціями» (*Ленін,* т. XX, стор. 459).

«Регулювання» господарського життя країни Тимчасовим урядом полягало в посиленні експлуатації робітничих і селянських мас, в приреченні їх на розорення і голод. При цьому буржуазний Тимчасовий уряд всіляко оберігав шалені спекулятивні прибутки крупних фінансових магнатів.

«Їх регулювання,— писав Ленін,— полягає в тому, що робітників «підтягують» аж до голоду, а капіталістам забезпечують (потай, реакційно-бюрократично) прибутки *вищі* від тих, які були до війни» (*Ленін,* т. XXI, стор. 167).

Заради брудної користі невеликої купки фінансових королів і англо-французьких імперіалістів, які мали великі капіталовкладення в Росії, всупереч інтересам народу, Тимчасовий уряд Львова, Гучкова, Керенського систематично підвищував ціни на вугілля, нафту, метал.

Підприємці одержували десятки міліонів карбованців у вигляді авансів. Авантюризм і шулерство великого масштабу доходило до того, що окремі підприємці-аферисти умудрялись одержувати «доплати» навіть по тих замовленнях, які були виконані в 1914, 1915 і 1916 роках.

Обманюючи народ обіцянками про монополії на найважливіші види сировини і палива, про введення твердих цін, Тимчасовий уряд тим самим допомагав спекулянтам. Власники шахт у Донбасі затримували вивіз вугілля, якого потребувала країна, а уряд видав їм нагороду за цю «діяльність» у вигляді підвищення цін на вугілля (в червні на 7 коп., у вересні — на 14 коп. за пуд).

Підвищення цін було явно згубним. Але це не спиняло Тимчасовий імперіалістичний уряд. Навпаки, чим швидше роз-

вивалася революція і мільйонні маси переконувалися в правоті лозунгів більшовиків, чим більше росла організованість і воля робітничого класу й революційного селянства до боротьби проти імперіалістичних хижаків, тим рішучіше і зухваліше буржуазія переходила на шлях прямого саботажу, свідомої дезорганізації народного господарства, сподіваючись покінчити з наростаючою революцією при допомозі «кістлявої руки голоду».

Саботаж капіталістів і поміщиків різко погіршив стан промисловості, сільського господарства, транспорту і розладнав фінанси країни. Видобуток кам'яного вугілля скорочувався з місяця в місяць. Так, в січні 1917 року видобуток вугілля в Донбасі становив 157 мільйонів пудів, а в жовтні — 124,4 мільйона пудів. Вивіз вугілля з шахт за цей час скоротився більше ніж удвоє. Чавуну в січні 1917 року було виплавлено 18,3 мільйона пудів, а в жовтні — 13,4 мільйона пудів. Заліза і сталі в січні 1917 року було вироблено 20,6 мільйона пудів, а в жовтні — 16,5 мільйона пудів. З місяця в місяць завмирала чорна металургія. Якщо в 1916 році стояло 36 доменних печей, то в 1917 році не працювали уже 44 доменні печі, з скороченою нагрузкою працювали 32 (при загальній кількості 177 доменних печей на всіх діючих заводах країни).

В кінці липня 1917 року в Донбасі було закрито 77 різних великих підприємств. Валова продукція фабрично-заводської промисловості в 1917 році скоротилась проти 1916 року на 36,5%, в тому числі гірничої і гірнообробної — на 44%, металургійної — на 40%, хімічної — на 34%, текстильної — на 20%.

В тяжкому становищі було і сільське господарство. Поволжя страждало від неврожаю. Центрально-промислові райони Росії не були забезпечені хлібом. Розвал транспорту не давав можливості своєчасно перекинути в промислові центри достатню кількість хліба з інших районів Центральної Росії. Величезне число мобілізованих в армію — коло 14 мільйонів чоловік, здебільшого селян — привело до різкої недостачі робочої сили в сільському господарстві. Мобілізація в армію великої кількості коней і значне скорочення сільськогосподарського інвентаря, який дуже зносився за роки війни, різко погіршили становище сільського господарства. Посівні площі скоротились, набагато зменшилась врожайність по всіх культурах. Валовий збір головних зернових культур (жито, пшениця, ячмінь, овес) в 1917 році знизився на 12% проти 1909—1913 років. Країні загрожував голод. В серпні Петроград мав запас хліба тільки на 10—15 днів, в інших промислових центрах (Москва, Іваново, Нижній Новгород та ін.) запасів хліба було не більше, ніж на 20—25 днів.

Все більше поглиблювався кризис залізничного транспорту. Загрозливо росло число «хворих» паровозів. В січні

1917 року непридатних паровозів було 3 382, або 16,5% паровозного парку країни, а за 9 місяців 1917 року кількість непридатних паровозів збільшилась на 1 992 і становила 25,8% всього паровозного парку. Транспорт був близький до повного паралічу.

В країні розростався фінансовий і валютний кризис. Війна породила величезне напруження державного бюджету. Бюджетний дефіцит невпинно збільшувався. Швидко зростала емісія грошових знаків. За перші п'ять місяців революції було випущено паперових грошей на 4,5 міліарда карбованців — втроє більше, ніж за весь 1916 рік. Загальна сума паперових грошей в жовтні становила приблизно 17 міліардів карбованців. Все це сприяло знеціненню карбованця, розвиткові спекуляції і дорожнечі в країні.

Про фінансову катастрофу свідчив також ріст державного боргу. При 70 міліардах карбованців національного багатства країни в 1917 році державний борг дорівнював приблизно 60 міліардам карбованців.

Характеризуючи тяжке економічне становище в країні і контрреволюційну політику імперіалізму, Ленін в своїй статті «Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися» писав: «Росії загрожує неминуча катастрофа. Залізничний транспорт розладнаний неймовірно і розладнується все більше. Залізниці стануть. Припиниться підвіз сирових матеріалів і вугілля на фабрики. Припиниться підвіз хліба. Капіталісти умисно і неухильно саботують (псують, спиняють, підривають, гальмують) виробництво, сподіваючись, що нечувана катастрофа буде крахом республіки і демократизму, Рад і взагалі пролетарських і селянських спілок, полегшуючи повернення до монархії і відновлення всевладдя буржуазії і поміщиків» (*Ленін*, т. XXI, стор. 159).

Всю цю мерзенну контрреволюційну політику Тимчасовий уряд проводив при повній підтримці з боку меншовиків і есерів, які обманним шляхом пробралися в Ради робітничих і солдатських депутатів.

Робітники, керовані більшовицькою партією, революційним шляхом здійснювали робітничий контроль над виробництвом і розподілом. Вони створювали озброєну охорону і контрольні органи, які наглядали за виробництвом і оберігали його від руйнування. Обмежуючи діяльність підприємців, вони присікали спекуляцію сировиною, паливом і готовою продукцією, стежили за правильністю приймання і здавання замовлень, втручались в постачання продовольчими продуктами, виступаючи на ряді підприємств як справжні господарі.

Наприклад, на ряді заводів Свердловська й інших міст Урала самі робітники, за рішенням загальних зборів, встановили 8-годинний робочий день і вибрали комітети по здійсненню контролю над виробництвом. В Луганську фактичними

господарями виробництва були більшовицькі Ради. В Іваново-Вознесенську Виконавчий комітет громадських організацій здійснював контроль над мануфактурною торгівлею, заборонивши підвищувати роздрібні ціни більше ніж на 20% і зобов'язавши торговців «в місцях роздрібного продажу вивішувати об'яви з вказанням проценту надвишки на фабричні розцінки»; покупцям надавалось право «вимагати від торговців перегляду рахунків, за якими куплено товар».

Селянські маси, переконуючись в поміщицько-кріпосницькій політиці Тимчасового уряду, все тісніше змикалися в своїй революційній боротьбі з робітничим класом, захоплювали поміщицькі землі. За офіціальними даними, звичайно, далеко не повними, в травні було 152 випадки захоплення поміщицької землі, в червні — 112, в липні — 387, в серпні — 440, в вересні — 958.

Захоплення земель у поміщиків було великим заходом в справі боротьби з голодом, в справі збільшення посівів. Так, наприклад, посівна площа на невідібраних землях поміщиків Поволжя скоротилась на 50%, а у селян посівна площа збільшилась на 20%.

Контрреволюційний Тимчасовий уряд чинив рішучий опір проведенню робітничого контролю і захопленню селянами поміщицьких земель.

Ріст революційного руху в країні і відкритий перехід меншовиків та есерів на сторону контрреволюційної буржуазії створили після липневих подій нову обстановку. Період мирного розвитку революції закінчився. Почався новий період революції, період підготовки і проведення збройного повалення імперіалістичного Тимчасового уряду. «Мирний період революції кінчився, — говорив товариш Сталін на VI з'їзді партії більшовиків, — настав період не-мирний, період схваток і вибухів...».

Буржуазний Тимчасовий уряд, покінчивши з двовладдям, повів відкриту боротьбу проти пролетарських організацій і завоювань революції. Більшовицька партія була загнана в підпілля, лютували терор і насильство над робітниками і селянами. Вождь більшовицької партії Ленін змушений був скриватися.

В цій обстановці, напередодні могутнього революційного виступу пролетарських мас, зібрався VI з'їзд більшовицької партії. З'їзд підвів підсумки загальному політичному становищу в країні і дав основний лозунг боротьби, націливши партію на збройне повстання, яке завершилось перемогою Жовтневої соціалістичної революції в Росії.

Разом з політичною лінією більшовицької партії в цей період революції, VI з'їзд «обговорив економічну платформу більшовиків і затвердив її. Її основні пункти: конфіскація поміщицької землі і націоналізація всієї землі в країні, націона-

лізація банків, націоналізація великої промисловості, робітничий контроль над виробництвом і розподілом.

З'їзд підкреслив значення боротьби за робітничий контроль над виробництвом, який відіграв велику роль при переході до націоналізації великої промисловості» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 187).

Товариш Сталін в своїй доповіді на з'їзді, визначаючи значення робітничого контролю, як показника політичної зрілості робітничого класу в його боротьбі з розрухою і саботажем капіталістів, вказував, що «Оскільки робітники втручаються активно в процес організації контролю, обміну, остільки у нас ставиться практично питання про соціалістичну революцію» (*Сталін,* Промови на VI з'їзді РСДРП(б), стор. 19, Партиздат, 1937).

Докладно висвітливши завдання робітничого контролю в боротьбі з саботажем буржуазії, з'їзд визнав необхідним перетворити контроль «... шляхом поступово здійснюваних заходів в повне регулювання виробництва».

Відмітивши повне банкротство буржуазії і угодовських партій в справі ліквідації господарської розрухи, VI з'їзд партії більшовиків указав, що «... єдиним виходом з критичного становища є ліквідація війни і організація виробництва не для війни, а для відбудування всього зруйнованого нею, не в інтересах купки фінансових олігархів, а в інтересах робітників і бідніших селян» (ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 262, Партиздат, 1936).

Всі питання економічної платформи більшовицької партії, поставлені на VI з'їзді, були зв'язані з одним основним питанням — підготовкою збройного повстання для встановлення диктатури пролетаріату.

Ленін в ряді своїх праць того періоду далі розвинув і обгрунтував економічну програму більшовицької партії в боротьбі за соціалістичну революцію. В роботі «Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися», написаній у вересні 1917 року, Ленін детально виклав економічну платформу більшовиків. Націоналізація банків і синдикатів, робітничий контроль і скасування комерційної тайни, націоналізація всієї землі і конфіскація поміщицької землі — всі ці практичні заходи забезпечували успішну боротьбу з розрухою, саботажем капіталістів і підготовляли економічну основу диктатури пролетаріату. В своєму «Проекті перегляду програми партії» Ленін обгрунтував положення економічної платформи більшовиків, висунуті VI з'їздом партії, як чергове практичне завдання в боротьбі за перемогу диктатури пролетаріату. «*Високий ступінь розвитку капіталізму, уже досягнутий в банковій справі і в трестованих галузях промисловості, з одного боку, а з другого боку, розруха, яка створена імперіалістською війною і звідусіль викликає вимогу державного і громадського*

контролю за виробництвом і розподілом найважливіших продуктів, спонукає партію вимагати націоналізації банків, синдикатів (трестів) і т. п.» (*Ленін*, т. XX, стор. 305).

Тут Ленін підкреслює вимоги націоналізації банків і трестованої великої промисловості, висунуті VI з'їздом партії. Вони були підготовлені всіма політичними і економічними заходами більшовицької партії. Велику роль в цьому відіграв найпопулярніший лозунг серед найширших робітничих мас — робітничий контроль. Всі практичні вимоги більшовицької партії були величезним кроком до соціалізму.

В своїй чудовій книзі «Чи вдержать більшовики державну владу?» Ленін роз'яснює дві сторони питання: необхідність ліквідації, зламу державної політичної машини і використання економічного апарату, створеного імперіалістичною системою виробництва, шляхом відсічення від нього капіталістів, і реорганізація його в інтересах революції і соціалізму.

«Крім переважно «гнобительського» апарату постійної армії, поліції, чиновництва, — писав Ленін, — є в сучасній державі апарат, зв'язаний особливо тісно з банками і синдикатами, апарат, який виконує масу роботи обліково-реєстраційної, коли дозволенно так висловитись. Цього апарату розбивати не можна і не треба. Його треба вирвати з підпорядкованості капіталістам, від нього треба *відрізати, відсікти, відрубати* капіталістів з їх нитками впливу, його треба *підпорядкувати* пролетарським Радам, його треба зробити ширшим, всеосяжнішим, всенароднішим» (*Ленін*, т. XXI, стор. 260).

Після провалу корніловської авантюри особливо загострилась класова боротьба в країні. Сили революції росли, збільшувався вплив більшовиків на міліонні маси. На позиції більшовицької партії перейшла більшість профспілок, фабрично-заводських комітетів; Ради швидко більшовизувались. Керівництво в Петроградській і Московській радах перейшло до більшовиків. З столиці і міст надходили масові вимоги робітників про взяття влади і встановлення диктатури пролетаріату.

Робітничий клас в союзі з біднішим селянством в жовтні 1917 року, під керівництвом більшовицької партії, скинув диктатуру імперіалістичної буржуазії і встановив диктатуру пролетаріату, яка вивела трудящих з імперіалістичної війни, знищила становість, проголосила рівність всіх національностей, відокремила церкву від держави і школу від церкви, знищила царську армію, суд, поліцію, а також дала рівноправність жінці.

Разом з політичною основою диктатури пролетаріату — Радами — була завойована економічна її основа — була встановлена суспільна, всенародна власність на знаряддя і засоби виробництва, експропрійовані у експропріаторів.

Націоналізацією землі, її надр, лісів і ін., націоналізацією банків, трестованої великої промисловості, встановленням моно-

полії зовнішньої торгівлі диктатура робітничого класу в СРСР завоювала економічні командні висоти. Закладався фундамент нової, соціалістичної системи господарства, соціалістичного ладу, керівним принципом якого є «від кожного — по здібностях, кожному — по праці».

З перших же днів перемоги соціалістичної революції в СРСР були проведені надзвичайно важливі заходи, що перетворювали економіку країни.

Декретом II з'їзду Рад від 26 жовтня (8 листопада) 1917 року про націоналізацію землі було конфісковано у поміщиків, буржуазії, царської сім'ї понад 150 мільйонів гектарів землі, яка передавалась селянству безплатно. Селяни звільнялись від щорічних арендних платежів поміщикам в сумі коло 500 мільйонів карбованців. Земля, її надра, ліси, води перейшли у власність держави робітників і селян, стали всенародним добром.

Декрет про націоналізацію землі має всесвітньо-історичне значення. Він остаточно закріпив перемогу селян над поміщиками і забезпечив ріст довір'я бідняцько-середняцьких мас до робітничого класу. Зміцнювався союз робітничого класу і селянства, укріплялась керівна роль пролетаріату в цьому союзі. Націоналізація землі, проведена в умовах диктатури пролетаріату, розчистила грунт від пережитків кріпосництва і створила умови для переведення в дальшому дрібноселянського господарства на соціалістичні рейки.

В області промисловості економічна політика партії більшовиків була спрямована до поступового переходу від контролю до управління виробництвом і зосередження в руках диктатури пролетаріату командних висот.

Видане 14 (27) листопада 1917 року положення «Про робітничий контроль» закріпило робітничий контроль над виробництвом і розподілом. Згідно з цим положенням, контроль покладався на робітничі комітети фабрик і заводів. Контрольні органи, не беручи участі в управлінні підприємством і не займаючись питаннями фінансування, відповідали за цілість майна, устаткування і інвентаря підприємства, мали право наглядати за виробництвом, встановлювати мінімум виробітку і виясняти собівартість продукції, стежити за виконанням підприємцем директив регулюючих державних органів по закупці сировини, палива і збуту продукції, переглядати все ділове листування підприємства («комерційна тайна»).

Ленін — глава Радянського уряду — в перші дні соціалістичної революції звернувся до трудящих з закликом: «Запроваджуйте якнайсуворіший контроль за виробництвом і обліком продуктів. Арештуйте і віддавайте до революційного суду народу всякого, хто посміє шкодити народній справі...» (*Ленін,* т. XXII, стор. 55).

Найважливішим декретом в області здійснення робітничого контролю і керівництва всією господарською діяльністю кра-

їни був декрет від 5 (18) грудня 1917 року про створення Вищої Ради Народного Господарства (ВРНГ) — керівного органу планування і регулювання господарської діяльності країни.

14 (27) грудня 1917 року рішенням ЦВК всі приватні банки і кредитні установи були націоналізовані. На III Всеросійському з'їзді Рад Ленін говорив:

«Ми вчинили попросту: не боячись викликати нарікань «освічених» людей, або, вірніше, неосвічених прихильників буржуазії, які торгують рештками свого знання, ми сказали: — у нас є озброєні робітники і селяни. Вони повинні сьогодні вранці зайняти всі приватні банки... І після того, як вони це зроблять, коли вже влада буде в наших руках, лише після цього ми обговоримо, яких нам вжити заходів. І вранці банки були зайняті, а ввечері Ц.В.К. виніс постанову: «банки оголошуються національною власністю», — сталося одержавлення, усуспільнення банківської справи, передача її в руки Радянської влади» (*Ленін,* т. XXII, стор. 214).

Вслід за декретом про націоналізацію банків було винесено постанову про ревізію сейфів у банках. Націоналізація банків, створення єдиного державного банку країни було найважливішим заходом, що зміцнював економічну основу диктатури пролетаріату. Він відіграв величезну роль в справі дальшого проведення робітничого контролю над всією промисловістю і торгівлею.

До націоналізації великої промисловості і транспорту партія прийшла уже із значно підготовленими кадрами організаторів, адміністраторів і господарників з людей робітничого класу, що пройшли практичну початкову школу, якою був робітничий контроль в умовах диктатури пролетаріату.

В своїй політиці націоналізації трестованої, великої промисловості, партія більшовиків виходила з завдання підриву економічної основи існування буржуазії, подолання її опору.

Характерною є одна з перших постанов Раднаркому (від 9 січня 1918 року) про конфіскацію великого промислового монополістичного об'єднання, підписана товаришем Сталіним:

«*Про конфіскацію майна Акціонерного Товариства Киштимського гірничого округу.*

Декрет РНК.

З огляду на відмовлення заводоуправління акц. т-ва Киштимського гірничого округу підкоритися декретові Ради Народних Комісарів про введення робітничого контролю над виробництвом, Рада Народних Комісарів постановила конфіскувати все майно акц. т-ва Киштимського гірничого округу, в чому б це майно не полягало, і оголосити його власністю Російської Республіки.

Весь службовий і технічний персонал зобов'язаний залишитися на місцях і виконувати свої обов'язки.

За самовільне залишення своєї посади або саботаж винні

будуть передані до революційного суду» (*Ленін* і *Сталін*, Про радянську конституцію, стор. 339).

Уже на час опублікування декрету про націоналізацію всієї великої промисловості, в порядку боротьби за проведення робітничого контролю, було націоналізовано 500 великих підприємств країни. 7 (20) червня 1918 року було видано декрет про націоналізацію нафтової промисловості і 15 (28) червня — декрет про націоналізацію всієї великої промисловості.

Націоналізація великої промисловості мала величезне історичне значення для дальшої долі революції і створення в СРСР промисловості послідовно соціалістичного типу. Вона означала знищення капіталістичної власності у великій промисловості і створення замість неї державної, всенародної власності.

Перед партією більшовиків постало завдання поступового відбудування народного господарства і створення фундаменту соціалістичної економіки країни. Після укладення мирного договору з Німеччиною в наявності була тимчасова, невелика передишка.

В цей період Ленін висуває перед партією, робітничим класом ряд практичних завдань по здійсненню соціалістичного будівництва в СРСР: всенародний облік і контроль, розвиток великої машинної індустрії, використання буржуазних спеціалістів, підвищення продуктивності праці і виховання нової трудової дисципліни, організація соціалістичного змагання, встановлення єдиноначальності. Здійснення цих заходів мало виняткове значення в боротьбі за побудування соціалізму в СРСР.

В області торгівлі економічна політика партії більшовиків була спрямована на здійснення монополії зовнішньої торгівлі, встановлення найсуворішого обліку і контролю над проведенням вільної роздрібної торгівлі, при рішучій боротьбі з спекуляцією.

9 (22) квітня 1918 року декретом Ради Народних Комісарів була введена монополія зовнішньої торгівлі. «Торгові угоди, — говорилося в декреті, — по покупці і продажу всякого роду продуктів (добувної, обробної промисловості, сільського господарства і ін.) з іноземними державами і окремими торговими підприємствами за кордоном провадяться від лиця Російської Республіки спеціально на те уповноваженими органами. Крім цих органів усякі торгові угоди з закордоном для ввозу і вивозу забороняються» (Збірник законів і розпоряджень за 1918 р., № 33, стор. 432).

Монополія зовнішньої торгівлі відіграла і відіграє величезну роль в дальшому розвитку соціалістичного будівництва і забезпеченні зовнішньополітичної самостійності СРСР.

Особливу увагу партія більшовиків приділяла боротьбі з

спекуляцією і спекулянтами. Ще 15 листопада 1917 року РНК запропонував Військово-Революційному Комітетові вжити необхідних заходів для боротьби з спекулянтами. В своїй постанові РНК пропонував «вжити найрішучіших заходів до викорінення спекуляції і саботажу, приховування запасів, злісної затримки грузів і ін.». Спекулянти підлягали негайному арешту й ув'язненню і віддавались до військово-революційного суду. Велику боротьбу з спекуляцією провела Всеросійська Надзвичайна Комісія (ВЧК).

Величезну роботу проводила партія більшовиків в справі організації продовольчої справи, налагодження постачання міст і транспорту, організуючи товарообмін між містом і селом.

Поступове кооперування населення, на основі цілковитої добровільності, також відіграло свою позитивну роль в налагодженні постачання населення і підготовці переходу в дальшому до радянської торгівлі.

В області фінансовій економічна політика партії більшовиків зводилась до анулювання державних боргів царської Росії, поступової ліквідації бюджетного дефіциту, заборони надмірного випуску паперових грошей і поступового переходу до стабілізації валюти і створення твердого радянського карбованця.

Партія розбила троцькістів, бухарінців, буржуазних націоналістів і інших запеклих ворогів народу, які прагнули реставрувати капіталізм в нашій країні. Партія сміливо повела робітничий клас і селянство на здійснення соціалістичної революції, зміцнила диктатуру пролетаріату. Під керівництвом партії Леніна — Сталіна радянський народ збудував в основному соціалізм і успішно йде по шляху до повного комунізму.

«Більшовик України» № 11 за 1939 р.

М. АРЖАНОВ

ПРО ГЕНІАЛЬНУ ПРАЦЮ В. І. ЛЕНІНА «ДЕРЖАВА І РЕВОЛЮЦІЯ»

I

Книга Леніна «Держава і революція» була написана в серпні — жовтні 1917 року. Це був, як відомо, період дедалі гострішої боротьби між наростаючими силами соціалістичної революції, яку організовувала партія більшовиків, і силами контрреволюції. Буржуазний Тимчасовий уряд Керенського, відчуваючи наближення свого краху, прагнув всіма засобами роззброїти революцію, затримати хід її розвитку, розгромити її організації. На більшовиків обрушився жорстокий терор буржуазної контрреволюції білогвардійських генералів, меншовиків і есерів. 7 липня був виданий наказ про арешт Леніна. Був арештований ряд видатних діячів більшовицької партії. Ленін змушений був скриватися в цей час в курені біля станції Разлів.

В «Короткому курсі» такими словами характеризується цей момент:

«Кінчилось двовладдя.

Кінчилось на користь буржуазії, бо вся влада перейшла в руки Тимчасового уряду, а Ради з їх есеро-меншовицьким керівництвом перетворились у придаток Тимчасового уряду.

Кінчився мирний період революції, бо на порядок дня був поставлений штик.

З огляду на нову обстановку більшовицька партія вирішила змінити свою тактику. Вона перейшла в підпілля, скрила свого вождя Леніна в глибокому підпіллі і стала готуватися до повстання, щоб повалити владу буржуазії силою зброї і установити Радянську владу» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 184).

В цей вирішальний період надзвичайно яскраво виявилась найважливіша відмітна особливість партії Леніна — Сталіна — єдність її революційної теорії і її революційної практики. Партія Леніна — Сталіна готувала маси до повстання, озброюючи їх не тільки гвинтівкою і кулеметом, але особливо і в першу

чергу ясним розумінням як найближчих завдань революції, так і її величезних всесвітньо-історичних завдань і перспектив. Пропагуючи в широких масах робітників, селян і солдатів науково обгрунтовані і випробувані життям ленінські лозунги підготовки соціалістичної революції, партія перетворювала ленінські ідеї в побідоносну, всеперемагаючу матеріальну і організуючу силу.

В справі підготовки більшовицьких кадрів, а через них і широких революційних мас до завоювання влади, вирішальне значення мала пропаганда ленінських ідей про державу взагалі, про пролетарську, соціалістичну державу особливо. Книга «Держава і революція» — це одночасно і геніальна наукова праця про державу і програма практичної боротьби за пролетарську державу в конкретних умовах передодня Жовтневої революції 1917 року, справжнє неперевершене по своїй силі бойове керівництво до дії.

В арсеналі ідейної зброї світової пролетарської революції, в скарбниці марксистсько-ленінського учення «Держава і революція» займає найвидатніше місце. В цій праці, невеликій об'ємом (Ленін називав її «брошурою») і через обставини часу незакінченій, пролетарська теорія держави піднесена на вершини наукового узагальнення. Буквально невичерпне багатство думок, висловлених з подиву гідною щодо глибини і чіткості силою, містить в собі цей твір ленінського генія.

Єдність теорії і практики — найважливіша особливість матеріалістичної діалектики — виступає в цьому творі з винятковою силою. На основі всебічного врахування і узагальнення всього світового історичного досвіду класової боротьби, розвитку держави, його співвідношення з революцією, Ленін розробив науково обгрунтовану програму зламу експлуататорської, буржуазно-поміщицької держави і створення першої в світовій історії держави нового типу — держави радянської, соціалістичної.

В самій історичній фігурі Леніна — величайшого теоретика, ідейного натхненника і одночасно організатора і керівника соціалістичної революції і пролетарської держави — втілилась єдність теорії і практики класової боротьби, єдність, яка властива тільки пролетаріатові і недоступна буржуазії та її вождям.

Марксистсько-ленінська теорія держави є єдино наукове узагальнення всесвітнього революційного досвіду. Ленін говорить: «У Маркса нема і капельки утопізму в тому розумінні, щоб він вигадував, сфантазував «нове» суспільство. Ні, він вивчає, як природно-історичний процес, *народження* нового суспільства *з* старого, перехідні форми від другого до першого. Він бере фактичний досвід масового пролетарського руху і старається здобути з нього практичні уроки» (*Ленін,* т. XXI, стор. 402). Ці слова стосуються цілком і повністю також і до

Леніна і до товариша Сталіна. Ленін і Сталін, узагальнюючи досвід світового робітничого руху, безперервно збагачують теорію, піднімаючи її крок за кроком на все нову висоту. Можна як приклад навести питання про дві фази комунізму. Ленін писав: «Маркс, не вдаючись в утопії, визначив докладніше те, що можна *тепер* визначити відносно цього майбутнього, саме: відмінність нижчої і вищої фази (ступеня, етапу) комуністичного суспільства» (*Ленін,* т. XXI, стор. 432). Дальше того, що Маркс вважав можливим науково встановити, він не пішов, бо знов таки «у Маркса нема ні тіні спроб вигадувати утопії, займатись пустими здогадами про те, чого знати не можна» (*Там же,* стор. 428). Але те, що Маркс точно встановив, науково передбачивши, блискуче виправдується на наших очах, в нашій практиці.

Щоб написати роботу «Держава і революція» Володимир Ільїч проробив величезну підготовчу роботу, безпосередньо почату ще в 1916 році в Швейцарії. Уявлення про цю підготовчу роботу дають численні літературні джерела, які вивчив Ленін. Ленін заново простудіював класичні роботи Маркса і Енгельса, в яких висвітлюються питання держави, приділивши особливу увагу при цьому листуванню Маркса і Енгельса. В їх листах, як це показав Ленін, є багато дуже важливих положень про пролетарську революцію і диктатуру пролетаріату, які замовчували або заперечували і перекручували теоретики II Інтернаціоналу. Аналіз різних висловлювань Маркса і Енгельса в питанні про державу, пророблений Леніним з винятковою старанністю і найглибшим проникненням в суть поглядів та ідей великих основоположників наукового комунізму, вказує на ту величезну роботу, яку Ленін для цього пророблв. Ленін перерив архіви теоретичного журналу німецької соціал-демократії «Neue zeit» («Новий час»), розшукуючи відповідні документи, за період з 1890 по 1914 рік. Він прочитав численні книги і статті перекрутників і противників марксизму: Каутського, Бернштейна, Паннекука, Бакуніна та інших — для того, щоб дати найбільш повну і нищівну критику їх перекручень і опошлень марксистського учення про державу[1].

Робота Леніна «Держава і революція» і особливо «Пролетарська революція і ренегат Каутський», що є її прямим продовженням і вийшла в 1918 році, направлені насамперед проти каутськіанства.

В другому виданні «Держави і революції», що вийшло в самому кінці 1918 року, Ленін доповнив II главу 3-м параграфом. Цей параграф є відгуком на брошуру Каутського «Диктатура пролетаріату», яка вийшла в серпні 1918 року і

---

[1] Цей матеріал, зібраний Леніним в «синьому» зошиті, виданий Інститутом Маркса — Енгельса — Леніна в 1934 році окремою брошурою «Марксизм і держава».

яку Ленін характеризує як «зразок міщанського перекручення марксизму і підлого відречення від нього *на ділі,* при лицемірному визнанні його *на словах*» (*Ленін,* т. XXI, стор. 392).

В боротьбі проти соціалістичної революції і зростаючого впливу більшовизму в Німеччині та інших країнах Європи Каутський в противагу ленінським Квітневим тезисам підняв прапор буржуазної, парламентської демократії.

Каутський «доводив», що революції могли служити засобом переходу від феодалізму до капіталізму, бо при феодалізмі не було такого засобу для мирного переходу до нового ладу, як парламентська демократія, якою тепер повинен користуватися робітничий клас передових капіталістичних країн для мирного переходу до соціалізму шляхом завоювання абсолютної більшості голосів в буржуазному парламенті. Виборчий бюлетень — ось та «побідоносна» зброя, яку замість революційного меча нав'язували робітничому класові каутські.

Прикрашуючи капіталізм і експлуататорську державу, Каутський, по суті, створив теоретичний захист соціал-патріотизму і відрікся від марксистського учення про державу, від пролетарської революції і диктатури пролетаріату. «Марксист лише той, хто *поширює* визнання боротьби класів до визнання *диктатури пролетаріату» (Там же).*

Підтримані Каутським, визначним теоретиком II Інтернаціоналу, агенти буржуазії в робітничому русі — опортуністи всіх відтінків — прагнули внушити робітничим масам, що піднімались на завоювання влади, страх перед пролетарською революцією, що почалась, невіру в перемогу.

Як обстановка соціалістичної революції в Росії, так і революційний кризис в Європі, що наростав, надали виняткової актуальності роботі Леніна.

II

В межах однієї статті можна торкнутися, при чому тільки в найзагальнішій формі, лише деяких основних питань, розроблених Леніним в «Державі і революції».

Ленін писав: «... наше завдання полягає насамперед у *відновленні* справжнього учення Маркса про державу» (*Там же,* стор. 371). З винятковою силою він викриває ревізіонізм, реформізм і соціал-шовінізм, що перекручують марксове учення про державу. Він показує, як опортуністи перекручують основу основ цього учення — положення про непримиримість класових протиріч в капіталістичному суспільстві, про державу як про продукт цих протиріч, про необхідність доведення класової боротьби до насильної пролетарської революції, до зламу, до знищення гнобительської капіталістичної державної машини і до створення диктатури пролетаріату. Ленін дає при цьому неперевершені зразки теоретичного і історичного аналізу і критики ворожих марксизмові точок зору на державу.

Каутський, Бернштейн, Плеханов, есери і меншовики, анархісти — всі вони стають в цій роботі Леніна викритими до кінця. Ми бачимо їх спільні і відмітні риси. Ми бачимо пошлість і реакційність, філістерську суть їх поглядів, їх боягузливу фальсифікацію великого учення Маркса і Енгельса.

Наводячи уривки з робіт Маркса і Енгельса, які опортуністами або замовчувались, або систематично перекручувались, Ленін відновлює повністю *основне положення марксизму про необхідність зламу, зруйнування буржуазної державної машини.* Аналізуючи розвиток буржуазної держави в епоху імперіалізму, Ленін доводить, що правильність цього положення повністю підтверджується. Удосконалення і зміцнення «виконавчої влади», чиновницького і військового паразитичного апарату буржуазної держави — все це при імперіалізмі надзвичайно посилюється.

«Особливо ж імперіалізм, епоха банкового капіталу, епоха гігантських капіталістичних монополій, епоха переростання монополістичного капіталізму в державно-монополістичний капіталізм, показує надзвичайне посилення «державної машини», нечуваний ріст її чиновницького і військового апарату в зв'язку з посиленням репресій проти пролетаріату як в монархічних, так і в найвільніших, республіканських країнах» (*Ленін,* т. XXI, стор. 391). Звідси «всесвітня історія підводить тепер, безсумнівно, в незрівнянно ширшому масштабі, ніж в 1852 році, до «концентрації всіх сил» пролетарської революції на «зруйнування» державної машини» *(Там же).*

З усією силою Ленін висуває на перший план той факт, що державна машина при імперіалізмі стає все більш гнобительською, паразитичною і антидемократичною по суті, що саме для приховання цієї обставини буржуазія вдається, оскільки у неї є для цього можливості, до парламентсько-демократичного маскування.

Роки, що минули з моменту написання книги «Держава і революція», блискуче підтвердили ці ленінські вказівки. Імперіалістична диктатура доводить до вищого ступеня, в потворних і мерзенних, огидних формах, ріст військово-поліцейських, терористичних репресій проти народу. При імперіалізмі демократичні установи знищуються і відкидаються геть. Ленін невтомно застерігав робітничий клас про неминучість такого роду тенденцій правлячих олігархічних груп монополістичного капіталу. «Держава і революція» своїми основними установками орієнтує на боротьбу з цими тенденціями, наявність яких всіляко заперечували і затушовували до останнього часу опортунізм і реформізм, і застерігає проти недооцінки сили і ролі буржуазної держави в боротьбі буржуазії проти соціалістичної революції.

«Держава і революція» дає нам необхідні позиції для викриття реакційної суті імперіалістичних держав. Оскільки дер-

жавна влада лишається в руках буржуазії, остання буде «удосконалювати» машину подавлення, пристосовуючи її до конкретних умов подавлення трудящих мас. «Пристосувати» цю машину для політичного панування пролетаріату ні при яких умовах неможливо. Пролетаріат повинен її в ході революції зламати, знищити. Більше того, сама пролетарська революція для свого успішного, побідоносного розвитку обов'язково вимагає, як свою елементарну передумову, *попередню умову* — знищення цієї машини.

Жовтнева соціалістична революція 1917 року в позитивній формі блискуче підтвердила це положення. Революції в Австрії (1918 рік) і Німеччині (1919 рік) підтвердили його в негативній формі: військово-бюрократичний державний апарат, врятований і збережений при вирішальній допомозі зрадницьких вождів соціал-демократії, при існуванні капіталістичної власності, був тією головною силою, з допомогою якої буржуазія не тільки вдержала своє панування, але згодом крок за кроком відняла у трудящих всі їх завоювання і посилила у величезній мірі і в кривавих формах подавлення і пригноблення трудящих. Злам військово-бюрократичної державної машини капіталізму, як необхідна передумова переходу до соціалізму, є сьогодні і буде лишатися доти, поки існує капіталізм, центральним революційним завданням міжнародного пролетаріату щодо буржуазної держави. «Держава і революція» при розв'язанні цього завдання служить і служитиме основним теоретичним і практичним керівництвом до дії.

Що розвиток класової боротьби неминуче поставить перед пролетаріатом завдання зруйнування буржуазної державної машини, Маркс встановив ще в 1851 році. Але чим же пролетаріат замінить розбиту ним державну машину?

«... *відкривати* політичні *форми* цього майбутнього Маркс не брався» (*Ленін,* т. XXI, стор. 408), — говорить Ленін. «Не вдаючись в утопії, Маркс від *досвіду* масового руху ждав відповіді на питання про те, в які конкретні форми ця організація пролетаріату, як пануючого класу, стане виливатись...» (*Там же,* стор. 397).

Перший досвід був даний Паризькою комуною. Величезна заслуга Маркса полягає в тому, що він, теоретично узагальнивши досвід Комуни, її революційний героїзм, її державну творчість, встановив, що вона була *першою спробою пролетарської революції* розбити державну машину буржуазії і замінити її *новим типом* держави. В цьому плані Маркс і аналізував хиби і помилки Паризької комуни, зокрема і особливо — недостатнє і непослідовне застосування нею революційного насильства над буржуазією. Ревізіоністи, реформісти: Бернштейн, а потім і Каутський — витлумачували досвід Паризької комуни цілком протилежно. Цей досвід, говорили вони, свідчить про те, що перехід державної влади до пролетаріату

може і повинен відбутися в результаті не зламу старого державного апарату, а шляхом поступового оволодіння ним і пристосування його пролетаріатом до цілей мирного реформування буржуазного суспільства в соціалістичне. Не революційне насильство, а «демократичні реформи» як «шлях до влади» — такий «урок» здобули з Паризької комуни соціал-угодовці. Перед Паризькою комуною вони відчували «рятівний жах», за словами Енгельса. В свій час боягузливі німецькі буржуа до смерті злякались «страхіть» і «крайностей» терору у французькій буржуазно-демократичній революції 1789 року. Вони відмовились від «революції знизу» і в союзі з юнкерством, під гегемонією його, пішли шляхом реформ і компромісів, «пруським шляхом», до капіталістичного ладу.

Ленін не лишає каменя на камені від реформістських, антимарксистських, каутськіанських «теорій» держави. Він розбиває вщент і антидержавницькі концепції анархістів. *Пролетаріат без своєї держави не може обійтись.* Йому необхідна своя держава, і він її створить. Паризька комуна була історично першою спробою створити державу нового типу. *Ради,* народжені революцією 1905 року і з перших же днів лютневої революції 1917 року створені по всій країні, ради, які є дальшим розвитком Паризької комуни, — ось та конкретна політична форма, в якій може, повинна бути і буде створена в ході соціалістичної революції держава нового типу, держава пролетарська, держава диктатури пролетаріату.

Такий найважливіший теоретичний висновок, зроблений Леніним з аналізу всього світового революційного руху, з конкретного аналізу історичного розвитку буржуазної держави, особливо в епоху імперіалізму.

«Нове у Леніна полягає в цій області в тому, що: а) він відкрив Радянську владу, як державну форму диктатури пролетаріату, використавши для цього досвід Паризької Комуни і російської революції; б) він розкрив дужки в формулі диктатури пролетаріату під кутом зору проблеми про союзників пролетаріату, визначивши диктатуру пролетаріату, як особливу форму класового союзу пролетаріату, який є керівником, з експлуатованими масами непролетарських класів (селянства й ін.), які є керованими; в) він підкреслив з особливою силою той факт, що диктатура пролетаріату є найвищим типом демократії при класовому суспільстві, формою *пролетарської* демократії, яка виражає інтереси більшості (експлуатованих), — в противагу демократії *капіталістичній,* яка виражає інтереси меншості (експлуататорів)» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 10-е, стор. 158).

III

Історичне значення рад Ленін оцінив ще в 1905 році, зразу ж після їх виникнення. Природно, що його революційний

підхід до Паризької комуни відіграв при цьому особливо велику роль. В 1915 році в статті «Кілька тезисів» Ленін говорить з усією певністю: «Ради Робітничих Депутатів і т. п. установи повинні розглядатися, як органи повстання, як органи революційної влади» (*Ленін,* т. XVIII, стор. 312). В перші ж дні лютневої революції Ленін, ще будучи за кордоном, висуває перед партією завдання організації рад, при чому не тільки серед робітників, але і в армії і на селі. В «Листах з далека» (написаних між 20 березня і 8 квітня за новим стилем) Ленін говорить про раду робітничих і солдатських депутатів, як про «зародок робітничого уряду». В «Квітневих тезисах» він говорить про ради як про «*єдино можливу* форму революційного уряду» і про завдання пропаганди за «... необхідність переходу всієї державної влади до Рад Робітничих Депутатів» (*Ленін,* т. XX, стор. 88).

Ленін розвиває основний тезис: «Не парламентарна республіка, — повернення до неї від Р.Р.Д. було б кроком назад, — а республіка Рад Робітничих, Батрацьких і Селянських Депутатів по всій країні, знизу доверху» *(Там же).* По цьому питанню ми читаємо в «Короткому курсі історії ВКП(б)» таке: «В області політичній Ленін пропонував перехід від парламентарної республіки до республіки Рад. Це був серйозний крок вперед в області теорії і практики марксизму. Досі марксистські теоретики вважали парламентарну республіку найкращою політичною формою переходу до соціалізму. Тепер Ленін пропонував замінити парламентарну республіку республікою Рад, як найбільш доцільною формою політичної організації суспільства в перехідний період від капіталізму до соціалізму» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 175).

З надзвичайною силою історичного і теоретичного аналізу, з усією цілеспрямованістю геніального майстра революційної стратегії і тактики Ленін знов і знов з різних сторін, під різними кутами зору, в різних планах розвиває своє учення про ради, як про конкретну форму держави *нового типу* — держави диктатури пролетаріату. З величезною увагою він стежить за поширенням і діяльністю рад, які все більше підтверджують правильність його теоретичного прогнозу, і черпає в них досвід для ще більш глибокого, всебічного, конкретного і практичного обґрунтування лозунга «*Вся влада радам!*». Ленін розбиває одно за одним всі «заперечення» противників рад як форми пролетарської диктатури і «заперечення» різних фальсифікаторів суті рад.

Проти лозунга диктатури пролетаріату виступають під маскою «старих більшовиків» презренні саботажники і штрейкбрехери соціалістичної революції, які пізніше, через ряд інших контрреволюційних наскоків на соціалізм і на пролетарську державу, дійшли до служби диверсантами і шпіонами інозем-

них охранок, Зінов'єв і Каменєв. Знов і знов безпощадно викриває Ленін цих противників диктатури пролетаріату, рад. Ленін розкриває всю шкідливість, всю реакційність анархістського заперечення держави, напіванархістських ідей «вибуху» держави, пущених в оборот Бухаріним, що став найзлішим ворогом народу.

Меншовики й есери, які мали один час більшість в радах, прагнули до того, щоб перетворити ради в нікчемні парламентські говорильні, знесилити їх, звести їх нанівець, з тим щоб повністю сконцентрувати владу в руках буржуазного уряду.

Ленін зриває маску з цих агентів буржуазії і куркульства; він показує контрреволюційність їх нападок на більшовицьку програму перетворення рад в єдиновладний орган пролетарської держави. На аналізі конкретних умов, що склалися в той час в країні, він ілюструє теоретичну і історичну правильність лозунга створення держави *нового типу*.

Корінні інтереси трудящих, абсолютної більшості народу: революційний вихід з імперіалістичної війни, укладення демократичного миру, конфіскація поміщицької землі і передача її селянам, відбудування господарства, попередження загрожуючої катастрофи голоду і розрухи, боротьба проти відновлення поліції, встановлення демократичного правопорядку в країні — все це неможливо здійснити старим державним апаратом, з його бюрократією, чиновництвом, якнайтісніше зв'язаним з капіталом і відданим йому. Ці корінні інтереси конкретно виявляють *необхідність* в новому державному апараті, без поліції, без буржуазно-поміщицької армії, без привілегірованого і незмінного чиновництва. З другого боку, в особі рад повсталий пролетаріат створив політичну і організаційну форму нової держави. Ради, і тільки вони, в силу своєї класової суті, спроможні розв'язати корінні питання революції.

Зовсім неспроможною є в тій чи іншій, відкритій чи прикритій, формі ідея, яку пропагували буржуазні і дрібнобуржуазні партії та їх преса, «ідея», що лише бюрократичний, чиновницький, незалежний від народу і стоящий над народом апарат спроможний вести державні справи. Ради являють собою організацію незрівнянно вищого типу по своїх творчих, організаційних можливостях, бо вони не стоять над більшістю суспільства, а є державною організацією цієї більшості. Ленін писав: «... Сумлінний, сміливий, повсюдний приступ до передачі справи управління в руки пролетарів і напівпролетарів дасть такий невиданий в історії революційний ентузіазм мас, умножить в стільки раз народні сили по боротьбі з лихами, що багато такого, яке здається неможливим для наших вузьких, старих, бюрократичних сил, стане здійснимим для сил мільонної маси, *яка починає працювати на себе,* а не на капіталіста, не на панича, не на чиновника, не спід палки» (*Ленін,* т. XXI, стор. 267).

Буржуазному і дрібнобуржуазному поняттю про сильну державну владу Ленін протипоставляє пролетарське, соціалістичне. «Буржуазія, — писав він, — тільки тоді визнає державу сильною, коли вона може всією міццю урядового апарату кинути маси туди, куди хочуть буржуазні правителі. Наше поняття про силу інше. За нашим уявленням держава сильна свідомістю мас. Вона сильна тоді, коли маси все знають, про все можуть судити і йдуть на все свідомо» (*Ленін,* т. XXII, стор. 18 — 19).

Цей ленінський принцип, розвинутий і поглиблений в роботах товариша Сталіна, служить керівним принципом повсякденної діяльності партії Леніна — Сталіна і нашої радянської держави. Буржуазія вимірює свою державну силу чисельністю і дисциплінованістю (бюрократичною) свого чиновницького адміністративного апарату, протипоставленого трудящим масам, і несвідомістю, забитістю, заляканістю цих мас, яким «не до політики» під гнітом капіталу. Пролетарська держава вбачає свою силу в першу чергу в своїх тісних зв'язках з масами, в найбільшому залученні мас у фактичне управління державою. В знаменитій статті «Чи вдержать більшовики державну владу?», написаній до Жовтня, Ленін писав: «...у нас є «чудесний засіб» зразу, одним ударом *подесятерити* наш державний апарат, засіб, якого ні одна капіталістична держава ніколи не мала і мати не може. Ця чудесна справа — залучення трудящих, залучення бідноти до повсякденної роботи управління державою» (*Ленін,* т. XXI, стор. 264 — 265).

Розвиток радянської влади протягом двадцятиріччя з лишком являє собою безперервне застосування цього «чудесного засобу» — розширення участі мас в управлінні державою. Не мільйони, а десятки мільйонів людей втягнені в управління державою через ради, як всеохоплюючі і всеосяжні організації трудящих. Тому сила радянської держави невпинно зростає і далі зростатиме все більше.

Ленінська праця «Держава і революція» є всебічним теоретичним обгрунтуванням програми революційного знищення, ломки старого державного апарату. Ця програма була повністю виконана на першому етапі Великої соціалістичної революції.

Геніальна *прозорливість* Леніна проявляється з особливою силою в тому, що він *відкрив* ради як форми пролетарської диктатури до її встановлення. Його *прогноз* в питанні про державу був одночасно і науково обгрунтованим і в революції практично здійсненим, стратегічним і тактичним *планом* знищення старої і створення нової держави.

IV

Це саме слід сказати і щодо ленінського учення про диктатуру пролетаріату, як союз робітничого класу і селянства під керівництвом робітничого класу. Це другий *новий* момент, внесений Леніним в марксове учення про державу. З максимальною чіткістю і ясністю виклав Ленін в «Державі і революції» основні принципи цього учення. Історія французьких революцій 1848 і 1871 років, як і сумний досвід участі дрібнобуржуазних «соціалістичних» партій в буржуазних урядах в XX столітті, показала з усією наочністю, що буржуазна демократія є лише однією з форм диктатури буржуазії і не може стати формою переходу від влади буржуазії до влади пролетаріату, від капіталізму до соціалізму. «Повалення панування буржуазії можливе тільки з боку пролетаріату, як особливого класу, економічні умови існування якого підготовляють його до такого повалення, дають йому можливість і силу здійснити його». «Тільки пролетаріат, — в силу економічної ролі його в крупному виробництві, — здатний бути вождем *всіх* трудящих і експлуатованих мас, які буржуазія експлуатує, пригноблює, давить часто не менше, а дужче, ніж пролетарів, але які не здатні до *самостійної* боротьби за своє визволення» (*Ленін*, т. XXI, стор. 386).

Робітничий клас, і тільки він, здатний рішуче, послідовно, до кінця виступати проти буржуазії. Тільки держава, створена і керована робітничим класом, може здійснити революційне повалення влади буржуазії і перехід від капіталізму до комунізму. В силу цього не тільки пролетарські, але й напівпролетарські трудящі маси *об'єктивно* заінтересовані у встановленні диктатури пролетаріату. Ленін висловив це положення в такій чудовій формулі: *трудящим потрібна «держава, тобто організований в пануючий клас пролетаріат»* (*Там же*, стор. 385). Вона їм потрібна для успішного подавлення буржуазії.

Пролетарська держава — по-новому диктаторська і по-новому демократична держава — подавляє клас експлуататорів, капіталістів і поміщиків. Без цього неможливе подолання того опору буржуазії і її агентів, який неминучий в тій чи іншій формі, поки цей опір не усунений повністю і остаточно в ході революції і соціалістичного будівництва. Ленін учить, що «... керувати цим подавленням, провести його в життя спроможний тільки пролетаріат, як єдиний до кінця революційний клас, єдиний клас, здатний об'єднати всіх трудящих і експлуатованих в боротьбі проти буржуазії, в повному усуненні її» *(Там же)*.

Це ленінське положення блискуче виправдало себе в усьому ході нашої соціалістичної революції і будівництві соціалізму. Поміщики і крупна буржуазія були розгромлені, експропрійовані на першому етапі революції. Однак вони не припинили

свого опору в формі саботажу, шкідництва, націоналістично-контрреволюційних організацій. Пізніше останній капіталістичний клас — куркульство — був ліквідований на основі і в процесі суцільної колективізації. Однак рештки куркульських елементів не припинили ще свого опору. «Сильна і могутня диктатура пролетаріату, — говорив товариш Сталін в своїй доповіді на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) в січні 1933 року,— от що нам потрібно тепер для того, щоб розвіяти впрах останні рештки умираючих класів і розбити їх злодійські махінації» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид 11-е, стор. 356).

Ця вказівка нашого вождя має особливе значення в нинішній обстановці, коли позбавлені соціальної опори всередині країни рештки розбитих класів і їх агентура вибрали своїм основним методом опору соціалізмові замасковане контрреволюційне дворушництво, шкідництво, шпіонаж, диверсії за завданням іноземних розвідок. Передова керівна роль робітничого класу у виловлюванні, викорчовуванні, знищенні диверсантів і шпіонів, де б вони не засіли, зберігає повністю своє значення. Виховуючи колгоспне селянство, інтелігенцію в дусі непримиримості до атак ворога, до його махінацій, підвищуючи революційну пильність проти ворога, робітничий клас під керівництвом партії успішно виконує цю роль.

Робітничий клас покликаний до керівництва селянством і в справі преобразування суспільства на соціалістичних началах. Він, і тільки він, історично підготовлений до здійснення цього керівництва. Це керівництво і становить друге найістотніше завдання диктатури пролетаріату.

Ленін писав у «Державі і революції», що пролетаріатові необхідна державна влада «...і для придушення опору експлуататорів і для *керівництва* величезною масою населення, селянством, дрібною буржуазією, напівпролетарями в справі «налагодження» соціалістичного господарства» (*Ленін,* т. XXI, стор. 386).

Робітничий клас на чолі з партією Леніна — Сталіна розгромив контрреволюційний троцькізм, який твердив, що робітничий клас не зможе повести за собою трудяще селянство в справі будівництва соціалізму, розгромив правих реставраторів капіталізму, що по-своєму «доводили» неможливість повернути селянство на шлях соціалізму методами диктатури пролетаріату. Перетворившись в авангард світової контрреволюції і в найзапекліших ворогів народу, вони перейшли на службу в іноземні охранки.

Під геніальним керівництвом товариша Сталіна робітничий клас, застосувавши в своїй боротьбі положення марксизму-ленінізму про державу, використавши всю могутність диктатури пролетаріату, побудував в основному соціалізм в нашій країні. Союз робітничого класу і селянства набагато зміцнів і загартувався в боротьбі за соціалізм. Робітничий клас грун-

товно сам змінився в процесі соціалістичної перебудови суспільства. «... Робітничий клас СРСР це — зовсім новий, визволений від експлуатації, робітничий клас, подібного якому не знала ще історія людства» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 461). Його сили і здатності до керівництва селянством колосально виросли. Докорінно змінилось селянство. «... Радянське селянство — це зовсім нове селянство, подібного якому ще не знала історія людства» *(Там же).* Здатності і можливості цього селянства до сприйняття керівництва робітничого класу, до сприйняття і здійснення ідей соціалізму, до розвитку масової народної творчості і героїзму в області господарства, культури, побуту на основі соціалістичного, колгоспного ладу колосально виросли. Наша держава — соціалістична держава робітників і селян. Ростуща могутність держави знаменує собою розширення бази *диктатури робітничого класу* як системи державного керівництва всім радянським народом і дальше посилення цієї диктатури.

Звідси зрозуміле велике значення розвинутого Леніним в «Державі і революції» учення про керівництво з боку робітничого класу селянством, всіма трудящими.

V

Учення про пролетарську демократію як найвищий тип демократії, як демократію соціалістичну, всебічно обгрунтоване в «Державі і революції». В нинішніх умовах розгорнутого соціалістичного демократизму, яскраво вираженого в Сталінській Конституції, ця сторона «Держави і революції» особливо актуальна.

Уже Паризька комуна, говорить Ленін, показала зразок такого *повного* демократизму, який виходить за рамки буржуазного суспільства, бо в ньому він неможливий. «Тут спостерігається якраз один з випадків «перетворення кількості в якість»: демократія, проведена з такою найбільшою повнотою і послідовністю, з якою це взагалі мислиме, перетворюється з буржуазної демократії в пролетарську...» (*Ленін,* т. XXI, стор. 398).

Демократія для народу, для більшості, може бути здійснена тільки з переходом державної влади до пролетаріату. При соціалізмі «... вперше в історії цивілізованих суспільств *маса* населення підіймається до *самостійної* участі не тільки в голосуваннях і виборах, *але й в повсякденному управлінні*» (*Там же,* стор. 452). При соціалізмі вперше створюються реальні умови для справжнього демократизму. В чому вони полягають?

В умовах капіталізму демократія є демократією для експлуататорів, для багатих. Щодо трудящих, робітників, то «сучасні наймані раби, в силу умов капіталістичної експлуатації, лишаються настільки задавленими нуждою і злиднями, що їм

«не до демократії», «не до політики», що при звичайному, мирному ході подій більшість населення від участі в громадсько-політичному житті відсторонена» (*Ленін,* т. XXI, стор. 429).

Знищивши капіталістичну власність і експлуатацію, давши в розпорядження трудящих матеріальні і культурні засоби для активного громадського, політичного життя (приміщення для клубів, друкарні, папір, кошти та ін.), залучаючи маси до активної участі в господарському і культурному будівництві, пролетарська держава реально здійснює демократію. Ленін писав: «... Соціалізм скоротить робочий день, підніме *маси* до нового життя, поставить *більшість* населення в умови, які дозволяють *всім* без винятку виконувати «державні функції»...» (*Там же,* стор. 452). З другого боку, сама побудова і функціонування державних органів тільки при соціалізмі можуть бути демократизовані по-справжньому. Використовуючи досвід Паризької комуни, Ленін особливо підкреслює, не раз і з різних сторін підходячи до цього питання, такі принципи соціалістичного демократизму.

Поперше, знищення старого, бюрократичного апарату і неухильна боротьба з бюрократизмом в новому державному апараті. Пролетарський демократизм, говорить Ленін, «... відразу вживе заходів, щоб в корені підрізати бюрократизм...», він проводитиме «... ці заходи до кінця, до повного знищення бюрократизму, до повного введення демократії для народу» (*Там же,* стор. 447).

Цей принцип боротьби з бюрократизмом дійсно ввійшов в плоть і кров нашої радянської демократії: боротьбі з бюрократизмом у нас приділялась і тепер приділяється величезна увага, як пережиткові минулого, як явищу, ворожому і чужому пролетарській демократії.

Далі, виборність і особливо *змінюваність* службових осіб в усякий час (право відкликання) і зведення їх платні до «звичайної заробітної плати робітника». В нашій нинішній виборчій системі, встановленій Сталінською Конституцією, ленінська вказівка про виборність виконана особливо повно і розгорнуто. Всім наочно видно, що наше найдемократичніше в світі виборче право, введене Сталінською Конституцією, відіграло величезну роль в дальшій демократизації наших радянських державних органів. Виборність у нас піднімається тепер на небувалу висоту, при чому не тільки в державних, але також і в партійних, профспілкових, комсомольських та інших наших громадських організаціях.

Нарешті, питання про банкротство буржуазного парламентаризму, про перетворення представницьких установ у говорильні і в ширми для обману мас і про необхідність для пролетаріату представницьких установ принципіально іншого типу. Згадаймо надзвичайно влучні слова Леніна, що звучать з усією силою і в сучасних умовах: «Подивіться на будьяку парламент-

ську країну, від Америки до Швейцарії, від Франції до Англії, Норвегії і ін.: справжню «державну» роботу роблять за кулісами і виконують департаменти, канцелярії, штаби. В парламентах тільки базікають з спеціальною метою дурити «простонароддя» (*Ленін*, т. XXI, стор. 401).

Пролетарській державі по її природі чужі такі «представницькі» органи. Склад рад і робота, виконувана її членами, такі, що не може бути розриву ні між державними органами і широкими народними масами, ні між державною роботою і представницькими органами. Привілегіроване становище парламентарів, депутатів, які лише виголошують або слухають промови, що не зобов'язують їх до дій, усунене. Ленін говорить: «... Парламентарії повинні самі працювати, самі виконувати свої закони, самі перевіряти те, що виходить в житті, самі відповідати безпосередньо перед своїми виборцями».

Виборні радянські органи завжди були побудовані відповідно до цього принципу. Нашій державній системі чужий так званий «розділ властей» буржуазного парламентаризму. Зміна, внесена Сталінською Конституцією в побудову найвищих органів влади і органів управління, полягає в дальшій демократизації цих органів: прямі вибори і рівне число депутатів обох палат Верховної Ради СРСР, частіші і довші сесії Верховної Ради СРСР в порівнянні з сесіями ЦВК СРСР і, нарешті, надання права видавати закони виключно Верховній Раді СРСР. Останній момент відображає ріст значення нашого закону як втілення верховної волі трудящих всього СРСР, нашу політику зміцнення стабільності законів. Це не тільки не ослабляє, а, навпаки, посилює значення нашого радянського парламенту — Верховної Ради СРСР — як установи працюючої.

Верховна Рада СРСР, маючи виключне право на законодавство, є, як вищий орган цієї державної влади СРСР, не тільки законодавчим органом, а здійснює і інші функції найвищої влади (згідно з 31, 49 і 51-ю статтями Конституції СРСР). Ясна річ, що ні по суті, ні по формі наш радянський парламент нічого спільного з буржуазними парламентами не має.

Сталінська Конституція реалізує на новій, більш високій, ніж раніше, до кінця демократичній основі принципіальні установки «Держави і революції». В Сталінській Конституції здійснено великий принцип нашої демократії: «Розвинення демократії *до кінця*, вишукання *форм* такого розвитку, випробування їх *практикою* і т. д.— все це є одно з складових завдань боротьби за соціальну революцію» (*Там же*, стор. 423).

В перемігшому соціалізмі, в непохитній силі диктатури робітничого класу, в резцвіті радянської демократії, в бурхливому піднесенні творчих сил нашого народу втілилось безсмертне творіння великого Леніна.

VI

Обгрунтовуючи завдання і шляхи створення пролетарської держави в процесі соціалістичної революції, Ленін намічає також перспективи розвитку цієї держави на різних етапах переходу від капіталізму до комунізму. Щоб підкреслити складність, діалектичний характер розвитку соціалістичної держави, Ленін спиняється на найбільш істотних відмінностях діяльності держави в першу (нижчу) і другу (вищу) фази комунізму. В цьому зв'язку він спеціально порушує винятково цікаве питання про так зване «буржуазне право» при соціалізмі. Розв'язання цього питання Леніним, як і в свій час Марксом (в «Критиці Готської програми»), дає нам блискучий зразок марксистсько-ленінської, матеріалістичної діалектики, яка розкриває з максимальною глибиною діалектичну протирічивість суспільних явищ.

В якому смислі Маркс і Ленін говорять про «буржуазне право» на нижчій фазі комунізму? «Буржуазне право», говорять вони, лишається тільки як формальний *регулятор*, визначник (*Ленін*, т. XXI, стор. 435) розподілу праці і розподілу продуктів між членами суспільства за принципом: «за рівну кількість праці рівна кількість продукту». Але що розуміти під цим «буржуазним правом»? Що «буржуазного» в цьому принципі? На це питання ми знаходимо у Маркса і Леніна точну і ясну відповідь: «буржуазність» права полягає в тому, що в суспільстві *нема ще рівності і справедливості в комуністичному розумінні.* Нема ще розподілу по потребах. Тут ще те «рівне право», яке передбачає нерівність: «...Окремі люди не рівні, один дужчий, другий слабший; один жонатий, другий ні, у одного більше дітей, у другого менше, і. т. д.» (*Там же*, стор. 434). В цьому «рівному праві» нема нічого буржуазного ні по суті, ні по формі. При буржуазному ладі такого права в розподілі продуктів нема і не може бути, бо цей розподіл продуктів соціалістичний.

Маркс говорить цілком ясно: «*Зміст і форма тут змінились*...» (*К. Маркс* і *Ф. Енгельс*, Зібр. творів, т. XV, стор. 274) (курсив мій.— *М. А.*) в порівнянні з обміном рівноцінностей при товарообміні. Ленін конкретно роз'яснює про що йде мова: «Хто не працює, той не повинен їсти», цей соціалістичний принцип *уже* здійснений; «за рівну кількість праці рівна кількість продукту» — і цей соціалістичний принцип *уже* здійснений (зауважимо, що Ленін підкреслює: «уже».— *М. А.*). Однак, це ще не комунізм, і це ще не усуває «буржуазного права», яке нерівним людям за нерівну (фактично нерівну) кількість праці дає рівну кількість продукту» (*Ленін*, т. XXI, стор. 435). Ясно, що це «рівне право» назване буржуазним зовсім не тому, що при буржуазному ладі існувало або могло існувати таке право у вигляді, скажемо, якихнебудь правових

інститутів. Ні по суті, ні по формі такого «рівного права» при буржуазії нема і не може бути. Це «рівне право» соціалістичне (соціалізм — нижча фаза комунізму) і по змісту і по формі. Для його здійснення потрібне *знищення капіталізму,* капіталістичної держави і права зокрема. Наведемо знамениту формулу товариша Сталіна в питанні про рівність: «Під рівністю марксизм розуміє не зрівнялівку в області особистих потреб і побуту, а знищення класів, тобто а) рівне визволення всіх трудящих від експлуатації після того, як капіталісти скинуті й експропрійовані, б) рівне скасування для всіх приватної власності на засоби виробництва після того, як вони передані у власність всього суспільства, в) рівний обов'язок всіх працювати по своїх здібностях і рівне право всіх трудящих одержувати за це по їх праці (*соціалістичне* суспільство), г) рівний обов'язок всіх працювати по своїх здібностях і рівне право всіх трудящих одержувати за це по їх потребах (*комуністичне* суспільство)» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 425).

Цілком ясно, що право при соціалізмі (на нижчій фазі комунізму), маючи своїм завданням впроваджувати, відстоювати, захищати соціалістичний принцип розподілу по праці від замахів на цей принцип з боку розкрадачів соціалістичної власності, шкідників, бюрократів, рвачів, і по змісту і по формі протилежне буржуазному праву, яке закріплює капіталістичний спосіб виробництва і розподілу, тобто експлуатацію трудящих.

«Буржуазне право» на нижчій фазі комунізму полягає в тому, що «рівне право» в розподілі продуктів регулюється *по принципу обміну рівноцінностей,* який панує в товарообміні, що досягає своєї історично повної і розвинутої форми в *буржуазному суспільстві.* Цей принцип, таким чином, поперше, «буржуазний» своїм «соціальним походженням», подруге, він є наслідком того, що соціалістичне суспільство, яке тількищо вийшло з буржуазного суспільства, має на собі ще деякі його відбитки, *не спроможний зразу* встановити комуністичний принцип розподілу по потребах, не спроможний зразу подолати «вузький горизонт буржуазного права» (*К. Маркс і Ф. Енгельс,* Зібр. творів, т. XV, стор. 275).

Говорячи про «буржуазне право», Маркс підкреслює цим всю протилежність капіталізму і комунізму, підкреслює діалектичність, складність шляху переходу від першого до другого. Він підкреслює необхідність строго наукового, тобто діалектико-матеріалістичного, аналізу процесу і етапів цього переходу, рішуче відкидаючи яке б то не було суб'єктивне моралізування про «право» взагалі і «справедливість» взагалі. Маркс тут *загострив* свою критику проти дрібнобуржуазного, міщанського уявлення про соціалізм як продукт реформ при капіталізмі, яке поширювалось, зокрема, в формі лассальянства. Маркс, Енгельс, Ленін і Сталін підкреслюють всю пошлість міщанського ідеалу зрівнялівки. Вони показують велич комуні-

стичного розв'язання питання про рівність, яке залишає за собою далеко позаду «вузькі горизонти буржуазного права».

Вони науково обгрунтували перехід до прекрасного комуністичного суспільного ладу, при якому праця повністю стане природною потребою всякого члена суспільства, а всі продукти і предмети, вироблені в суспільстві, будуть задовольняти потребу членів суспільства безвідносно до того, скільки і якої праці кожен з них, відповідно до своїх здібностей, вклав в суспільне виробництво.

Сучасна смуга нашого розвитку є смуга завершення будівництва безкласового соціалістичного суспільства і поступового переходу до комунізму. Поступовий перехід до комунізму, поступове введення і розширення розподілу по потребах, означатиме поступове і неухильне виживання всіх залишків так званого «буржуазного права», повне і остаточне подолання його «вузького горизонту». Радянська соціалістична держава і право є вирішальним знаряддям в практичному здійсненні цього переходу. Звідси завдання всемірного посилення соціалістичної держави і права на протязі всього майбутнього історичного шляху, до перемоги комунізму у вирішальних капіталістичних країнах, до ліквідації зовнішньо-капіталістичного оточення.

VII

Володимиру Ільїчу не вдалось («... «перешкодив» політичний кризис, переддень Жовтневої революції...» (*Ленін,* т. XXI, стор. 455), — писав Ленін) дописати «Державу і революцію». Глава VII — «Досвід російських революцій 1905 і 1917 років», — повинна була містити в собі спеціальне і розгорнуте узагальнення досвіду Рад 1905 і 1917 років. Але ця глава не була написана.

В своїй всесвітньо-історичній доповіді на XVIII з'їзді партії товариш Сталін вписав нову главу в учення про соціалістичну державу, встановивши неминучість і необхідність держави і на вищій фазі комунізму, при умові, якщо залишиться капіталістичне оточення.

Товариш Сталін з'ясував вичерпно, чому Маркс і Енгельс не ставили питання про розвиток соціалістичної держави в капіталістичному оточенні. Товариш Сталін з'ясував також, чому в «Державі і революції» Ленін не розробив питання про державу при комунізмі в умовах капіталістичного оточення. «Ленін написав свою знамениту книгу «Держава і революція», — говорив товариш Сталін на XVIII з'їзді партії, — в серпні 1917 року, тобто за кілька місяців до Жовтневої революції і створення Радянської держави. Головне завдання цієї книги Ленін бачив у захисті учення Маркса і Енгельса про державу від перекручення і опошлення з боку опортуністів. Ленін збирався написати другу частину «Держави і революції», де він роз-

раховував підвести головні підсумки досвіду російських революцій 1905-го і 1917-го року. Не може бути сумніву, що Ленін мав на увазі в другій частині своєї книги розробити і розвинути далі теорію держави, спираючись на досвід існування Радянської влади в нашій країні. Але смерть перешкодила йому виконати це завдання. Але чого не встиг зробити Ленін, повинні зробити його учениїки» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 542).

Те, чого не встиг зробити Ленін, зробив товариш Сталін, який дав своїми працями про державу продовження і завершення ленінської праці «Держава і революція».

Новий вклад в скарбницю марксизму-ленінізму, зроблений товаришем Сталіним в питанні про соціалістичну державу, має величезне значення для всієї нашої дальшої боротьби. Саме «на грунті недоробленості і недостатності деяких загальних положень учення марксизму про державу», як вказав товариш Сталін на XVIII з'їзді ВКП(б), виникла недооцінка сили і значення механізму оточуючих нас буржуазних держав, а також і недооцінка ролі і значення механізму нашої соціалістичної держави.

Більше ніж двадцятилітня історія буржуазної держави в умовах загостреного війною і Жовтневою революцією загального кризису капіталізму ознаменована ростущою концентрацією всієї влади в руках клік фінансового капіталу, посиленням політичного гніту і терору проти трудящих, проти революційного руху всередині кожної країни і посиленням агресії на міжнародній арені. Еволюція ця дістала найбільш яскравий вираз у виникненні другої імперіалістичної війни. Весь цей двадцятирічний розвиток підтвердив слова Леніна про те, що «форми буржуазних держав надзвичайно різноманітні, але суть їх одна: — всі ці держави являють собою так чи інакше, але кінець-кінцем обов'язково *диктатуру буржуазії*» (*Ленін,* т. XXI, стор. 393).

За двадцять з лишком років після Жовтневої революції наша Радянська держава (з моментом виникнення якої збігається робота Леніна «Держава і революція») — держава в основі своїй цілком нового типу — пройшла в своєму розвитку дві головні фази. Функція військового подавлення скинутих класів всередині країни, яка в першій фазі розвитку була першою з двох основних функцій Радянської держави, відмерла в результаті повної ліквідації експлуататорських класів і перемоги соціалізму, і замість неї виникла функція охорони соціалістичної власності. В умовах капіталістичного оточення боротьба за перехід від соціалізму до комунізму обумовила збереження в повній мірі функції військового захисту країни від нападу ззовні. Як основне завдання в період переходу від соціалізму до комунізму партія Леніна — Сталіна висунула мирну господарсько-організаторську і культурно-виховну ро-

боту. Керівна роль робітничого класу в соціалістичній державі як найпередовішого класу нашого суспільства не тільки не зменшується, але зростає, поки є капіталістичне оточення і його агентура всередині нашої країни. Разом з тим каральні органи і розвідка Радянської держави, як і наша Червона Армія, обернені своїм вістрям уже не в середину країни, а зовні її, проти зовнішніх ворогів. Не зважаючи на ці зміни форм нашої держави в процесі розвитку її еволюція повністю підтвердила слова Леніна: «Перехід від капіталізму до комунізму, звичайно, не може не дати величезного багатства і різноманітності політичних форм, але суть буде при цьому неминуче одна: *диктатура пролетаріату*» (*Ленін*, т. XXI, стор. 393).

Товариш Сталін не тільки допоміг партії і всьому світовому комуністичному рухові осмислити і узагальнити з наукових вершин діалектичного матеріалізму двадцятирічний шлях соціалістичної держави, першої в історії людства, але й вказав перспективи її дальшого розвитку:

«Як бачите, ми маємо тепер зовсім нову, соціалістичну державу, не видану ще в історії і значно відмінну по своїй формі і функціях від соціалістичної держави першої фази.

Але розвиток не може спинитись на цьому. Ми йдемо дальше, вперед, до комунізму» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 544).

Перспективи нашої боротьби за перемогу комунізму в нашій країні і за його торжество в усьому світі нерозривно зв'язані з дальшою долею нашої соціалістичної держави.

На основне питання, *чи збережеться у нас держава також і в період комунізму,* товариш Сталін, виходячи з оцінки всього пройденого досвіду, дав максимально чітку відповідь:

«Так, збережеться, якщо не буде ліквідоване капіталістичне оточення, якщо не буде знищена небезпека воєнних нападів ззовні, при чому зрозуміло, що форми нашої держави знов будуть змінені, відповідно до зміни внутрішньої і зовнішньої обстановки.

Ні, не збережеться і відімре, якщо капіталістичне оточення буде ліквідоване, якщо воно буде замінене оточенням соціалістичним» (*Там же,* стор. 544—545).

Ленін в «Державі і революції» відновив учення марксизму про державу і, узагальнивши досвід розвитку держави в імперіалістичну епоху, дав розгорнуту програму соціалістичної революції в Росії і в інших країнах.

Товариш Сталін, науково обгрунтувавши необхідність збереження і зміцнення нашої соціалістичної держави при комунізмі в умовах капіталістичного оточення, підняв марксистсько-ленінське учення про державу на новий, вищий ступінь і мобілізував робітничий клас СРСР і всіх країн на дальшу боротьбу за комунізм.

«Исторический журнал» № 8 за 1939 р.

В. БИСТРЯНСЬКИЙ

МАРКСИЗМ-ЛЕНІНІЗМ ПРО ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ

Учення марксизму-ленінізму про збройне повстання найтісніше зв'язане з ученням про неминучість соціалістичної революції і всесвітньо-історичну роль пролетаріату, з теорією диктатури пролетаріату.

Маркс, Енгельс, Ленін і Сталін вчать, що перехід від капіталізму до соціалізму не може відбутися мирним, еволюційним шляхом, у порядку нагромадження непомітних змін, у порядку поступового переростання старого, капіталістичного суспільства в нове, соціалістичне суспільство. Марксизм-ленінізм вчить, що перехід від капіталізму до соціалізму є революційний стрибок.

Опортуністи з II Інтернаціоналу — ці слуги буржуазії — внушали робітникам думку, ніби буржуазний лад може перерости у соціалістичний лад еволюційним шляхом. Вони заперечували неминучість революції для переходу до соціалізму. Опортуністи старалися переконати робітничий клас, що можливий мирний перехід до соціалізму. Вони сформулювали теорію про мирне вростання капіталізму в соціалізм.

Ці установки опортуністів з II Інтернаціоналу суперечать усьому досвідові історії, всій практиці класової боротьби пролетаріату.

Новіша історія показала на прикладі Паризької Комуни 1871 року, а потім на досвіді Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, що для пролетаріату є тільки один шлях до захоплення влади, отже, і до перетворення старого суспільства в нове, соціалістичне суспільство: це — шлях насильного повалення буржуазії, шлях збройного повстання. Пролетаріат переміг в нашій країні і побудував соціалізм після того, як він збройною рукою скинув владу буржуазії, тим часом як «демократія» в капіталістичних країнах ще ніде не привела робітничий клас мирним шляхом до соціалізму.

Навпаки, в демократичних країнах дедалі тугіше затягується вузол капіталістичного рабства. І кожного разу, коли буржуазія переконується в тому, що її противник — робітничий клас — успішно користується демократичними свободами для

підготовки умов свого визволення,— вона відкидає тісні для неї рамки демократії і переходить до неприхованої диктатури.

Ось чому великі творці соціалізму Маркс і Енгельс обгрунтували те положення, що пролетаріат не може перемогти інакше, як шляхом успішного збройного повстання проти буржуазії. Соціалізм неможливий без революції,— писав Маркс в одній із своїх ранніх робіт.

Маркс і Енгельс закінчують «Комуністичний маніфест» — цей великий програмний документ комунізму — словами: «Комуністи вважають ганьбою приховувати свої погляди й наміри. Вони відкрито заявляють, що їх цілі можуть бути досягнені тільки шляхом насильного повалення всього суспільного ладу, що існував досі. Нехай пануючі класи тремтять перед Комуністичною Революцією» (*К. Маркс* і *Ф. Енгельс,* Маніфест Комуністичної партії, стор. 60, Госполитиздат, 1939 р.).

Як відомо, ленінізм є відродженням революційного марксизму і дальшим розвитком його в застосуванні до нової історичної епохи — епохи імперіалізму і пролетарської революції. Ленін і Сталін, розвиваючи далі вчення Маркса і Енгельса, підіймаючи його на вищий ступінь, розгромили ті перекручення, яким підпадало учення Маркса і Енгельса в епоху II Інтернаціоналу. Це в повній мірі справедливо й для питання про збройне повстання.

Постановка питання про збройне повстання вождями нашої партії Леніним і Сталіним означає відбудування і дальший розвиток марксизму. Якщо шлях до соціалізму йде через революцію, якщо панування буржуазії може бути знищене тільки шляхом насильної революції, то ясно, що пролетаріат може встановити свою революційну диктатуру лише в результаті побідоносного збройного повстання проти буржуазії.

Ще задовго до початку буржуазно-демократичної революції Ленін ставить питання про збройне повстання як необхідну умову перемоги революції.

У 1902 році в період «Искры» революція в Росії ще не почалася. Але була наявна революційна ситуація, і Ленін говорить про підготовку до повстання. В 1905 році Ленін уже прямо закликає до повстання, висуваючи лозунг організації його.

З початком революції 1905 року повстання ставиться на чергу самим розвитком подій, як вища форма боротьби.

Погляди Леніна на роль повстання в буржуазній революції найтісніше зв'язані з його вченням про її рушійні сили і завдання. Рушійними силами буржуазно-демократичної революції в Росії були пролетаріат і селянство. Чим далі розвивається революція, тим більше буржуазія хитається в сторону реакції. Перелякана масовим рухом робітників і селян, буржуазія прагне до угоди з монархом і поміщиками за рахунок народу, за його спиною. Ось чому буржуазія не може відігравати роль вождя буржуазно-демократичної революції. Революція може

перемогти лише в тому разі, коли пролетаріат стане її гегемоном. Робітничий клас, приєднавши до себе масу селянства, здатний довести революцію до кінця, до повного розгрому самодержавства і поміщицького землеволодіння. Тільки перемога збройного повстання може привести до переходу влади в руки революційного класу, до революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства. Як читаємо в «Короткому курсі історії ВКП(б)»,—

«Найважливішим засобом повалення царизму і завоювання демократичної республіки Ленін вважав побідоносне збройне повстання народу. Всупереч меншовикам Ленін вважав, що «загальнодемократичний революційний рух *уже привів до необхідності* збройного повстання», що «організація пролетаріату для повстання» уже «поставлена на чергу дня, як одно з істотних, головних і *необхідних* завдань партії», що необхідно «вжити *найенергійніших* заходів для озброєння пролетаріату і забезпечення можливості безпосереднього керівництва повстанням» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 67).

Відомо, що найвищої точки в своєму розвитку революція 1905 року досягла в московському повстанні, в грудні 1905 року. Весь хід російської революції з неминучістю штовхав до збройного вирішального бою між царизмом і пролетаріатом. У московському повстанні Ленін бачить найвищу точку, якої досягла революція 1905 року.

Але царизмові вдалося подавити повстання в Москві та інших пунктах країни. Меншовики скористалися тимчасовою поразкою революції для того, щоб посилити свою боротьбу проти пролетаріату. Вони доводили, що повстання — неможлива і шкідлива справа, що успіху можна добитися мирними засобами боротьби. Плеханову належать відомі слова: «Не треба було братися за зброю».

Оцінка Леніним московського повстання є зразком того, як революційні марксисти підходять до вищої форми боротьби. Як відомо, і для Маркса поразка революційного повстання була меншим лихом в загальному ході пролетарської боротьби, ніж відмовлення від зайнятої позиції і здача її без бою. Така здача дезорганізувала б пролетаріат, підрізала б його здатність до боротьби. Подібно до цього Ленін підходить до грудневого збройного повстання. На слова Плеханова «Не треба було братися за зброю» Ленін відповідає закликом врахувати уроки московського повстання, готуватися до нещадного наступу на ворога. З досвіду московського повстання Ленін робить той висновок, що «... треба було більш рішуче, енергійно і наступально братися за зброю, треба було роз'яснювати масам неможливість однієї тільки мирної стачки і необхідність безстрашної і безпощадної збройної боротьби» (*Ленін,* т. X, стор. 50).

Як зазначає Ленін, московське повстання вчить необхідності

наполегливої боротьби за військо, за перехід військ на сторону народу.

Протягом довгих років реакції, що йшли за поразкою революції 1905 року, Ленін не раз повертається до великого уроку грудневого повстання. Ленін наполягає на старанному вивченні цієї форми боротьби.

Історія блискуче підтвердила слова Леніна. Минув ряд років і робітничий клас, в союзі з одягненими в солдатські шинелі селянами, скинув шляхом збройного повстання владу царизму, підготувавши тим самим умови для переходу до нової революції — революції соціалістичної. Наша партія ніколи не ставила питання про повстання абстрактно. Для неї повстання було конкретним лозунгом. Про це свідчить і конкретна постановка питання Леніним в його знаменитих квітневих тезисах 1917 року, питання про перехід від буржуазно-демократичної революції, яка перемогла в лютому 1917 року, до революції соціалістичної.

Як повторно роз'яснює Ленін, лозунг «Вся влада Радам» у той час був лозунгом мирного розвитку революції. Партія не кликала маси до повалення Тимчасового уряду шляхом повстання, бо буржуазний уряд тримався головним чином на довір'ї до нього обдурених угодовцями — меншовиками та есерами — мас. Ось чому партія різко осуджувала всякий «лівацький» заклик до негайного повалення Тимчасового уряду. Лінією партії в той час була пропагандистська робота, роз'яснення масам справжньої природи буржуазного уряду. Ось чому період з березня по першу половину липня 1917 року був періодом мирного розвитку революції, коли партія не висувала лозунга збройного повстання.

Але справа в корені міняється після липневих днів 1917 року, коли влада переходить в руки контрреволюційної вояччини, коли в країні починає панувати неприхована буржуазна диктатура. Мирний розвиток революції стає неможливим. Партія ставить на порядок дня лозунг збройного повстання, партія закликає пролетаріат і бідніше селянство до насильного повалення буржуазної диктатури. Ця постановка питання, обгрунтована Леніним в ряді його робіт, лягає в основу рішень VI з'їзду нашої партії. Необхідність збройного повстання проти буржуазії детально роз'яснена у виступах товариша Сталіна на VI з'їзді партії.

Перед жовтнем 1917 року наша партія, керована Леніним і Сталіним, показує зразок старанної підготовки, призначення і проведення збройного повстання. Партія спрямувала на це всі сили. Ленін в своїх працях «Марксизм і повстання», «Більшовики повинні взяти владу», «Поради стороннього» дає класичне формулювання вченню марксизму про збройне повстання.

Вже наприкінці вересня 1917 року Ленін твердить, що «Кризис назрів». Він ставить у ЦК питання про негайну тех-

нічну підготовку збройного повстання. На основі глибокого аналізу міжнародної і внутрішньої обстановки, Ленін приходить до висновку про необхідність у найближчий час почати повстання. Як зазначає Ленін, складалася сприятлива міжнародна обстановка для повстання пролетаріату в Росії. На грунті незадоволення війною в Західній Європі почалися забастовки робітників і заворушення в арміях воюючих держав. Все це свідчило про наростання світової революції. Всередині країни досягли надзвичайного напруження стачечна боротьба робітників, селянські заворушення, виступи солдатів, змучених очікуванням миру. Прийшли в рух пригноблені царизмом і імперіалістською буржуазією національності. І Ленін наполягає на необхідності старанної підготовки повстання. Він нагадує положення марксизму про те, що повстання є мистецтво. Він виходить із знаменитих правил, сформульованих ще в 1850 році Марксом:

«1) Ніколи *не грати* з повстанням, а, починаючи його, знати твердо, що треба *йти до кінця.*

2) Необхідно зібрати *велику перевагу сил* у вирішальному місці, у вирішальний момент, бо інакше ворог, який має кращу підготовку і організацію, знищить повстанців.

3) Раз повстання розпочате, треба діяти з якнайбільшою *рішучістю* і неодмінно, безумовно переходити *в наступ.* «Оборона є смерть збройного повстання».

4) Треба старатися захопити зненацька ворога, вловити момент, поки його військá розкидані.

5) Треба добиватися *щодня* хоч маленьких успіхів (можна сказати: щогодини, якщо діло йде про одно місто), підтримуючи, що б то не стало, «*моральну перевагу*» (*Ленін,* т. XXI, стор. 319 — 320).

І застосовуючи ці правила до Росії, Ленін намічав такий план збройного повстання.

«Комбінувати наші три головні сили: флот, робітників і військові частини так, щоб неодмінно були зайняті і ціною *яких завгодно втрат* були вдержані: а) телефон, б) телеграф, б) залізничні станції, г) мости в першу чергу» (*Там же,* стор. 320).

Ленін старанно роз'яснює корінну відмінність у постановці питання про повстання між марксизмом і бланкізмом.

Для бланкізму повстання зводиться до замаху, марксизм зв'язує успіх повстання з рядом об'єктивних умов, з наявністю в країні революційного піднесення, з рішимістю, яка утвердилася в масах, перемогти або вмерти за свою справу, з моментом найбільших вагань серед ворогів.

Ленінсько-сталінська тактика в питанні про повстання увінчалася повним успіхом. Організоване партією повстання перемогло і відкрило еру побідоносного соціалістичного будівництва в нашій країні.

Досвід нашої партії в питанні про повстання відбитий у програмі Комінтерну і є класичним прикладом для комуністичних партій інших країн в їх підготовці і здійсненні революційного повалення капіталістичного ладу і встановленні Радянської влади шляхом збройного повстання.

«Комуніст» від 5 листопада 1939 р.

М. МОСКАЛЬОВ

ІСТОРИЧНІ ЗАСІДАННЯ ЦК ПАРТІЇ БІЛЬШОВИКІВ ПЕРЕД ЖОВТНЕВИМ ЗБРОЙНИМ ПОВСТАННЯМ

На VI, переджовтневому, з'їзді партії товариш Сталін, керуючись творчим марксизмом, обгрунтував і розвивав далі ленінську теорію можливості перемоги соціалістичної революції в нашій країні. На VI з'їзді товариш Сталін ідейно озброїв партію, указав більшовикам перспективи, указав шляхи боротьби за соціалістичну революцію, за соціалізм. VI з'їзд партії був з'їздом підготовки Великої соціалістичної революції, він націлив партію на збройне повстання проти контрреволюційного Тимчасового уряду.

I

Кінчилась повним крахом спроба контрреволюційної буржуазії вчинити переворот і встановити диктатуру царського генерала Корнілова. ЦК більшовиків на чолі з Леніним і Сталіним мобілізував маси на розгром корніловщини, викриваючи в той же час уряд Керенського, меншовиків і есерів, які всією своєю політикою сприяли корніловщині.

Після розгрому корніловщини дуже виріс в масах вплив більшовиків. Зрадників революції — меншовиків і есерів виганяли з усіх масових організацій. Заводи, фабрики, військові частини переобирали своїх депутатів і замість меншовиків і есерів посилали в Ради більшовиків. Маси революціонізувались. Ради більшовизувались.

31 серпня 1917 року пленум Петроградської Ради більшістю 279 голосів проти 118 вперше прийняв більшовицьку резолюцію, в якій було сказано, що єдиний вихід для врятування революції — це передача всієї влади в руки Рад. 6 вересня була переобрана президія Петроградської Ради; в новій президії більшість становили більшовики. 5 вересня на сторону більшовиків перейшла Московська Рада.

Товариш Сталін 17 вересня в статті «Вся влада Радам!» писав: «Революція йде... В огні боротьби оживають померлі було Ради. Вони знов стають при кермі, ведучи революційні маси.

Вся влада Радам — такий лозунг нового руху» (*Й. Сталін*, «На шляхах до Жовтня», стор. 213 — 214).

Революційна боротьба мас, що посилювалась, ставила перед партією більшовиків завдання повалення влади капіталістів і поміщиків. Забастовки робітників мали стійкий і тривалий характер. Робітники встановлювали контроль над виробництвом і в ряді випадків виганяли капіталістів і брали в свої руки управління підприємствами. Стачки робітників уперлись в повстання, ставлячи питання про захоплення влади робітничим класом. Селянство також уперто веде боротьбу з поміщиками за землю. Селянські повстання проходять по всій країні, селяни не тільки конфіскували поміщицькі землі, але й захоплювали маєтки і забирали сільськогосподарський інвентар. Самовільна оранка поміщицьких земель набуває повсюдного характеру. На фронті солдати не хотіли воювати в інтересах буржуазії. В ротні і полкові комітети солдати обирали більшовиків. Солдатські маси виганяли реакційних офіцерів і призначали з свого середовища нових командирів.

В країні наростав революційний кризис. Класова боротьба набирала гострих форм, щільно ставлячи питання про збройне повалення влади капіталістів і поміщиків. Маси визволялись спід впливу угодовських партій. В наявності були хитання в рядах кадетів, меншовиків і есерів, але це нітрохи не ослабило, а, навпаки, посилювало їх боротьбу проти революції.

Контрреволюційний Тимчасовий уряд, який цілком підтримували меншовики й есери, формував білогвардійські загони для розгрому революційних мас. Готувався другий корніловський заколот. Передбачалось кинути проти Петрограда 200 — 250 тисяч військ. Ці війська складалися з офіцерських загонів юнкерів, чехо-словаків, польського корпусу Давбор-Мусницького та інших частин.

Вождь більшовиків В. І. Ленін, скриваючись в підпіллі від шпигів Керенського, пильно стежить за подіями в країні. Він геніально розгадує плани ворогів і ставить питання про організацію збройного повстання.

Між 12 і 14 вересня 1917 року Ленін пише директивні листи в ЦК про збройне повстання. В листі до Центрального Комітету, Петроградського і Московського комітетів партії Ленін відмічає, що в країні більшість народу за нас. «Здобувши більшість в обох столичних Радах Робітничих і Солдатських Депутатів, більшовики можуть і повинні взяти державну владу в свої руки» (*Ленін*, т. XXI, стор. 193).

Міжнародна обстановка також сприяла побідоносному повстанню. Війна між двома групами імперіалістичних хижаків тривала. Серед солдатів воюючих країн, на грунті війни і голоду, росли заворушення. В Австрії, Італії, Франції проходили великі забастовки робітників. В німецькому флоті було сильне заворушення, моряки п'яти броненосців у Кільській

гавані підняли повстання. Крейсер «Нюренберг» вирушив у Норвегію, на з'єднання з російською революцією. Вся внутрішня і зовнішня обстановка вимагала від партії більшовиків постановки питання про організацію повстання.

В листі «Марксизм і повстання» Ленін указував, що для повстання необхідно мати такі три умови: 1) повстання повинне спиратися не на змову, а на передовий клас, 2) повстання повинне спиратися на революційне піднесення народу і 3) повстання повинне спиратися на такий переломний пункт в історії наростаючої революції, коли активність передових рядів народу найбільша і коли найсильніше хитання в рядах ворогів і в рядах слабих, половинчатих, нерішучих друзів революції. Ці три об'єктивні умови для повстання були в наявності.

Ленін вимагав, щоб партія розробила план військово-технічної підготовки і організації повстання, «...щоб поставитись до повстання по-марксистському, тобто як до мистецтва,— писав Ленін,— ми в той же час, не гаючи ні хвилини, повинні організувати *штаб* повстанських загонів, розподілити сили, двинути вірні полки на найважливіші пункти... ми повинні мобілізувати озброєних робітників, закликати їх до одчайдушного останнього бою, зайняти відразу телеграф і телефон, помістити *наш* штаб повстання біля центральної телефонної станції, зв'язати з ним по телефону всі заводи, всі полки, всі пункти збройної боротьби і т. д.» (*Ленін,* т. XXI, стор. 199). Ленін ще не ставив питання про конкретний день повстання, але вимагав старанної підготовки до нього.

На засіданні ЦК партії 15 вересня обговорювались листи Леніна про повстання. Зрадник Каменєв, будучи ворогом соціалістичної революції, лютим противником збройного повстання, запропонував спалити листи Леніна. ЦК партії дав рішучу відсіч капітулянтові. За пропозицією товариша Сталіна, ЦК прийняв ленінські листи до керівництва. Вони були послані як директиви ЦК найбільшим партійним організаціям. ЦК вжив конкретних заходів по організації повстання. Ряд членів ЦК працював по озброєнню Червоної Гвардії, посилений був зв'язок з військовими частинами і флотом.

Ленін радив обміркувати, як агітувати за повстання, не кажучи про це відкрито в пресі, з тим, щоб врятувати більшовицькі газети від переслідування властей. Товариш Сталін як редактор «Рабочего пути» (що виходив замість закритої «Правды») неухильно проводив цю ленінську вказівку. Статті товариша Сталіна викликали протест капітулянтів Каменєва і Зінов'єва, бо в них, хоч і не було слів про повстання, але кожний рядок закликав до збройної боротьби. Центральний Комітет, зібравшись 20 вересня 1917 р., виніс рішення, що статті товариша Сталіна є директивними для партії.

В резолюції, прийнятій по цьому питанню, було сказано: ЦК

визнає, що загальний напрям центрального органу цілком збігається з лінією ЦК.

22 вересня Ленін писав в ЦК, що в статтях товариша Сталіна проводиться правильна більшовицька лінія мобілізації партії і мас на повстання. «Зараз не будемо спинятися на фактах, які свідчать про наростання нової революції, бо, судячи по статтях нашого центрального органу «Рабочего пути», партія уже вияснила свої погляди по цьому пункту» (*Ленін,* т. XXI, стор. 215). Товариш Сталін яскраво пропагував в центральному органі партії завдання в підготовці збройного повстання.

Керуючись ленінськими вказівками, ЦК партії на чолі з товаришем Сталіним, не зважаючи на опір правих капітулянтів, прийняв рішення бойкотувати передпарламент, створений «Демократичною нарадою» з метою відтягти маси від боротьби за радянську республіку.

Більшовики активно готували збройне повстання. 29 вересня в статті «Кризис назрів» Ленін писав:

«Все майбутнє російської революції поставлене на карту. Вся честь партії більшовиків стоїть під запитанням. Все майбутнє міжнародної робітничої революції за соціалізм поставлене на карту.

Кризис назрів...» (*Там же,* стор. 239).

II

7 жовтня Ленін переїхав з Фінляндії в Петроград, щоб безпосередньо керувати повстанням. 8 жовтня Ленін зустрівся з Сталіним. Кілька годин тривала нарада вождів революції. Сталін ознайомив Леніна з роботою ЦК по підготовці повстання.

10 жовтня 1917 року відбулось історичне засідання Центрального Комітету партії, на якому були 12 членів ЦК. На засіданні був В. І. Ленін, який після липневих днів скривався в підпіллі від шпигів Керенського. Для конспірації Ленін прийшов у парику, без бороди і вусів. Радісно зустрів Центральний Комітет свого вождя. На цьому засіданні була заслухана інформація Я. М. Свердлова про становище на румунському і північному фронтах. Тов. Свердлов підкреслив, що настрій серед солдатів революційний, але є дані, що контрреволюція стягує війська проти революційного Петрограда, а тому треба посилено готувати проти Тимчасового уряду збройний виступ робітників разом з солдатами.

Основним питанням порядку денного була доповідь В. І. Леніна про поточний момент. Ленін указав, що політична обстановка повністю дозріла для повстання. Маси втомились від резолюцій і слів і вимагають дій. Треба технічно готувати збройне повстання. Привід для збройного повстання, говорив Ленін, може бути в будьякому великому центрі — в Петро-

граді, Москві, Гельсінгфорсі, але вирішальні бої повинні розігруватися в центрі країни — в Петрограді.

В резолюції, написаній Леніним і прийнятій ЦК, було сказано: «Ц. К. визнає, що як міжнародне становище російської революції (повстання у флоті в Німеччині, як крайнє проявлення наростання в усій Європі всесвітньої соціалістичної революції, потім загроза миру імперіалістів з метою придушення революції в Росії), так і воєнне становище (безсумнівне рішення російської буржуазії і Керенського з К° здати Пітер німцям), так і здобуття більшості пролетарською партією в Радах,— все це в зв'язку з селянським повстанням і з поворотом народного довір'я до нашої партії (вибори в Москві), нарешті явне підготовлення другої корніловщини (виведення військ з Пітера, підвезення до Пітера козаків, оточення Мінська козаками й ін.),— все це ставить на чергу дня збройне повстання.

Визнаючи, таким чином, що збройне повстання неминуче і цілком назріло, Ц. К. пропонує всім організаціям партії керуватися цим і з цієї точки зору обговорювати і розв'язувати всі практичні питання (з'їзду Рад Північної області, виведення військ з Пітера, виступу москвичів і мінчан і т. д.)» (*Ленін*, т. XXI, стор. 330).

Проти цієї ленінської резолюції голосували Каменєв і Зінов'єв. Ці зрадники вважали, що країна повинна лишитися буржуазною парламентарною республікою, зводили наклепи на робітничий клас, твердячи, що у нього нібито нема сил для здійснення соціалістичної революції і що робітничий клас ще не доріс до взяття влади. Зрадники Зінов'єв і Каменєв були противниками диктатури пролетаріату, вони пропонували орієнтуватися не на збройне повстання і радянську владу, а на Установчі збори, які обіцяв скликати Тимчасовий уряд.

Троцький на цьому засіданні запропонував таку поправку, яка вела до зриву і провалу повстання. Він запропонував не починати повстання до відкриття II з'їзду Рад, а це означало попередити Тимчасовий уряд про день повстання, щоб він вжив відповідних контрзаходів. Ленін до засідання ЦК, викриваючи Троцького, писав: «Гаятись — злочин. Ждати з'їзду Рад — хлоп'яча гра в формальність, ганебна гра в формальність, зрада революції» (*Там же*, стор. 293). Ленін указував, що треба готувати повстання до з'їзду Рад.

Не згодившись з рішенням ЦК, Каменєв і Зінов'єв другого дня, 11 жовтня, через голову Центрального Комітету, звернулись з листом до ряду партійних організацій, в якому робили наклепи на партію і давали меншовицьку оцінку моменту. Ці зрадники виступили захисниками буржуазного ладу.

В листі до товаришів (16 і 17 жовтня 1917 року) Ленін піддав жорстокій критиці зрадницьку, меншовицьку позицію Каменєва і Зінов'єва. Ленін писав, що їх доводи «... є таким разючим проявленням розгубленості, заляканості і краху всіх

основних ідей більшовизму і революційно-пролетарського інтернаціоналізму, що нелегко підшукати пояснення таким ганебним хитанням» (*Ленін*, т. XXI, стор. 334).

ЦК партії проводив енергійну підготовку повстання. Уряд Керенського намагався вивести революційні війська з Петрограда, поставив питання про переїзд уряду з Петрограда в Москву. Він був не від того, щоб здати Петроград німцям і цим полегшити собі розправу з більшовиками і запобігти повстанню. Протести петроградських робітників і солдатів заставили Тимчасовий уряд лишитися в Петрограді.

На пропозицію ЦК більшовики, що входили до складу Виконкому Петроградської Ради, провели рішення про створення *Військово-революційного комітету,* завданням якого було визначити бойові сили і допоміжні засоби для оборони Петрограда. Під виглядом оборони Петрограда більшовики готували революційні сили для повстання: у військові частини і на оборонні підприємства були послані комісари Військово-революційного комітету. Військово-революційний комітет при Петроградській Раді став легальним штабом повстання.

Москва була попереджена, що в найближчі дні почнеться повстання. Московський комітет партії про це рішення повідомив Іваново, Шую та інші міста. Обласні з'їзди Рад в Сибіру, на Україні і в Поволжі на пропозицію більшовиків приймали резолюції про негайну передачу всієї повноти влади Радам.

III

16 жовтня в пригороді Петрограда Лєсному було скликане поширене засідання ЦК разом з представниками Петроградського і Московського комітетів партії, військових організацій, Петроградської Ради, профспілок, фабрично-заводських комітетів і залізничників. На цьому поширеному засіданні ЦК, де було до 30 чоловік, поставлені були три питання: 1) доповідь про минуле засідання ЦК, 2) короткі доповіді представників з місць, 3) поточний момент.

З доповіддю виступив В. І. Ленін, який, обгрунтовуючи резолюцію ЦК про повстання, прийняту 10 жовтня, рішуче висловився за негайну організацію збройного повстання. Ленін говорив: «З політичного аналізу класової боротьби в Росії і в Європі випливає необхідність найрішучішої, найактивнішої політики, яка може бути тільки збройне повстання» (*Там же,* стор. 332). По другому питанню були заслухані короткі доповіді про становище в Петрограді і в окрузі, в профспілках і фабрично-заводських комітетах, в армії і т. д.

Я. М. Свердлов повідомив, що партія налічує 400 тисяч членів і вони територіально розподіляються так: в Петрограді — 50 тисяч, в Москві з областю — 70 тисяч, на Уралі — 40 тисяч і т. д. Більшовики в боротьбі за владу Рад ведуть за собою

маси робітників, селян, солдатів, матросів. Я. М. Свердлов повідомив також, які заходи по підготовці повстання проведені в Москві, Білорусії і в інших областях.

Капітулянти Каменєв і Зінов'єв на цьому засіданні знов виступили проти повстання. Вони просили відкласти повстання, хоча б на 5 днів. По суті цим вони хотіли допомогти буржуазії одержати додатковий строк для організації контрреволюційних сил.

В своєму виступі на засіданні ЦК, даючи рішучу відсіч капітулянтам, товариш Сталін сказав: «Те, що пропонують Каменєв і Зінов'єв, об'єктивно приводить до можливості для контр-революції зорганізуватися. Ми без кінця будемо відступати і програємо всю революцію. Чому б нам не забезпечити собі можливості вибору дня і умов, щоб не давати можливості зорганізуватися контр-революції?..» (*Й. Сталін,* «На шляхах до Жовтня», стор. 268).

ЦК осудив зрадницькі доводи Каменєва і Зінов'єва і затвердив резолюцію, запропоновану Леніним. «Збори цілком вітають і повністю підтримують резолюцію Ц. К., закликають всі організації і всіх робітників та солдатів до всебічної і якнайпосиленішої підготовки збройного повстання, до підтримки створюваного для цього Центральним Комітетом центра і висловлюють повну упевненість, що Ц. К. і Рада своєчасно вкажуть сприятливий момент і доцільні способи наступу» (*Ленін,* т. XXI, стор. 333).

Для керівництва повстанням, за пропозицією Леніна, був виділений *Партійний центр* на чолі з товаришем Сталіним. Члени *Партійного центра* ввійшли до складу Військово-революційного комітету як керівне ядро з тим, щоб безпосередньо керувати повстанням.

Другого дня, 18 жовтня, Каменєв і Зінов'єв вчинили мерзенну зраду. Вони написали в меншовицьку газету «Новая жизнь» листа, в якому попереджали Тимчасовий уряд про секретне рішення ЦК партії. Таким чином, Каменєв і Зінов'єв розкрили перед контрреволюцією рішення ЦК про організацію повстання.

Попереджений ворог почав вживати контрзаходів для придушення революції і розгрому партії більшовиків. Меншовицько-есерівський ЦВК прийняв рішення відкласти скликання II з'їзду Рад з 20 на 25 жовтня. Тимчасовий уряд влаштував секретне засідання, на якому було вирішено сконцентрувати в столиці офіцерські загони. Командуючий Петроградським військовим округом видав секретний наказ — заборонити мітинги, арештовувати агітаторів, придушувати збройною силою всякий виступ проти Тимчасового уряду. 19 жовтня Тимчасовий уряд спішно викликав в Петроград війська з фронту. По вулицях стали роз'їжджати патрулі. Особливо великі сили контрреволюція встигла зібрати в Москві.

Вдень 18 жовтня Ленін дізнався про зрадницький виступ

підлих штрейкбрехерів революції. Ленін заклеймив зрадників і поставив питання про вигнання їх з партії. В листі до членів партії більшовиків він писав:

«І в такому питанні, *після* прийняття центром рішення, оспорювати це *неопубліковане* рішення перед Родзянками і Керенськими, в газеті непартійній — чи можна собі уявити вчинок більш зрадницький, більш штрейкбрехерський?» (*Ленін*, т. XXI, стор. 351).

Указуючи, що практична шкода для партії від виступу зрадників Зінов'єва і Каменєва велика, Ленін в той же час підкреслював, що питання про збройне повстання не зняте партією. Ленін указував, що треба посилено готуватися до повстання, змітаючи з свого шляху штрейкбрехерів.

Всі дні до повстання на фабриках, заводах, у військових частинах ішла енергійна бойова підготовка. 21 жовтня Військово-революційний комітет послав у всі революційні частини військ більшовицьких комісарів.

Керуючись вказівками Леніна, ЦК партії послав уповноважених у Гельсінгфорс, Кронштадт, Ревель, на Південно-Західний фронт. В Білорусії М. В. Фрунзе одержав завдання затримати ешелони з військами, які викликав Керенський з західного фронту в Петроград. Л. М. Каганович, який працював у Гомелі, дістав також завдання не пропускати військові ешелони, що йшли на Петроград і Москву. Тов. Ворошилов на чолі більшовиків зміцнював Ради в Донбасі. Уральські більшовики і тов. Жданов, який працював у Шадрінську, готували озброєні загони для повстання. Більшовики Північного Кавказа на чолі з С. М. Кіровим дістали завдання не давати можливості козачому отаманові Каледіну кинути свої війська на допомогу Керенському.

Ряд областей дістав конкретні завдання подати допомогу повстанню в Петрограді. Вожді більшовиків Ленін і Сталін очолювали всю підготовку до збройного повалення Тимчасового уряду. Керівник партійного центра товариш Сталін направляв роботу Військово-революційного комітету. Партія твердо йшла до повстання. «Жива і могутня партія, яка стоїть на чолі революційних мас, що штурмують і скидають буржуазну владу,— такий стан нашої партії в цей період» — так характеризував товариш Сталін більшовицьку партію в цей період (*Й. Сталін*, «Про Жовтневу революцію», стор. 67).

Рішення ЦК від 10 і 16 жовтня були конкретними вказівками для всієї партії, як треба вміло готувати збройне повстання.

Великий історичний досвід боротьби паризьких комунарів, досвід грудневого збройного повстання 1905 р. і лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. був використаний Леніним і Сталіним в організації побідоносного збройного повстання в жовтні 1917 р. Марксистсько-ленінське учення про

повстання, як мистецтво, збагатилось і блискуче перетворилось в життя.

Партія Леніна — Сталіна, очоливши боротьбу революційних мас, з винятковою майстерністю підготувала і провела побідоносне збройне повстання, забезпечила перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції.

«Комсомольская правда» від 21 жовтня 1939 р.

С. БЄЛОУСОВ

ПАРТІЯ ЛЕНІНА — СТАЛІНА В ПЕРІОД ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ

25 жовтня (7 листопада) 1917 року повсталий пролетаріат разом з сільською біднотою під керівництвом партії Леніна — Сталіна скинув владу поміщиків і буржуазії, назавжди визволив трудящі маси нашої країни від капіталістичного рабства і національного гноблення і встановив владу Рад.

Велика Жовтнева соціалістична революція, знищивши владу буржуазії, експропріювала всі засоби виробництва, оголосила фабрики, заводи, землі, банки, залізниці всенародною, соціалістичною власністю.

Робітничий клас, встановивши свою диктатуру, знищив стару державну машину, створив нову, радянську державу і приступив до будівництва соціалізму.

Перемога пролетарської революції має величезне міжнародне значення. Велика Жовтнева соціалістична революція була першою вирішальною перемогою міжнародного пролетаріату і всіх пригноблених народів світу в їх боротьбі за визволення від гніту і сваволі експлуататорських класів.

Ця найвеличніша в історії перемога пролетаріату була досягнута під геніальним керівництвом більшовицької партії.

«Без такої партії нічого й думати про повалення імперіалізму, про завоювання диктатури пролетаріату» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 331).

Велика Жовтнева соціалістична революція перемогла тому, що її організаторами і натхненниками були великі генії людства Ленін і Сталін.

I

Пролетаріат і під його керівництвом трудящі маси всієї Росії, повставши в лютому 1917 року, знищили самодержавство, скинули владу кріпосників-поміщиків. Своєрідністю лютневої революції було двовладдя: диктатура буржуазії в особі Тимчасового уряду і поряд з ним революційно-демократична диктатура робітничого класу і селянства в особі Рад.

Лютнева буржуазно-демократична революція «означала величезний перелом в житті країни, і партія в нових умовах боротьби, після повалення царизму, потребувáла нового орієнтування, щоб сміло і упевнено піти по новій дорозі» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 175).

Перехід до цієї нової орієнтировки був підготовлений всією попередньою боротьбою партії проти троцькізму, проти опортунізму всіх мастей. Партія, йдучи до нового етапу революції, спиралась на весь свій ідейний і організаційний досвід боротьби, спиралась на розроблений В. І. Леніним за багато років до цієї революції план переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну.

3 (16) квітня 1917 року з еміграції повернувся вождь партії Володимир Ільїч Ленін. Його прибуття в Петроград відіграло виняткову роль в дальшому розвитку революції. Опублікувавши зразу ж на другий день після свого приїзду тезиси про завдання пролетаріату в нашій революції, В. І. Ленін намітив геніальний план боротьби партії за перехід від першого етапу революції до другого етапу — етапу соціалістичної революції.

У квітневих тезисах Ленін дав розгорнуту програму необхідних перехідних заходів, які зводились в області економічній: «до націоналізації всіх земель в країні при конфіскації поміщицьких земель, до злиття всіх банків в один національний банк і запровадження контролю над ним з боку Ради робітничих депутатів, до запровадження контролю над суспільним виробництвом і розподілом продуктів». В області політичній пропонувалось «замінити парламентарну республіку республікою Рад, як найбільш доцільною формою політичної організації суспільства в перехідний період від капіталізму до соціалізму» *(Там же).*

VII (Квітнева) конференція більшовиків, яка відбулась незабаром, одностайно прийняла пропозиції Леніна по всіх найважливіших і животрепетних питаннях революції, що розгорталась.

Партія більшовиків, давши ясну лінію дальшої боротьби пролетаріату в новій обстановці, що створилась після лютневої революції, разом з тим безустанно, настійно і терпеливо розкривала очі масам на справжнє імперіалістичне лице Тимчасового буржуазного уряду. Партія викривала зраду угодовських партій меншовиків і есерів, вириваючи маси спід впливу цих партій, ізолюючи ці партії від мас, і крок за кроком завойовувала більшість трудящих на свою сторону, на сторону більшовизму.

Партія Леніна — Сталіна на цьому відповідальному етапі революції безпощадно розгромила презренних ренегатів, зрадників революції Каменєва, Зінов'єва, Пятакова, Бухаріна, Рикова, які виступили тоді разом з меншовиками проти ленін-

сько-сталінської лінії дальшої боротьби за встановлення диктатури пролетаріату.

Квітнева конференція більшовиків націлила партію більшовиків на боротьбу за переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну, за завоювання диктатури пролетаріату.

II

Величезне значення в справі дальшої організації боротьби і підготовки побідоносної соціалістичної революції мав VI з'їзд партії. Керований товаришем Сталіним VI з'їзд партії непохитно стояв на ленінських позиціях. Товариш Сталін нищівно розгромив всіх тих, хто з меншовицьких позицій намагався «поправити» партію і з повним обуренням відкинув правоопортуністичні і троцькістські «поправочки», які зводились до заперечення можливості перемоги соціалізму в нашій країні. VI з'їзд партії більшовиків продовжив лінію партії, вироблену Леніним і Сталіним і прийняту Квітневою конференцією. З'їзд ще більше конкретизував цю лінію в умовах нової історичної обстановки і націлив партію на збройне повстання. Всі рішення з'їзду були підпорядковані одній меті — забезпечити перемогу соціалістичної революції в країні.

Партія Леніна — Сталіна після липневих днів, не зважаючи на жорстокі переслідування, гоніння і цькування, загнана в підпілля, розгорнула величезну боротьбу за вплив на маси, за завоювання їх. Створювались кадри більшовицьких агітаторів. Поряд з нелегальною роботою використовувалися всі легальні можливості. Всюди і скрізь велась кипуча робота по підготовці мас до збройного повстання. Це відчувала і буржуазія. Контр-революція робила останні спроби спинити революцію, яка йшла вперед, і придушити ростущий вплив партії більшовиків. Корніловське повстання, організоване при підтримці меншовиків і есерів, було широко задуманим планом удушення революції, останньою ставкою буржуазії і поміщиків.

Партія Леніна — Сталіна була єдиною і справжньою представницею народу, яка організувала рішучу відсіч корніловській контрреволюції, що наступала.

Організуючи Червону Гвардію, розгортаючи енергійну агітацію у військових частинах, які направлялись Корніловим для удушення революційного Пітера, партія більшовиків своєю енергійною роботою, проведеною під керівництвом Леніна і Сталіна, розгромила корніловську авантюру.

Розгром корніловської авантюри зміцнив і високо підняв авторитет партії більшовиків у масах.

Вплив більшовицької партії набагато зріс. В Московській і Петроградській Радах робітничих і солдатських депутатів більшовики дістали більшість. В цей час партія устами Леніна ставить питання: більшовики можуть і повинні взяти державну

владу в свої руки. Ленін при цьому підкреслював, що це буде така влада і такий уряд, якого ніхто не скине.

Величезну роботу в надзвичайно трудних умовах брехні і наклепу, що їх поширювала буржуазна і дрібнобуржуазна преса, розгорнула партія в армії і у флоті. Військова організація під керівництвом ЦК об'єднувала і готувала до боротьби широкі солдатські маси. Величезну увагу більшовицька партія приділяла практичним питанням організації збройного повстання. «Повстання, як і війна, є мистецтво» — говорив Ленін.

У складній і напруженій обстановці, коли питання про збройне повстання було поставлене на порядок дня, Ленін змушений був скриватися в глибокому підпіллі, далеко від вогнища революції — Петрограда.

Керівництво ЦК, Петербургським Комітетом і центральним органом партії «Рабочий путь», що виходив в цей час замість закритої урядом Керенського «Правды», лежало на плечах товариша Сталіна, робота якого також проходила в нелегальних умовах.

В ці вирішальні дні Ленін, перебуваючи в м. Гельсінгфорсі, пише на початку вересня статтю під заголовком «Одно з корінних питань революції». В цій статті Ленін з винятковою силою підкреслює необхідність взяття влади Радами. Висунутий знов у цей час партією лозунг «Вся влада Радам» означав не що інше, як повалення влади Тимчасового уряду шляхом збройного повстання.

Між 12 і 14 вересня Ленін пише два знаменитих листи в ЦК: «Більшовики повинні взяти владу» і «Марксизм і повстання».

В першому листі В. І. Ленін прямо вказує на необхідність поставити на чергу дня збройне повстання в Пітері і Москві для повалення Тимчасового уряду і завоювання влади. Ленін особливо дбав про те, щоб роботу по підготовці мас до збройного повстання, як і план повстання, зберегти в глибокій таємниці.

В другому листі — «Марксизм і повстання» Ленін указує на три умови проведення збройного повстання, які партія повинна особливо врахувати.

В. І. Ленін в цих листах з винятковою чіткістю і переконливістю довів наявність всіх цих умов в країні.

15 вересня 1917 року ці листи Леніна були одержані в Петрограді і ввечері цього ж дня товариш Сталін поставив їх на обговорення ЦК. На пропозицію товариша Сталіна, ЦК партії прийняв рішення — розіслати ці листи на місця, як директиву про постановку на чергу дня збройного повстання.

Проти такого рішення виступив лютий противник збройного повстання, зрадник Каменєв. Він дійшов до такого зухвальства, що навіть запропонував спалити листи Леніна. ЦК партії з обуренням відкинув цю гнусну пропозицію Каме-

нєва і прийняв пропозицію товариша Сталіна про розсилку їх партійним організаціям.

Через два дні після рішення ЦК товариш Сталін виступив у легальній газеті — органі ЦК партії «Рабочий путь» — з знаменитою передовою «Вся влада Радам». В цій статті товариш Сталін указував партії на необхідність і невідкладність збройного повстання.

В. І. Ленін був обурений зрадницькими виступами Каменєва і Зінов'єва. В силу цього Ленін свого директивного листа про повстання «Більшовики повинні взяти владу» посилає не тільки в ЦК, але також і в Петроградський і Московський комітети партії. Це допомогло партії впливом знизу організувати відсіч зрадникам революції.

Для того, щоб бути ближче до Росії, Ленін переїжджає в Виборг. В цей час в ряді своїх листів партійним організаціям В. І. Ленін наполягає на найшвидшому захопленні влади шляхом збройного повстання. Так, 29 вересня (12 жовтня за нов. стилем) Ленін пише листа «Кризис назрів», остання частина якого в той час не була опублікована в пресі, а поширювалась серед членів партії.

В тій частині листа, яка була надрукована в газеті «Рабочий путь», Ленін писав: «Нема сумніву, кінець вересня приніс нам величезний перелом в історії російської, а, очевидно, також і всесвітньої революції». У другій частині листа, написаній Леніним не для друку, а для роздачі членам ЦК, ПК, МК і Рад Ленін обрушується на групу зрадників — Каменєва і Зінов'єва, які з тричі презренним іудою-Троцьким виступали проти збройного повстання.

Ленін з усією різкістю виступив проти троцькістської пропозиції приурочити повстання до моменту відкриття II з'їзду Рад. Ця пропозиція Троцького в замаскованій формі означала зрив повстання. Ленін писав: «Ждати» з'їзду Рад є ідіотизм, бо з'їзд ***нічого не дасть***, *нічого не може дати*!..

Не взяти влади тепер, «ждати», базікати в Ц. В. К., обмежитись «боротьбою за орган» (Ради), «боротьбою за з'їзд», значить *погубити революцію*» (*Ленін*, т. XXI, стор. 240 — 241).

III

Наступали вирішальні жовтневі дні. 7 (20) жовтня, викликаний за пропозицією товариша Сталіна постановою ЦК від 3 (16) жовтня, Ленін переїхав у Петроград. В Пітері Ленін оселився на конспіративній квартирі в робітничому районі, де влада фактично була в руках більшовиків (Рада була більшовицька). Товариш Сталін відразу ж докладно ознайомив Леніна з політичним становищем в країні і з підготовкою до збройного повстання.

На другий же день після бесіди з Сталіним, Ленін пише «Лист до товаришів більшовиків, які беруть участь в облас-

ному з'їзді Рад Північної області», де ще раз роз'яснює, що лозунг «Вся влада Радам» є не що інше, як заклик до збройного повстання.

Вслід за цим Ленін і Сталін вирішили скликати засідання ЦК з доповіддю Леніна про збройне повстання. Це історичне засідання відбулось 10 (23) жовтня 1917 року. Центральний Комітет на ньому обговорив пропозицію Леніна про організацію збройного повстання. Пропозиція була гаряче підтримана тов. Сталіним і прийнята одностайно ЦК без двох штрейкбрехерів — Каменєва і Зінов'єва, які голосували проти.

Вслід за цим 16 (29) жовтня відбулось друге засідання ЦК з участю представників Петроградського, Московського комітетів, військових організацій і профспілок. На цьому засіданні була прийнята постанова про збройне повстання, при чому знову опір вчинили два зрадники — Каменєв і Зінов'єв, які виступили проти цього рішення. Тут же на засіданні був виділений партійний центр по керівництву повстанням, на чолі з товаришем Сталіним.

Так, день-у-день великі пролетарські стратеги Ленін і Сталін готували перемогу збройного повстання.

Не вірячи в можливість перемоги пролетарської революції в Росії, заперечуючи можливість перемоги соціалізму в нашій країні, Зінов'єв і Каменєв у ці героїчні дні підготовки Жовтневого збройного повстання зрадили справу революції, виказавши буржуазії план збройного повстання.

Партія Леніна — Сталіна викрила зрадників Каменєва, Зінов'єва, Троцького і забезпечила перемогу Жовтневої соціалістичної революції. В ніч на 25 жовтня (7 листопада) під керівництвом більшовицької партії почались бої пітерських робітників і матросів з військами Тимчасового уряду. Ранком 7 листопада Петроград уже був в руках повсталих. Тимчасовий уряд Керенського був скинутий, влада перейшла в руки більшовицького Військово-революційного комітету. На одній шостій частині світу під керівництвом партії Леніна — Сталіна була завойована диктатура пролетаріату.

Партія більшовиків, керована Леніним і Сталіним, дала в жовтні 1917 року приклад справді революційної більшовицької тактики. Піднявши повстання, вона, дійсно, пішла «до кінця», ні на один момент не допускаючи «гри» з повстанням. Більшовики, через голови меншовиків і есерів і проти них, зуміли повести за робітничим класом мільйони солдатів і селян. Підлі зрадники і штрейкбрехери революції Зінов'єв і Каменєв були поставлені до ганебного стовпа.

Партія більшовиків разом з цим розкрила до кінця підлий маневр Троцького приурочити повстання до моменту відкриття II з'їзду Рад, який означав по суті зрив повстання. В руки II з'їзду Рад, що відкрився, була передана уже завойована влада.

Велика Жовтнева соціалістична революція розірвала єдиний ланцюг світового імперіалізму, завдала смертельної рани капіталістичному суспільству, від якої йому ніколи не оправитися. Робітники і бідніше селянство, під керівництвом партії Леніна — Сталіна, по-революційному розправилися з своєю імперіалістичною буржуазією і показали пролетаріатові і пригнобленим народам всього світу приклад революційного виходу з капіталістичного рабства. В цьому всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Велика Жовтнева соціалістична революція перемогла тому, що вона мала перед собою порівняно слабого політично, малодосвідченого і погано організованого ворога, яким була російська буржуазія.

На чолі революції стояв робітничий клас, який був загартований в боях двох російських революцій і завоював на свою сторону більшість народу.

Пролетаріат Росії переміг у Жовтні, йдучи в союзі з сільською біднотою, яка становила переважну більшість селянства.

Жовтнева революція перемогла тому, що на чолі її стояла випробувана в боях, озброєна марксистсько-ленінською теорією — партія більшовиків, яка повела народ країни на штурм останніх твердинь капіталізму, здійснила диктатуру пролетаріату.

Жовтнева революція проходила в умовах імперіалістичної війни груп імперіалістичних країн, які не мали можливості втрутитися і активно виступити проти побідоносної революції. «Ця обставина значно полегшила перемогу Жовтневої соціалістичної революції».

У складній боротьбі з численними ворогами, робітничий клас нашої країни, під керівництвом партії Леніна — Сталіна, розгромив збройну інтервенцію капіталістів, відстояв радянську владу і побудував першу в світі соціалістичну державу робітників і селян.

Розгромивши численних ворогів робітничого класу, скептиків, маловірів і скигліїв, які пророкували загибель радянської влади, партія Леніна — Сталіна привела країну до величайших перемог соціалізму на всіх ділянках соціалістичного будівництва. Ці перемоги соціалізму зафіксовані у великій хартії народів — Сталінській Конституції.

Свідомість цих величайших перемог сповнює гордістю серця трудящих всіх країн, вона вселяє впевненість в перемозі соціалізму в усьому світі. Особливо великим почуттям гордості наповнені серця народів СРСР, які під керівництвом партії Леніна — Сталіна і її Ленінсько-Сталінського ЦК назавжди скинули гніт капіталістів і поміщиків.

«Советская Украина» від 5 листопада 1939 р.

МІНЦ

ЖОВТНЕВА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ І ТАКТИКА БІЛЬШОВИКІВ[1]

15 вересня 1917 року Центральний Комітет партії більшовиків одержав — із звичайними конспіративними пересторогами — два листи Леніна. Вождь революції, змушений скриватися в підпіллі, пропонував більшовикам взяти в свої руки державну владу.

Які обставини викликали цю пропозицію? Яке зрушення у співвідношенні класів заставило більшовиків саме в цей момент взяти владу в свої руки?

Корніловський заколот у серпні 1917 року був придушений. Корнілов і його соратники: генерали Денікін, Лукомський, Ерделі, Марков та інші — сиділи в тюрмі. Але начальником штабу верховного головнокомандуючого був призначений співучасник корніловської змови генерал Алексеєв. Слідство над Корніловим велось так, що генерал виступав у ролі обвинувача, а не обинуваченого. Корнілов мав широкі можливості користуватися будьякими секретними документами, міг через підставних осіб публікувати про процес те, що вважав потрібним. Тюрмою Корнілову служив будинок жіночої гімназії в Бихові, яку охороняв текінський полк, що в недавньому минулому був особистою охороною генерала.

При такому «тюремному» режимі і такій «пильній» охороні Корнілов, до того ж увільнений від складної і кропіткої праці по командуванню армією, міг спокійно займатися аналізом своєї неудачі і розшукуванням заходів для її виправлення. Між Биховим і Ставкою безперервно мчали кур'єри, до генерала Корнілова безперешкодно приїжджали офіцери, які привозили необхідні довідки і відомості. В «тюрмі» побували представники банків, були і представники іноземних держав. Все це дало можливість Корнілову розробити новий план виступу проти революції — другу корніловську змову. На цей раз Корнілов і контрреволюція, що стояла за ним, постарались значно

[1] Лекція, прочитана на Всесоюзній нараді завідувачів кафедр основ марксизму-ленінізму у вузах.

глибше продумати план виступу і притягти незрівнянно більші сили. В серпні передбачалось кинути проти Петрограда яких-небудь 15—20 тисяч бійців. Тепер уже рахували сотнями тисяч. Сюди входили насамперед ударні батальйони, кількістю коло 50 тисяч добірних солдатів, які вступали в полк тільки за рекомендацією командного складу; потім юнкерські школи, школи прапорщиків, старші класи кадетських корпусів, які повинні були дати приблизно 45—50 тисяч прекрасно озброєних бійців; далі, кавалерійські, головним чином козачі дивізії. Особливу увагу приділялось чехо-словацькому корпусові, який почав формуватися ще царським урядом, але який остаточно сформувався уже при Тимчасовому уряді. В чехо-словацькому корпусі на той час було більше 30 тисяч солдатів, які навчались за французьким статутом і мали добре підібраний командний склад. Розташований був корпус на Правобережжі України, так що легко міг зайняти всі вузлові станції і відрізати південно-західний фронт від охоплених повстанням Петрограда і Москви.

До перелічених сил треба додати ще польський корпус під командуванням генерала Довбор-Мусницького. Формувався цей корпус з поляків — військовослужбовців старої армії; той, хто вступав у корпус, подавав рекомендації двох польських офіцерів. Корпус мав командний склад втроє більший, ніж звичайний армійський корпус. Стояв корпус у Білорусії і на випадок повстання в Петрограді міг перешкодити просуванню із західного фронту ешелонів на допомогу повсталим більшовикам.

Ініціатори другої корніловської змови могли, таким чином, розраховувати на 200—250 тисяч солдатів.

Тільки тепер нам стали відомі ці дані про озброєння контрреволюції. До недавнього часу дослідники навіть не ставили перед собою питання, які ж сили мала контрреволюція, готуючи атаку проти більшовиків. В історичній літературі багато і добре розповідається, як більшовики зорганізували і підняли мільйонні маси проти ворога. Але ви не знайдете відповіді на питання про те, які збройні сили були в розпорядженні контрреволюції.

Редакція «Історії громадянської війни» поставила перед собою завдання — показати ворога в натуральну величину.

Само собою розуміється, що справи про другу корніловську змову ні в якому архіві не виявилось. Не було ніяких зведених даних. Учасники змови майже не лишили зізнань. Довелось іти кружним шляхом, як побачите, досить покрученим і тернистим. Він обіцяв великі труднощі і немало розчарувань. Але, як говорив у древності Овідій: мало бажати, за діло візьмись, щоб здійснилось бажання. Треба було шукати.

Насамперед ми стали вивчати щоденні розпорядження Ставки, тобто штабу головнокомандуючого, за вересень і

жовтень 1917 року. За нудними наказами про пересування частин спочатку здавалось трудним знайти якусь нитку. Але ось у вічі кинулась одна обставина. В другій половині вересня з фронту стали перекидати в тил козачі полки, іноді цілі дивізії. При цьому офіціальним поясненням перекидання був один і той самий, часто повторюваний мотив: на фронті невистачає фуражу.

Але, коли ми стали розслідувати, куди ж направляються козачі частини, то виявилось, що справа зовсім не в фуражі. Дві дивізії були направлені у Фінляндію, одна дивізія — в Донбас і одна — в Брянськ. В названих районах фуражем і не пахло. Але зате з Фінляндії можна за 48 годин спуститися до Петрограда, з Брянська і Донбаса можна просунутися на північ і перерізати дороги, що зв'язують Москву з Україною і з південно-західним фронтом. Розташування кавалерійських частин чітко і ясно розкрило і причину їх перекидання: кавалерію готували для боротьби з революцією.

Так попала в наші руки нитка, тим відмінна від міфічної нитки Аріадни, що вона вела не з лабіринту, а, навпаки, далеко вглиб лабіринту. Ми стали уважніше вивчати пересування полків, характер знову формованих частин. Зацікавились так званими ударними батальйонами. Цю назву мали батальйони, які формувалися з георгіївських кавалерів, куркульських дітей, студентів, що недоучилися, і т. п. За офіціальною версією, ці полки створювались нібито в поміч діючій армії — з метою посилити полки, які не хочуть воювати, з метою скувати армію, що розповзалася. Але — дивна річ — всупереч офіціальним заявам ударні батальйони направлялись не туди, де їх потребував фронт, а ближче до Петрограда. Більше 40 батальйонів було розташовано на північному і західному фронтах так, що в один — два дні вони могли пробитися до Петрограда, до Москви, перерізати сполучення між столицями, відрізати столиці від фронтових частин.

Так, крок за кроком, ми відновлювали картину тих бойових сил, які були в розпорядженні контрреволюції, відтворили і самий план змови.

Володимир Ільїч не знав і не міг знати всіх цих даних. Він змушений був скриватися в цей час у підпіллі. Але в тому то й сила великої теорії марксизму-ленінізму, в тому то і виявилась геніальна прозорливість вождя, що Ленін за одними йому відомими даними розгадав плани противника. Прекрасно володіючи законами суспільного розвитку, законами політичної боротьби, великий діалектик передбачив основні зрушення, які відбувалися в таборі противника, і зробив відповідні висновки.

Переслідуваний шпіонами, скований труднощами підпільного життя, Ленін уважно стежив за подіями. Ніби з гігантської вишки, вождь партії оглядав усю величезну країну, весь світ, підводив підсумки кожному крокові революції і давав бойові

оперативні вказівки більшовицькій партії, її штабові — Центральному Комітетові.

Тільки за три місяці 1917 року — з серпня по листопад — Ленін написав більше шестидесяти статтей і листів — цілий том. В числі їх були такі роботи, як «Держава і революція», «Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися», «Кризис назрів», «Чи вдержать більшовики державну владу?», листи про повстання і багато інших документів, що мають величезне міжнародне значення.

В своїх геніальних, простих і доступних кожному трудящому статтях Ленін викривав найскладніші хитрощі буржуазної і есеро-меншовицької преси, зривав маску з соціал-корніловців — Керенського і К°,— безпощадно разив зрадників революції, давав рішучу відсіч проявам найменших вагань в більшовицькому середовищі і указував на кожному етапі революції шляхи і способи боротьби за перемогу диктатури пролетаріату.

Ленін своєчасно розглядів, що буржуазія переходить до нових форм боротьби, що вона готується до громадянської війни проти робітників і селян.

Громадянська війна — це вища форма класової боротьби, при якій всі протиріччя загострюються і переходять у збройну схватку. Громадянська війна — найгостріша форма класової боротьби, коли все суспільство розколюється на два ворожих табори, які силою зброї вирішують питання про владу.

Продовжуючи і розвиваючи учення Маркса, Ленін писав про суть громадянської війни:

«... Досвід... показує нам, що громадянська війна є найбільш гостра форма класової боротьби, коли ряд сутичок і битв економічних і політичних, повторюючись, накоплюючись, розширюючись, загострюючись, доходить до перетворення цих сутичок в боротьбу з зброєю в руках одного класу проти другого класу» (*Ленін,* т. XXI, стор. 201).

Саме до такого загострення підійшла російська революція у вересні — жовтні 1917 року.

Це підтверджувалось корінною зміною форм боротьби всіх класів населення.

Насамперед докорінно змінилась форма стачечної боротьби пролетаріату. І до корніловщини пролетаріат під керівництвом більшовицької партії вів безперервно наростаючу стачечну боротьбу. Стачки економічні переростали в політичні, виявляючи неухильний ріст, ніби накоплюючи сили для вирішального удару. Але після корніловщини в стачках робітничого класу появилось щось нове. Робітники харківського заводу Гельферіх-Саде, оголосивши стачку, прогнали адміністрацію і взяли в свої руки управління виробництвом. В Москві на ряді підприємств шкіряної промисловості робітники усунули дирекцію і вибрали з свого середовища стачечний комітет, якому дору-

чили ведення виробництва. Нове полягало в тому, що пролетаріат не тільки бастував, а проганяв капіталістів і брав у свої руки виробництво.

Тепер, коли опубліковані документи 1917 року в питанні про робітничий рух, ми можемо знайти тисячі фактів, що підтверджують цю обставину. У Володимира Ільїча цих документів не було. Йому були відомі тільки окремі факти, які попадали в пресу. На основі цих фактів геній революції зробив узагальнюючий висновок: робітничі стачки уперлись в повстання, розвиток пролетарської боротьби уперся в проблему влади.

Докорінно змінилась і форма селянського руху. І до корніловщини селяни в цілому ряді місць косили поміщицькі луки, захоплювали поля, рубали ліси поміщиків. Після корніловщини селяни зрозуміли, що разом з Корніловим в насиджені дворянські гнізда повернуться поміщики. Селяни скрізь переходять до нових форм боротьби. Селяни починають захоплювати економії, спалювати їх, забирати інвентар. Ніби намагаючись виправити недороблене в революції 1905 року, коли було знищено всього коло 2 тисяч дворянських маєтків, селяни по всій країні дружно приступили до захоплення маєтків.

Стурбовані цим, есеро-меншовики намагались заспокоїти себе і своїх друзів фабрикацією брехливих статистичних даних, які повинні були приховати справжнє становище. Затиснувши своє серце, за висловом Флобера, між власною крамничкою і власним травленням, дрібнобуржуазні «бухгалтери від революції» складали заспокійливі зведення селянського руху; звалюючи в одну купу всі форми руху, вони прийшли до висновку, що у вересні селянський рух загалом падає. Подивіться, наприклад, зведення буржуазної міліції: тут вказані ріст потрав, покосів, ріст випадків відмовлення вносити аренду; в цих зведеннях є також дані про розгром маєтків. Але коли ви аналізуєте ці цифри, вам відразу впадає в очі шахрайство «бухгалтерів», яке полягає в тому, що вони звалюють в одну купу і мирні і немирні форми боротьби. Підрахуйте покоси, потрави і т. п. окремо від розгромів маєтків. Виявиться, що мирні форми боротьби ростуть з лютого до серпня, а з вересня мирні форми падають вниз, але зате вгору йдуть немирні форми: захоплення маєтків, підпал дворянських садиб, розподіл інвентаря. До наших послуг тепер є ряд статистичних збірників і документів, які підтверджують цю зміну боротьби селянства. І тут ще раз виявилась геніальна прозорливість Володимира Ільїча, який, не маючи в своїх руках цих даних, зробив висновок, що селянський рух переріс в селянське повстання.

Різко змінив свої форми боротьби національно-визвольний рух. Досі, починаючи з лютого, на чолі цієї боротьби йшли буржуазні національні інститути, яким удавалось обманом, а іноді і прямою силою вести за собою на короткий час певну частину мас.

Після корніловщини характер руху різко міняється: трудящі різних націй починають через голову своїх «керівників» подавати один одному руки, щоб разом вирушити проти Тимчасового уряду. Широкі трудящі маси починають розуміти, що зруйнувати стару, царську «тюрму народів» вони можуть тільки під керівництвом більшовиків. У вересні 1917 року в Ташкенті вибухнув стихійний масовий рух, який змусив представників Тимчасового уряду втекти з Ташкента. Господарями міста стали трудящі. Це не означало, що там уже перемогла радянська влада, бо рух не був у руках більшовиків. Але про що говорили ташкентські події? Вони свідчили про різке загострення всіх протиріч, яких особливо багато накопилось в національно-колоніальних районах. Наші дослідники звичайно не звертали уваги на те, що напередодні лютневої революції протиріччя прорвалися в Середній Азії, де вони були особливо загострені. Такий же вибух протиріч, що накопилися, стався напередодні Жовтневої революції в Ташкенті. Ташкентські події говорили про те, що національний визвольний рух перейшов у нову форму, у форму боротьби за владу, упирався в проблему влади.

Нарешті, докорінно змінився рух в армії, де більшовики вели гігантську роботу по викриттю меншовиків і есерів і по завоюванню армії на свою сторону. У величезному числі полків, дивізій, солдати проганяли старих командирів, обирали з свого середовища нових командирів, брали в свої руки керівництво частинами. Окремі такі випадки були і раніше, до корніловщини, але масового характеру вони не мали. Після корніловщини мільйони солдатів зрозуміли, що заколот генералів означає реставрацію монархії, продовження війни. Солдати з жахом думали: невже і четверту зиму доведеться провести в окопах? Розлючені солдати переходили до нової форми боротьби. Солдати зрозуміли, що вітер слів не двигає млинів. В полках проганяли есеро-меншовицьких базік, переобирали комітети, віддавали свої голоси більшовикам, виганяли командирів, а в ряді місць, у флоті, і фізично знищували офіцерів. Мало того: солдати виступали в ролі підбурювачів селянського повстання. В тисячах листів з фронту солдати рекомендували проганяти поміщиків, забирати землю. В прифронтовій смузі солдати самі ставали зачинщиками руху. Солдатське повстання явно виявляло тенденцію злитися з селянським.

Саме ця зміна форм боротьби дала змогу геніальному Леніну зробити висновок, що в наявності є революційний кризис, спираючись на який, більшовики поставлять питання про повалення диктатури буржуазії.

Між 12 і 14 вересня — точна дата, на жаль, не встановлена — Ленін написав свої листи Центральному Комітетові, в яких сформулював свій висновок:

«Здобувши більшість в обох столичних Радах Робітничих

і Солдатських Депутатів, більшовики можуть і повинні взяти державну владу в свої руки» (*Ленін,* т. XXI, стор. 193).

Ленін пояснив, чому саме тепер повстання стало на порядок дня.

«Повстання,— писав Володимир Ільїч,— щоб бути успішним, повинно спиратись не на змову, не на партію, а на передовий клас. Це поперше. Повстання повинно спиратись на революційне піднесення народу. Це подруге. Повстання повинно спиратись на такий *переломний пункт* в історії наростаючої революції, коли активність передових рядів народу найбільша, коли найсильніші *вагання* в рядах ворогів і *в рядах слабих половинчатих, нерішучих друзів революції*. Це потретє» (*Там же,* стор. 195).

Ці три умови були в наявності.

«За нами більшість *класу,* авангарду революції, авангарду народу, здатного повести за собою маси» (*Там же,* стор. 196),— писав Ленін.

Змучений і зголоднілий народ зрозумів, що мир, землю, хліб він може одержати тільки з рук пролетаріату.

«За нами *більшість* народу»,— писав Ленін.

В таборі найближчих союзників буржуазії відчувалась невпевненість в своїх силах, розбрід. Безпосередньо після повстання Корнілова, під тиском мас, есеро-меншовики хитнулись були в сторону революції. Вони навіть виступили з вимогою ввести в Росії республіку. До цього, як відомо, форма правління в Росії не була визначена. Вирішення питання було відстрочене до Установчих зборів, як і всі пекучі питання революції. Есери і меншовики виступали з протестами проти політики Тимчасового уряду, яка, мовляв, привела до повстання Корнілова. Але це був саме той протест, про який писав Щедрін:

«Це був дуже яскравий і сильний протест, в основі якого лежала розсудлива думка: а може не повісять!»

Швидко переконавшись, що на маси протест не впливає, а буржуазія косо дивиться на своїх лакеїв, есери і меншовики знов полізли в старий, буржуазний хлів.

Хитання було і в таборі кадетів. Їм не вдалось усунути протиріччя між окремими групами. Правда, не слід перебільшувати цих протиріч. Про них можна було б сказати те саме, що писав Щедрін про незгоди між лібералами і консерваторами: консерватори говорили: іди вперед, але часами бадьорись і відпочивай, а ліберали говорили: відпочивай, але часами бадьорись і йди вперед.

Однак в умовах революційного кризису і ці незгоди ослабляли табір ворогів.

Захитались і головні союзники російської буржуазії — імперіалісти Антанти — між позицією війни до переможного кінця і позицією сепаратного миру з німецьким імперіалізмом, проти Росії, щоб удушити російську революцію.

На осінь 1917 року почались заворушення у французькій армії. Солдати вимагали миру. Антивоєнний рух охоплював цілі корпуси, перекидаючись і на англійські частини. Імперіалісти відчули загрозу революції у себе в тилу.

Під загрозою революції Англія і Франція стали шукати шляхів укласти мир з Німеччиною. В Німеччині охоче на це відгукнулись. Представник німецького уряду звернувся на початку вересня до французького міністра закордонних справ з пропозицією укласти мир. Німеччина погоджувалась піти на уступки Франції і Англії на Заході, з умовою одержати свою частку на Сході. Вороги збиралися миритися за рахунок Росії.

Ленін не знав про ці переговори. Але сила наукового передбачення дала змогу йому передбачити не тільки ці переговори імперіалістів, але й спробу Німеччини і Росії укласти сепаратний мир. Тільки недавно в наші руки попали відомості, що підтвердили геніальну догадку Леніна.

Американський посол в Росії Френсіс, який написав записки про революцію, признавався уже після громадянської війни:

«Терещенко, колишній міністр фінансів і міністр закордонних справ, прибув в Архангельськ і двічі обідав у мене. Він скривався під іменем Тітова... Їхав до Колчака як кур'єр від Гулькевича, російського посла в Швеції...

Терещенко запевняв мене, що коло 1 серпня він дістав вигідні пропозиції про мир від Німеччини. Він показав їх тільки Керенському».

Лист Леніна в Центральний Комітет РСДРП закінчувався такими словами:

«Перед нами в наявності всі об'єктивні передумови успішного повстання. Перед нами — виняткові вигоди становища, коли *тільки* наша перемога в повстанні покладе край хитанням, які змучили народ, цій найболючішій речі на світі; коли *тільки наша* перемога в повстанні *зірве* гру з сепаратним миром проти революції,— зірве її тим, що запропонує відкрито мир повніший, справедливіший, ближчий, мир *на користь* революції» (*Ленін,* т. XXI, стор. 197).

Ленін закликав партію до повстання. Але мова йшла покищо не про самий день повстання, не про точний його строк. Це питання, на думку Леніна, міг розв'язати лише загальний голос тих, хто стикався з робітниками і солдатами, *з масами*. На порядок дня всієї роботи партії повинна була стати підготовка збройного повстання.

Але таке завдання вимагало від більшовиків відповідної зміни тактики.

Партія більшовиків взяла участь в Демократичній нараді не для органічної роботи, як зводив наклеп Троцький, а для викриття есеро-меншовицьких маневрів.

Але в умовах підготовки збройного повстання навіть така

допоміжна робота в Демократичній нараді була б помилковою. Лишатися в нараді — значило створювати ілюзію мирного розвитку революції і відтягати маси від революційного шляху. Ленін потребував згуртувати більшовицьку фракцію, залишити хитких і піти з наради.

«Прочитавши цю декларацію,— писав Ленін,— закли́кавши *рішати,* а не говорити, *діяти,* а не писати резолюції, ми повинні всю нашу фракцію *двинути на заводи і в казарми:* там її місце, там нерв життя, там джерело порятунку революції, там рушій Демократичної Наради» (*Ленін,* т. XXI, стор. 198).

Курс на повстання вимагав переходу від тактики участі в нараді до тактики бойкоту наради.

Другий свій лист в Центральний Комітет більшовиків Ленін присвятив питанню підготовки збройного виступу, так і назвавши лист «Марксизм і повстання». Ленін вимагав підходу до повстання як до мистецтва. Він указував, що, зважившись на повстання, треба йти до кінця. Він переконував, що для проведення цього плану необхідно зібрати вирішальні сили у вирішальному пункті і в ході повстання зберегти моральну перевагу над ворогом, закріпляти для цього щодня, щогодини успіх за успіхом, бо оборона — смерть збройного повстання.

«...Щоб поставитись до повстання по-марксистському, тобто як до мистецтва,— писав Ленін,— ми в той же час, не гаючи ні хвилини, повинні організувати *штаб* повстанських загонів, розподілити сили, двинути вірні полки на найважливіші пункти, оточити Александрінку (театр, де засідала Демократична нарада.— *І. М.*), зайняти Петропавлівку, арештувати генеральний штаб і уряд, послати до юнкерів і до дикої дивізії такі загони, які здатні загинути, але не дати ворогові рушити до центрів міста; ми повинні мобілізувати озброєних робітників, закли́кати їх до одчайдушного останнього бою, зайняти відразу телеграф і телефон, помістити *наш* штаб повстання біля центральної телефонної станції, зв'язати з ним по телефону всі заводи, всі полки, всі пункти збройної боротьби і т. д.» (*Там же,* стор. 199).

Це ще не було планом виступу. Але якщо порівняти фактичний хід дальших подій з листом, можна бачити, як глибоко Ленін продумав повстання, як старанно вивчив він умови перемоги. Ленін не тільки відновив і узагальнив висловлювання Маркса, але й розвинув його учення, блискуче застосувавши його до конкретних умов нашої революції.

Листи Леніна обговорювались в Центральному Комітеті більшовиків 15 вересня. На цьому засіданні тільки один зрадник Каменєв різко виступив проти Леніна. Він доводив, що Ленін відірвався від життя.

Центральний Комітет дав рішучу відсіч переляканому боягузові. Сталін запропонував обговорити листи і розіслати їх найбільшим організаціям більшовицької партії.

Листи Леніна були розіслані найбільшим організаціям більшовицької партії.

«... З кінця вересня,— писав у першу річницю Великої пролетарської революції Сталін,— ЦК партії більшовиків вирішив мобілізувати всі сили партії для організації успішного повстання» (*Й. Сталін,* «Про Жовтневу революцію», стор. 19, Партиздат, 1932).

Уже 17 вересня, тобто через день після першого обговорення ленінського листа, Сталін, редактор центрального органу більшовицької партії, писав в «Рабочем пути»:

«Революція йде. Обстріляна в липневі дні і «похована» на Московській нараді, вона знов підводить голову, ламаючи старі перешкоди, творячи нову владу. Перша лінія окопів контр-революції взята. Вслід за Корніловим відступає Каледін. В огні боротьби оживають померлі було Ради. Вони знов стають при кермі, ведучи революційні маси.

Вся влада Радам — такий лозунг нового руху...

На пряме запитання, поставлене життям, потрібна ясна і виразна відповідь.

За Ради чи проти них!» (*Й. Сталін,* «На шляхах до Жовтня», стор. 168, 170).

Надзвичайно майстерно обминаючи цензурні перешкоди, Сталін дав блискучий зразок широкої агітації у відкритій пресі за збройне повстання.

«... В Росії відбувається вирішальний процес виростання нової влади, дійсно народної, дійсно революційної, що веде одчайдушну боротьбу за існування,— писав Сталін в наступному номері «Рабочего пути».— З одного боку — Ради, що стоять на чолі революції, на чолі боротьби з контр-революцією, яка ще не розбита, яка тільки відступила, розсудливо сховавшись за спиною уряду. З другого боку — уряд Керенського, який покриває контр-революціонерів, який змовляється з корніловцями (кадети!), який оголосив війну Радам, намагаючись їх розбити, щоб самому не бути розбитим.

Хто переможе в цій боротьбі — в цьому тепер вся суть...

Основне тепер не у виробленні загальної формули «рятування» революції,— а в прямій підтримці Рад в їх боротьбі з урядом Керенського» (*Там же,* стор. 170 — 171).

Проведення ленінської лінії в центральному органі знову викликало протести Каменєва. На наступному засіданні Центрального Комітету, 20 вересня, Каменєв протестував проти надто різкого, на його думку, тону газети і заперечував проти окремих висловів у статтях. Центральний Комітет виніс з цього приводу спеціальне рішення:

«... Відкладаючи докладне обговорення питання про ведення ЦО, ЦК визнає, що загальний напрям його цілком збігається з лінією ЦК» (Протоколи ЦК РСДРП, стор. 69).

Центральний Комітет більшовиків повністю схвалив лінію

центрального органу, який в редакційних статтях Сталіна спокійно і твердо проводив ленінські установки про підготовку збройного повстання.

21 вересня Центральний Комітет обговорював тактичні заходи, що випливають з курсу на повстання. Йшло питання про вихід з Демократичної наради. Вона доживала останні години. Уже була затверджена заміна Демократичної наради обраною з її ж складу Радою Російської республіки, або, як її називали, Передпарламентом. Доводилось, таким чином, вирішувати, як бути з новою есеро-меншовицькою установою. Центральний Комітет більшовиків виніс постанову: Демократичної наради не залишати, відкликати більшовиків з президії, але в Передпарламент не входити.

Противникам бойкоту вдалось, однак, захопити «парламентських» представників партії, що втратили революційне чуття. 77 членів фракції проти 50 висловились за участь в Передпарламенті, завданням якого було обманути маси.

Центральний Комітет постановив скликати 24 вересня партійну нараду з членів Центрального Комітету більшовиків, Петербургського комітету і фракції Демократичної наради.

Партійна нарада відбулась в намічений день і прийняла резолюцію з закликом:

«... Докласти всіх зусиль для мобілізації широких народних мас, організованих радами..., які є тепер бойовими класовими організаціями, перехід влади до яких стає лозунгом дня» (Протоколи ЦК РСДРП, стор. 81).

Окремо нарада підкреслила, що діяльність в Передпарламенті повинна мати допоміжний характер.

Неправильна лінія фракції була виправлена.

Але противники повстання замість боротьби за негайне взяття влади продовжували відстоювати участь в Передпарламенті. Цю течію треба було викрити і подолати.

Центральний Комітет більшовиків 24 вересня закликав партію вимагати негайного скликання з'їзду рад в противагу Передпарламентові, а на місцях приступити до скликання явочним порядком обласних і окружних з'їздів.

«Обов'язок пролетаріату, як вождя російської революції,— писав Сталін в передовій статті «Рабочего пути»,— зірвати маску з цього уряду і показати масам його справжнє контр-революційне лице... Обов'язок пролетаріату зімкнути ряди і безустанно готуватися до грядущих битв.

Столичні робітники і солдати уже зробили перший крок, висловивши недовір'я урядові Керенського-Коновалова...

Слово тепер за провінцією» (*Й. Сталін*, «На шляхах до Жовтня», стор. 178).

За день до рішення Центрального Комітету більшовиків — 23 вересня — есеро-меншовики в Центральному виконавчому комітеті під тисненням мас постановили, нарешті, скликати

II з'їзд рад на 20 жовтня. З 27 вересня «Рабочий путь» виходить під лозунгом «Товариші робітники, солдати і селяни! Готуйтесь до всеросійського з'їзду рад на 20 жовтня! Негайно скликайте обласні з'їзди рад!»

29 вересня Центральний Комітет постановив скликати на 5 жовтня з'їзд рад Північної області, тобто Фінляндії, Петрограда і найближчих до нього міст, де панував більшовицький настрій. Завданням з'їзду було прискорити агітаційну і організаційну підготовку збройного повстання. Рішення з'їзду повинні були послужити зразком для обласних з'їздів по всій країні.

Робота по підготовці збройного виступу в другій половині вересня набрала широкого розмаху і в провінції. ЦК строго розподілив ролі між окремими областями. ЦК доручив Білорусії, де працювали Фрунзе, Мясніков, на всіх вузлових станціях Білоруської області поставити свої, більшовицькі кордони з тим, щоб не пустити ешелони, які йдуть із західного фронту на допомогу Керенському. ЦК дав таке ж доручення Поліській організації, яка була в Гомелі, на чолі якої стояв Л. М. Каганович. Через Гомель проходили ешелони, які йшли на Петроград і Москву. Поволжанам було дане завдання — не дати Керенському використати гарнізони. Була дана вказівка місцевим організаціям взяти в свої руки підготовку і збір продовольства з тим, щоб після перемоги революції відправляти це продовольство в Петроград і Москву. Уральським товаришам тов. Свердлов написав листа, в якому ставив завдання — на випадок якихнебудь затримок з повстанням в Петрограді і Москві продовжувати почате збройне повстання на Уралі. Міста і промислові центри Урала, як Шадрінськ, де працював А. А. Жданов, готували озброєні загони для повстання. Більшовики Північного Кавказа, керовані тов. Кіровим, дістали завдання — не дати можливості Каледіну кинути свої сили на допомогу контрреволюції. В Донбас був посланий спеціальний агент ЦК до тов. Ворошилова, який був у той час там головою більшовицької організації, редактором газети, головою ради. В руках ради, яку очолював тов. Ворошилов, була сконцентрована фактично вся влада. Представники Тимчасового уряду ніякої ролі в цьому районі не відігравали.

Уфімська область дістала таке завдання: оскільки продовольчі комітети були в руках есерів і меншовиків і ясно було, що вони постараються задушити революцію голодом, то більшовикам було запропоновано ввійти в комітети з тим, щоб, працюючи в цих комітетах, збирати хліб і вантажити ним ешелони, а навантажені ешелони ставити в тупики, чекаючи розпорядження ЦК.

Не було ні однієї великої області, яка не дістала б якогось завдання від ЦК.

Але само собою розуміється, що робота по підготовці жовт-

невого штурму з особливим розмахом велась в Петрограді. Тут в жовтні був розроблений план самого виступу. Передбачалось спертися на Червону Гвардію, яка до жовтня складалась з 12 тисяч озброєних людей, на революційних моряків Кронштадтського і Балтійського флотів і на окремі частини петроградського гарнізону.

3 жовтня, коли підготовка виступу зайшла досить далеко, ЦК постановив викликати Володимира Ільїча в Петроград.

7 жовтня, ввечері, Ленін прибув в Петроград. Але подивіться «Основні віхи життя В. І. Леніна», додані до XXI тома. Ви знайдете там другу дату приїзду Володимира Ільїча в Петроград, а саме 9 жовтня. Звідки взялась ця дата?

В XXI томі вміщена стаття Володимира Ільїча «Поради стороннього». Ленін починає свою статтю такими словами: «Я пишу ці рядки 8 жовтня і мало надіюсь, щоб вони уже 9 були в руках пітерських товаришів. Можливо, що вони спізняться, бо з'їзд північних Рад призначений на 10 жовтня».

На підставі цього був зроблений висновок, що 8 жовтня Володимир Ільїч ще був у Виборгу.

В другій статті — «Лист до товаришів більшовиків, що беруть участь на Обласному з'їзді Рад Північної області» — ми знов зустрічаємо:

«Я пишу ці рядки в неділю, 8 жовтня, ви прочитаєте їх не раніш 10 жовтня» (*Ленін,* т. XXI, стор. 324).

В примітці до цієї статті упорядник прямо вказує, що лист написаний у Виборгу.

Але не можна так підходити до статтей Леніна. Не можна забувати, що Ленін писав ці листи в підпіллі і старанно приховував від ворога місце свого перебування.

До яких неправильних висновків можна прийти при такому підході, судіть з такого прикладу. В тому ж, XXI томі вміщений «Лист до товаришів», який викриває зрадництво Зінов'єва і Каменєва. В листі, між іншим, сказано:

«Мені вдалось тільки в понеділок, 16-го жовтня, вранці побачити товариша, який брав участь напередодні в дуже важливих більшовицьких зборах у Пітері і докладно поінформував мене про дебати» (*Там же,* стор. 334).

В примітках відмічено, що мова тут іде про засідання ЦК від 16 жовтня. Але якщо йти точно за текстом листа, як це зробили упорядники з приводу перших двох листів, то виходить, що Володимир Ільїч 16 жовтня не був на засіданні ЦК, де обговорювалось питання про повстання, а між тим усі знають, що Володимир Ільїч робив доповідь на цьому засіданні.

Ясно, що Володимир Ільїч в листах своїх, присвячених повстанню, писав так, щоб не виказати місця свого перебування.

Як же була встановлена точна дата прибуття Володимира

Ільїча в Петроград? Ми знайшли того машиніста-фіна, якому було доручено привезти Володимира Ільїча з Виборга в Петроград. У нього збереглись записні книги-календарі на кожний рік. В цих календарях машиніст записував щодня, який паровоз він веде, куди і т. д. Перегортаючи календар, ми натрапили на запис під датою 7 жовтня: «Старик приїхав». Показали цей запис машиністові. Він згадав, що «Старик» була конспіративна кличка Леніна. В цей день був перевезений Ленін.

Ми знайшли, далі, у дружини хазяїна, що переховував Леніна на квартирі у Виборгу, щоденник, в якому акуратна фінка записувала найвидатніші події. Поряд з подіями, що не мають особливого значення, вказано, що 7 жовтня Ленін виїхав у Петроград поїздом о 2 годині 25 хвилин. Перевірили за залізничним розкладом. Знайшли такий поїзд, що йде з Виборга в Петроград. Уже після цього нам вдалось знайти ще одно свідчення того, що Ленін був у Петрограді уже до 9 жовтня. На другий день після свого приїзду в Петроград Ленін зустрівся з товаришем Сталіним; зустріч відбулась 8 жовтня.

10 жовтня, ввечері, відбулось засідання ЦК.

На цей момент в міжнародній і внутрішній обстановці відбулися нові зрушення, які по-новому поставили перед партією питання про збройний виступ.

В німецькому флоті, який стояв у Кільській гавані, відбулось повстання моряків. Моряки п'яти крейсерів підняли червоні прапори і спустились на берег, щоб підняти на повстання гарнізон. Моряки крейсера «Нюрнберг» викинули за борт своїх командирів, і, набравши пари, крейсер вирушив у Норвегію, на з'єднання з російською революцією. Оточений підводними човнами і міноносцями, корабель змушений був здатися. Був суд, багато моряків було розстріляно. В русі взяли участь коло 10 тисяч чоловік. Замовчати його було трудно. Деякі відомості появилися в рейхстагу. Ленін зрозумів, що міжнародна революція, яку він передбачав і яку готували борці за кордоном, не за горами. Якщо в такій військово-каторжній тюрмі, як кайзерівська Німеччина, відбувся масовий виступ, то можна собі уявити, скільки вибухового матеріалу накопилось в усьому світі.

До наших послуг тепер спогади Пуанкаре, збірники відомостей, які цензура затримувала в 1917 році. Всі ці матеріали підтверджують, що була в наявності революційна ситуація у Франції, в Англії. Різко змінилось співвідношення сил і всередині країни. Звідусіль надходили відомості про ріст селянського повстання, національно-визвольного руху, руху в армії. Революція за місяць далеко пішла вперед. З другого боку, контрреволюція вживала своїх заходів. Керенський явно збирався здати Петроград німцям, щоб чоботом німецьких імперіалістів задушити революцію. З цією метою з Петрограда

збирались вивести гарнізон, нібито для оборони міста від німців, а насправді для того, щоб вирвати гарнізон спід впливу більшовиків. Все це вимагало дальших заходів по проведенню збройного повстання.

На засіданні ЦК товариш Свердлов повідомив про становище на північному і західному фронтах. В повідомленні говорилось, що настрій на фронті більшовицький, що гарнізон у Мінську на нашій стороні, але там щось готується, що між Ставкою і штабом фронту відбуваються таємничі переговори і до Мінська стягуються козаки, що йде агітація проти більшовиків і, очевидно, готуються оточити і роззброїти революційні війська.

Після Свердлова виступив Ленін з доповіддю про поточний момент.

Володимир Ільїч знов указав на важливість всебічної технічної підготовки повстання і відмітив недостатність того, що зроблено.

«Політично, — підвів підсумок Ленін, — справа цілком визріла для переходу влади...

Треба говорити про технічну сторону. В цьому вся справа» (*Ленін,* т. XXI, стор. 326).

Ленін двічі в доповіді підкреслив, що політична обстановка дозріла і мова йде про самий момент повстання. Володимир Ільїч прямо пропонував скористуватися Північним з'їздом рад і готовністю по-більшовицькому настроєного мінського гарнізону виступити «для початку рішучих дій».

Він був переконаний в необхідності негайного виступу, бо дальше «прогаяння смерті подібне», і пропонував скористатися першим-ліпшим приводом для початку — чи в Петрограді, чи в Москві, чи в Мінську, чи в Гельсінгфорсі. Але вирішальний бій при всіх цих умовах, незалежно від приводу і місця початку повстання повинен був розігратися в Петрограді — політичному центрі країни, — там, де було основне вогнище революції.

Для Леніна, таким чином, мова йшла тепер уже про призначення строку повстання: самий виступ і для нього і для Центрального Комітету був справою уже вирішеною.

Свої висновки Ленін запропонував у короткій резолюції, яка з винятковою чіткістю і яскравістю викладала директиву партії:

«Ц. К. визнає, що як міжнародне становище російської революції (повстання у флоті в Німеччині, як крайнє проявлення наростання в усій Європі всесвітньої соціалістичної революції, потім загроза миру імперіалістів з метою придушення революції в Росії), так і воєнне становище (безсумнівне рішення російської буржуазії і Керенського з К° здати Пітер німцям), так і здобуття більшості пролетарською партією в Радах, — все це в зв'язку з селянським повстанням і з пово-

ротом народного довір'я до нашої партії (вибори в Москві), нарешті, явне підготовлення другої корніловщини (виведення військ з Пітера, підвезення до Пітера козаків, оточення Мінська козаками й ін.), — все це ставить на чергу дня збройне повстання.

Визнаючи таким чином, що збройне повстання неминуче і цілком назріло, Ц. К. пропонує всім організаціям партії керуватися цим і з цієї точки зору обговорювати і розв'язувати всі практичні питання (з'їзду Рад Північної області, виведення військ з Пітера, виступу москвичів і мінчан і т. д.)» (*Ленін*, т. XXI, стор. 330).

Тільки зрадники Каменєв і Зінов'єв виступили на засіданні Центрального Комітету проти Леніна.

Як і всі зрадники, вони твердили про «могутню» силу ворога, про «міцність» рядів противника.

Центральний Комітет більшовиків дав рішучу відсіч презренним капітулянтам. Резолюція Леніна стала директивою всієї більшовицької партії.

Підготовка до збройного повстання вступила в рішучу фазу. Був розроблений план збройного виступу в Петрограді. Насамперед був організований легальний радянський штаб цього повстання.

Якраз напередодні знаменитого засідання ЦК, 9 жовтня, був опублікований наказ Тимчасового уряду про виведення військ з міста під приводом боротьби з німцями, які нібито збиралися висадити десант. В той же день зібрався Виконавчий комітет Петроградської ради і більшістю одного голоса протяг резолюцію: «Енергійно готуватися на випадок необхідності виводу частин гарнізону з Петрограда для захисту підступів до нього».

З метою подати допомогу у виведенні гарнізону було вирішено створити Комітет революційної оборони.

На другий день Петроградська рада скасувала цю меншовицьку резолюцію і прийняла другу: «Уряд Керенського губить країну... Порятунок Петрограда і країни — в переході влади в руки Рад...»

12 жовтня на закритому засіданні Виконкому Петроградської ради більшістю голосів проти двох було постановлено війська з гарнізону не виводити, створити для нагляду за цим рішенням Військово-революційний комітет. 13 жовтня солдатська секція Петроградської ради затвердила організацію Військово-революційного комітету. Саме цей Військово-революційний комітет і став легальним радянським штабом повстання.

В основу плану повстання була покладена вказівка Володимира Ільїча, дана в його другому листі про повстання — «Марксизм і повстання». Передбачалось, крім петроградських частин, викликати в столицю балтійських моряків із Гельсінгфорса, для чого був розроблений умовний текст телеграми:

«Висилай статут». Це значило: повстання почалось, висилайте броненосці і загін моряків.

В кожному районі була створена трійка в складі голови ради, партійного організатора району (так звались раніше секретарі райкомів) і представника Червоної Гвардії району. Ця трійка взяла на облік всі військові установи, всі банки, всі урядові установи. По районах точно розробили, який загін Червоної Гвардії займає ту чи іншу установу, яка частина районної Червоної Гвардії йде в Смольний. Представники ЦК об'їхали всі вузлові станції навколо Петрограда, перевірили, чи створені там більшовицькі кордони, щоб не пропускати ешелони і в разі необхідності обеззброїти солдатів.

Москва була попереджена про те, що в найближчі дні буде повстання. Москва в свою чергу попередила Іваново, Шую, Орєхово і т. д. Кожне місто одержало точні вказівки. Був розроблений спеціальний шифр для зносин з усіма обласними центрами. Саме повстання намічалось не пізніше дня скликання II з'їзду рад, тобто не пізніше 20 жовтня.

В ці ж дні — між 10 і 15 жовтня — за вказівкою ЦК в більшості областей відбулись обласні з'їзди рад: в Поволжі, в Сибіру, на Україні, в Білорусії. Переважна більшість з'їздів винесла рішення про передачу всієї повноти влади в руки рад.

Критичний момент швидко наближався.

Володимир Ільїч запропонував скликати 16 жовтня друге засідання ЦК, розширене, разом з представниками місць, профспілок, військових організацій Петроградського і Московського комітетів більшовицької партії. Засідання мало завдання ознайомити ширші круги партії і партійного активу Петрограда з моментом повстання. Засідання відбулось ввечері 16 жовтня. На засіданні було коло 30 чоловік. Більшість доповідачів повідомила, що революційний настрій в спілках, в армії переливає через край, чекають заклику. Володимир Ільїч доповів, що 10 жовтня ЦК прийняв рішення про негайне повстання, повідомив, що проти повстання висловились тільки Зінов'єв і Каменєв.

За Володимиром Ільїчем виступив Свердлов, який розповів, що партія має 400 тисяч чоловік, які розподіляються так: в Петрограді — 50 тисяч, в Москві з областю — 70 тисяч, на Уралі — 40 тисяч. Такий розподіл всемірно підвищує роль більшовицької партії, яка поведе за собою незрівнянно більшу кількість прихильників.

Після виступу Свердлова, що повідомив про те, які підготовчі заходи проведені в Москві, Мінську, Білорусії та інших областях, почались дебати. Проти Володимира Ільїча виступили ті самі два зрадники — Зінов'єв і Каменєв, — але з новими пропозиціями. Вони не насмілились виступити проти повстання. Вони благали відстрочити повстання на п'ять днів, на три дні. Уже ця поведінка зрадників дає нам підставу робити

висновок, що виступ підготовлявся в найближчі дні. Нищівну відсіч капітулянтам дав товариш Сталін.

«Те, що пропонують Каменєв і Зінов'єв, — говорив Сталін, — об'єктивно приводить до можливості для контр-революції зорганізуватися. Ми без кінця будемо відступати і програємо всю революцію. Чому б нам не забезпечити собі можливості вибору дня і умов, щоб не давати можливості зорганізуватися контр-революції?» (*Й. Сталін,* «На шляхах до Жовтня», стор. 211).

ЦК з презирством відкинув зрадницькі доводи Каменєва і Зінов'єва і затвердив резолюцію, запропоновану Володимиром Ільїчем. Після цього члени ЦК перейшли в сусідню кімнату, і тут, на закритому засіданні, було постановлено: для керівництва повстанням створити *партійний* центр на чолі з Сталіним.

Засідання Центрального Комітету затягнулось і кінчилось 17 жовтня на світанку. Члени партійного центра дістали завдання ввійти до складу легального радянського центра, тобто до складу Військово-революційного комітету, для того щоб взяти в свої руки керівництво повстанням. Члени партійного центра розійшлись виконувати постанову.

Розбиті в ЦК, Зінов'єв і Каменєв вчинили нечувану зраду. Вони написали в меншовицьку газету «Новая жизнь» лист про свої незгоди в питанні про повстання. Цей лист попав у руки редактора Суханова. Суханов передав лист своїм співбратам по партії. Таємниця повстання була видана ворогові. Зразу ж зібралось бюро меншовицького ВЦВК. Есери і меншовики тут же, на нараді, постановили відстрочити скликання II з'їзду рад з 20 жовтня до 25 жовтня і запропонувати всім обласним організаціям і, насамперед, військовим використати цю відстрочку для організації найширшого представництва з тим, щоб з'їзд за складом був есеро-меншовицький.

Маневр дрібнобуржуазних контрреволюціонерів був надзвичайно простий. Есери і меншовики гадали, що відстрочкою з'їзду до 25 жовтня вони можуть внести певну плутанину в революційні ряди. З другого боку, маневр був розрахований на те, щоб використати відстрочку. До цього есери і меншовики були проти з'їзду, ігнорували з'їзд, а тепер зайнялись гарячковою підготовкою з'їзду з тим, щоб взяти його в свої руки.

В наслідок зрадницької діяльності Зінов'єва і Каменєва Тимчасовий уряд дізнався про готування більшовиків.

Керенського викликали з Ставки. 18 жовтня, ранком, в меншовицькій газеті «Новая жизнь» був надрукований лист Зінов'єва і Каменєва, і одночасно з газетою в полки гарнізону прибув абсолютно спішний і секретний наказ командуючого Петроградським військовим округом полковника генерального штабу Полковнікова. В цьому наказі вимагалось вжити таких

заходів: 1) придушити всякий виступ в місті, 2) всіх, хто приходить з агітацією за збройне повстання, арештовувати і доставляти в штаб округу, 3) розбити місто на окремі райони, організувати в цих районах кінні і піші застави, які мають завдання придушити будьяке заворушення, 4) заборонити всі мітинги і збори.

Крім того з ближчих міст були викликані юнкерські школи. Гарнізон Зимового палацу був збільшений і доведений до 1 600 чоловік. На фронт була послана телеграма з вимогою вислати війська. По проводу зв'язались з командуючим північним фронтом генералом Черемісовим, який повинен був вислати кавалерію і самокатників для придушення повстання. Вилучили з міського управління міліцію і передали її у відання військових властей. В міліцію влили коло 600 добірних офіцерів, відданих Тимчасовому урядові. Було вжито таких заходів, що повстання не могло відбутися в найближчі дні. Якби більшовики виступили 15—20 жовтня, вони попали б в пастку ворога. Повстання довелось відстрочити. Така практична ціна зрадництва Зінов'єва і Каменєва.

Відстрочити повстання не означало, однак, зняти його. Змушену відстрочку ЦК використав для ширшої мобілізації сил і ретельнішої підготовки. Насамперед був переглянутий план збройного виступу, з урахуванням того, що вороги могли якнебудь дізнатись про деталі цього плану. Вирішено було використати не тільки 12 тисяч зареєстрованих червоногвардійців, але й збільшити їх число за рахунок багатьох тисяч робітників. Їх не могли, однак, приймати в Червону Гвардію через відсутність зброї. Величезна кількість зброї була в Петропавловській кріпості, в Кронверкському арсеналі. Робітники, що обслужували арсенал, повідомили Військово-революційний комітет, що уряд посилає на Дон більше 10 тисяч гвинтівок. Дійсно, враховуючи можливість перемоги більшовиків у Петрограді, контрреволюція заздалегідь готувала плацдарм на Дону, куди посилалась артилерія, кулемети, гвинтівки. За пропозицією партійного центра в Петропавловськ був посланий представник Військово-революційного комітету як комісар. Його завданням було контролювати дії коменданта кріпості і насамперед не допустити відправлення зброї на Дон. Комендант кріпості зневажливо поставився до комісара і відмовився його прийняти. Комісар вийшов на площу і звернувся з промовою до солдатів і робітників арсеналу. Солдати і робітники повернулись разом з комісаром в кабінет коменданта кріпості. Комендант кинувся до телефону повідомити командуючого військами, а комісар сів за стіл і став підписувати ордери. Звідкись, як спід землі, появились вантажні машини, на них швидко навантажили ящики з зброєю, і гвинтівки були відправлені Путіловському, Обуховському та іншим великим заводам Петрограда. Гвинтівки, які призначалися для відправлення на

Дон, завдяки пильності робітників оказались в руках більшовиків.

В гарнізон, в полки були послані комісари Військово-революційного комітету. В ніч з 20 на 21 жовтня комісари появились в полках. Було розіслано 200 комісарів, а в найближчі дні число їх виросло до 600.

Завданням комісарів було: ізолювати командний склад, при опорі арештовувати, створити в кожному полку ядро відданих революції солдатів, озброїти їх і бути готовими до виступу за вказівкою Військово-революційного комітету. Комісари густою сіткою вкрили весь гарнізон і підтягнули його ближче до Військово-революційного комітету. Для остаточного завоювання гарнізону був створений постійно діючий орган, а саме нарада представників полків. Щодня з 6 години вечора сотні представників полків приходили в Смольний і тут вислуховували палкі промови більшовицьких агітаторів. Після цього розходились по полках, розносячи з собою атмосферу революційного збудження. Це привело до того, що більшовики могли використати не тільки обрані частини, а переважну більшість петроградського гарнізону.

Успіх діяльності комісарів дав змогу послати військових комісарів у штаб військового округу, в саме серце контрреволюції. За пропозицією Військово-революційного комітету три представники його прийшли в штаб військового округу і заявили, що ні один наказ штабу не буде виконаний без підпису Військово-революційного комітету.

Командуючий Петроградським військовим округом полковник генерального штабу Полковніков відмовився прийняти комісарів. 22 жовтня штаб округу намагався розіслати свої накази через голову комісарів. Але через півгодини Полковніков переконався, що біьшовики не жартували. Всі накази, розіслані Полковніковим, повернулися з написом: «Без підпису ВРК не підлягає виконанню».

Стривожений Полковніков доповів про це заступникові голови ради міністрів Коновалову. Той помчав до Зимового палацу і повідомив про це Керенського.

Призначення в полки комісарів і вимога Військово-революційного комітету присилати на затвердження всі накази штабу округу були прийняті урядом як початок фактичного захоплення влади радами.

Останні дні Тимчасовий уряд жив у стані все зростаючої тривоги. Більшовики тримали уряд в стані напруження.

Всі газети повні були чуток, «вірогідних повідомлень», натяків, пророкувань.

«О першій годині ночі на 15 жовтня, — писала кадетська «Речь» 15 жовтня, — до управління столичної міліції з різних комісаріатів стали надходити відомості про якісь пересування озброєних червоногвардійців».

18 жовтня ця сама газета повідомляла:

«Більшовики готуються... гарячково, уперто, настійно. Добувають зброю, розроблюють план дії, займають опорні пункти».

19 жовтня:

«До майбутнього виступу більшовиків спішно озброюються робітники фабрик і заводів. 17 і 18 жовтня була видана зброя — гвинтівки і револьвери — робітникам головної цитаделі більшовиків — робітникам Виборгського району. 18 жовтня одержали зброю робітники Великої і Малої Охти і Путіловського заводу».

20 жовтня:

«Ми підійшли близько до двадцятих чисел жовтня, з якими уже не тільки Петербург, але й Росія зв'язують нові тривоги і сподівання. Треба віддати справедливість більшовикам: вони використовують всі засоби, щоб підтримати тривогу на належній висоті, щоб загострити чекання і довести нервове напруження до тієї крайності, коли рушниці починають самі стріляти».

Щодня міністри прокидалися з питанням: чи виступлять сьогодні більшовики? Всі гадали про строк повстання. Заступник міністра-голови Коновалов розповідав кореспондентові газети:

«Протягом дня 16 жовтня Тимчасовому урядові точно не був відомий день виступу більшовиків. Ще напередодні до Тимчасового уряду стали надходити повідомлення про те, що більшовики вирішили виступити не 20-го, як всі передбачали, а 19-го. Очевидно, самі більшовики ще точно питання не вирішили», — втішав себе Коновалов.

Для Тимчасового уряду справа ускладнялася тим, що більшовики готували штурм під виглядом оборони. Це було особливістю більшовицької тактики в ці дні.

«Революція, — писав Сталін, — ніби маскувала свої наступальні дії оболонкою оборони для того, щоб тим легше втягти в свою орбіту нерішучі, хиткі елементи» (*Й. Сталін,* «Про жовтневу революцію», стор. 64, Партиздат, 1932).

Постійне напруження, в якому більшовики тримали уряд, викликало розбрід і розвал в самому уряді. Тимчасовий уряд не виходив з кризису. То один, то другий міністр подавали у відставку. Подав у відставку міністр юстиції Малянтович. Не встигли зам'яти справу про нього, як військовий міністр Верховський теж подав у відставку.

Ранком 23 жовтня Військово-революційний комітет довів до загального відома, що ним призначені комісари в усі військові частини гарнізону. У зверненні говорилось:

«Комісари, як представники Ради, недоторкані. Протидіяння комісарам є протидіяння Раді Роб. і Солд. Депутатів».

Керенський гарячково підтягував до Петрограда сили. Особ-

ливо значні сили були направлені в Москву. Нема сумніву, що дехто із зрадників повідомив таємно ворогів про намір Леніна почати виступ в самій Москві. Саме цей захід, зокрема, пояснює нам, чому в Москві повстання затяглось на кілька днів: контрреволюція встигла підготуватися.

Спішні заходи, вжиті Керенським, давали йому змогу надіятися, що війська підійдуть в найближчий час.

Але Керенський не знав хоч би приблизно дату виступу більшовиків. Тут на допомогу Тимчасовому урядові прийшла зрада Троцького. На запитання одного з солдатів, чи готують більшовики повстання, Троцький запропонував відстрочити виступ більшовиків до 25 жовтня, до дня II з'їзду рад. Ворогові нетрудно було догадатися, що раз називають дату 25 жовтня, то, очевидно, хтось зв'язує з цією датою якийсь намір.

Керенський викликав до себе новопризначеного управляючого військовим відомством генерала Маньковського і головнокомандуючого північним фронтом генерала Черемісова. Обидва генерали повідомили про заходи, вжиті для боротьби з більшовиками.

23 жовтня ввечері в кабінеті у Керенського відбулось секретне засідання чинів штабу округа. Генерал Багратуні, начальник штабу, доповів докладно про заходи, вжиті проти виступу більшовиків.

Збори командирів частин Керенського намітили виступ на 24 жовтня. План був прийнятий і розданий командирам полків. Розійшлись пізно вночі.

Командир Фінляндського полку дав план переписувачеві для розмноження. Переписчик зробив зайву копію і доставив її тієї ж ночі в руки ВРК.

ВРК в свою чергу через зраду Троцького вирішив почати виступ не пізніше 24 жовтня. Захоплення плану Керенського тільки підтвердило правильність такого рішення, бо стало ясно, що контрреволюція намагається попередити виступ революції. За розпорядженням Військово-революційного комітету з кожного полку було викликано по два зв'язківці, які залишились ночувати в Смольному.

24 жовтня, годині коло 6 ранку, юнкери на машинах в супроводі міліції приїхали в друкарню «Рабочего пути» і пред'явили ордер Тимчасового уряду від 23 жовтня на право конфіскації газети і арешту редактора. Робітники відмовились підкоритися, тому що на ордері не було підпису ВРК. Почалася сварка. На шум стали збиратися робітники, що поспішали на фабрики і заводи. Серед тих, що зібрались, були червоногвардійці. Один з них попередив секретаря Рождественського райкому партії. Той подзвонив Сталіну на квартиру. Сталін спитав, чи багато юнкерів.

— Не багато, десятка півтора.

— Гаразд,— відповів Сталін,— вишлю броневики.

Сталін зразу подзвонив до автобронедивізіону, що був під впливом більшовиків. Одночасно Сталін попередив ВРК про те, що Керенський намагається щось зробити. ВРК викликав двох зв'язківців з Литовського полку і послав їх вивести дві вартові роти. Роти вийшли на вулицю і вирушили до Смольного. Навколо друкарні за цей час зібралось багато народу, юнкери злякались, захопили 8 тисяч номерів газети і втекли. До друкарні швидко підійшли солдати, броневик. Друкування газети відновилось.

Годині коло 10 ранку Керенський повідомив міністрів про початок виконання плану атаки проти більшовиків. Міністри порекомендували Керенському виступити з цими вістями на засіданні Передпарламенту, щоб заручитися його сприянням. Одержавши від Полковнікова запевнення, що війська з фронту вислані, що самокатники появляться в Петрограді 24-го і що назустріч їм вислані довірені люди, Керенський поїхав у Передпарламент. Там відбувалось засідання. Міністр-меншовик Нікітін читав доповідь про продовольчі непорядки в країні. Делегати бродили по кулуарах. Раптом появився Керенський. Його схвильований вигляд привернув увагу. Депутати стали заповнювати зал. Як тільки Нікітін залишив трибуну, його місце зайняв Керенський і зразу почав:

«Вважаю за свій обов'язок процитувати вам тут найбільш визначні місця з ряду прокламацій, які вміщувались державним злочинцем, якого розшукують, але який скривається, Ульяновим-Леніним в газеті «Рабочий путь».

Керенський став цитувати статтю Леніна, в якій Ленін, бичуючи зрадників Зінов'єва і Каменєва, аргументував за збройний виступ. «Таким чином,— істерично вигукнув Керенський,— я повинен встановити перед Тимчасовою Радою повне, явне, певне становище деякої частини населення Петербурга, як становище повстання».

Раптом по сходах, що ведуть на трибуну, став підніматися Коновалов. Він передав Керенському якусь записку.

Настала тиша. Керенський, нервово прочитавши записку, продовжував: «Мені подано копію того документа, який розсилається тепер по полках». І в притихлому залі Керенський прочитав: «Петроградській Раді загрожує небезпека. Наказую привести полк в повну бойову готовність і чекати дальшого розпорядження. Всяке прогаяння і невиконання наказу вважатимуться зрадою щодо революції. Військово-революційний комітет». Знявся неймовірний галас. Депутати з кулаками кинулись до трибуни. Від Керенського вимагали негайно подавити повстання.

О 2 годині 05 хвилин Керенський, діставши згоду від усіх контрреволюційних партій на всякі дії проти більшовиків, помчав до Зимового палацу вживати заходів проти повстання.

Яке ж походження документа, що його прочитав Керен-

ський? Поки Керенський виголошував свою істеричну і довгу промову, в Смольному зібралось засідання Центрального Комітету. Тут було вирішено: Дзержинському зайняти пошту і телеграф, в Кронштадт послати двох представників Кронштадтської ради, які оказались тут, попередити Москву про збройне повстання, що почалось, для чого сьогодні послати туди двох представників, викликати з штабу 2 тисячі червоногвардійців. Тов. Свердлову було доручено організувати нагляд за кожним кроком Тимчасового уряду. Словом, в хід була пущена вся старанно підготовлена машина повстання.

Коли за розпорядженням Керенського коло 3 години юнкери появились біля мостів, щоб розвести їх і відрізати робітничі райони від центра, війська контрреволюції застали там червоногвардійців, моряків, солдатів гарнізону, які були там настільки давно, що червоногвардійці біля Миколаївського мосту встигли задрімати, і юнкери, напавши на них зненацька, захопили міст.

Військово-революційний комітет, дізнавшись про наскок юнкерів на Миколаївський міст, дав наказ комісарові крейсера «Аврора» висадити десант і відбити міст.

До 5-ої години Петропавлівська кріпость остаточно перейшла на сторону революції.

В той же час, до 5 години, був зайнятий телеграф. Негайно в усі області було передане шифроване повідомлення про те, що повстання почалось.

Леніну була послана записка, в якій повідомлялось про прийняті розпорядження.

Між 3 і 4 годинами Володимир Ільїч дізнався від хазяйки квартири, в якій він був, що Миколаївський міст опинився в руках юнкерів. Ленін швидко написав записку і просив віднести її в Смольний. Хазяйка віднесла записку у Виборгський райком; звідти подзвонили в Смольний. Сталін відповів, що виходити небезпечно. Виявляється, Ленін просив дозволу поїхати в Смольний.

Діставши відповідь, Ленін написав другого листа, досить довгого,— це — той самий знаменитий лист, який вміщений в XXI томі Творів Леніна і починається словами:

«Товариші!

Я пишу ці рядки ввечері 24-го, становище до неможливості критичне. Ясніше ясного, що тепер, уже справді, прогаяння в повстанні смерті подібне...

Треба, що б то не стало, сьогодні ввечері, сьогодні вночі арештувати уряд, обеззброївши (перемігши, якщо чинитимуть опір) юнкерів і т. д...

Ні в якому разі не лишати влади в руках Керенського і компанії до 25-го, нізащо; вирішувати справу сьогодні неодмінно ввечері або вночі» (*Ленін,* т. XXI, стор. 362).

З цим листом хазяйка пішла в Смольний. Трамваї не йшли. Довелось іти пішки. Поки вона пробиралася в Смольний

і назад, Центральний Комітет послав за Леніним. На квартирі хазяйка застала агента ЦК, який прибув за Леніним. Щоб позбутися зайвого свідка, Володимир Ільїч втретє пише записку і посилає хазяйку в Смольний. Коли вона повернулась, в квартирі було темно і нікого в ній не оказалось. На дні однієї з глибоких тарілок хазяйка помітила записку: пішов туди, куди ви не хотіли, щоб я йшов.

Виявилось, що Володимир Ільїч, одягши парик і обв'язавши щоку хусткою, в супроводі агента ЦК вийшов на вулицю. Дальший шлях Леніна ви знаєте по кінокартині «Ленін в Жовтні». Спинюсь тільки на тих деталях, яких не дано в картині або які дані з змінами.

По дорозі їх наздогнав трамвай, який ішов в парк. Володимир Ільїч скочив на передню площадку. Вагон вела жінка. Володимир Ільїч спитав: «Куди ви поспішаєте?» Вона відповіла: «Ех, ти, а ще робітник! Не знаєш, куди їдемо! Їдемо буржуїв бити!»

Почувши таку відповідь, Ленін став викладати їй основи більшовицької тактики. Супутник Володимира Ільїча стояв як на голках: трамвай переповнений, хтонебудь міг виказати Володимира Ільїча. На щастя, трамвай завертав у депо. Володимир Ільїч зскочив з трамваю.

З великими труднощами опівночі добрались до Смольного. Володимир Ільїч піднявся на другий поверх, сів, не знімаючи парика, на підвіконня і послав за Сталіним. В цей час вийшов із залу засідань меншовик Дан, ненароком кинув погляд на вікно, придивився і, очевидно, пізнав Леніна. Дан поплентався до дверей.

Ввійшов Сталін. Смольний був яскраво освітлений. По коридорах з гуркотом тягли кулемети. Проходили червоногвардійці, моряки. Товариш Сталін повідомив Леніна про всі вжиті заходи.

Після півночі вісники повстання помчали по місту, збираючи нові загони. Загони ці за заздалегідь наміченим планом займали урядові установи без опору. В одному місці солдати заявили, що не здадуть своїх постів. Червоногвардійці направили на них гвинтівки, але тут вияснилось, що солдати не хочуть здавати своїх постів Тимчасовому урядові, але охоче здадуть їх Військово-революційному комітетові.

О 1 годині 25 хвилин був зайнятий поштамт. О 2 годині ночі були захоплені вокзали, електростанція. Негайно було вимкнене світло в Зимовому палаці. О 6 годині ранку був зайнятий Державний банк. Повсталий пролетаріат в Петрограді відразу виправив помилку Паризької комуни, яка залишила банк в руках контрреволюції.

О 7 годині ранку був зайнятий Дворцевий міст під самими вікнами Керенського. Виглянувши у вікно, Керенський побачив червоногвардійські штики. Керенський зрозумів, що про наступ

не може бути й мови. Він кинувся в штаб округу. Полковніков, який вчора ще тримався дуже самоупевнено, сьогодні, на світанку 25 жовтня, заявив, що ні один полк не вийшов, що навіть козаки відмовились виступити. Районні штаби Червоної Гвардії вночі оточили козачі полки збройними загонами. Як тільки козаки відкрили ворота, вони побачили кулемети. Так само своєчасно були оточені деякі юнкерські училища, наприклад Павловське.

Керенський зрозумів, що єдиний порятунок у втечі. Але як? Навколо патрулі, можуть впізнати.

Керенський вирішив звернутися до іноземних держав. Був посланий адьютант до італьянського військового аташе з проханням дати машину. Італьянський військовий аташе відповів, що він охоче дасть свою машину Главковерху, але що у нього нема бензину. Адьютант помчав до американського аташе. Той сказав, що машину дасть, але потребував показати йому Главковерха. Цікавий янкі був доставлений в Зимовий палац, побачив Керенського і потиснув йому руку. Керенський сів у машину під американським флагом.

Червоногвардійці, побачивши флаг нейтральної держави, пропустили машину. Керенський виїхав на Невський і швидко помчав у Царське село, а звідти на фронт, у Псков.

Своєю втечею колишній голова останнього буржуазного уряду Керенський визнав перемогу революції в Петрограді. А втім, революція цього визнання уже не потребувала. О 10 годині ранку 25 жовтня Володимир Ільїч в Смольному написав знаменитий перший радянський декрет:

«Тимчасовий уряд скинуто. Державна влада перейшла в руки органу Петроградської Ради Робітничих і Солдатських Депутатів — Військово-Революційного Комітету, який стоїть на чолі петроградського пролетаріату і гарнізону.

Справа, за яку боровся народ: негайне запропонування демократичного миру, скасування поміщицької власності на землю, робітничий контроль над виробництвом, створення Радянського Уряду — ця справа забезпечена.

Хай живе революція робітників, солдатів і селян!» (*Ленін*, т. XXII, стор. 3).

На 11 годин ранку 25 жовтня Керенський міг уже бачити цей маніфест, наклеєний на всіх парканах, будинках. В руках у Тимчасового уряду лишався невеликий клаптик — Зимовий палац. Без пострілів були зайняті всі урядові установи. Всі підступи до Петрограда були в наших руках. Зимовий палац вирішено було атакувати, як тільки підійдуть моряки з Гельсінгфорса. Загони, однак, затримались. Була штормова погода. При формуванні несподівано появились утруднення: викликали 10 загонів, а приходило 100. Все це затримувало відправлення моряків.

Поки підходили загони, в Петрограді о 2 годині 35 хвилин відкрилось надзвичайне засідання Ради, на якому вперше після 110-денної вимушеної відсутності виступив Володимир Ільїч. В короткій промові Ленін повідомив про перемогу революції. Володимир Ільїч говорив:

«Віднині настає нова смуга в історії Росії, і дана третя російська революція повинна в своєму кінцевому підсумку привести до перемоги соціалізму» (*Ленін,* т. XXII, стор. 4).

Петроградська Рада постановила віддати всі 3 тисячі членів Ради в розпорядження ВРК.

Ледве закінчилось засідання Ради, як у гирлі Неви появились кораблі з Фінляндії. Моряки швидко висадились і зайняли свої місця. Блокада Зимового палацу була закінчена. Стали готуватися до атаки. Передбачалось, що на Петропавлівській кріпості буде встановлений червоний прапор, після чого «Аврора» повинна дати постріл з шестидюймової гармати. Це повинно бути сигналом атаки Зимового палацу. Шкодуючи сили революційної армії і не бажаючи руйнувати Зимовий палац, ВРК вирішив пред'явити Тимчасовому урядові ультиматум. На простому клаптику паперу написали пропозицію здати палац, загрожуючи артилерійським обстрілом. Ультиматум взявся передати рядовий самокатник. Вийнявши носову хустку і махаючи нею як білим прапором, самокатник пішов до палацу. Юнкери проводили парламентера в штаб округу. Там самокатника зустріли Кішкін, призначений диктатором міста після втечі Керенського, і обидва його заступники — Пальчинський і Рутенберг.

Самокатник вручив ультиматум. Поспішаючи, забули вказати строк ультиматуму, і самокатник від свого імені дав на роздумування 20 хвилин.

Взявши ультиматум, Кішкін побіг у палац, щоб порадитися з урядом. Тимчасовий уряд займав Малахітовий зал, з вікон якого було видно Петропавлівську кріпость і крейсер «Аврору». Раніше ніж відповісти, уряд вирішив порадитися з Ставкою. Чи через зраду, а може в наслідок нерозпорядливості, яка була в перші часи діяльності повсталих мас, якийсь провід уцілів, і по цьому проводу Тимчасовий уряд з'єднався з Ставкою. Зміст цієї розмови нам став тепер відомий з опублікованих білогвардійцями документів, які Духонін послав у листопаді 1917 року в Київ і які попали в руки білогвардійців. Духонін повідомив, що війська вислані, і запропонував триматися до їх приходу.

Діставши ці відомості, міністр внутрішніх справ меншовик Нікітін зв'язався по телефону з Москвою. Виявилось, що телефоністки, за спиною у яких стояли наші революційні солдати, користуючись недосвідченістю контролерів, з'єднали Тимчасовий уряд з Москвою, з міським головою — есером Рудневим. Його повідомили про ультиматум, про розмову з Духоніним

і рішення не здаватися. В разі арешту Тимчасового уряду на Руднєва покладався обов'язок створити новий уряд.

Між тим 20 хвилин минули. Самокатник потягнув за рукав генерала Порадєлова і потребував відповіді. Порадєлов попросив ще 10 хвилин, поки він зговориться з Зимовим палацом. Самокатник на свій страх і риск дав йому ще 10 хвилин. Поки генерал дзвонив у палац, самокатник спустився на вулицю, де під покровом темряви стали збиратися червоногвардійці. Рівно через 10 хвилин двері штабу розкрились, ввійшли червоногвардійці і арештували зайнятого розмовою по телефону Порадєлова і всіх офіцерів штабу.

Володимир Ільїч з Смольного прислав записку командуючому військами під Зимовим з вимогою негайно атакувати Зимовий палац. О 9 годині з Петропавлівської кріпості був даний попереджуючий постріл, вслід за цим пролунав постріл з шестидюймової гармати крейсера «Аврора». Атака почалась.

Червоногвардійці на руках викотили трьохдюймову гармату під арку, що веде на площу, і в упор дали два постріли по Зимовому палацу. Один снаряд відбив карниз, другий розірвався в кімнаті поруч з тією, в якій був Тимчасовий уряд. Група моряків пробралася в палац, але була захоплена його захисниками.

Перша атака була відбита, але появлення червоногвардійців у палаці внесло розклад в ряди захисників. Щоб підняти їх настрій, Пальчинський почав виголошувати промову. Він сказав, що війська Керенського підходять до Петрограда і зайняли Лугу, за 30 кілометрів від Петрограда.

Раптом серед тиші хтось іронічно крикнув: «Луга не за 30, а за 130 кілометрів від Петрограда. Треба знати географію!»

Враження від промови було зіпсоване. Пальчинський, так і не скінчивши промови, пішов. Частина юнкерів потопталася на місці, взяла рушниці на плечі і пішла з Зимового. В палаці все таки лишалось більше дев'ятисот озброєних, не рахуючи офіцерів.

Для того щоб зламати опір захисників Зимового палацу, з Петропавлівської кріпості був відкритий артилерійський вогонь. Було випущено до 30 снарядів. Одночасно почався рушничний і кулеметний вогонь. Тимчасовий уряд повинен був щохвилини впасти. Нікітін останній раз зв'язався з міською думою. Член кадетської фракції думи Кускова встигла його повідомити, що до Зимового палацу іде делегація від партій. Виявилось, що члени міської думи прийняли рішення піти в Зимовий палац. По дорозі вони зустріли загін з 7 матросів. Моряки не пропускали їх, кажучи:

— Військово-революційний комітет наказав нікого не пропускати.

Матрос, підвищивши голос, різко скомандував:

— Відправляйтесь по домівках і дайте нам спокій!

Для політичних мерців досить було невеликого вигуку, щоб вони повернули назад.

Та й іти до Зимового палацу було уже пізно.

Рівно об 11 годині пролунав одиничний рушничний постріл. Червоногвардійці з усіх боків кинулись до всіх під'їздів Зимового палацу. Де-не-де їх відбили, в більшості ж під'їздів вони пробилися і стали розсипатися по залах першого і другого поверхів. Вони швидко добралися до кімнати, де містився Тимчасовий уряд, арештували його членів, тут же переписали їх, влаштували перекличку і направили в Петропавлівську кріпость. Коли міністрів розсаджували по камерах, то один з них сказав Урицькому, призначеному комендантом кріпості, що приміщення вогке і тісне.

Урицький відповів їм: Ви самі будували ці каземати, нарікайте на себе.

Звістка про взяття Зимового палацу була послана в Смольний, де Володимир Ільїч запропонував відкрити засідання II Всеросійського з'їзду рад. З'їзд під бурхливі овації вислухав звістку про падіння Зимового.

На цьому засіданні з'їзду не було виступів Леніна і Сталіна. Організатори перемоги революції в цей час займалися роботою виняткової ваги. Тимчасовий уряд залишив хліба в Петрограді всього лише на два дні, щоб позбавити переможців — більшовиків — хлібних запасів. Протягом доби Ленін і Сталін організували кілька озброєних загонів, на чолі кожного поставили більшовика, дали завдання обшукати все місто, всі станції, відкрити всі вагони, де можна знайти хліб. Було знайдено хліба на 10 днів. Тільки після цього Ленін появився в залі Смольного. Діставши слово, Ленін протягом багатьох хвилин не міг почати промови: делегати вітали в його особі перемігшу революцію. Між двома вибухами овацій Леніну вдалось почати свою доповідь. Без усякого урочистого вступу Ленін почав з читання декрету про мир. І цей спокійний, діловий початок характеризував суворий облік революції, характеризував всю наступну роботу. Вдруге Ленін виступив у цей день з декретом про землю, за яким більше 150 мільйонів гектарів колишніх поміщицьких, казенних і монастирських земель перейшло в руки трудящого селянства. Втретє вибухнула овація, коли було оголошено про створення першого в світі робітничо-селянського уряду — Ради народних комісарів — першої в світі перемігшої соціалістичної революції. Головою Раднаркому був затверджений Ленін, а головою Ради у справах національностей був затверджений Сталін, який разом з Леніним створив більшовицьку партію, разом з Леніним підготував Велику Жовтневу революцію, разом з Леніним керував Жовтневим повстанням і здобув перемогу.

Ні одна революція в світі не була такою безкровною, як революція в Петрограді.

Досить сказати, що після багатолітніх шукань ми знайшли список убитих і поранених. Виявилось, що в Петрограді убитих було 8 — 10 чоловік, а поранених — 50.

В «Короткому курсі історії ВКП(б)», в цьому великому сталінському повіствуванні, з винятковою глибиною сказано про причини перемоги революції.

Однією з таких причин було те, що «Жовтнева революція мала перед собою такого, порівняно слабого, погано організованого, політично мало досвідченого ворога, як російська буржуазія» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 199).

Російський капіталізм появився на світовій арені, коли всі місця під сонцем були уже зайняті країнами старішими і більш розвинутими. Пробитися до доходних містечок можна було тільки маючи міцні лікті і дужі кулаки. І те і друге мав царизм з своєю величезною, в $1^1/_2$ міліона чоловік армією. Царизм потрібен був російській буржуазії і як поліцейська сила для боротьби з пролетаріатом. Звідси підтримка буржуазією царизму, особливо його зовнішньої грабіжницької політики. В цій підтримці, зокрема, можна знайти відповідь на питання, чому в Росії так довго затримався царизм, скинутий тільки в лютому 1917 року.

Але уже Кримська кампанія показала, що суперництво з капіталістичною Європою не під силу царській Росії. Невдала війна, в якій російська армія, озброєна кремньовими рушницями, була розбита нарізною зброєю, зірвала завісу з мнимої могутності царизму: Росія стала перед здивованим світом у вигляді колоса на глиняних ногах. Щоб надолужити прогаяне і вирватися з іноземної залежності, треба було прискорити ріст крупної промисловості. Царизм став заохочувати будівництво залізниць, металургійних заводів. Капіталістам видавалась грошова допомога, субсидії. Для охорони інтересів своїх капіталістів був організований високий митний бар'єр, бралось високе мито за ввіз іноземних товарів.

Все це вело до обдирання мас. Гроші для субсидій капіталістам брали з народу. Через протекційний митний тариф народ переплачував на кожному цвяху, на кожному метрі ситцю. В Петербурзі в кінці XIX віку листове залізо продавалося по 3 крб. 04 коп. — 3 крб. 25 коп. за пуд, а в Лондоні воно коштувало 1 крб. 13 коп. — майже втроє дешевше. На одному тільки ситці трудящі Росії переплачували щороку понад 120 міліонів золотих карбованців!

Опікувана урядом промисловість росла все таки недостатньо, щоб наздогнати озброєння Західної Європи. Доводилось знов і знов вдаватися до іноземного капіталу, і іноземці охоче давали позики. Міжнародному капіталові здавалось, що ніяка революція не змете царизму.

Французи, англійці, німці, бельгійці, обминаючи високі тарифні бар'єри, взялися будувати заводи в самій Росії.

Царизм потрапив у зачароване коло. Щоб звільнитись від іноземної залежності створювалась крупна промисловість. Капітали, потрібні для цього, брали за кордоном, а це посилювало залежність від іноземних капіталістів. Так вікова відсталість країни неминуче вела до все більшої залежності від іноземного капіталу.

Російсько-японська війна і особливо революція 1905 року знов кинули царизм з простягнутою рукою навколішки перед іноземним капіталом. Паризька біржа — в той час серце світового лихварського капіталу — прийшла на допомогу царизмові. Він потрібен був їй для боротьби з німецькими фабрикантами. Він потрібен був для того, щоб брати проценти по старих російських позиках. Він потрібен був для того, щоб охороняти фабрики і заводи іноземних капіталістів у Росії, і насамперед і раніше всього царизм потрібен був для того, щоб роздавити революцію, іскри якої могли запалити пожар і по другий бік кордонів.

Державний борг Росії невпинно зростав. Позик ледве вистачало царизмові для того, щоб сплачувати проценти по старих боргах.

Оправившись від поразок на фронті і роздавивши революцію з грошовою допомогою іноземних імперіалістів, царизм остаточно поплентався на поводі у західноєвропейського капіталу. Ряд найважливіших галузей промисловості був відданий буквально на відкуп іноземцям. В російській металургії французи і англійці розпоряджались більше 70% всіх підприємств. Німецьким капіталістам припадало більше 10%. Металургія, паровозобудування, виробництво вагонів, машинобудування, вугілля, нафта повністю були в руках іноземців.

Під час імперіалістичної війни залежність Росії від іноземного капіталу різко посилилась. Царська Росія воювала на гроші французьких і англійських імперіалістів. За 3 роки війни іноземні борги збільшилися втроє: з $4^1/_2$ міліардів золотих карбованців до колосальної цифри — 12 міліардів золотих карбованців! Скорочуючи або збільшуючи свої кредити, іноземні імперіалісти могли направляти політику російського царизму по-своєму. Росія, по суті, стала напівколонією, в якій посли Англії і Франції почували себе некоронованими властителями. На догоду хижацьким інтересам іноземних імперіалістів гинули мільйони російських робітників і селян. За політику кріпосників-поміщиків і буржуазії, що зберігали відсталість країни і залежність від іноземного капіталу, розплачувались незліченними жертвами трудящі Росії.

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року не внесла ніяких змін. Зміна осіб в уряді не змінила імперіалістичного характеру війни: і при буржуазному Тимчасовому уряді війна лишилась грабіжницькою, а продовжувати її доводилось за той же іноземний рахунок.

«З точки зору світової політики і всесвітнього фінансового капіталу, — писав Ленін, — уряд Гучкова-Мілюкова просто прикажчики банкової фірми: «Англія і Франція», знаряддя продовження імперіалістської бойні народів» (*Ленін*, т. XXX, стор. 315).

Весь хід історичного розвитку російського капіталізму, його відсталість і залежність від іноземного капіталу пояснюють слабість і недостатню досвідченість російської буржуазії.

«У неї не було, — сказано в «Короткому курсі історії ВКП(б)», — ні досвіду політичних комбінацій і політичного обдурювання у великому масштабі, що його має, наприклад, французька буржуазія, ні школи шахрайських компромісів великого розмаху, яку має, наприклад, англійська буржуазія» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 199).

Не допомогли російській буржуазії і угодовці — есери і меншовики. Протягом багатьох років боротьби більшовики викривали есерів і меншовиків як агентів буржуазії. В бурхливі місяці революції 1917 року більшовики глибокою і широкою агітаційно-пропагандистською роботою ізолювали угодовських агентів і агентів імперіалістичної буржуазії, і «буржуазія і її Тимчасовий уряд повисли в повітрі» (*Там же*, стор. 200).

Другою причиною швидкості і успішності соціалістичної революції було те, що «на чолі Жовтневої революції стояв такий революційний клас, як робітничий клас Росії, клас, загартований в боях, клас, який пройшов за короткий строк дві революції і завоював до передодня третьої революції авторитет вождя народу в боротьбі за мир, за землю, за свободу, за соціалізм» *(Там же)*.

Становище робітників у старій Росії було надзвичайно тяжким. Виснажливий робочий день в $12^1/_2$ годин, а у текстильників — навіть в 14 — 15 годин, вимотував усі сили. Безробіття вічною погрозою висіло над головою робітника. Мало того: ні в одній капіталістичній країні не вціліла така велика кількість кріпосницьких залишків, як у царській Росії. Диктатура кріпосників-поміщиків заважала розвиткові капіталізму. В царській Росії робітники страждали подвійно: і від капіталізму і від недостатнього розвитку капіталізму, від безправ'я всього народу. Тому в перших же своїх виступах робітничий клас очолив революційний рух всіх демократичних елементів міста і села проти царизму. Своєю рішучістю і стійкістю робітничий клас будив і піднімав на боротьбу проти самодержавства трудящих всіх народів.

Пролетаріат був головною рушійною силою всієї соціально-політичної еволюції країни. Рух інших класів ішов за ним, направлявся ним, визначався і залежав від робітничого класу.

Ще в першій своїй роботі «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?», написаній в 1894

році, Ленін передбачив, що «російський ***робітник,*** піднявшись на чолі всіх демократичних елементів, звалить абсолютизм і поведе ***російський пролетаріат*** (поруч з пролетаріатом ***всіх країн)*** *прямою дорогою відкритої політичної боротьби до* ***побідоносної комуністичної революції***" *(Ленін,* т. І, стор. 194).

Це геніальне передбачення величайшого вождя здійснилось.

Третьою причиною перемоги було те, що «робітничий клас Росії мав такого серйозного союзника в революції, як селянська біднота, що становила величезну більшість селянського населення» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 200).

В старій Росії бідняків було 65% всього населення. Десятки мільйонів людей жили впроголодь. Безземелля, непомірні податки душили селянську бідноту. Якінебудь 30 тисяч поміщиків мали більше 60 мільйонів гектарів землі, заставляючи працювати на себе селян.

Більшовики з перших же днів свого існування вели величезну роботу серед селянської бідноти. Широкі маси селянства зрозуміли, що доб'ються землі, миру, хліба тільки під керівництвом партії Леніна — Сталіна. «Ця обставина, — сказано в «Короткому курсі історії ВКП(б)», — послужила реальною основою союзу пролетаріату і селянської бідноти. Наявність союзу робітничого класу і селянської бідноти визначила і поведінку середняків, які довго вагались і тільки перед Жовтневим повстанням повернулись, як слід, в сторону революції, приєднавшись до селянської бідноти» *(Там же).*

Жовтнева соціалістична революція була народною революцією. Більшовикам удалось відвоювати маси у есерів і меншовиків. Ізоляція угодовських партій полегшила завоювання мас. Переважна більшість трудящих підтримувала пролетаріат, очолюваний більшовицькою партією.

Немале значення в успіху Великої соціалістичної революції відіграла міжнародна обстановка. Весь імперіалістичний світ був розколотий на два ворожих табори. Йшла світова імперіалістична війна. Вчепившись один одному в горло, ні англофранцузький блок, ні Німеччина не могли подати безпосередньої воєнної допомоги російській буржуазії. Перед нищівним натиском пролетаріату, який керував основною масою трудящих, не могла встояти полишена сама на себе російська буржуазія. Недаром Ленін назвав переможне і швидке поширення Великої соціалістичної революції по всій країні «тріумфальним походом» революції.

Але головною причиною перемоги революції було те, що на чолі її стояла випробувана, бойова, революційна партія більшовиків. Керована Леніним і Сталіним, партія зуміла розгромити троцькістсько-бухарінських і зінов'євсько-каменєвських зрадників, згуртувала під своїм прапором пролетаріат. Гнучкою і досвідченою тактикою партія зуміла переконати

всіх трудящих у правоті більшовицьких ідей і повести народні маси в рішучий бій.

«Тільки така партія, як партія більшовиків, — з сталінською силою записано в «Короткому курсі історії ВКП(б)», — досить смілива для того, щоб повести народ на рішучий штурм, і досить обачна для того, щоб обійти всі і всякі підводні камені на шляху до мети, — тільки така партія могла так уміло з'єднати в один загальний революційний потік такі різні революційні рухи, як загальнодемократичний рух за мир, селянсько-демократичний рух за захоплення поміщицьких земель, національно-визвольний рух пригноблених народів за національну рівноправність і соціалістичний рух пролетаріату за повалення буржуазії, за встановлення диктатури пролетаріату» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 201).

При сприятливих міжнародних обставинах відбувалися і інші революції. Більшість народу мали на своїй стороні багато які революції. Вигідне співвідношення сил супроводжувало ряд революцій. Але ні однією з них не керувала така послідовна революційна самовіддана і мудра, міцно згуртована і гнучка партія, як партія більшовиків. Керівництво партії Леніна — Сталіна було тією основною умовою, яка кінець-кінцем визначила хід і результат Великої соціалістичної революції, яку організували і направляли генії людства — Ленін і Сталін.

«В помощь марксо-ленинскому образованию»
№ 5—6 за 1939 р.

І. МІНЦ

ЖОВТНЕВЕ ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ В МОСКВІ[1]

Весь день 24 жовтня 1917 року зв'язок між Петроградом і Москвою був перерваний. Ніхто не знав, що відбувалося в столиці. Ширились чутки, одна одної тривожніша і фантастичніша. Намоклі під дощем люди розповідали один одному про грізний наказ командуючого військами Московського військового округу полковника Рябцева. В зв'язку з чутками, «нібито округові і, зокрема, Москві, хтось, звідкись і чимсь загрожує», командуючий Московським військовим округом заявляв:

«... Ніякі погроми, ніяка анархія не будуть допущені. Зокрема, в Москві вони будуть роздавлені вірними революції і народові військами безпощадно. Сил же на це досить».

Тільки ранком 25 жовтня з доручення Центрального Комітету партії більшовиків з Петрограда подзвонили в Москраду. В цей час якраз мало відбутися засідання виконкомів обох московських Рад робітничих і солдатських депутатів (в Москві Рада солдатських депутатів існувала окремо від Ради робітничих депутатів). Але зібратися ще не встигли. Прийшла тільки фракція більшовиків.

До телефону підійшов начальник Червоної Гвардії Ради тов. Ведерніков і прийняв таку телефонограму з Петрограда:

«Сьогодні вночі Військово-революційний комітет зайняв вокзали, державний банк, телеграф, пошту. Тепер займають Зимовий палац. Уряд буде повалений. Сьогодні о п'ятій годині відкривається З'їзд рад.

Ногін сьогодні вночі виїжджає в Москву.

Переворот стався цілком спокійно. Ні однієї каплі крові не було пролито. Всі війська на стороні Військово-революційного комітету».

Записавши телефонограму, тов. Ведерніков з Москради, що була, як і тепер, на колишній Скобелєвській площі, побіг в готель «Дрезден», де містився Московський комітет партії

---

[1] Доповідь, прочитана на жовтневій сесії Відділу історії і філософії Академії наук СРСР.

більшовиків. Там про події в Петрограді ще не було відомо. Знали, що Петроград готується до повстання, мали вказівку, що робити в разі повстання. Знали, що 19 жовтня в Калузі війська Керенського розгромили Раду і загрожували розігнати ще 12 рад, в тому числі і в Москві. Під безпосереднім враженням калузьких подій Московський комітет обговорював питання про створення бойових центрів, але про негайний виступ ніхто не говорив. Вирішено було створити *радянський бойовий центр* з 7 чоловік, доручити фракції більшовиків провести це рішення на сьогоднішньому об'єднаному засіданні Рад. Потім обміркували питання про створення *партійного бойового центра* в такому складі: 2 представники від обласного комітету партії, 2 — від Московського комітету, 1 — від окружного комітету і крім того 1 представник — від профспілок і 1 — від військової організації Московського комітету партії.

Тільки закінчили обговорення цього питання, як вбіг тов. Ведерніков з телефонограмою про події в Петрограді.

Що робити? Радянського бойового центра ще не було: пленум обох Рад збирався тільки о 3 годині дня, а діяти треба було негайно. Московський комітет партії від свого імені віддав перші необхідні розпорядження. По районах була розіслана телефонограма № 1: «Боротьба за владу в Санкт-Петербурзі почалась. Уряд чинить опір. Пітер в руках революційного центра. Московська рада робітничих і солдатських депутатів вживає заходів. Негайно на місцях поставити на ноги бойові загони. Без директив центра ніяких дій не робити. Встановити вартування цілу добу членів виконкому...»

Одночасно другою телефонограмою було доручено самокатникам прислати негайно до Москради бійців, 3 кулемети і вантажну машину, а для охорони Політехнічного музею, де має відбутися засідання Рад, вислати 100 самокатників.

На руки тов. Ведернікову видали таку постанову:

«Московський комітет, Обласний комітет, Окружний комітет і Військова організація при МК РСДРП доручає тов. Ведернікову... вжити всіх необхідних заходів для зайняття телеграфу, телефону і поштамту революційними військами з метою охорони».

Одержавши наказ, тов. Ведерніков помчав у казарми 56-го полку. Штаб полку і 2 батальйони містилися в Покровських казармах, 1-й батальйон і 8-а рота — в Кремлі, а інші роти 2-го батальйону — в Замосквореччі.

В штабі полку тов. Ведерніков застав засідання полкового комітету. Засідання було перерване. Тов. Ведерніков доповів про події в Петрограді. Офіцери, члени полкового комітету, висловились проти виступу і потребували продовжувати засідання. Але рядові члени полкового комітету залишили засідання і кинулись піднімати солдатів. Через 15 хвилин дві роти — 11-а і 13-а — вийшли бігцем з воріт казарми. Солдати

зайняли пошту і телеграф на розі М'ясницької і бульвару і Міжміську телефонну станцію, яка була недалеко. Зайнявши пошту і телефон, солдати вважали виконаним рішення Московського комітету. А між тим за рогом, в Мілютінському провулку, була Центральна телефонна станція. Вона лишилась незайнятою і ввечері попала в руки юнкерів. Мало того. На пошті і телеграфі поставили караул тільки зовнішній, в самий будинок ніхто не ввійшов. Телеграфісти безконтрольно затримували телеграми більшовиків і цілком спокійно передавали телеграми контрреволюціонерів.

В той час як солдати поспішали до телеграфу, в Москраді стали збиратися фракції обох виконкомів, в тому числі і більшовики. Представники фракцій підготовляли для пленуму проект резолюції в питанні про владу. Одноголосно, майже без дебатів прийняли резолюцію про створення демократичного органу влади, в який ввійшли б представники Ради, земства, міської думи, штабу округу, залізничників і поштовиків. Офіціальні представники Москради, які поділяли зрадницьку лінію Зінов'єва — Каменєва, не протестували проти зрадницької пропозиції створити коаліційну владу від есерів і до меншовиків.

О 6 годині вечора в Політехнічному музеї відкрилось засідання пленуму Московської ради. На засіданні Ради було зроблено доповідь про події в Петрограді. Слідом за цим стали виступати есери і меншовики. Вони кричали, що відомості більшовиків невірні, що в Петрограді ще не все скінчено. На доказ вони посилались на «точні відомості» полковника Рябцева, який опублікував наказ 25 жовтня:

«По місту циркулюють чутки про арешт в Петрограді вищої урядової влади. За точними відомостями, які є в штабі, повідомлення ці вигадані і мають явно провокаційний характер».

Після довгих бурхливих дебатів пленум Ради відкинув угодовську резолюцію і прийняв пропозицію більшовиків про створення Військово-революційного комітету. Комітет був створений з 7 чоловік: 4 більшовиків і 3 представників есеро-меншовиків. Есери відмовились увійти до Військово-революційного комітету. Меншовики ввійшли.

Поки в Раді відбувались дебати і обговорення кандидатур, з Петрограда викликали до телефону міського голову Руднєва, есера. В Петрограді телефонна станція була зайнята більшовиками. За кожною телефоністкою стояв солдат з рушницею. Але телефонні баришні умудрялись буквально під носом у недосвідчених контролерів з'єднувати тих, кого хотіли. Так, їм пощастило з'єднати міністра пошт і телеграфів меншовика Нікітіна, який сидів у ще не взятому Зимовому палаці, з Руднєвим. Нікітін розповів Руднєву, що Тимчасовому урядові тільки що пред'явлено ультиматум з вимогою здатися. На розміркування

дано 20 хвилин. Уряд, порадившися з Ставкою, вирішив відмовитись від відповіді. В разі арешту Тимчасового уряду на Руднєва покладається організація нового всеросійського уряду. Москві запропоновано вжити всіх заходів, щоб подати допомогу Петроградові.

Поговоривши з Нікітіним, Руднєв, який бачив себе уже в мріях головою уряду, годині коло 9 вечора скликав засідання міської думи. Після повідомлення Руднєва про переговори з Петроградом була заслухана доповідь штабу округу. Полковник Рябцев розповів, що настрій військ несприятливий, але все ж є надія на достатню підтримку. На пропозицію Руднєва був обраний для боротьби з виступом більшовиків «Комітет громадської безпеки». В «Комітет» ввійшли всі буржуазні партії, есери і меншовики. Таким чином, меншовики ввійшли і в Військово-революційний комітет і в «Комітет громадської безпеки».

«Комітет громадської безпеки» розіслав насамперед телеграми по країні всім міським думам з вимогою підтримати Тимчасовий уряд.

Крім того Руднєв, який був одночасно головою Головного комітету союзу міст, запропонував усім міським думам прислати негайно делегатів у Москву, з метою протипоставити Московський з'їзд думських делегатів Другому з'їздові Рад, який збирається в Петрограді.

За вказівкою Рябцева, юнкери близько півночі зайняли міську думу і манеж, спробували проникнути в Кремль, але туди їх не пустили солдати, що охороняли Кремль.

Одночасно з діяльністю «Комітету громадської безпеки» розгорнув свою роботу і тількищо обраний Військово-революційний комітет. Після півночі він залишив Політехнічний музей і перейшов у Моськраду. Меншовики, що входили у Військово-революційний комітет, всіляко гальмували роботу: вносили безконечні запити, протестували проти всякого рішення, дзвонили в міську думу, повідомляли про якісь фантастичні чутки, загрожували уходом. Багато дорогоцінного часу витрачалось на умовляння, відповіді на запити. Тільки пізно вночі 25 жовтня Військово-революційний комітет прийняв ряд рішень. Поперше, всім районним радам Москви обрати революційні комітети. Зразу після обрання обговорити, що займати в районі, які урядові установи, якими частинами. Подруге, зайняти Державний банк, для чого виділити солдатів 56-го полку. Потретє, закрити буржуазні газети, для чого були викликані до Моськради самокатники.

Потім було дане розпорядження по гарнізону Москви — без Військово-революційного комітету ніяких наказів не виконувати.

Основним питанням, яке займало Військово-революційний комітет, було питання про зброю. З районів дзвонили про ви-

дачу зброї. До Москради приходили солдати за зброєю. Рябцев обачно роззброїв гарнізон. Зброї Московський комітет більшовиків не заготував.

Виявилось, що гвинтівки і кулемети є в достатній кількості в кремлівському арсеналі. Там стояло 5 рот 56-го полку, але Військово-революційний комітет вирішив додатково ввести в Кремль вірні революції війська. Вибрали 193-й полк, що стояв у Хамовнічеських казармах. Доручили тов. Ярославському привести одну з рот в Кремль. На світанку рота 193-го полку ввійшла в Кремль, одержала зброю і зайняла караули. Всім районним радам запропонували прислати грузовики за зброєю.

В районах Москви Військово-революційні комітети стали утворюватися тієї ж ночі. В Замоскворечч вночі 25 жовтня відбулось засідання виконавчого комітету районної ради. Заслухавши повідомлення про події, створили районний Військово-революційний комітет. В Хамовніках комітет був створений після півночі.

В Сущевсько-Мар'їнському районі Військово-революційний комітет був обраний рано-вранці 26 жовтня. На Пресні він утворився пізно вночі 25 жовтня, в Сокольниках — тієї ж ночі, в Залізничному районі — 25 жовтня, в інших районах — 25 — 26 жовтня.

У Москві уже поширились чутки про початок виступу. Москва притихла. Вулиці, вчора ще повні народу, стали пустіти. Магазини закривались. Ішов безпросвітній осінній дощ. На всіх вулицях появились червоногвардійські патрулі.

Не дрімала, однак, і контрреволюція.

«Спокійна, купецька» Москва, вотчина «ситцевих королів», рябушинських, гучкових, коновалових, — давно уже протиставлялась бурхливому, революційному Петроградові. Сюди збирався переїхати Тимчасовий уряд. Порівняно недалеко від Москви була Донська область, звідки чекали допомоги козаків. Кілька раз Керенський намагався стягнути до Москви козаків з Донської області, але безуспішно. У відповідь піднімалась хвиля протесту, і від цього заходу доводилось відмовлятися. Однак з кінця жовтня контрреволюціонери зробили рішучіші спроби зміцнити Москву. Рябцев з допомогою Ставки почав стягати сили контрреволюції, як удалось тепер виявити по документах Ставки і штабу округу. В таборі контрреволюції, очевидно, знали про листи Володимира Ільїча, в яких він пропонував почати в Москві повстання раніше ніж в Петрограді, і тому вжили цілий ряд заходів. Ще 20 жовтня, тобто через день після зради Зінов'єва і Каменєва, з штабу округу в Ставку, в Могилів, пішла така термінова телеграма:

«Прийняття більшовицькою радою резолюції про негайне захоплення заводів і декрет про захоплення державних і громадських установ, якого чекають з цього приводу, поставлено

на реальний грунт в найближчі дні і може бути сьогодні. Є відомості, що Москва буде центром виступу. Щоб зберегти порядок в Москві, в моєму розпорядженні сил досить (далі не розшифровано. — *І. М.*)... для округу, де в багатьох місцях намічаються такі самі виступи. Можливо, необхідна буде ваша допомога, головним чином, кавалерією і кінною артилерією, про що повідомив військміна. Тво комвійськ полковник Кравчук».

Духонін, начальник штабу Верховного головнокомандуючого, наклав на цій телеграмі таку резолюцію:

«Необхідно підготувати до відправлення, якщо не дивізію, то бригаду з кінною артилерією».

Як потім виявилось, кінна артилерія повинна була прибути в Москву 28 жовтня. Всю бригаду чекали в Москві не пізніше 30 жовтня.

Але події в Москві розвивались таким бурхливим темпом, що чекати було неможливо. З Петрограда прийшла звістка про падіння Зимового палацу, про втечу Керенського. Із Ставки в ці дні більше ніяких відомостей не надходило. Москва уже піднімалась, а наявних сил для боротьби з повстанням було недосить. На солдатів Рябцев не міг розраховувати: солдати йшли за більшовиками, хоч Рябцев встиг роззброїти весь гарнізон. Війська контрреволюції в Москві складалися головним чином з юнкерів і офіцерів. В Москві були 2 військових училища, 6 шкіл прапорщиків і кадетські корпуси, старші класи яких можна було використати як бойову силу. Все це були люди, які добре знали військову справу і прекрасно були озброєні. Крім того Рябцев розраховував на так звану «домову охорону», куди входили офіцери, студенти, службовці. Ця охорона нерідко пізніше билася проти робітників. Потім в Нижніх Котлах стояла невелика козача частина.

Загалом Рябцев міг розраховувати приблизно на 20 тисяч бійців. Рано-вранці 26 жовтня він оточив Кремль з усіх боків, але боявся, що революційні війська легко прорвуть юнкерський цеп. Невпевнений в своїх силах, полковник посилав одну за другою тривожні телеграми в Ставку з вимогою прискорити присилку військ. Минаючи Ставку, Рябцев намагався зв'язатися з південно-західним фронтом, благаючи про присилку кавалерії, якщо можна артилерії. Весь ранок 26 жовтня Рябцев гарячково шукав збройні сили, як раптом після півдня йому подзвонили з Військово-революційного комітету. Виявилось, що юнкери, які оточили Кремль, затримали грузовики з зброєю для районів і припинили доступ у Кремль. Дізнавшись про це, Військово-революційний комітет подзвонив Рябцеву, щоб протестувати проти поведінки юнкерів. Рябцев чекав приводу, щоб відтягти сутичку. Він зрадів дзвонку і запропонував прислати делегацію для переговорів.

Годині коло четвертої Військово-революційний комітет — у

відміну від районних він називався Центральним — розіслав телефонограму з пропозицією утриматися від активних дій.

В Кремль для переговорів відправився тількищо прибулий з Петрограда тов. Ногін, а потім і інші представники Військово-революційного комітету. Рябцев вимагав, щоб більшовики забрали роту 193-го полку з Кремля. Представники Військово-революційного комітету з свого боку вимагали, щоб Рябцев відвів юнкерів від Кремля. Рябцев, обіцяючи поступитися, добився відведення роти 193-го полку з Кремля. За вказівкою Військово-революційного комітету, тов. Ярославський повів роту в Хамовнічеські казарми.

Рябцев на ділі зовсім і не думав про уступки, його метою було виграти час. Ввечері 26 жовтня на засіданні в міській думі він дістав санкцію «Комітету громадської безпеки» відкрити воєнні дії при першій можливості.

Одна по одній надходили в Раду тривожні звістки: противник готується, стягає все нові загони юнкерів. Як бути далі? Продовжувати переговори з Рябцевим чи перервати їх? 26 жовтня, ввечері, екстрене засідання Московського і обласного комітетів партії більшовиків винесло категоричне рішення припинити всякі переговори. Бойовим центром був відданий наказ почати рішучі дії. Однак частина працівників, незгодних з цим рішенням, потребувала його перегляду. Серед членів Військово-революційного комітету і партійного центра були противники повстання, прихильники зрадницької політики капітулянтів і захисників капіталізму Зінов'єва і Каменєва. Були там і троцькісти, які оказались ворогами народу. Ранком 27 жовтня відбулось спільне засідання наявних членів партійного центра і більшовицької частини Військово-революційного комітету. Більшістю 9 голосів проти 5 було вирішено знов спробувати договоритися з Рябцевим. Ранком 27 жовтня переговори відновились.

Звістка про переговори з юнкерами викликала в робітничих районах обурення, а часом і пряме заворушення: скрізь гарячково збирали зброю, готували продовольство, створювали загони Червоної Гвардії, робітники рвалися в бій. І раптом — переговори! Райони самі посилали делегації в казарми, до солдатів, виявити їх настрій. Солдати з захопленням зустрічали делегатів. З усіх боків ішли загони солдатів без командирів, а часто і без зброї.

— Куди? — тривожно питали обивателі.

— До Ради!

Рябцев через своїх лазутчиків-меншовиків знав про незгоди у Військово-революційному комітеті. Вагання серед керівників повстання підвищили вимогливість Рябцева. Він уже не задовольнявся відведенням роти 193-го полку, а добивався виведення з Кремля солдатів 56-го полку і заміни їх юнкерами.

Весь день 27 жовтня між Кремлем і «Комітетом громад-

ської безпеки» з одного боку і Мосрадою з другого боку безперервно їздили делегати. То появлялись меншовики, то приходили «ліві» есери. Маклери від революції, есери і меншовики, пропонували все нові проекти «примирення», на ділі добиваючись повної капітуляції революційних сил.

Прикриваючись переговорами, Рябцев вживав своїх заходів. Він наказав взяти на облік всіх офіцерів, які були у відпустці в Москві, він викликав загони з області, зв'язався з Ставкою. Звідти повідомили, що Керенський з військами йде на Петроград, що уже взято Гатчину. В той же день, 27 жовтня, англійське радіо поширило звістку, що 200 тисяч військ під командою Керенського сконцентровані під Петроградом. Ставка додавала, що війська Керенського наступають уже на Царське село, яке розташоване всього за 20 — 24 кілометри від Петрограда. Здавалось, що столиця ось-ось буде взята. Ставка підтвердила, що війська в Москву прибудуть 28 жовтня, рано-вранці. Одержавши ці вісті, Рябцев учинив крутий поворот. Ввечері 27 жовтня Рябцев запропонував Ногіну передати Військово-революційному комітетові такий ультиматум: Військово-революційний комітет припиняє негайно які б то не було бойові операції, розпускає свої загони і сам стає перед судом. Ногін, передаючи з телефонної будки міської думи ультиматум Рябцева, вважав для себе незручним навіть повідомити, що Військово-революційний комітет буде відданий до суду.

Ультиматум вплинув як відро холодної води на членів Військово-революційного комітету. Прихильники переговорів на якийсь час стушувалися. Бойовий центр з великим запізненням почав стягати бойові сили до Московської ради.

Порожніми вулицями крізь темряву і дощ мчали автомобілі в казарми. Члени Військово-революційного комітету піднімали з нар заспаних, босих, напіводягнених солдатів. Коротка, повна вогню промова. У відповідь гриміли десятки голосів:

— Виступати!

Насамперед викликали до Москради «двінців». Так називались солдати-більшовики, які в дні липневої демонстрації і після її придушення були арештовані за більшовицьку агітацію на західному фронті. Майже тисяча солдатів була у Двінській тюрмі. З Двінська їх перевели в Москву, в Бутирки. Солдати вимагали суду. Однак виявилось, що їх справи загубились. 860 чоловік сиділи в тюрмі без пред'явлення конкретного обвинувачення. Московський комітет більшовиків підняв кампанію серед московських робітників і московського гарнізону за визволення «двінців». Під тисненням мас власті звільнили коло 600 солдатів, а потім, в дні жовтневих боїв, і решту «двінців». Більшість «двінців» була в Замоскворіччі.

Викликані до Московської ради, «двінці» вночі 27 жовтня проходили через Красну площу. Їх спинили юнкери.

— Куди? — спитав полковник, що командував юнкерами.

— В Московську раду, на охорону.

— Ми самі охороняємо центр, — відповів полковник і наказав здати зброю.

Солдати відмовились. Полковник з револьвера убив командира «двінців» тов. Сапунова. Але решта двінців не розгубилась: взяли в штики юнкерів і, захопивши з собою поранених, пробилися до Москради.

Вночі юнкери перші відкрили вогонь по обложеному Кремлю. Їх кулеметні гнізда були розташовані у Верхніх торгових рядах. З кремлівських стін відповідали солдати 56-го полку. Уже по всій Москві чути було стрільбу. Війна почалась.

До 3 години ночі стрілянина стихла. Що відбувається в місті, захисники Кремля не знали. Телефонний зв'язок з Московською радою був перерваний. Всі провулки, що ведуть від Великої Нікітської вулиці, нині вулиці Герцена, були зайняті юнкерами. Москрада майже була відрізана.

Військово-революційний комітет разом з Партійним центром вирішили почати з ранку 28 жовтня наступ на юнкерів. Вирішено було розділити Військово-революційний комітет і Партійний центр на два центри: одному лишитися в Москраді, а другому виїхати в якийнебудь район, щоб звідти керувати районами.

Між 4 і 6 годинами ранку 28 жовтня члени Партійного центра пішли в Міський район і там створили запасний штаб на випадок розгрому Військово-революційного комітету.

Військово-революційний комітет, який залишився в Москраді, по телефону і з допомогою головним чином «двінців» став викликати до Москради збройні частини, зв'язався з районами.

Рябцев в свою чергу вживав гарячкових заходів. Він наказав усім командирам полків, розташованих в Москві і в області, створювати загони і направляти їх в Олександрівське військове училище.

Потім Рябцев відрядив групу юнкерів для нападу на артилерію. З допомогою офіцерів, які втекли з 1-ї артилерійської бригади, що стояла на Ходинці, юнкери роззброїли розвідку і вдерлись у двір. Частина юнкерів стала збивати замки з гармат, а друга кинулась за кіньми в конюшні. Там вони вбили вартового, поранили днювального, вивели коней. Солдати прокинулись, помітили юнкерів, вискочили напівроздягнені, на ходу застібаючи шинелі, і відбили атаку. Юнкерам, однак, удалось вивезти дві гармати, правда, без снарядів.

Тієї ж ночі юнкери, за завданням Рябцева, зробили напад на самокатну роту, що стояла в Петровському парку, і захопили там кулемети. Крім того юнкери зробили напад на Сімоновські патронні і порохові погреби, де здобули достатню кількість патронів.

Протягом ночі з 27 на 28 жовтня юнкери почали займати прилеглі до Кремля по радіусах райони. Був зайнятий весь Арбат. Від Кримського мосту до Смоленського ринку, по нинішній лінії «Б», весь час блукали караули юнкерів. На розі Остоженки, коло Кримського мосту, юнкери захопили інтендантський склад. Захопили вони і Бородінський міст і через нього вокзал, нині Київський, з допомогою якого зберегли зв'язок з Ставкою. На світанку 28 жовтня був зайнятий весь центр крім Кремля.

Рано-вранці 28 жовтня Рябцев подзвонив у Кремль, комендантом якого був прапорщик Берзін, який очолював 5 рот 56-го полку. В полку лишались офіцери, багато з них — есери, меншовики. Вони вели весь час агітацію проти виступу. В Кремлі залишалось 2 броневики, якими командували офіцери, що оголосили «нейтралітет». Там же, в Кремлі, були чини штабу Рябцева, а один час і сам Рябцев. Але під час переговорів він встиг втекти з Кремля.

Рябцев по телефону заявив Берзіну, що все місто уже склало зброю і наказав відкрити ворота Кремля. Берзін прийшов до солдатів, розповів про ультиматум і наказав солдатам здати Кремль. Солдати рішуче відмовились. Один з солдатів кинувся на прапорщика з штиком, але його товариші вдержали. «Все одно гинути, — кричали солдати, — так краще загинути з зброєю в руках!» Берзіну, однак, вдалось умовити солдатів, що стояли біля Троїцьких воріт, відкрити ворота. Берзін пояснював свій намір небажанням пролити кров невинних солдатів, бо він вважав, що Москва уже здалась. Але, якщо навіть урахувати, що Кремль не мав зв'язку з Військово-революційним комітетом, що тиша в Москві могла служити певним підтвердженням заяви Рябцева про здачу міста, то й тоді безсумнівним лишається одно: комендант Кремля здав ворогові без бою кріпость, повну зброї, з достатньою кількістю бійців.

Як тільки юнкери увірвались в Троїцькі ворота, вони насамперед побили самого прапорщика, потім разом з ним рушили знімати пости з інших воріт. Зайнявши Кремль, юнкери наказали солдатам швидко вистроїтися в два ряди, нібито для перевірки. Коли солдати вистроїлись, юнкери відкрили по беззбройних солдатах стрільбу з кулемета. Солдатів розстрілювали в двох місцях: солдат-арсенальців розстрілювали у дворі арсеналу, солдатів 56-го полку — біля пам'ятника Олександрові II. Солдати лягли на брук, але це не врятувало їх: розстрілювали і лежачих. Жахливий розстріл продовжувався з перервами хвилин 15. Історія і тут повторилась: жертв у результаті відмовлення від опору ворогові було незрівнянно більше, ніж їх було б в самому бою.

Ось як описав цей дикий розстріл беззбройних солдатів начальник арсеналу генерал-майор Кайгородов в рапорті начальству:

«О 8 годині ранку 28 жовтня Троїцькі ворота були відімкнені прапорщиком Берзіним і впущено в Кремль юнкерів. Прапорщик Берзін був побитий і арештований. Відразу ж юнкери зайняли Кремль, поставили біля Троїцьких воріт два кулемети і броневий автомобіль і стали виганяти з казарм, складу і 56-го піхотного запасного полку солдатів, змушуючи їх іти прикладами і погрозами. Солдати складу в числі 500 чоловік були вистроєні без зброї перед воротами арсеналу. Кілька юнкерів робили розрахунок. В цей час пролунало звідкись кілька пострілів, потім юнкери відкрили огонь з кулеметів і гармати від Троїцьких воріт. Вистроєні без зброї, солдати складу падали, як підкошені, пролунали крики і зойки, всі кинулись назад в ворота арсеналу, але відкрита була тільки вузька хвіртка, перед якою утворилась гора мертвих тіл, поранених, потоптаних і здорових, які намагались перелізти у хвіртку, хвилин через п'ять огонь припинився. Поранені, що лишилися живими, стогнали, лежали знівечені трупи».

Кремль пав. Торжествуюча контрреволюція повідомила «всім, всім, всім...» про зайняття Кремля. Ставку поспішили порадувати перемогою.

«Заколотники втратили грунт і повстання набрало неорганізованого характеру,— доповідав помічник командуючого військами поручик Ровний. — Є спроби зібратися коло будинку ради депутатів у генерал-губернаторському будинку. У відношенні до заколотників, які засіли там, теж пред'явлений ультиматум».

Генерал-квартирмейстер штабу верховного головнокомандуючого Дітеріхс, старий, досвідчений втихомирювач, визнав за потрібне прочитати прямим проводом молодшому усмирителеві цілу лекцію:

«Дозвольте вам порадити, у вуличному заколоті менше спинятися на ультиматумах, бо це дає час заколотникам оправлятися і влаштовувати нові гнізда. Вуличний заколот повинен придушуватися швидкими, рішучими діями, не дроблячи своїх сил по всьому місту. Такий елемент, як ви маєте в юнкерах, виключно підходящий, не треба тільки втомлювати їх затягненням справи ультиматумами. Справа ясна,— мерзотники повинні бути знищені, ніяких угод з ними не може бути. *Дітеріхс*».

У відповідь на цю нотацію з Москви відповіли:

«Командуючий військами в повній згоді з Комітетом громадської безпеки, до останньої хвилини хотів уникнути кровопролитної громадянської війни і запобігти подіям шляхом мирного розв'язання. Коли виявилось це неможливим, приступлено до придушення заколоту найрішучішими заходами, і з заколотниками розправляються безпощадно».

Щоб полегшити безпощадну розправу, Ставка повідомила, що з західного фронту вислано батарею Сибірського козачого артилерійського дивізіону під прикриттям взводу Кавказької

кавалерійської дивізії. Гармати підійдуть, можливо, над вечір 28 жовтня.

В результаті переговорів контрреволюціонери старанною підготовкою і рішучістю добились значного успіху.

Варварська розправа з беззбройними солдатами викликала найглибше обурення робітників і трудящих Москви. Військово-революційний комітет 28 жовтня, ранком, закликав всю Москву до загальної стачки і до створення озброєних загонів. Робітнича Москва палко відгукнулась на заклик Військово-революційного комітету.

Ранком 28 жовтня, о 10 годині, пролунали тривожні гудки. Всі фабрики і заводи припинили роботу. Юрби робітників добивались до районних рад, вимагаючи зброї. Серед них були чоловіки і жінки, більшовики і безпартійні. Робітниці записувалися в загони червоних сестер.

По всьому величезному вимерлому місту стали спішно створюватися фронти. Юнкери захопили головним чином центральні квартали, що прилягають до Кремля, населені буржуазією, яка, звичайно, допомагала їм, як могла. Юнкери укріпились в міській думі, в готелі «Метрополь», на Театральній площі, в готелі «Національ», на розі Тверської і Охотного ряду. Московська рада була оточена білогвардійцями і майже відрізана від робітничих околиць. Юнкери наступали від Охотного ряду і з провулків з боку Нікітської, яка також була ними захоплена.

Крім того в руках юнкерів були М'ясницька, бульвари, Пречистенка, Остоженка, Арбат, Смоленський ринок і район Брянського вокзалу. Район Смоленського ринку був опорною базою юнкерів: тут містилась 5-а школа прапорщиків. Другий «кулак» юнкерів був у Лефортові, де містилось Олексіївське військове училище. Мости, що зв'язували центральні квартали із Замосквореччям, з самого початку повстання були захоплені юнкерами. Білі поставили тут кулемети і бомбомети.

Майже відрізаний від районів, Військово-революційний комітет приступив до вироблення плану прориву білогвардійського кільця і дальшого наступу. Над вечір був розроблений план наступу проти юнкерів. В основу цього плану були покладені висновки з знаменитої статті Леніна «Уроки Московського повстання», в якій Володимир Ільїч вказав на цілий ряд помилок. На основі цих уроків було вирішено діяти за таким планом:

«Встановити тісний зв'язок з районами, забезпечивши собі базу в одному з районів. Почати виступальні дії в центрі і партизанську війну в районах».

28 жовтня, ввечері, Партійний центр вирішив переїхати з Міського району в Замоскворецький, звідки легше буде керувати рухом. Члени центра роз'їхались по районах збуджувати ініціативу мас, розгортати боротьбу в широких розмірах.

Звідусіль приходили нашвидку озброєні робітничі загони. Завод Міхельсона прислав 200 червоногвардійців. Добре дисциплінований бойовий загін дав завод «Каучук», де більшовики давно користувалися великим авторитетом. Із заводу Второва в Хамовніках прийшов озброєний загін в 200 чоловік. 50 бійців дав завод «Поставщик». Коло тисячі червоногвардійців виділив Благуше-Лефортовський район. Робітники трамвайних парків розвозили зброю, продовольство і поранених часто під сильним обстрілом. Рили окопи. Замоскворецькі трамвайщики обшили вагони дошками, насипали товстий піщаний прошарок і, користуючись таким прикриттям, спробували були наступати через Великий Кам'яний міст. Але юнкерські кулі перебили трамвайний провід і, «бліндажований» вагон завмер посеред мосту.

На допомогу пролетарям Москви поспішали підмосковні робітники. Вночі перед міським ревкомом, який містився в трактирі на Сухаревській площі, появився натовп з палаючими факелами. Частина робітників була озброєна. Виявилось, приїхали з повіту:

— Почули, що у вас жарко, і прийшли допомогти. І жінки з нами. Давайте швидше призначення.

Група бійців телефонного заводу і електричної станції «1886 року» займала цілу ділянку Чавунного мосту. Влучний огонь не дозволяв юнкерам підійти до мосту. Робітники регулювали освітлення міста і вимикали світло в місцях розташування білогвардійців. Вночі юнкерам доводилось діяти в цілковитій темряві. Група трамвайної електричної станції тримала ділянку фронту. Противник зосередив великі сили за Москварікою, біля храму Христа спасителя. Робітники зайняли вишку трамвайної станції і, відкривши вогонь, заставили замовкнути юнкерські кулемети. Добре озброєні міхельсоновці налагодили міцний зв'язок з 56-м полком і разом виступали проти юнкерів.

Сильні бої відбувались в районі Смоленської площі. Брянський вокзал був захоплений юнкерами. При підтримці броневика білі перейшли в наступ по Плющисі. Команди гранатників, нашвидку створені з старих солдатів, закидали броневик гранатами і заставили його відійти. Вночі червоногвардійці оточили район кільцем нашвидку виритих траншей. Із Замоскворіччя були привезені величезні тюки вати. З них спорудили непроникливі для куль барикади. Натиск білих був припинений. Брянський вокзал був відбитий.

В Лефортові червоногвардійці оточили Олексіївське військове училище. Робітники заводу «Мостяжарт» викотили гармати, які були на заводі в ремонті, і стали бомбити училище.

В усіх районних революційних комітетах ішла напружена робота по організації загонів: на Пресні, в Сокольниках, в Замосквореччі, в Хамовніках, в Лефортові. В райони були послані представники Партійного центра: в Міський район

тов. Усієвич, в Замоскворецький — тов. Штернберг, в Лефортово — тов. Землячка та ін. З усіх сторін з'являлись добровільці, які повідомляли про становище на вулицях, про те, що робиться у юнкерів. Цим, так званим, розвідчикам московське збройне повстання надзвичайно багато чим зобов'язане.

Ось повідомлення розвідчиків тільки за один день. Один прибіг і повідомив: від Нікітського бульвару до Москва-ріки біля Остоженки коло храма Христа патрулі юнкерів — не більше 15 — 20 чоловік; біля Румянцевського музею на Волхонці — Лінивці — 20 чоловік. В Олександрівському військовому училищі — 2 тисячі штатських, 1 500 юнкерів і 1 500 прапорщиків.

В Кремлі, доносив другий розвідчик, біля Троїцьких воріт, стоять юнкери 2-ї і 4-ї шкіл прапорщиків. Всі ворота зайняті юнкерами. Людей небагато, але зате кулеметів багато, по 10 кулеметів біля воріт. Троїцькі ворота і спуск до церкви заставлені кулеметами.

А ось таке донесення: біля Арбатських воріт юнкери обшукують всіх, хто проходить. На Арбаті, біля гаражу, стоять автомобілі. Біля Нікітських воріт, в магазині Бландова, стоїть легка гармата. Весь час б'є по наших біля Страсного монастиря. Більшовики на площі трохи відступили. Повідомив хлопчик Кочуров.

Всі ці відомості полегшували діяльність революційних загонів по організації відсічі юнкерам. Відомості про підготовку збройних частин надходили з усіх районів, але звідусіль повідомляли, що невистачає зброї. По всій Москві шукали зброї, обдивлялись склади, обшукували вагони. Обшукувач вагонів червоногвардієць, виявивши кілька вагонів із зброєю, прибіг до залізничного революційного комітету. Вагони розкрили. Виявилось, що там було коло 40 тисяч гвинтівок. До вагонів підігнали паровоз, втягли в майстерні і негайно сповістили райони, насамперед Міський і Сокольницький. Звідти прибули грузовики і моментально розвезли по місту зброю.

В Тулу були послані бійці на грузовиках і з допомогою члена ревкому тов. Шкірятова одержали зброю в арсеналі.

28 жовтня був зайнятий Сімоновський пороховий склад червоногвардійцями сімоновського підрайону. З цього моменту почалось майже безперебійне постачання революційних сил Москви зброєю і патронами.

До ночі 28 жовтня становище Військово-революційного комітету значно поліпшилось. Юнкерам не вдалось розширити захоплений район. Навпаки, навколо них утворилось майже суцільне кільце. Робітничі райони стискували юнкерів, тіснили їх до центра. Всі вокзали були в руках червоних. Ніхто не прийшов на допомогу юнкерам, а до Ради надходили все нові і нові загони. Всі кімнати знов кишіли озброєними людьми. Перед будинком стояли гармати, які одним своїм виглядом під-

німали настрій бійців. А головне,— розгорнулось в масовому масштабі формування загонів. Військово-революційний комітет просив з району 100 чоловік — приходило 300. На боротьбу піднялись народні маси. Райони гуділи як потривожені вулики. Творча ініціатива мас переливалась через край.

Ранком 29 жовтня Військово-революційний комітет почав наступ у центрі. Насамперед вирішено було забезпечити найближчий тил. Виявилось, що на Тверському бульварі, в будинку № 26, де містилось Московське градоначальство, зібралось більше 200 юнкерів. Вони збирались протягом 2 — 3 днів, бо Рябцев надавав великого значення цій позиції. Для взяття градоначальства був організований спеціальний загін у складі «двінців», самокатників, солдатів 55-го і 85-го полків і червоногвардійців заводу Міхельсон та ін. Наступ вели по Тверському бульвару і обох Гнєздніковських провулках.

Артилерія, що підійшла з Ходинки, обстріляла градоначальство. Як тільки один з снарядів попав, як здалося червоногвардійцям, в градоначальство, солдати попросили припинити артилерійську стрільбу і кинулись разом з червоногвардійцями в атаку. Підбігши до будинку, солдати залягли, але червоногвардійці перебігли через вулицю і почали бити вікна. Цей натиск викликав серед юнкерів цілковите замішання. Вони буквально горохом посипалися з верхніх поверхів. 200 добре озброєних юнкерів здались загонові червоногвардійців і солдатів. Юнкерів під охороною 10 бійців відправили в Московську раду.

Під час взяття градоначальства загинули два герої: Сергій Барболін і Жебрунов. Обидва вони брали участь у створенні московського комсомолу.

Червоні утвердились в провулках, що йдуть до Ради, і просунулись по В. Нікітській, яка стала границею між ними і юнкерами.

Революційні війська ранком 29 жовтня з боєм знов зайняли пошту і телеграф. Червоногвардійці встановили, що комітет службовців затримував телеграми радянської влади. Міста, де перемогла революція, були вимкнені з телеграфної сіті. Караул на телеграфі арештував частину членів комітету службовців і повідомив про це Військово-революційний комітет. Останній прислав особого комісара.

В Лефортові, після того як робітники московських майстерень важкої артилерії знайшли панорами, огонь гармат став влучнішим. Снаряди рвались в будинку Олексіївського військового училища. Більшість кадетів і службовців здалась, юнкери ж і кадети старших класів продовжували чинити опір.

В Хамовніках 29 жовтня червоногвардійці невеликими партіями, в 3 — 5 чоловік, пробирались через будинки і двори в тил противника. Юнкерів закидали гранатами, відкривали несподіваний огонь. Солдати 193-го полку встановили на Пре-

чистенці і Остоженці бомбомети. Один бомбомет поставили в окопі. Всього за 200 кроків були окопи білих. Огонь частий. Над окопом не можна було показатися.

На території Замоскворєччя в цей час боїв уже не було. Козаків, які намагалися за наказом Рябцева пройти в центр, зустріли представники 55-го полку і заводу Міхельсон та ін. в Котлах. Після короткого мітингу козаки здали зброю, не зважаючи на протести своїх офіцерів. Замоскворєччя відправляло озброєні загони для спільних дій з Хамовніцьким районом. Замоскворєччя займало самостійні ділянки проти штабу військового округу і проти Олександрівського військового училища. Замоскворецькі бойові частини разом з своєю артилерією бились біля Нікітських воріт. Крім того одним з найважливіших завдань Замоскворєччя було забезпечити безперебійну роботу електростанції, що й було виконано.

Бойові дії збройних сил Військово-революційного комітету успішно розвивались.

Юнкери і офіцери здали таку надзвичайно важливу позицію в центрі міста, як градоначальство.

О 9 годині вечора 29 жовтня штаб округу доносив у Ставку:

«...сили противника збільшуються, і він стає з кожною годиною зухвалішим. Околиці для нас зовсім недоступні... Сьогодні більшовики зайняли уже всі вокзали, а в центрі градоначальство, а також пошту і телеграф, які довелось залишити через перевтому загону, що відбивав успішно неодноразові атаки. Загін довелось перевести на телефонну станцію.

Олексіївське училище, де лишилась рота юнкерів, мужньо захищається, хоч важка артилерія більшовиків зруйнувала верхню частину будинку і викликала пожари... Необхідна крайня допомога, бо становище, не маючи в перспективі підтримки, не з блискучих».

Дальший успіх червоних здавався цілком забезпеченим.

Обіцяючи допомогу Москві, генерал Духонін не врахував одного: в ряді найважливіших пунктів, в тому числі по шляху слідування військ, влада уже перейшла в руки більшовиків. Так, на 28 жовтня в руках робітників були: Вязьма, Коломна, Шуя, Казань, Царицин, Мінськ, Новгород, Торопець, Київ, Рєчиця, Вітебськ, Ржев, Подольськ, Уфа, Брянськ, Єгор'євськ і Рязань.

Керенський скасував розпорядження про відправлення драгунів з Калуги в Москву. Він наказав відправити цей полк пасажирським поїздом у Петроград. Те саме сталося і з викликаними в Москву з Калуги броневиками.

Замість драгунів з Калуги в Москву відправились дві сотні кубанських козаків. Але за 30 верст від Вязьми місцева рада розібрала залізничну колію. Козаки спробували пробратися в Москву кружним шляхом, але в Тулі були затримані.

Направлена з південно-західного фронту через Гомель, Оршу і Вязьму кавалерійська бригада в Орші зустріла несподівану перешкоду: двинутий було на Петроград 623-й піхотний полк зайняв своїми ешелонами станцію і заявив, що ні однієї частини ні в Петроград, ні в Москву не пропустить.

Спроби Духоніна викликати козаків з Дону теж зазнали краху: отаман Каледін відповів, що для посилки козаків в Москву «потрібна наявність надзвичайної необхідності для виправдання в очах козаків». Каледін фактично і не міг пробитися через Донецький басейн.

Не допомогли наклепницькі спроби представників «Комітету громадської безпеки» переконати фронтових солдатів, ніби «більшовики організували в Москві погром».

Пильність революційних робітників і солдатів не допустила в Москву викликаних контрреволюцією підкріплень: «Комітет громадської безпеки» не одержав ззовні збройної допомоги. Але допомога все ж ішла. На 30 жовтня повинні були прибути війська з південно-західного фронту. Щогодини чекали падіння Петрограда, де почалось юнкерське повстання. Контрреволюції треба було виграти хоча б 1—2 дні.

Ленін і Сталін тривожно стежили за ходом подій у Москві.

Ленін надавав виняткового значення результатові боротьби в Москві. Ще в першому листі про повстання — між 12 і 14 вересня — Володимир Ільїч писав: «...неважно, хто почне; можливо, навіть Москва може почати...» (*Ленін,* т. XXI, стор. 194).

Це не було директивою. Вождь революції в листі підкреслював: повстання настільки назріло, що будьякий поштовх може викликати вибух. В Москві опір ворога слабший: там нема центральних апаратів уряду, там не чекають негайного вибуху. Чуйно слідкуючи за найменшою зміною в розташуванні сил, Володимир Ільїч 29 вересня знов повторює, чому можна почати в Москві:

«...Ми маємо технічну можливість взяти владу в Москві (яка могла б навіть почати, щоб вразити ворога несподіванкою)» (*Там же,* стор. 240).

На самому початку жовтня Ленін втретє писав:

«Необов'язково «почати» з Пітера. Якщо Москва «почне» безкровно, її підтримають напевно: 1) армія на фронті співчуттям, 2) селяни скрізь, 3) флот і фінські війська *ідуть на Пітер*» (*Там же,* стор. 294).

В дні Жовтня зайняті по горло керівництвом збройного повстання в Петрограді, Ленін і Сталін приділяли неослабну увагу Москві.

28 жовтня Керенський зайняв Царське село. Там стояв гарнізон в 20 тисяч солдатів. Керенський, маючи силу, міг заставити хитких солдатів виступити проти Петрограда.

В самому Петрограді назустріч Керенському, що підходив,

готувалось повстання юнкерів. Повстання приурочували на той момент, коли гармати Краснова загримлять під самим Петроградом. Але непередбачена обставина прискорила повстання. В ніч з 28 на 29 жовтня патруль червоногвардійців затримав біля палацу Кшесінської двох підозрілих людей, один з яких в момент арешту намагався викинути з кишені якийсь папірець. Червоногвардійці затримали обох. Один з них оказався Брудерером, членом ЦК партії есерів, а папірець — планом юнкерського повстання. Про план цей негайно було донесено у Військово-революційний комітет, який вжив відповідних заходів.

В свою чергу білі, дізнавшись про арешт Брудерера і про те, що разом з ним план попав у наші руки, почали на світанку 29 жовтня повстання в Петрограді. Завдяки вжитим заходам, воно було придушене буквально за кілька годин.

Але і в цей тривожний момент, коли вирішувалась доля тількищо перемігшої влади, Ленін і Сталін знайшли можливим приділити також увагу і Москві. 29 жовтня Ленін виступив на нараді полкових представників петроградського гарнізону. Повідомивши про придушення юнкерського повстання в Петрограді, Ленін говорив: «В Москві вони (юнкери. — *І. М.*) взяли Кремль, а околиці, де живуть робітники і взагалі бідніше населення, не в їх владі».

Свій виступ Ленін закінчив так: «Я не сумніваюсь, що петроградські солдати і робітники, які тількищо завершили побідоносне повстання, зуміють подавити корніловців... Не гаючи ні однієї години, ні однієї хвилини, треба організуватися самим, організувати штаб, це необхідно зробити сьогодні ж. Зорганізувавшись, ми зуміємо забезпечити собі перемогу в кілька днів, а, може, і швидше» (*Ленін,* т. XXII, стор. 31). В той же день, 29 жовтня, 500 кронштадтських моряків були послані спеціальним поїздом в Москву, для того щоб подати допомогу московським більшовикам. Ввечері 30 жовтня моряки прибули в Москву і влилися в ряди бійців.

Другого дня, за вказівкою Військово-революційного комітету Петрограда, тов. Свердлов направив у Москву спеціалістів-більшовиків для обслуговування радіостанції.

29 жовтня, коли в Петрограді було роздавлене повстання юнкерів і вся увага була приділена боротьбі з Красновим — Керенським, коли в Москві Військово-революційний комітет добився значних успіхів і доля контрреволюції здавалась передрішеною, на допомогу їй виступив Вікжель (Всеросійський виконавчий комітет залізничної спілки). Спираючись на зрадників — Зінов'єва і Каменєва та їх спільників, — Вікжель ультимативно потребував припинити воєнні дії під загрозою оголошення забастовки о 12 годині ночі 29 жовтня.

Центральний Комітет партії більшовиків вирішив послати для переговорів з Вікжелем двох представників, вибравши для цього якраз того, на кого розраховував Вікжель, але сам про-

довжував гарячково готуватися до відсічі Краснову — Керенському. Саме 30 жовтня ранком почався рішучий наступ під Пулковим проти військ Краснова і Керенського.

В Москві прихильники зрадників Зінов'єва і Каменєва знов настояли на переговорах з Вікжелем всерйоз.

Перемир'я намічалось з 12 години ночі на 30 жовтня і повинно було продовжуватися добу. Представники сторін зустрілися в царському павільйоні Курського вокзалу. Білі вимагали припинення бойових дій. Представники революційних частин, запрошені на засідання, наполягали на беззастережній здачі зброї юнкерами. Раптом в павільйоні появились делегати артилерії, яка йшла з Миза-Раєво на допомогу червоним. Артилеристи заявили делегатам 55-го полку: припиніть переговори, а то нам не вдасться і постріляти.

А поки в царському павільйоні йшли переговори, в Москві, як і раніше, гуркотіла гарматна, кулеметна і рушнична стрілянина. Не зважаючи на відданий наказ, ні та, ні друга сторона не припиняли воєнних дій.

— Нема сил вдержати! — скаржились члени Військово-революційного комітету.

Коли одному артилеристові вручили наказ про припинення стрільби, він прочитав його, зімняв, кинув геть і сказав:

— Пишуть щось незрозуміле.

І знов продовжував обстріл.

Всі райони з обуренням зустріли перемир'я.

Перемир'я, оголошене о 12 годині ночі за 30 жовтня, в дійсності не було додержане і білогвардійцями. О 6 годині 30 хвилин вечора 29 жовтня Рябцев віддав формальний наказ про припинення всяких бойових дій, а вночі юнкери прорвались через Бородінський міст, розгромили районний штаб, захопили вокзал і з'єдналися з тількищо прибулим батальйоном ударників.

Звістка про наскок юнкерів і про прибуття батальйону ударників поставила на ноги весь Хамовніцький район. Брянський вокзал був відбитий 30 жовтня.

Прибулий в цей день на Брянський вокзал ще один загін ударників-солдатів здався червоногвардійцям і солдатам, які займали вокзал. Ударники заявили, що їх обманули і відправили в Москву під приводом одержати обмундирування. Дізнавшись про те, що тут іде боротьба між солдатами і юнкерами, ударники передали себе в розпорядження хамовніцького Військово-революційного комітету.

В Міському районі обурення червоногвардійців і солдатів зрадою білих вилилося в форму рішучого наступу на Центральну міську телефонну станцію. В Лефортові наступ на Олексіївське військове училище закінчився: юнкери здалися 30 жовтня о 12 годині дня. В училищі були взяті 13 кулеметів, багато гвинтівок та інших бойових припасів.

Ультиматум Вікжеля був тільки на руку контрреволюції. Користуючись «перемир'ям», юнкери спробували поліпшити своє стратегічне становище. Вони повели наступ від Нікітських воріт по Тверському бульвару, намагались захопити мости через Москва-ріку, робили одчайдушні спроби пробитися на Кримську площу. Але скрізь були відбиті.

Погроза Вікжеля лишилась тільки на папері. Низи залізничників через голову своїх керівників допомагали революції. Не пропускаючи війська, які йшли на допомогу Рябцеву, вони в той же час швидко пропускали вперед загони червоногвардійців і солдатів, що поспішали в Москву, вони розшукували вагони із зброєю і негайно передавали революційним частинам. На допомогу московським робітникам ішли бійці Серпухова і Подольська, з Владимира, Шуї, Александрова і Коврова. Здавалось, вся область піднялась!

Тим часом штаб округу вживав усіх заходів, щоб знайти допомогу. Поручик Ровний не по інстанції поза всякою чергою благав вислати з Калуги загін разом з броневиками, якщо не можна весь загін, то хоч частину.

Другий помічник Рябцева — Кравчук — потай вибрався з Москви, доїхав до Смоленська і звідси став допитуватися у Ставки, де ж кавалерія, яка була обіцяна на 30 жовтня. Кравчука зв'язали з Духоніним.

«Становище Москви тяжке,— доповідав Кравчук,— через відсутність достатньої кількості патронів і продовольства. Настрій твердий і стійкий. Патронні склади і продовольчі зайняті більшовиками. Коли я від'їжджав, то саме тоді формувався загін для нападу на склади. Мені невідомо, чи вдалось його здійснити. Якщо ні, довго триматися загін не може, і дуже можливо, доведеться пробиватися з Москви...»

Духонін відповів, які саме частини йдуть, і додав, що на румунському фронті створюється спеціально для Москви загін в 6 батальйонів з артилерією. Крім того була послана знов просьба Каледіну на Дон — вислати козаків.

«З вашою допомогою відстоїмо Москву»,— зраділо заявив Кравчук.

Ввечері 30 жовтня в міській думі відбулось багатолюдне засідання. Там були: «Комітет громадської безпеки», президія Ради солдатських депутатів, московський комітет партії есерів, представники фракцій думи. Збори нагадували швидше похорон, ніж політичну нараду. Тут виступив Руднєв і повідомив про невдачу переговорів з більшовиками: дальша боротьба неминуча, і провина за це падає на більшовиків.

Раптом погасла електрика: більшовики позбавили світла райони, зайняті білими. Тьмяне світло свічок ще більше підкреслювало похоронний характер зборів.

В ніч на 31 жовтня посилились бойові дії в усіх районах.

На цей час становище в Петрограді в свою чергу змінилось.

Початий ранком 30 жовтня проти Керенського наступ увінчався успіхом. Царське село було зайняте, і Керенський став відступати на Гатчину. Розбитий під Гатчиною, Керенський послав телефонограму в Петроград з просьбою почати переговори з більшовиками. Телефонограма була послана в «Комітет порятунку батьківщини і революції» — контрреволюційний орган, створений в Пітері 25 жовтня. Комітет надрукував цю пропозицію Керенського і розіслав по всіх полках. Агітатори — есери і меншовики — бігали по місту з повідомленням: «Більшовики вимагають продовження громадянської війни, а Керенський згоден припинити її. Обирайте делегатів і йдіть до Військово-революційного комітету».

Найактивніша частина петроградських полків була на фронті проти Краснова — Керенського. Майже вся Червона Гвардія була на фронтах. Солдати, що залишилися в полках, стали жертвою есеро-меншовицької провокації. Була обрана делегація — чоловік 30 на чолі з представниками Преображенського полку, який займав нейтральне становище в дні Жовтневого повстання.

31 жовтня делегацію прийняв товариш Сталін. Преображенець прочитав наказ, складений явно за указкою есеро-меншовиків. Солдати вимагали послати на фронт делегацію для переговорів з Керенським у складі всіх партій — від більшовиків до «народних соціалістів»; останніх крізь лупу трудно було відрізнити від кадетів. Слово взяв товариш Сталін. Він розповів про становище на фронті, роз'яснив, що наказ преображенців тільки на руку Керенському, який зацікавлений в тому, щоб виграти час. Товариш Сталін указав на недопустимість переговорів з Керенським. Виступ товариша Сталіна розколов делегацію. Представник Литовського полку заявив, що вони завжди стояли за Військово-революційний комітет.

Тоді товариш Сталін виступив вдруге. Він роз'яснив маневр Керенського. «Керенський пред'явив ультимативну вимогу здати зброю»,— говорив товариш Сталін.

Делегати полків зрозуміли, що ледве не стали жертвою обману есеро-меншовиків, і згодились послати делегацію від імені Військово-революційного комітету, при чому розмовляти не з Керенським і Красновим, а з козаками або солдатами і поставити їм такі запитання:

1. Чи визнають козаки і солдати Керенського Центральний Виконавчий Комітет як джерело влади?

2. Чи визнають рішення II з'їзду Рад?

3. Чи визнають ленінські декрети про землю і мир?

4. Чи згодні арештувати Краснова і Керенського?

Так провалився останній маневр Керенського.

1 листопада з Красновим і Керенським було покінчено. Сам Керенський втік, Краснов був арештований.

В той же день, 1 листопада, як тільки ЦК партії дізнався про

арешт Краснова і втечу Керенського, В. І. Ленін на засіданні ЦК заявив, що треба припинити переговори з Вікжелем, які були для нас прикриттям наших бойових дій. Ленін, так записано в протоколі, «вважає, що політика Каменєва повинна бути припинена в той же момент. Розмовляти з Вікжелем тепер не доводиться. Треба відправити війська в Москву».

Вдруге на цьому засіданні Ленін виступив з такою вимогою:

«... Переговори повинні були бути як дипломатичне прикриття воєнних дій. Єдине рішення, що є правильне, це було б знищити вагання тих, що вагаються, і стати найрішучішими. Треба прийти на допомогу москвичам, і перемога наша забезпечена» (*Ленін,* т. XXII, стор. 35).

За вказівкою Леніна і Сталіна, 2 тисячі червоногвардійців і кронштадтських моряків ще напередодні, 31 жовтня, були відправлені в Москву. На допомогу москвичам був посланий бронепоїзд.

Рано-вранці 1 листопада 2 тисячі пітерців прибули в Москву і взяли участь в остаточному придушенні юнкерського повстання.

Все тісніше стягувалось навколо центральних кварталів кільце тих, що наступали. Не зважаючи на шалений опір, юнкерам крок за кроком доводилося все дальше відступати до Кремля. Їх тіснили з усіх боків. Загони Замоскворeччя повели наступ до центра від Кримського, Кам'яного і Замоскворецького мостів. Опір юнкерів був тут особливо запеклий. На Пречистенці містився військовий штаб білих, в районі були дві школи прапорщиків. Саме населення аристократичних московських кварталів: Пречистенки, Арбата, Остоженки, Поварської — ставились до більшовиків вороже. По червоногвардійцях стріляли з кватирок, з дахів. Здавалось, кожний будинок був противником більшовиків.

Але навіть в цьому ворожому районі у тих, що наступали, були союзники. В один із загонів прибігли задихані хлопчаки і повідомили, що з тилу — по Левшинському провулку — пробираються сюди юнкери. Червоногвардійці поспішно зайняли на Пречистенці проти Левшинського провулку великий будинок, відкрили по юнкерах вогонь і заставили противника відступити.

Запеклі бої відбувалися на Остоженці. Тут почалась справжня позиційна війна. Білі зрили вулицю окопами, поставили кулемети і бомбомети. Червоногвардійці і солдати залягли в окопах, на віддалі 30 — 40 кроків. Ішов безперервний дощ, змішаний з снігом, бійці лежали в льодовій брудній воді. Перемерзлі червоногвардійці по черзі пробирались погрітися у ближчу чайню, де містились продовольча база і перев'язний пункт. Тих, хто ішов туди, заміняв Андреєв, хлопчик років чотирнадцяти, син ковальського майстра заводу Міхельсон. Він ні за що не хотів іти з окопу. Він стріляв по черзі з гвин-

тівок, що лишились, щоб юнкери не догадались, що окопи порожні. Якось він випадково впустив гвинтівку за бруствер і, бажаючи її підібрати, піднявся з окопу на весь невеликий свій ріст. Юнкерський кулемет смертельно поранив Андреєва. Три дні боровся з смертю хлопчик-герой. Коли товариші по окопу прийшли до нього в лікарню, він насамперед тривожно спитав:

— Ну, як? Взяли штаб? Розбили юнкерів?

Йому відповіли «так». Він крикнув слабим голосом: «Ура!» — і помер з усмішкою.

В боях у цьому районі загинув робітник телеграфно-телефонного заводу Петро Добринін. Поранений в плече, він лишився в строю. Він особисто ходив кілька раз в розвідку. В одній розвідці юнкери застрелили героя. В цьому ж районі загинула комуністка Люсінова. Іменами загиблих названо площу і вулицю в Москві.

Результат жовтневих боїв у Москві вирішила артилерія. Щоб зломити опір юнкерів, вирішено було обстріляти Кремль з важких гармат. На цьому особливо наполягав П. К. Штернберг, професор астрономії, старий більшовик, який був у той період начальником штабу Військово-революційного комітету Замоскворецького району.

1 листопада Замоскворецький Революційний комітет писав Військово-революційному комітетові:

«... Дальше прогаяння і мала рішучість можуть дуже згубно відбитися на успіхах революції. Тому Замоскворецький Революційний комітет пропонує почати роботу 6-дюймових гармат і просить висловити свою думку».

Документ був підписаний Штернбергом. Центральний Військово-революційний комітет відповів, що він з цим цілком згоден:

«... Ми ще вчора послали спішний наказ про необхідність відкрити рано-вранці вогонь по Кремлю... Зробити це треба не на 10 годин, а значно раніше...»

1 листопада заговорила важка артилерія. Цей день, як і під Петроградом, став переломним днем у Москві. Насамперед була зайнята телефонна станція в Мілютинському провулку, перетворена противником в неприступну кріпость. Червоногвардійці догадались втягти на сусідню церковну дзвіницю бомбомет. Червоногвардійці і солдати появились майже під стінами Кремля. Батарея, встановлена біля Великого театру, громила готель «Метрополь», де засів ворог. Раз-у-раз падали під пострілами юнкерів навідники біля гармат, але на місце убитих ставали інші і знов починали обстріл «Метрополя». Після 3-годинного обстрілу на світанку 2 листопада червоні частини, керовані тов. Фрунзе, увірвались в «Метрополь». Міська дума була залишена білими ще вночі. «Комітет громадської безпеки» перебрався в Кремль.

Огонь 6-дюймових гармат, які мірно і важко били з боку

Воробйових гір по Кремлю, відіграв вирішальну роль. 1 листопада вдень заговорила важка артилерія, а в ніч на 2 листопада Рябцев заявив про умови здачі. 2 листопада зранку радянські гармати продовжували обстрілювати Кремль, і поступливість Рябцева під гарматними пострілами зростала все більше і більше.

Ще раз було зроблено спробу з боку есеро-меншовиків дати підтримку білим. На цей раз вони поставили питання про негайне перемир'я і всіляко старались пом'якшити умови здачі. Але, не діждавшись повернення своїх посередників, о 6 годині ранку 2 листопада Рябцев прислав у Військово-революційний комітет лист про капітуляцію.

В залі губернської управи зустрілись представники Військово-революційного комітету і представники Рябцева. Якраз на цей час канонада у місті набрала максимальної сили. Коли вітер розчиняв величезну кватирку вікна будинку, то ясно чути було артилерійську канонаду. Делегація домовилась про умови здачі. 2 листопада, о 5 годині вечора, було підписано договір про здачу білих частин. «Комітет громадської безпеки» припиняв своє існування. Полонені обох сторін негайно звільнялись. В самий останній момент зрадники з складу Військово-революційного комітету зуміли все таки вплинути на хитких. Знов була допущена помилка, що межувала з зрадою: юнкерам гарантувалась свобода і недоторканість особи.

Революційні частини тісним кільцем оточили Кремль. Багато бійців виготовили мотузяні драбини і намагались злізти на стіни Кремля, щоб швидше покінчити з білими. Розгублені юнкери, що були в Кремлі, вислали делегатів для переговорів про здачу. На світанок 3 листопада Кремль був зайнятий. Втомлені, горді перемогою, революційні загони Москви входили в старовинні, зруйновані снарядами ворота.

3 листопада ще продовжувались подекуди окремі сутички. Маси були обурені тим, що полонених білогвардійців випущено на волю і всі їх дії не були покарані. Після роззброєння доводилось юнкерів, щоб уникнути самосуду, відправляти в тюрму. Обурювались не тільки солдати і робітники: 3 листопада у Військово-революційному комітеті зібрались представники районних комітетів. Вони потребували анулювати договір, ув'язнити юнкерів і розстріляти главарів контрреволюції.

Класове чуття не обмануло їх. Після капітуляції керівники «Комітету громадського порятунку» приступили до організації саботажу в усіх установах Москви. Міська дума асигнувала велику суму на саботаж. Більшість звільнених офіцерів і юнкерів перебралась на Дон і на Україну, щоб влитися в ряди білих армій, які там формувалися.

Жовтневе повстання в Москві затяглось на цілих 8 днів, якщо вважати початок активних бойових дій з 25 жовтня. Це сталося через ряд помилок, допущених в Жовтневі дні.

В Петрограді контрреволюційний виступ юнкерів був придушений буквально за кілька годин.

В Москві ж керівництво повстанням виявило зволікання і нерішучість, а деякі з складу керівних органів — і зрадницьке вагання, що привело до затягнення боротьби.

Технічної підготовки повстання не було. Бойові органи були створені пізно.

Володимир Ільїч 10 жовтня робив свою доповідь про збройне повстання. В доповіді Ленін двічі підкреслив, що повстання політично уже дозріло; мова повинна йти про технічний бік повстання, тобто про підготовку бойових сил, про озброєння, про план повстання.

В Москві 14 жовтня відбулось засідання обласного комітету, на якому докладно обговорювалась резолюція ЦК партії від 10 жовтня. Але опісля серйозних заходів для технічної підготовки повстання не було вжито. Бойові органи були створені пізно. В той час як Військово-революційний комітет у Петрограді був створений за 10 — 12 днів до повстання, а Партійний центр був створений приблизно за 8 днів до повстання, в Москві Військово-революційний комітет був створений тільки 25 жовтня, коли в Петрограді по всіх вулицях уже поширювався підписаний Леніним маніфест про повалення Тимчасового уряду.

В Москві приводні паси від партії більшовиків до солдатів були на початок повстання недостатньо міцними, бо до останнього моменту окремо існували Рада робітничих і Рада солдатських депутатів. Це окреме існування дало змогу есерам і меншовикам надовго зберігати перевагу — більшість у виконкомі солдатських депутатів. Тільки в процесі збройного повстання під тиском мас знизу був створений спеціальний орган для керівництва Радою солдатських депутатів.

Військово-революційний комітет у Москві за вказівкою московського Партійного центра ввів в своє середовище меншовиків і об'єднанців. В Петрограді *оборона,* в тому числі і запрошення інших партій до складу Військово-революційного комітету, було прикриттям наступу, а в Москві це запрошення вважали серйозним. У есерів і меншовиків було певне завдання — перешкодити більшовикам у підготовці і в розгортанні рішучих дій.

У Військово-революційних комітетах Москви — як у центрі, так і в районах бойових дій — не було знавців військової справи. Цією технічною обставиною почасти пояснюється деякий хаос у перші години повстання.

В Петрограді повстання відзначалось винятковою організованістю. В Москві в перший момент переважав самоплив.

«Раз повстання почате, треба діяти з якнайбільшою *рішучістю* і неодмінно, безумовно переходити *в наступ.* «Оборона є смерть збройного повстання», — так учив Ленін.

В Москві були можливості здійснити це марксистське положення, цей закон збройного повстання, стягнути дуже швидко до найважливіших пунктів найбільш надійні частини, оточити ворога і змусити його здатися, можливо, навіть без бою. Сил для цього було досить: уже на початку повстання за більшовиками йшла переважна більшість робітників; більшовиків активно підтримувала значна частина гарнізону, їм співчувала величезна більшість його. Але в числі членів Військово-революційного комітету, як і Партійного центра, були і такі, які не вірили в силу пролетарської революції, заперечували можливість перемоги пролетарської революції і перемоги соціалізму в Росії. Вони були проти збройного повстання. Вони розраховували запобігти повстанню. І до і в процесі повстання вони вступали у зрадницькі переговори з класовим ворогом. Саме цими переговорами і скористувався противник. Він виграв час, щоб організуватися. Обманом він захопив Кремль, оточив будинок Ради і пред'явив ультиматум Військово-революційному комітетові. Мало того, уже коли почались бойові дії, Московський Військово-революційний комітет в певні моменти скочувався до оборонної тактики.

На 29 жовтня, завдяки рішучим діям районів і революційних частин гарнізону, становище значно поліпшилось. Досягнутий успіх давав змогу на 31 жовтня покінчити з юнкерами. Але Військово-революційний комітет уклав перемир'я; правда, всього на 24 години, але це відіграло певну роль в затягненні боротьби, хоч райони і не виконували розпорядження про перемир'я. А між тим можна було зробити так, як було зроблено 2 листопада, коли переговори велись, але фактично служили прикриттям бойових дій. Саме так діяли весь час у Петрограді: вели переговори, якщо це потрібно було, а під цим прикриттям закінчували розгром контрреволюції.

Жовтневе повстання в Москві було справді народним повстанням. В боротьбу були втягнуті найширші маси робітників і солдатів.

Фабрики і заводи в Москві були кріпостями цього повстання. Робітники виділяли з свого середовища найкращих бійців, доставляли зброю і все необхідне для перемоги. Своїм революційним поривом, своєю готовністю віддати життя за справу революції робітники робили величезний вплив на солдатську масу. Майже в усіх бойових операціях попереду йшли червоногвардійці, ведучи за собою солдатів. Робітничі маси і частина гарнізону вимагали від районних революційних центрів непримиримості, стійкості, рішучого наступу. Завдяки творчим дерзанням і героїчній рішимості робітників-передовиків і районних центрів був виправлений ряд помилок, допущених Військово-революційним комітетом.

Напад, а не захист, як передбачав Ленін, підводячи підсумки грудневого повстання 1905 року в Москві, став лозун-

гом мас. Виховані на уроках грудневого повстання 1905 року, московські робітники знали, що тільки кривава одчайдушна боротьба, як писав Ленін, тільки енергійний наступ забезпечать перемогу. Районні центри в свою чергу наполягали на переході центральних і керівних органів повстання до наступальної тактики. Завдяки самовідданості мас була здобута перемога в Москві.

В Москві, як і в Петрограді, організація повстання і керівництво ним лишались безроздільно в руках однієї партії — партії більшовиків.

В Москві, як і в Петрограді, дійсними натхненниками повстання були Ленін і Сталін, за якими без всяких вагань ішла московська більшовицька організація в цілому.

З початку жовтневих боїв в Москві великий геній соціалістичної революції Ленін уважно стежив за ходом цієї боротьби. Ленін прислав на допомогу московським робітникам 30 жовтня 500 кронштадтських моряків. Петроградський Військово-революційний комітет, очолюваний товаришем Сталіним, направив 31 жовтня в Москву групу військових спеціалістів для обслуговування радіостанції і загін петроградських червоногвардійців для підкріплення революційних сил московського пролетаріату. Цей загін, посланий в розпорядження штабу Червоної Гвардії і ревкому Міського району Москви, негайно після прибуття в Москву зайняв бойові позиції в районі Сухаревської площі. Рано-вранці 1 листопада в Москву в розпорядження штабу революційних військ прибуло ще 2 тисячі червоногвардійців, кронштадтських моряків і солдатів, які героїчно билися на вулицях Москви.

Загони, послані Леніним і Сталіним, вносили досвід петроградського повстання і разом з загонами московських робітників і солдатів з величезним ентузіазмом громили білогвардійщину. На допомогу москвичам прибули загони і з інших міст: з Іваново-Вознесенська, з Шуї і Коврова під керівництвом М. В. Фрунзе, з Орєхово-Зуєва. Прибуття цих революційних підкріплень, особливо з Петрограда, допомогло московським більшовикам роздавити контрреволюцію. Перемоги в Москві, як і в Петрограді, народ добився під керівництвом партії більшовиків, під керівництвом геніїв людства Леніна і Сталіна.

«Большевик» № 20 — 21 за 1939 р.

Професор М. БАСКІН

ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

I

Стара царська Росія була, за виразом Леніна, «тюрмою народів». Будучи багатонаціональною державою, стара Росія будувала свою політику на нечуваному колоніальному і напівколоніальному пригнобленні численних народів. Поміщики і капіталісти, які стояли при владі, прагнули витравити в народах, що населяли Російську імперію, зачатки всякої державності. Національна культура неросійських національностей всіляко переслідувалась. Провадилась насильна русифікація національних окраїн.

31 березня 1906 року царський міністр народної освіти граф І. І. Толстой видав закон, що зобов'язував так званих «інородців» навчатися в школах російською мовою.

Кращі землі українців, білорусів, узбеків, башкирів, татар і т. д. були захоплені поміщиками. Так, тільки в одній Мінській губернії польський поміщик князь Радзівіл мав коло 200 тисяч десятин землі, польський поміщик граф Потоцький — 240 тисяч десятин, граф Тишкевич — 296 тисяч десятин, голова Державної думи поміщик Родзянко — 67 511 десятин і т. д.

Аж до жовтня 1917 року в Білорусії зберігались старі пережитки кріпосництва, включаючи панщину і оброк. 80% селян Західної України були позбавлені землі, або мали мізерні ділянки, при чому після загарбання Західної України польськими панами злидні українських селян ще більше зросли.

Самодержавний царський уряд всіляко чинив опір розвиткові промисловості в національних районах. Він свідомо затримував ріст пролетаріату на окраїнах, культивував економічну відсталість народів. Там, де промисловість розвивалась, вона перебувала цілком в руках російських капіталістів або іноземних акціонерів, в першу чергу імперіалістів Англії, Франції і Бельгії. Досить сказати, що тільки в одній Україні до Великої Жовтневої соціалістичної революції англо-французькі і інші капіталісти володіли підприємствами на суму в 413,8 міліона карбованців золотом.

Царський уряд накладав на трудящих національних окраїн особливі податки. Так, в Середній Азії в результаті російської колонізації податки на місцеве населення в окремих випадках збільшились в 15 раз.

В результаті політики царизму численні пригноблені національності були приречені на вимирання. В Марійській АРСР за старих часів в силу неймовірно тяжких умов існування велика кількість жителів хворіла зобом. Процент смертності в марійському селі був величезний. До 80% чувашів страждали трахомою. Чуваші в царській Росії займали перше місце щодо числа сліпих. Особливо велика була смертність серед народів Півночі. Так, численні колись алеути до 1917 року майже цілком вимерли, їх залишилось всього коло 300 чоловік.

Найменша спроба обурення пригноблених народів викликала з боку царського уряду криваву розправу. Недарма військове командування царської армії, яка придушувала в 1910 році повстання трудящих узбеків, в своєму наказі відкрито вказувало: «Одна підметка російського солдата цінніша ніж тисяча голів нещасних сартів» (див. «Історія громадянської війни в СРСР», т. I, стор. 64).

Самодержавний царський уряд свідомо сіяв ворожнечу між численними національностями, нацьковував одну націю на іншу, культивував войовничий націоналізм і шовінізм.

Про принципіальне значення цієї політики з вичерпною ясністю писав товариш Сталін ще в 1913 році у своїй роботі «Марксизм і національне питання»: «Розділяй і властвуй» — така мета політики нацьковування. І оскільки така політика удається, вона становить величезне зло для пролетаріату, найсерйознішу перешкоду справі згуртування робітників усіх національностей держави» (*Й. Сталін,* Марксизм і національно-колоніальне питання, стор. 21, Госполитиздат, 1939 р.).

Пряму допомогу самодержавству в його мерзенній політиці подавали буржуазні націоналісти, які свідомо проводили політику роз'єднання трудящих різних національностей. Пряму допомогу самодержавному урядові подавали меншовики, есери, бундівці, іудушки-троцькі, бухаріни, пятакови і інші.

Вірменська буржуазно-націоналістична партія дашнаків, яка виникла на початку 90-х років, уже в роки столипінської реакції відкрито підтримувала боротьбу самодержавства проти революційного руху серед вірменських робітників. В роки першої імперіалістичної війни партія дашнаків виступала як прямий царський провокатор, а в період Жовтневої соціалістичної революції — як організатор білогвардійських загонів, найлютіший ворог як російського, так і вірменського народів.

Буржуазна партія мусаватистів, яка виникла в 1912 році в Баку, була найлютішим ворогом азербайджанського пролетаріату. В 1918 році ця партія становила в Азербайджані основну контрреволюційну силу, що підняла білогвардійські повстання

проти Бакинської Комуни і закликала до себе на допомогу іноземних інтервентів для боротьби з робітничим і селянським рухом.

Меншовики, бундівці і їх спільники в боротьбі проти революційного пролетаріату висували буржуазно-націоналістичний лозунг так званої «національно-культурної автономії», тобто лозунг вилучення з ведення держави шкільної справи і т. д. і передачу її в руки свого роду національних сеймів. Це означало не що інше, як обособлювання робітників по національностях, підкорення їх своїй національній буржуазії при збереженні в недоторканості самодержавного царського ладу. Програма «національно-культурної автономії» була розрахована на монархічно-ліберальне розв'язання національного питання в Росії.

Ще на II з'їзді партії представники Бунду добивались розділення робітників у партійних організаціях за національною ознакою, вимагали відмовлення від єдиних класових територіальних організацій пролетаріату. Після того, як з'їзд партії відкинув пропозицію Бунду, бундівці залишили з'їзд.

Троцькі, пятакови і бухаріни виступали з позицій войовничого шовінізму, вони були найлютішими ворогами права націй на самовизначення.

Тільки більшовицька партія, велика партія революційного пролетаріату, партія, вільна від опортунізму, непримирима до угодовців і капітулянтів, революційна щодо буржуазії і її державної влади, партія, озброєна могутнім, всеперемагаючим ученням Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна, високо тримала прапор інтернаціональної солідарності трудящих всіх національностей, прапор боротьби проти всіх видів і форм національного гноблення, прапор визволення людства від усіх проявів соціального і національного гніту.

II

Класики марксизму-ленінізму завжди приділяли велику увагу національному питанню. Ще в «Комуністичному Маніфесті» Маркса і Енгельса, написаному понад 90 років тому, висловлена чудова думка про необхідність вести безпощадну боротьбу проти всіх форм національного і расового гноблення. Основоположники наукового комунізму указували, що тільки з знищенням експлуатації людини людиною назавжди зникне пригноблення одних націй іншими.

В своїй роботі «Класова боротьба у Франції» К. Маркс указував, що доля всяких народів залежить кінець-кінцем від успіху пролетарської боротьби. «Ні угорець, ні поляк, ні італьянець, — писав Маркс, — не будуть вільні, поки робітник лишається рабом!» (*К. Маркс,* Вибрані твори в двох томах, т. II, стор. 163, Госполитиздат, 1938 р.).

Маркс і Енгельс підкреслювали, що *не може бути вільний народ, який пригноблює інші народи.* Виступаючи на захист пригнобленого ірландського народу, знесилюваного під владою англійського капіталізму, К. Маркс указував, що в свободі ірландського народу кровно заінтересовані англійські пролетарі. З такою ж силою викривав К. Маркс політику англійської буржуазії, що поневолила Індію. Він вимагав від англійських робітників рішучого викриття підлої політики англійських правлячих класів.

Основоположники марксизму закликали трудящих всіх національностей до інтернаціональної солідарності. Великий лозунг Маркса і Енгельса «Пролетарі всіх країн, єднайтесь!» зробився бойовим лозунгом всього передового людства.

В роботах Леніна і Сталіна великі ідеї марксизму набувають свого дальшого розвитку, збагачуються новим історичним досвідом, новими знаннями. Ленін і Сталін розглядають національне питання в нерозривному зв'язку з боротьбою проти імперіалізму, в нерозривному зв'язку з завданнями пролетарської революції. «Національне питання, — вчить товариш Сталін, — є частина загального питання про пролетарську революцію, частина питання про диктатуру пролетаріату» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11, стор. 42).

В умовах імперіалізму капіталістичний світ поділений на два табори — на табір жменьки так званих цивілізованих націй і на величезний табір пригноблених і експлуатованих народів колоніальних і залежних країн. Інтереси пролетарської революції вимагають з'єднання національно-визвольного руху в колоніальних і залежних країнах з пролетарським рухом в розвинутих країнах «в спільний фронт проти спільного ворога, проти імперіалізму» (*Там же,* стор. 44).

В класичній роботі товариша Сталіна «Марксизм і національне питання», написаній в 1913 році, на основі великого історичного досвіду розкриті основні завдання, що стоять перед сучасним пролетаріатом в області вирішення національної проблеми. Товариш Сталін викриває класову природу політики нацьковування однієї нації на іншу, наносить нищівні удари всім опортуністам і ревізіоністам, які висувають реакційний лозунг так званої «національно-культурної автономії». Він показує, що «культурно-національна автономія... замикає нації в старі шкарлупи, закріплює їх на нижчих ступенях розвитку культури, перешкоджає їм піднятися на вищі ступені культури» (*Й. Сталін,* Марксизм і національно-колоніальне питання, стор. 51).

Товариш Сталін розвиває великий більшовицький принцип про право пригноблених народів залежних країн і колоній на повне відокремлення від пригноблюючих їх імперіалістичних держав, про право націй на самостійне державне існування. Товариш Сталін закликає до боротьби проти національного

гніту і блискуче передбачає той великий час, коли народи, які населяють царську Росію, скинувши владу поміщиків і капіталістів, створять непорушний братський союз на базі диктатури пролетаріату, на базі соціалізму.

Робота товариша Сталіна «Марксизм і національне питання» є класичним програмним документом більшовицької партії, класичним програмним документом міжнародного робітничого руху. Недаром Ленін писав про роботу товариша Сталіна: «В теоретичній марксистській літературі цей стан справ і основи національної програми с.-д. уже були висвітлені за останній час (в першу чергу тут висувається стаття Сталіна)» (*Ленін,* т. XVII, стор. 116).

Вся стратегія і тактика більшовицької партії у вирішенні національного питання цілком базується на ленінсько-сталінському вченні. В квітні 1917 року на VII, Квітневій, конференції більшовиків поряд з доповіддю Леніна про корінні завдання партії в боротьбі за перехід від першого етапу революції, який дав владу буржуазії, до її другого етапу, який повинен дати владу в руки пролетаріату і бідніших верств селянства, була заслухана доповідь товариша Сталіна по національному питанню.

Безпощадно викриваючи зрадника партії Пятакова, який підтримував політику національного гніту, товариш Сталін чудово сформулював основні принципи більшовицького вирішення національного питання. «... Наша точка зору на національне питання,— говорив товариш Сталін,— зводиться до таких положень: а) визнання за народами права на відокремлення; б) для народів, які залишаються в межах даної держави,— обласна автономія; в) для національних меншостей — особливі закони, які гарантують їм вільний розвиток; г) для пролетарів усіх національностей даної держави — єдиний нероздільний пролетарський колектив, єдина партія» (*Й. Сталін,* Марксизм і національно-колоніальне питання, стор. 67).

Розвиваючи тезис про право націй на вільне відокремлення, товариш Сталін показує нерозривний зв'язок між російським народом і всіма іншими народами, що населяють Росію. Якщо серед народів було в минулому недовір'я до Росії, то воно живилось перш за все підлою політикою царського режиму. З загибеллю царизму і його політики пригноблення національностей повинно рости серед народів тяготіння до Росії. «Я думаю,— указував товариш Сталін,— що $^{9}/_{10}$ народностей після повалення царизму не захочуть відокремитися» (*Там же,* стор. 65—66).

Квітнева конференція більшовиків у своїй резолюції по національному питанню прийняла всі пропозиції товариша Сталіна. Квітнева конференція закликала трудящих до боротьби за справжню рівноправність націй, за знищення всіх форм національного гніту. Квітнева конференція у своїх рі-

шеннях зв'язувала дійсне вирішення національного питання в Росії з класовою боротьбою проти буржуазії, проти буржуазного Тимчасового уряду, з боротьбою за перемогу соціалістичної революції.

Рішуча і послідовна позиція ленінсько-сталінської партії в національному питанні забезпечила їй симпатії і підтримку всіх пригноблених національностей.

III

Жовтнева соціалістична революція відкрила нову еру історії людства, еру пролетарських революцій. Жовтнева соціалістична революція розбила капіталізм, перетворила фабрики, заводи, землю, залізниці, банки у власність всього народу, встановила диктатуру пролетаріату, створила новий тип держави — державу Рад. Жовтнева соціалістична революція є єдиною в світі революцією, яка «не тільки розбила окови капіталізму і дала народові свободу, але встигла ще дати народові матеріальні умови для заможного життя» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11, стор. 450).

Жовтнева соціалістична революція перетворила в життя ленінсько-сталінську програму вирішення національного питання. Негайно після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції за підписом Леніна і Сталіна була видана «Декларація прав народів Росії», що гарантувала численним національностям молодої Радянської республіки справжнє розкріпачення.

Цей великий ленінсько-сталінський документ починався з характеристики загального значення Жовтневої соціалістичної революції, як революції, що розкріпачила селян від влади поміщиків, солдатів і матросів — від влади самодержавних генералів, робітників — від влади капіталістів. Ленін і Сталін безпощадно викривали політику царського самодержавства, політику систематичного нацьковування народів один на одного, політику різні і погромів, політику нечуваного рабства усіх трудящих.

Лютнева революція, говорилося в документі, замінила політику відкритого національного гніту політикою боягузливих причепок і провокацій. Тільки Жовтнева соціалістична революція кладе рішучий кінець старому гніту і свавіллю. Стара негідна політика «... повинна бути замінена відкритою і чесною політикою, що веде до *повного взаємного довір'я* народів Росії.

Тільки в результаті такого довір'я може скластися чесний і міцний союз народів Росії.

Тільки в результаті такого союзу робітники і селяни народів Росії можуть бути спаяні в одну революційну силу, здатну встояти проти всяких замахів з боку імперіалістсько-анексіоністської буржуазії.

Виходячи з цих положень, Перший З'їзд Рад у червні цього року проголосив право народів Росії на вільне самовизначення.

Другий З'їзд Рад у жовтні цього року підтвердив це невід'ємне право народів Росії більш рішуче і виразно.

Виконуючи волю цих З'їздів, Рада Народних Комісарів вирішила покласти в основу своєї діяльності по питанню про національності Росії такі начала:

1. Рівність і суверенність народів Росії.

2. Право народів Росії на вільне самовизначення, аж до відокремлення і утворення самостійної держави.

3. Скасування всіх і всяких національних і національно-релігійних привілегій і обмежень.

4. Вільний розвиток національних меншостей і етнографічних груп, що населяють територію Росії.

Конкретні декрети, що випливають звідси, будуть вироблені негайно після конструювання комісії по справах національностей.

Іменем Республіки Російської
Народний Комісар по справах національностей
Йосиф Джугашвілі — Сталін.

Голова Ради Народних Комісарів
В. Ульянов (Ленін).

2 листопада 1917 р.» (*Ленін — Сталін,* Вибрані твори 1917 року, стор. 515 — 516, Госполитиздат, 1938).

В розвиток ленінсько-сталінської декларації перша Конституція РРФСР, затверджена 10 липня 1918 року V Всеросійським з'їздом Рад, надавала всім національностям Радянської країни максимально сприятливі умови для найактивнішої участі в державному будівництві. Назавжди відійшли в область минулого всякого роду національні обмеження. Кожен народ одержав можливість розвивати свою культуру, національну по формі і соціалістичну по змісту.

Жовтнева соціалістична революція визволила всі національності, які населяли колишню царську Росію, від гніту свого і іноземного капіталу, від всіх і всяких експлуататорів.

В чудовій статті товариша Сталіна «Україна визволяється», написаній в 1918 році, ми знаходимо незабутню характеристику тієї справжньої свободи, яку одержав український народ завдяки Жовтневій революції: «Україна з її багатствами вже давно є об'єктом імперіалістичної експлуатації.

До революції Україну експлуатували імперіалісти Заходу, так би мовити, нишком, без «воєнних операцій». Організувавши на Україні великі підприємства (по вугіллю, металу і т. д.) і забравши в свої руки більшість акцій, імперіалісти Франції, Бельгії і Англії висмоктували соки з українського народу в порядку легальному, «законному», без шуму. Після Жовтневої

революції картина змінилась. Жовтнева революція, порвавши нитки імперіалізму і оголосивши землі і підприємства власністю українського народу, відняла у імперіалістів можливість «звичайної», «безшумної» експлуатації. Тим самим імперіалізм був вигнаний з України» (*Й. Сталін,* Статті і промови про Україну, стор. 67, Партвидав ЦК КП(б)У, 1936 р.).

Після перемоги Жовтневої соціалістичної революції бідняцько-середняцьке селянство України одержало 15,3 міліона десятин поміщицької, церковної і казенної землі. Селянство Білорусії, Азербайджана, Грузії, Вірменії, Узбекістана, Казахстана і т. д. одержало в свої руки великі земельні простори, що належали в минулому російським, польським і іншим земельним магнатам. Почався небувалий ріст господарського і культурного життя відсталих при царизмі національних окраїн.

В доповіді товариша Сталіна на XII з'їзді партії «Національні моменти в партійному і державному будівництві» (23 квітня 1923 року) з особливою силою підкреслена необхідність надання практичної допомоги відсталим в культурному і господарському відношеннях національностям. Товариш Сталін викладає в своїй доповіді більшовицьку програму боротьби за соціалістичну індустріалізацію всіх республік нашої великої батьківщини. Ось чому темпи розвитку промисловості в національних окраїнах СРСР особливо великі. Об'єм промислової продукції Радянського Союзу в 1936 році виріс проти 1913 року в 7,8 раза, при чому за той же відрізок часу промисловість Білоруської РСР виросла в 15,9 раза; Грузинської РСР — 18,6 раза; Киргизької РСР — в 95 раз, Таджикської РСР — в 116 раз. В наслідок перетворення в життя великих сталінських п'ятирічок національні окраїни СРСР перетворились у могутні вогнища передової соціалістичної індустрії, передового колективного сільського господарства. По виплавці чавуну, наприклад, Радянська Україна обігнала Англію, Японію і Францію, вийшовши на третє місце в світі. В Узбекістані вироблення електроенергії збільшилося з часу Великої Жовтневої соціалістичної революції в 70 раз.

Узбекський народ, як і всі народи нашої великої батьківщини, визволений від колоніального гніту, зігрітий промінням Сталінської Конституції, показує невидані в історії людства приклади творчого героїзму. Великий Ферганський канал довжиною в 270 кілометрів збудований в рекордно короткий строк — півтора місяця. 160 тисяч колгоспників за цей час вийняли 16 міліонів кубометрів грунту. З ім'ям вождя народів — великого Сталіна на устах колгоспники квітучого Узбекістана трудилися на каналі, щоб помножити багатства нашої великої батьківщини.

Далека Якутія за самодержавства була класичним зразком систематичного голодування переважної маси населення. В дореволюційні часи якути не знали навіть землеробства, не

говорячи вже про промисловість. Тепер на колгоспних полях радянської Якутії працюють сотні тракторів. В Якутії, в далекій тайзі, створені електростанції. На Алданських золотих приїсках застосовуються найскладніші машини.

Жовтнева соціалістична революція принесла народам *реальну* рівність, вона дала їм не тільки всі права, але й всі можливості для *реалізації* цих прав, вона привела до незвичайного культурного росту всіх без винятку національностей. У раніш відсталих, пригноблених царизмом народностей — казахів, узбеків, туркменів, народів України, Закавказзя і ін.— за порівняно короткий період часу створена монументальна культура, національна по формі, соціалістична по змісту. Література, сценічне і музикальне мистецтво входять у повсякденний побут трудящих.

Буржуазні «теоретики» доводили, що багато народів неспроможні мати свою власну культуру. Лідери II Інтернаціоналу на чолі з ренегатом Каутським твердили, що більшість національностей Радянської держави не має ніяких перспектив для свого культурного розквіту.

Жовтнева соціалістична революція повністю викрила цей мерзенний наклеп буржуазії і її агентів. Візьмемо розвиток української культури в Радянській Україні і в Західній Україні, яка перебувала до останнього часу під владою польських панів.

В Радянській Україні пишним цвітом розквітла українська національна культура, соціалістична по своєму змісту. В 1914 році на Україні було всього лише 19 вузів. В 1936 — 1937 учбовому році їх кількість збільшилась до 117. До революції в школах України навчалося всього лише 40% дітей шкільного віку, при чому навчання провадилося російською мовою, проводилось попами, які організовували так звані церковно-приходські школи. В Радянській Україні рідною українською мовою навчаються всі без винятку діти, починаючи з восьмирічного віку. Українською мовою видаються сотні газет, десятки мільйонів книг. На Україні створені численні кадри нової української інтелігенції — учених, інженерів, лікарів, учителів і т. д. Український народ добився завдяки існуванню радянської влади величезних перемог в усіх областях науки і мистецтва.

А яке було становище в Західній Україні? Там знесилений під владою польської шляхти талановитий і обдарований український народ у своїй величезній більшості неграмотний. Українська мова переслідувалася. Українських інтелігентів гноїли в тюрмах. Навіть незначні вогнища української культури були піддані нечуваним переслідуванням, по-варварському знищувались польською охранкою.

Ось чому розквіт культури народів СРСР нерозривно зв'язаний з перемогою в СРСР нових, соціалістичних відносин, нерозривно зв'язаний з знищенням в СРСР всякої експлуатації людини людиною.

Жовтнева соціалістична революція перетворила в життя велике наукове передбачення Маркса про те, що справжнє вирішення національного питання упирається в проблему знищення капіталізму.

В статті товариша Сталіна «Жовтневий переворот і національне питання», опублікованій 6 і 19 листопада 1918 року в «Правде», чудово охарактеризовано велике всесвітньо-історичне значення радянського шляху вирішення національного питання: «Тільки тепер стало для всіх очевидним,— вказує товариш Сталін,— що національна буржуазія прагне не до визволення «свого народу» від національного гніту, а до свободи видавлювання з нього баришів, до свободи збереження своїх привілегій і капіталів.

Тільки тепер стало ясним, що визволення пригноблених національностей немислиме без розриву з імперіалізмом, без повалення буржуазії гноблених національностей, без переходу влади в руки трудових мас цих національностей.

Так старе буржуазне розуміння принципу самовизначення з лозунгом: «Вся влада національній буржуазії» було викрите і відкинуте самим ходом революції. Соціалістичне розуміння самовизначення з лозунгом: «Вся влада трудовим масам пригноблених національностей» дістало всі права і можливості застосування.

Таким чином, Жовтневий переворот, покінчивши з старим, буржуазно-визвольним національним рухом, відкрив еру нового, соціалістичного руху робітників і селян пригноблених національностей, спрямованого проти всякого,— значить і національного,— гніту, проти влади буржуазії, «своєї» і чужої, проти імперіалізму взагалі» (*Й. Сталін,* Марксизм і національно-колоніальне питання, стор. 74).

IV

Жовтнева соціалістична революція привела народи нашої батьківщини до справжньої дружби, до справжнього єднання.

На X Всеросійському з'їзді Рад (26 грудня 1922 року) товариш Сталін обгрунтовує необхідність об'єднання радянських республік в соціалістичну союзну державу. Він відмічає три групи обставин, що викликали таке об'єднання.

Перша — інтереси соціалістичного будівництва і взаємної допомоги окремих братських народів один одному.

Друга — наявність капіталістичного оточення і необхідність в зв'язку з цим об'єднання всіх трудящих для захисту соціалістичної вітчизни. «Слід, товариші, пам'ятати,— попереджує товариш Сталін,— що, не зважаючи на щасливий вихід наших республік з стану громадянської війни, небезпека нападу ззовні далеко не виключена. Ця небезпека вимагає того, щоб наш военний фронт був абсолютно єдиний, щоб наша армія

була безумовно єдиною...» (*Й. Сталін,* Марксизм і національно-колоніальне питання, стор. 120).

Нарешті, третя група причин, які вимагають об'єднання радянських республік, витікає з класової природи радянської влади.

«Радянська влада побудована так,— говорить товариш Сталін,— що вона, інтернаціональна по своїй внутрішній суті, всіляко культивує в масах ідею об'єднання, сама штовхає їх на шлях об'єднання.

Якщо капітал, приватна власність і експлуатація роз'єднують людей, розбиваючи їх на ворожі один одному табори, прикладом чого можуть бути Великобританія, Франція і навіть такі маленькі багатонаціональні держави, як Польща і Юго-Славія, з їх непримиримими внутрішніми національними протиріччями, які роз'їдають саму основу цих держав,— якщо, я кажу, там, на Заході, де панує капіталістична демократія і де держави грунтуються на приватній власності, сама база держави сприяє взаємній національній гризні, конфліктам і боротьбі, то тут, в світі рад, де влада побудована не на капіталі, а на праці, де влада побудована не на приватній власності, а на власності колективній, де влада побудована не на експлуатації людини людиною, а на боротьбі з цією експлуатацією, тут, навпаки, сама природа влади сприяє тому, щоб трудящі маси природно прагнули до об'єднання в одну соціалістичну сім'ю» (*Там же,* стор. 121).

В наслідок грандіозних успіхів соціалістичного будівництва, на базі знищення експлуататорських класів в СРСР перемогла небувала в історії людства морально-політична єдність народних мас, перемогла дружба народів, які добилися радісного і щасливого життя.

Прийнята на Надзвичайному VIII Всесоюзному з'їзді Рад в 1936 році нова Конституція СРСР фіксує цю дружбу народів СРСР в ряді знаменитих статтей, що повністю гарантують дальший розквіт радісного, щасливого, заможного і культурного життя для всіх радянських громадян. Велика Сталінська Конституція є моральною підмогою для всіх пригноблених національностей світу, знесилених під гнітом імперіалістів. Велика Сталінська Конституція є чудовим втіленням основ ленінсько-сталінської національної політики.

Досвід створення багатонаціональної держави на експлуататорській основі, наприклад, колишньої Австро-Угорщини або панської Польщі, показав, що такі штучно створені державні об'єднання приречені на неминучу загибель, бо вони основані на нечуваному пригнобленні своїх і чужих народів. Досвід же створення багатонаціональної держави в СРСР на базі соціалізму, на базі справжньої рівноправності і справжньої дружби всіх національностей дістав чудове практичне підтвердження. «В результаті ми маємо тепер багатонаціональну соціалістичну

державу, яка цілком склалась і витримала всі випробування, міцності якої могла б позаздрити будьяка національна держава в будьякій частині світу» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11, стор. 463).

В історичній доповіді на XVIII з'їзді партії товариш Сталін, говорячи про рушійні сили розвитку радянського суспільства, згадав про дружбу народів СРСР як про могутній фактор, що забезпечує наше просування вперед, до висот комуністичного життя. Народи Радянського Союзу сповнені палким патріотизмом, палкою відданістю і любов'ю до своєї прекрасної соціалістичної батьківщини, до своєї більшовицької партії, до свого великого вождя, друга і вчителя товариша Сталіна. Народи СРСР під керівництвом ленінсько-сталінської партії твердо і упевнено здійснюють свій славний шлях до комунізму. Ось чому СРСР — ударна бригада міжнародного пролетаріату, ось чому СРСР — батьківщина трудящих усього світу. Шлях СРСР — єдино правильний шлях вирішення національної проблеми. Братська допомога, подана народами СРСР трудящим Західної України і Західної Білорусії,— яскравий приклад перетворення в життя ленінсько-сталінської національної політики, яскравий приклад тієї справжньої інтернаціональної солідарності трудящих, до якої завжди закликали нас геніальні вожді і теоретики пролетаріату — Маркс, Енгельс, Ленін, до якої кличе нас великий вождь трудящих усього світу товариш Сталін.

«Пропагандист» № 19 — 20 за 1939 р.

М. СТЕПАНОВ

БОРОТЬБА ПАРТІЇ ПРОТИ ДЕЗЕРТИРІВ РЕВОЛЮЦІЇ В ЛИСТОПАДІ 1917 РОКУ

На другий день після перемоги жовтневого збройного повстання 8 листопада 1917 року на II Всеросійському з'їзді Рад був сформований перший радянський уряд — Рада Народних Комісарів, який цілком складався з більшовиків. Головою першого Раднаркому був обраний Ленін, головою в справах національностей — товариш Сталін. Навколо радянського уряду згуртувався робітничий клас, згуртувалось трудяще селянство в боротьбі за рішення II Всеросійського з'їзду Рад про мир і про землю. Проти створеного Великою соціалістичною революцією уряду піднялися всі сили контрреволюції: поміщики і капіталісти, контрреволюційна партія кадетів і посли іноземних держав в Росії, генерали царської армії і верхи козацтва, Керенський, що втік з Петрограда, і главковерх Духонін, меншовики, праві есери і штрейкбрехери жовтневого збройного повстання Каменєв і Зінов'єв.

«Ліві» есери хитались між правими есерами і більшовиками. Вони не пішли з II з'їзду Рад, вони ввійшли до складу обраного II Всеросійським з'їздом Рад ВЦВК, але відмовились взяти участь у формуванні Раднаркому.

Праві есери і меншовики пішли з II Всеросійського з'їзду Рад і почали боротьбу проти рішень з'їзду і утвореного на ньому уряду. Есери, що очолювали контрреволюційну організацію — «Комітет порятунку батьківщини і революції», підняли через неї 11 листопада 1917 року заколот юнкерів у Петрограді. Заколот був ліквідований протягом одного дня.

Меншовики і есери, що засіли у Вікжелі, спробували перетворити цю організацію в опорний пункт боротьби проти Раднаркому.

«Вікжель» — Всеросійський Виконавчий Комітет залізничників — був обраний на установчому всеросійському з'їзді залізничників у липні 1917 року. Робітників-залізничників на з'їзді була меншість, на ньому переважали залізничні службовці. До складу Вікжеля були обрані: 1 кадет, 6 народних

соціалістів, 18 есерів, 10 меншовиків, 2 більшовики, 2 безпартійні. Під час Жовтневої революції Вікжель відіграв контрреволюційну роль, намагаючись зірвати збройну боротьбу робітників і добиваючись ліквідації Раднаркому.

11 листопада Вікжель прийняв і розіслав телеграфом по Росії резолюцію, в якій було сказано, що ЦВК залізничної спілки не визнає Раднаркому і виставляє вимогу створити «однорідний соціалістичний уряд», в організації якого повинні взяти участь всі соціалістичні партії від більшовиків до народних соціалістів включно. Вікжель погрожував, що в разі, коли його вимоги не будуть прийняті, буде оголошена загальна залізнична забастовка, початок якої було намічено на 12 годин ночі 11 листопада.

Ленін оцінив контрреволюційний виступ Вікжеля так: «...Вікжель стоїть на стороні Каледіних і Корнілових» (*Ленін*, т. XXII, стор. 35). Але на погрозу Вікжеля оголосити залізничну забастовку треба було зважати, бо Вікжель розпоряджався транспортом, тому ЦК партії більшовиків вирішив піти на переговори з Вікжелем, розглядаючи ці переговори як «...дипломатичне прикриття воєнних дій» *(Там же)*, використавши час переговорів для посилення Червоної Гвардії, для розгрому Керенського — Краснова, для перемоги повстання в Москві.

11 і 12 листопада при Вікжелі відбулись наради з участю меншовиків, есерів, енесів і представників контрреволюційного «Комітету рятування батьківщини і революції», на яких було прийнято рішення про організацію однорідного соціалістичного уряду з включенням в нього представників усіх соціалістичних партій від більшовиків до народних соціалістів включно; було прийнято також рішення про усунення з уряду «персонального винуватця» Жовтневого перевороту — Леніна і заміну його есером Віктором Черновим, або Авксентьєвим. Присутні на цих нарадах від більшовиків Каменєв і Сокольніков *згодились* з цими рішеннями, перейшовши, таким чином, на сторону ворогів революції — меншовиків і есерів і разом з ними виступивши проти ЦК більшовицької партії і Раднаркому.

Ведучи переговори з Вікжелем, більшовики в той же час вели агітацію серед залізничників за перевибори Вікжеля. 14 листопада на ряді зборів залізничників були прийняті резолюції про недовір'я Вікжелю і про вимогу його переобрання. Стало ясно, що Вікжель не виражав волю залізничників, які підтримували Раду Народних Комісарів.

Питання про переговори з Вікжелем і поведінка Каменєва і Сокольнікова під час цих переговорів обговорювалось на засіданні ЦК більшовиків 14 листопада. ЦК різко осудив зрадницьку поведінку Каменєва і Сокольнікова. Цікаві деякі виступи на засіданні ЦК 14 листопада:

«Тов. Дзержинський вважає, що делегати (тобто Каменєв і Сокольніков. — *М. С.*) не виконали доручень ЦК ... я пропоную висловити недовір'я делегації, відкликати її і послати інших» (Протоколи Центрального Комітету РСДРП, Госиздат, 1929 р., стор. 149).

«Тов. Свердлов ... треба було б арештувати когонебудь з Вікжеля, на маси він не спирається, проте його заклик до забастовки може подекуди здійснитися» (*Там же*, стор. 154).

«Тов. Ленін вважає, що політика Каменєва повинна бути припинена в той же момент. Розмовляти з Вікжелем тепер не доводиться» (*Там же*, стор. 150).

В своєму рішенні ЦК партії вказав, що боротьба меншовиків і есерів проти Раднаркому, за створення «однорідного соціалістичного уряду» ведеться «...з метою внести розкол серед робітників і солдатів, підірвати радянську владу і остаточно закріпити лівих с.-р. за політикою угоди з буржуазією...» (*Там же*, стор. 156).

15 листопада відбулось засідання ВЦВК в питанні про склад уряду. На ньому «ліві» есери виступили з декларацією, яка вимагала уступок меншовикам і есерам з метою створення «однорідного соціалістичного уряду». Перед цим засіданням ЦК партії більшовиків прийняв докладнішу резолюцію в питанні про владу. В ній говорилось, що боротьба по суті йде за і проти соціалістичної революції, що перемога соціалізму в Росії забезпечується тільки неухильним і послідовним продовженням політики теперішнього уряду, що проводжувана Каменєвим «політика» дрібного торгашества з меншовиками, есерами, Вікжелем є зрада лозунга — влада Радам — зрада щодо революції, зрада щодо диктатури пролетаріату.

На засіданні ВЦВК Каменєв і Зінов'єв «поправили» резолюцію ЦК. Вони включили в неї по суті згоду на створення «однорідного соціалістичного уряду». «Ліві» есери згодилися з «виправленою» резолюцією, і на її основі було прийняте рішення ВЦВК. Поведінка Зінов'єва і Каменєва була нечуваним порушенням партійної дисципліни. ЦК партії більшовиків осудив політику уступок меншовикам і есерам і дав прямі і ясні вказівки, як слід поводитися більшовикам у ВЦВК'і. Замість виконання партійної директиви два члени ЦК Зінов'єв і Каменєв за спиною ЦК добиваються протилежного рішення і проводять його. Це була нова зрада двох штрейкбрехерів Жовтневого повстання, це був прямий перехід до меншовиків, капітуляція перед погрозами меншовиків і есерів. Напередодні Жовтневого збройного повстання Зінов'єв і Каменєв зробили все, що було їм під силу, щоб зірвати повстання; після перемоги повстання вони намагались зірвати результати перемоги і вкупі з усією контрреволюцією виступили проти Леніна, проти ЦК, проти Раднаркому. Всі вірні сини партії, всі чесні робітники, віддані інтересам революції, були обурені новим

актом зради двох штрейкбрехерів. 16 листопада Каменєву і Зінов'єву від імені більшості ЦК був пред'явлений ультиматум. Ленін, Сталін, Свердлов, Дзержинський та інші члени ЦК в цьому ультиматумі указують, що меншовицька позиція Каменєва і Зінов'єва є зрада справи пролетаріату, пряме запроданство. Каменєв і Зінов'єв, захищаючи меншовицькі погляди, застосовують антипартійні прийоми боротьби проти ЦК: внутрішній саботаж, зрив рішень ЦК і т. п. Вони сіють хитання в такий момент, коли необхідні надзвичайна твердість і непохитність, бо від витримки, твердості, стійкості ЦК більшовиків і Раднаркому залежить доля партії, доля революції. Або підкорення партійній дисципліні, або виключення з партії — такий ультиматум більшості членів ЦК.

У відповідь на ультиматум Зінов'єв і Каменєв намагались зірвати революційну лінію ЦК більшовиків і хотіли добитися, щоб ВЦВК виніс недовір'я Раднаркомові. Штрейкбрехери — зрадники революції зразу спробували дати бій радянському урядові під час обговорення на засіданні ВЦВК від 17 листопада питання про свободу друку в зв'язку з декретом РНК про закриття ряду буржуазних газет. Ларін вніс пропозицію про скасування декрету Раднаркому. Його палко підтримали «ліві» есери. Ленін виступив на захист декрету — він заявив: «*Ми і раніше заявляли, що закриємо буржуазні газети, коли візьмемо владу в руки. Терпіти існування цих газет значить перестати бути соціалістом... Ми не можемо дати буржуазії можливість зводити наклепи на нас*» (*Ленін,* т. XXII, стор. 43 — 44).

ВЦВК прийняв у цьому питанні резолюцію більшовицької фракції. Після прийняття цієї резолюції «ліві» есери виступили з декларацією, яка містила в собі відмовлення від співробітництва з більшовиками. Декларацію «лівих» есерів підтримала купка презренних боягузів: Ногін, Риков, Мілютін, Теодорович, Рязанов, Юренєв і Шляпніков, які заявили про свою незгоду з політикою ЦК партії більшовиків і про вихід з складу Ради Народних Комісарів. В цей же день Каменєв, Риков, Мілютін, Зінов'єв, Ногін відмовились від звання членів Центрального Комітету.

18 листопада ЦК партії більшовиків заклеймив зрадницьку, дезорганізаторську діяльність жалюгідної купки боягузів і дезертирів.

Про те, що сталося, всі члени більшовицької партії і всі трудящі класи Росії були інформовані спеціальною відозвою ЦК, написаною Леніним і опублікованою в «Правде» 20 листопада 1917 року. Ця відозва нагадувала всім трудящим про те, що двоє з дезертирів, Каменєв і Зінов'єв, ще перед збройним повстанням в Петрограді стали штрейкбрехерами Жовтня, коли вони виступили в буржуазній газеті «Новая жизнь» і по-зрадницькому розкрили план більшовицького повстання. В цій

відозві вогненним *ленінським* словом були пригвождені до ганебного стовпа маловіри, дезертири, зрадники революції. Відозва закінчувалась словами: «Нехай же будуть спокійні і тверді всі трудящі! Наша партія, партія Радянської більшості, стоїть дружно і згуртовано на варті їх інтересів, і за нашою партією, як і раніше, стоять міліони робітників у містах, солдатів у окопах, селян в селах, готових здійснити що б то не стало перемогу миру і перемогу соціалізму!» (*Ленін*, т. XXII, стор. 61).

Всі вороги революції підняли шалене виття про «розвал» нашої партії, про швидку загибель радянської влади і т. п. Але життя спростувало цю брехню і наклеп.

«Втеча купки боягузів викликала радість ворогів Жовтневої революції. Вся буржуазія і її пособники зловрадствували, кричали про розвал більшовизму, пророкували загибель більшовицької партії. Але купка дезертирів ні на хвилину не захитала партії. ЦК партії з презирством заклеймив їх, як дезертирів революції і пособників буржуазії, і перейшов до чергових справ» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 199).

Центральний Комітет партії більшовиків усунув пособників буржуазії і дезертирів революції від усякої участі в керівній політичній діяльності.

Рішенням ЦК від 21 листопада Каменєв був знятий з роботи у ВЦВК. На місце дезертирів і зрадників були виділені стійкі, віддані революції більшовики.

На засіданні ЦК партії більшовиків 12 грудня розглядалася заява дезертирів революції про їх новий прийом в ЦК. Була прийнята пропозиція Леніна знов у ЦК їх не приймати.

З жовтня 1917 року по січень — лютий 1918 року влада Рад поширилась по всій території нашої країни. Ленін називав цей період періодом «тріумфального маршу» радянської влади. Йшла перемога могутньої народної соціалістичної революції, і не дано було купці презренних штрейкбрехерів і дезертирів її спинити.

«Комсомольская правда» від 11 серпня 1939 р.

В. ІГНАТЬЄВ

МОСКОВСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ БІЛЬШОВИКІВ У БОРОТЬБІ ПРОТИ «ЛІВИХ КОМУНІСТІВ» І ТРОЦЬКІСТІВ У ПЕРІОД БРЕСТА

I

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції і переходу влади до рад ще «не можна було вважати становище Радянської влади цілком зміцненим, поки Росія перебувала в стані війни з Німеччиною і Австрією. Щоб остаточно зміцнити Радянську владу, треба було покінчити з війною» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 202). Більшовицька партія завзято боролася за мир з перших же днів перемоги соціалістичної революції.

В період підготовки Великої пролетарської революції в нашій країні більшовики роз'яснювали робітникам, солдатам і селянам нерозривний зв'язок закінчення війни з переходом влади до пролетаріату. Змучені війною, маси жадали миру.

3 листопада (21 жовтня за старим стилем) 1917 року на засіданні Центрального Комітету РКП В. І. Леніну було доручено, з ініціативи товариша Сталіна, підготувати тезиси про землю, про війну і про владу. 8 листопада 1917 року (26 жовтня за старим стилем) II Всеросійський з'їзд рад заслухав доповідь Леніна про війну і прийняв запропонований ним історичний декрет про мир.

Радянський уряд, прагнучи вирвати країну з імперіалістичної війни, звернувся до народів і урядів усіх воюючих країн з пропозицією демократичного миру — миру без анексій і контрибуцій. Франція і Англія відмовились вести переговори про мир, і радянський уряд, виконуючи волю II з'їзду рад, приступив до переговорів з Німеччиною і Австрією.

Німецький імперіалізм, скориставшись тим, що радянська держава не змогла ще організувати нової і достатньо могутньої армії, став нав'язувати нашій країні насильний, анексіоністський мир, загрожуючи в противному разі наступом на Радянську республіку. Радянський уряд змушений був відступити перед озброєним до зубів німецьким імперіалістичним

хижаком, щоб не поставити під загрозу існування молодої Радянської республіки, щоб дістати передишку для зміцнення радянської влади і створення могутньої Червоної Армії.

Ленінсько-сталінська мирна політика робила величезний революціонізуючий вплив на трудящих всіх країн. Якнайшвидше укладення миру між Радянською Росією і Німеччиною, збереження і зміцнення радянської влади були найважливішою умовою успішної боротьби за світову соціалістичну революцію.

20 січня 1918 року Ленін написав «Тезиси в питанні про негайне укладення сепаратного і анексіоністського миру», в яких він формулював необхідність укладення миру, розглядаючи його як засіб одержання передишки з метою остаточної ліквідації збройного опору внутрішньої контрреволюції і реорганізації Росії на соціалістичних началах. «А така реорганізація,— писав Ленін,— зробить соціалізм непереможним і в Росії і в усьому світі, створюючи разом з тим міцну економічну базу для могутньої робітничо-селянської червоної армії» (*Ленін,* т. XXII, стор. 198).

Контрреволюційна російська буржуазія і її агенти — меншовики й есери,— а також підлі зрадники і запроданці революції — троцькісти і їх союзники бухарінці — докладали всіх зусиль до того, щоб зірвати укладення миру, спровокувати наступ німецького імперіалізму на Радянську Росію, поставити під загрозу великі завоювання робітників і селян.

Троцький і його підручний Бухарін, який разом з Радеком і Пятаковим очолював ворожу партії групу, що називала себе з метою маскування групою «лівих комуністів», «повели всередині партії запеклу боротьбу проти Леніна, вимагаючи продовження війни. Ці люди явно грали на руку німецьким імперіалістам і контрреволюціонерам всередині країни, бо вели справу до того, щоб поставити молоду Радянську республіку, яка не мала ще армії, під удар німецького імперіалізму» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 203).

Троцький висунув тоді провокаційний, авантюристський лозунг «Ні миру, ні війни», а Бухарін — не менш провокаційний, демагогічний лозунг «Священна війна проти всесвітньої буржуазії». Це була провокаторська політика, яку прикривали «лівими» фразами.

Лише через два десятки років судовий процес над антирадянським «право-троцькістським блоком» показав, що троцькісти і «ліві комуністи» разом з «лівими» есерами ще на початку 1918 року, в період брестського миру, ставили собі за мету скинути радянський уряд, арештувати і вбити вождів пролетарської революції Леніна, Сталіна і Свердлова. Підлі змовники намагались тоді зірвати брестський мир, спровокувати проти Радянської Росії війну, щоб задушити пролетарську революцію і утворити контрреволюційний уряд з бухарінців, троцькістів та «лівих» есерів. Свою нелегальну контрреволю-

ційну діяльність проти радянської влади і більшовицької партії вони тримали в глибокій таємниці, прикриваючи її легальними формами боротьби і революційною фразеологією. Провокаторські лозунги троцьких, бухаріних та їх спільників використовувались всіма внутрішніми і зовнішніми ворогами молодої радянської влади, щоб вплутати нашу країну в збройну сутичку з імперіалістами і з допомогою німецьких штиків ліквідувати радянську владу, відновити капіталізм в нашій країні.

Для здійснення своїх злочинних, зрадницьких цілей бухарінці і троцькісти намагались захопити в свої руки партійні і радянські організації, від їх імені, прикриваючись ними, вести контрреволюційну боротьбу проти більшовицької партії і радянської влади.

Але партія більшовиків під керівництвом Леніна і Сталіна розкрила і викрила ворожу діяльність «лівих комуністів» і троцькістів, розгромила їх у відкритій політичній боротьбі. Боротьба партії Леніна — Сталіна проти троцькістів і бухарінців у період Бреста була непримиримою і принципіальною боротьбою за збереження і зміцнення диктатури пролетаріату, за зміцнення бази пролетарської революції в країнах Європи.

II

В Московській партійній організації «ліви комуністи» боролись проти партії, прикриваючись ім'ям МК і Московського обласного бюро ЦК РСДРП(б), які їм тимчасово удалось захопити в свої руки. Не маючи опори в робітничих масах, а також в рядах Московської більшовицької організації, «ліві комуністи» йшли на всякі підлі хитрощі, щоб зберегти за собою керівне становище в МК і Московському обласному бюро. З цією метою вони широко застосовували кооптацію, вводячи до складу керівних органів своїх прихильників. Рішення по найважливіших питаннях політики партії приймались вузьким складом МК і Московського обласного бюро без додержання встановленого кворуму. Ці рішення не відображали думки більшості Московської організації.

«Ліві комуністи» в Москві, нині викриті як найзліші вороги народу, зайняли гостро ворожу позицію у відношенні до ленінсько-сталінської мирної політики радянської влади. Вони піддали запеклому обстрілові ленінський декрет про мир, прийнятий II з'їздом рад. 10 січня 1918 року «ліві комуністи», що пролізли в Московське обласне бюро, провели провокаційну постанову, в якій вимагали розриву переговорів з Німеччиною, а також припинення дипломатичних відносин з усіма капіталістичними державами. 24 січня 1918 року «ліві комуністи» протягли таку саму резолюцію на засіданні МК.

Для того щоб прикрити ці свої зрадницькі дії мнимою підтримкою з боку партійних мас, «ліві комуністи», що засіли

в МК, скликали 26 січня загальноміську партійну конференцію. Конференція була нечисленна, а склад її був відповідним чином підібраний «лівими комуністами». Але, не зважаючи на хитрощі бухарінців і троцькістів, на конференції виступила група делегатів, яка висловлювала думку широкої партійної маси, з вимогою прийняти пропозиції Леніна і Сталіна про укладення миру з Німеччиною. Делегати доводили необхідність укладення миру і правильно заявляли, що «ліві комуністи» не прислухаються до голосу робітників, солдатів, селян і не відбивають настрою мас. Використовуючи свою підтасовану більшість, «ліві комуністи» відхилили резолюцію, запропоновану на конференції прихильниками ленінсько-сталінської партійної лінії, і протягли свою розкольницьку, дезорганізаторську і провокаторську резолюцію. «Ліві комуністи» дійшли до обурливих антирадянських рішень, що забороняють прихильникам ленінсько-сталінської політики відстоювати правильні партійні погляди на зборах і в пресі.

Одночасно «ліві комуністи» перенесли свою зрадницьку, злочинну діяльність в ради Москви і області, намагаючись протипоставити їх більшовицькій партії і озброїти їх проти неї. З цією метою главарі «лівих комуністів» поставили питання про війну і мир 25 січня 1918 року на засіданні президії рад Москви і області, а 30 січня — на пленарному засіданні Московської ради. На цих засіданнях главарі «лівих комуністів», користуючись підтримкою меншовиків і есерів, а також з допомогою відповідного штучного добору учасників засідань добились прийняття провокаційного рішення про розрив мирних переговорів з Німеччиною.

Взаємна підтримка бухарінців есерами і меншовиками і навпаки не була випадковою, бо бухарінці — такі самі злобні вороги радянської влади, як і есеро-меншовики. На пленарному засіданні Московської ради меншовики й есери, підбадьорені тим, що «ліві комуністи» по-зрадницькому зводять наклепи на більшовицьку партію і на її вождів Леніна, Сталіна і Свердлова, зухвало виступили з вимогами скликати розігнані Установчі збори і передати їм владу.

Ведучи злочинну боротьбу за зрив переговорів про укладення миру, главарі «лівих комуністів» в Москві встановлювали зв'язки з «лівими комуністами» в інших організаціях, послали троцькіста Бєленького в Петроград для підлої, підривної діяльності проти партії. Московське обласне бюро вони тимчасово перетворили в свій організаційний центр.

Найбільшої гостроти боротьба «лівих комуністів» і троцькістів проти партії і радянської влади досягла в другій половині лютого 1918 року, коли в результаті підлого зрадництва Троцького, що зірвав мирні переговори в Брест-Литовську, німецькі війська вдерлися в Радянську Росію. «Не зважаючи на те, що Ленін і Сталін від імені ЦК партії наполягали на підписанні

миру, Троцький, будучи головою радянської делегації в Бресті, по-зрадницькому порушив прямі директиви більшовицької партії. Він заявив про відмовлення Радянської республіки підписати мир на запропонованих Німеччиною умовах і в той же час сповістив німців, що Радянська республіка вести війну не буде і продовжує демобілізацію армії.

Це була страхітлива річ. Більшого й не могли вимагати німецькі імперіалісти від зрадника інтересів Радянської країни» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 203—204).

Троцький зірвав мирні переговори за згодою Бухаріна і його групи. Провокуючи вторгнення німецьких військ в Радянську Росію, в той же час всіляко намагаючись приспати пильність робітничого класу, троцькісти і бухарінці поширювали брехливі, провокаційні запевнення, ніби «німець не посміє почати наступ на Радянську республіку».

Як тільки почався німецький наступ, Ленін і Сталін знову з усією силою і гостротою поставили питання про необхідність укласти мир. 18 лютого на другому засіданні ЦК (ввечері) опір «лівих комуністів» і троцькістів був зламаний. ЦК більшістю голосів прийняв пропозицію Леніна про те, щоб послати телеграму німецькому урядові про негайне укладення миру. Ця телеграма була послана Раднаркомом в ніч на 19 лютого. Уряд імперіалістичної Німеччини, прагнучи забезпечити собі вигідніші умови миру і покладаючи надії на дезорганізаторську роботу троцькістів і бухарінців, не відповідав протягом кількох днів на пропозицію радянського уряду, одночасно продовжуючи наступ на фронті.

В ці тяжкі для Радянської Росії дні Ленін і Сталін докладали всіх зусиль до того, щоб організувати відсіч імперіалістам. За пропозицією Леніна Раднарком прийняв 21 лютого декрет «Соціалістична вітчизна в небезпеці». Ленін і Сталін закликали робітників до створення озброєних загонів для боротьби проти імперіалістичного хижака.

Робітники палко відгукнулись на заклик Леніна і Сталіна, на заклик партії, створюючи загони нової армії — армії революційного народу. Озброєним до зубів, німецьким військам було дано відсіч. Під Нарвою і Псковом німецьким окупантам був вчинений рішучий опір. Їх просування на революційний Петроград було припинене. Тоді німецьке командування погодилось почати мирні переговори.

«Ліві комуністи» і троцькісти в Москві розгорнули шалену підривну діяльність, прагнучи зірвати постанову ЦК від 18 лютого про укладення миру. На засіданні МК 20 лютого вони під прикриттям «лівих» фраз протягли зрадницьке рішення, спрямоване на зрив мирної політики партії і радянського уряду. Це рішення зустріло рішучий опір з боку партійних мас Московської організації. 21 лютого Окружний комітет (що об'єднував партійні організації Московської губернії),

висловлюючи думку широких мас робітників, прийняв таке рішення: «Для дальших успіхів світової соціалістичної революції необхідне зміцнення соціалістичної влади в Росії, необхідно, щоб тут були зроблені неприступні окопи міжнародної революції. Тому Московський Окружний Комітет схвалює заходи Ради Народних Комісарів» (Архів МК ВКП(б), Протоколи ОК за 1918 рік).

В той же день фракція більшовиків Московської ради і Виконавчий комітет Московської ради, а 22 лютого пленум Московської ради прийняли резолюції, що схвалюють рішення ЦК і РНК про укладення миру з Німеччиною, і закликали трудящих згуртуватися навколо партії і Радянського уряду. 22 лютого загальноміська конференція фабрично-заводських комітетів також схвалила рішення ЦК і РНК про найшвидше укладення миру на умовах, нав'язаних нам німецьким імперіалізмом. Конференція дала нищівну відсіч бухарінцям, які намагалися зірвати рішення ЦК і Раднаркому.

Незвичайно розгнузданого характеру набрала боротьба бухарінців і троцькістів проти партії і радянської влади після того, як була одержана відповідь від німецького уряду і після рішення ЦК від 23 лютого про прийняття німецьких умов миру.

Зразу ж після рішення ЦК зрадник Бухарін дав конспіративно вказівки своїм підручним з вузького складу Московського обласного бюро, щоб вони негайно почали рішучішу боротьбу проти партії і радянської влади.

24 лютого «ліві комуністи», зібравши Московське обласне бюро у вузькому складі (на засіданні було лише 5 чоловік), прийняли розкольницьку резолюцію, в якій зухвало висловлювали недовір'я ЦК і заявляли про відмовлення коритися рішенням ЦК. Московське обласне бюро партії, тимчасово захоплене «лівими комуністами», заявило, що розкол в партії навряд чи можна усунути, і прийняло антирадянське рішення: «в інтересах міжнародної революції» доцільно піти *«... на можливість втрати радянської влади, яка стає тепер чисто формальною»*.

Ленін назвав це рішення «дивним і чудовищним». Тоді ще не була відома дійсна причина такої антипартійної поведінки Троцького і «лівих комуністів»; не була розкрита ще їх таємна змова проти радянського уряду.

Як ми тепер знаємо з матеріалів процесу антирадянського «право-троцькістського блоку», на цьому засіданні вузького складу Московського обласного бюро виступив ворог народу Стуков, якого відповідним чином проінструктував Бухарін. Передаючи контрреволюційну установку Бухаріна, Стуков заявляв, що в боротьбі проти партії і радянської влади необхідно перейти до найгостріших засобів, до арешту і фізичного знищення Леніна, Сталіна і Свердлова. Одночасно з цим Сту-

ков передав директиву Бухаріна про необхідність укласти блок з «лівими» есерами для того, щоб здійснити контрреволюційну змову. За вказівкою Бухаріна, як це розкрито судовим процесом антирадянського «право-троцькістського блоку», та частина протоколу, де викладено промову Стукова, була знищена бухарінськими підручними Яковлевою і Манцевим.

Для керівництва боротьбою московських більшовиків проти «лівих комуністів» і троцькістів ЦК (тоді ЦК і уряд ще були в Петрограді) командирував у Москву Я. М. Свердлова.

3 березня, в день свого приїзду в Москву, Свердлов виступив на засіданні пленуму Московської ради, де обговорювалось питання про ставлення до війни і миру. Крім членів Москради на пленумі були представники районів, профспілок, батарейних і полкових комітетів і т. д. Абсолютна більшість учасників пленуму підтримала Свердлова, підтримала партію Леніна — Сталіна. «Ліві комуністи», побоюючись свого провалу, не поставили питання на голосування.

4 березня 1918 року відбулось вирішальне засідання МК, на якому Свердлов виступив з доповіддю на захист лінії більшовицької партії. В своїй доповіді він закликав покласти край підривній діяльності «лівих комуністів». Викриваючи демагогічну «ліву» фразеологію, витончену маскіровку і хитре дворушництво «лівих комуністів», Свердлов на конкретних прикладах розкрив їх антиреволюційну, зрадницьку суть. Свердлов звернув увагу МК на розкольницький, антипартійний, контрреволюційний зміст постанови Московського обласного бюро (вузького складу) від 24 лютого 1918 року, а також на недопустиму поведінку московської газети «Социал-демократ», що виступила проти лінії партії. Свердлов навів у своєму виступі ряд фактів, які свідчили про те, що кількість прихильників укладення миру з Німеччиною зростає все більше і більше навіть в тих організаціях, де особливо активно орудували «ліві комуністи».

Багато учасників засідання МК гаряче підтримали Свердлова. Однак «ліві комуністи», що засіли в МК, маскуючись і дворушничаючи, роблячи всякі брехливі заяви про єдність партії, не припинили своєї підлої боротьби проти партії, не осудили постанови Московського обласного бюро від 24 лютого, а Стуков прямо і одверто погрожував розколом партії. Однак ці дворушницькі наскоки «лівих комуністів» їм не допомогли. Більшість МК прийняла резолюцію, яка схвалювала укладення миру. А резолюція «лівих комуністів» про анулювання мирного договору була відкинута.

В той же день, 4 березня 1918 року, відкрилась Московська загальноміська партійна конференція, на якій з палкою промовою виступив Свердлов. Він спинився насамперед на співвідношенні класових сил в країні. Викривши «лівих комуністів», що стояли на меншовицькій позиції заперечення ролі

біднішого селянства в соціалістичній революції, Свердлов показав, що без підтримки селянства пролетаріат не спроможний дати відсіч імперіалізмові. Обгрунтовуючи правильність укладення миру з Німеччиною, Свердлов показав, що селянство і робітничий клас хочуть миру, що укласти мир з Німеччиною необхідно в інтересах партії і диктатури пролетаріату. «Мир підписати і готуватися до війни, яку ми змушені будемо вести» (*Я. М. Свердлов,* Вибрані статті і промови, стор. 46, 1939).

Не зважаючи на запеклий опір «лівих комуністів», Московська загальноміська конференція більшістю голосів схвалила і затвердила резолюцію МК від 4 березня про необхідність укласти мир, резолюцію, яка висловлювала довір'я ЦК партії. Московська загальноміська конференція переобрала делегацію на VII з'їзд партії, в яку раніше, на конференції 26 лютого, «ліві комуністи» умудрились протягти своїх прихильників, і послала на з'їзд вірних партії делегатів. Виняткове значення цієї конференції полягало в тому, що вона продемонструвала *єдність Московської організації, згуртованість її більшості навколо Леніна, Сталіна, Свердлова.* Конференція поклала початок повному розгромові «лівих комуністів» не тільки в Москві, але і в інших містах.

VII з'їзд партії, що засідав у Петрограді 6—8 березня 1918 року, схвалив укладення миру і викрив зраду «лівих комуністів» і троцькістів. «VII з'їзд виконав величезну історичну справу: він розбив ворогів, які затаїлися всередині партії, «лівих комуністів» і троцькістів, він добився виходу з імперіалістичної війни, він добився миру, передишки, він дав партії виграти час для організації Червоної армії, і зобов'язав партію навести соціалістичний порядок в народному господарстві» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 207).

II

Але і після з'їзду «ліві комуністи» продовжували і навіть посилили свою злочинну боротьбу проти партії, переходячи до все більш підлих змовницьких методів.

11 березня 1918 року Ленін приїхав з Петрограда в Москву разом з більшістю членів ЦК і радянського уряду для участі в IV Всеросійському надзвичайному з'їзді рад, який повинен був вирішити питання про укладення миру з Німеччиною і на якому стояло також питання про переїзд уряду в Москву. Як відомо, це питання з'їзд вирішив позитивно. З переїздом в Москву ЦК партії і радянського уряду боротьба Московської організації за лінію партії і за її єдність ще тісніше і нерозривніше зв'язана з іменами Леніна, Сталіна і Свердлова.

Не зважаючи на рішення VII з'їзду партії про укладення миру з Німеччиною, «ліві комуністи» відстоювали на засіданні фракції більшовиків надзвичайного IV Всеросійського з'їзду

рад, що відбувся 14 — 16 березня 1918 року, попередню зрадницьку лінію. Більшість фракції відкинула їх підступи і прийняла резолюцію про ратифікацію мирного договору. Після цього «ліві комуністи» всупереч категоричній забороні з боку ЦК оголосили на пленарному засіданні IV з'їзду рад свою декларацію і цим приєднались до об'єднаної банди меншовиків, правих і «лівих» есерів, які обрушилися на з'їзді на Леніна і більшовиків нечувано брудним цькуванням і наклепом. В своїй декларації «ліві комуністи», лицемірно виголошуючи заклинання про свою вірність партії Леніна — Сталіна, виступили єдиним фронтом зі всіма ворогами партії проти укладення миру, проти Леніна і більшовицької партії.

IV Всеросійський з'їзд рад, не зважаючи на «зворушливе» єднання меншовиків усіх мастей і відтінків, правих і «лівих» есерів, анархістів, троцькістів і «лівих комуністів», відкинув їх пропозиції і прийняв абсолютною більшістю (784 голосами за при 261 проти і 115 тих, що утрималися) постанову: мирний договір ратифікувати, дії ЦВК і Раднаркому визнати правильними.

Голосування на IV з'їзді рад (яке було поіменним) ще раз підтвердило, що не тільки абсолютна більшість робітників, але і переважна більшість Країни рад поділяє і підтримує ленінсько-сталінську лінію партії.

Постанови VII з'їзду партії і IV Всеросійського з'їзду рад були одностайно схвалені всією партією, робітниками і селянами всієї нашої країни. По всій країні на численних зборах одностайно приймались резолюції, що схвалювали укладення і ратифікацію договору.

Після VII з'їзду партії і надзвичайного IV Всеросійського з'їзду рад, в березні і квітні 1918 року, зрадник Бухарін не раз виступав на строго законспірованих «вузьких» засіданнях Московського обласного бюро, де повідомляв про свою домовленість з Троцьким і «лівими» есерами відносно здійснення контрреволюційного перевороту, про арешт і убивство Леніна, Сталіна, Свердлова і про утворення уряду з бухарінців, троцькістів і «лівих» есерів.

Поряд з посиленням нелегальної контрреволюційної боротьби проти партії Леніна — Сталіна бухарінці продовжували розгортати підривну діяльність, користуючись легальними формами. Вони організували при Московському обласному бюро свій фракційний журнал «Коммунист», який виходив у період квітень — червень 1918 року. Останній номер журналу вийшов як орган групи «лівих комуністів», бо Московська обласна конференція (травень 1918 року), вигнавши «лівих комуністів» з Обласного бюро, заявила, що «Коммунист» не є її органом. Цей журнал був використаний троцькістсько-бухарінськими виродками для поширення брудного наклепу на партію і радянську владу; з допомогою цього журналу вони

прагнули підірвати довір'я народних мас до політики нашої партії і до її великих вождів. Напрямом, а також методами своєї підривної діяльності журнал «Коммунист» нічим не відрізнявся від контрреволюційних меншовицьких і есерівських газет.

Присутність у Москві великих вождів народу Леніна і Сталіна зробила величезний вплив на все життя Московської організації взагалі і, зокрема, на успішність її боротьби проти «лівих комуністів», «лівих» і правих есерів і меншовиків — всієї цієї банди, яка вкупі з кадетами намагалась зірвати розгортання соціалістичної революції.

В ці історичні дні робітники Москви на чолі з Московською організацією нашої партії ще раз продемонстрували свою відданість Леніну і Сталіну і висловили повне схвалення політичної лінії ЦК.

На виборах у квітні 1918 року в Московську і районні ради були в абсолютній більшості обрані депутатами більшовики. Ленін 23 квітня 1918 року на зборах знов обраної Моськради заявив:

«Вибори в Московську Раду показали, наскільки усвідомлюють події, що відбуваються, робітники, які зрозуміли, що Радянська влада є не парадною прикрасою, а їх власною кровною справою. Останнім актом, актом перевиборів у нашу Раду, переможені всі, хто покладав великі надії на ці перевибори, переможені хиткі елементи, і це дає мені упевненість і надію в тому, що ми стоїмо на вірному шляху, який приведе нас до повної перемоги соціалізму» (*Ленін,* т. XXII, стор. 433).

Надзвичайно гостра обстановка склалася на цей час на селі. Боротьба бідноти проти куркульства розгорталась, і біднота потребува́ла допомоги, бо куркулі на селі забирали силу, захоплюючи конфісковані поміщицькі землі. Намагаючись зірвати з допомогою голоду соціалістичні заходи, куркульство відмовлялось продавати державі хліб по твердих цінах. Партія поставила перед робітничим класом і сільською біднотою завдання — розгромити контрреволюційне куркульство, «створити залізну силу проти куркулів, спекулянтів, мародерів, хабарників, дезорганізаторів» (*Ленін,* т. XXIII, стор. 25).

На заклик Леніна московський пролетаріат послав на допомогу сільській бідноті кращих своїх синів; Москрада, за пропозицією МК РКП(б), 10 червня прийняла постанову про введення продовольчої диктатури в Москві, про негайну організацію продзагонів і посилку їх на село. Похід робітників на село, а також організація комітетів бідноти зміцнили радянську владу на селі і допомогли залучити селянина-середняка на сторону радянської влади.

З перших днів Жовтневої перемоги пролетаріат Москви брав активну участь у створенні і зміцненні збройних сил, необхідних для відсічі натиску вітчизняної і міжнародної буржуазії. Московська рада працювала над зміцненням і поси-

ленням Червоної Гвардії, ламала контрреволюційний апарат старої армії і створювала новий командний і управлінський апарат нової, Червоної Армії. Ця робота велась під керівництвом ЦК і МК більшовиків. Цим питанням МК приділяв виняткову увагу: 23 січня 1918 року МК обговорював питання про керівництво збройними силами, 24 січня — про зміцнення Червоної Гвардії, 21 лютого — про обов'язковий вступ членів комуністичної партії в ряди Червоної Армії. Тоді ж було прийняте рішення про порядок вербування добровільців у Червону Армію.

10 березня 1918 року МК виніс постанову про загальну червоногвардійську повинність, 13 квітня — про створення при МК постійного бюро по роботі серед Червоної Армії і т. д. Під керівництвом партії Леніна — Сталіна московський пролетаріат і його орган влади — Московська рада — відіграли велику роль у проведенні в життя декрету радянського уряду від 15 січня 1918 року про створення Червоної Армії (на добровільних началах).

Штаби Червоної Гвардії і Московського військового округу були об'єднані в єдиний надзвичайний штаб, в якому була зосереджена вся робота по організації Червоної Армії. 21 лютого Московська рада вітала заклик РНК до організації сил революційної оборони Соціалістичної Радянської республіки і закликала трудящих активно здійснювати будівництво Червоної Армії. Москва вкрилася густою сіттю вербувальних пунктів і бюро, утворених при районних радах, фабрично-заводських комітетах і профспілках. Для керівництва роботою по вербуванню в Червону Армію Московська рада організувала особливий військовий відділ, реорганізований згодом в міський військовий комісаріат.

Районні комітети партії і райради поряд з організацією майже щоденного відправлення робітників на фронти громадянської війни — проти Каледіна, Української контрреволюційної центральної ради, Дутова і контрреволюційних повстань в тилу — формували на фабриках і заводах резервні загони Червоної Армії, в яких робітники майже поголовно проходили військове навчання. На заклик партії пролетаріат з величезним ентузіазмом ішов на захист Радянської республіки. В Москві були випадки, коли робітники окремих фабрик і заводів всім колективом записувались у загони Червоної Гвардії і коли цілий ряд революційних частин Московського гарнізону вимагав негайного відправлення на фронт громадянської війни. За далеко не повними даними, в Москві на 26 березня в червоноармійських списках було 11 тисяч чоловік, з них 6 тисяч були направлені на фронт. Всього на початку 1918 року в Москві було сформовано загонів: 38 піхотних, 5 кавалерійських, 2 кулеметних і 6 спеціальних родів зброї. Московська рада провела величезну роботу по військовому навчанню

робітників, по підготовці переходу від добровільного формування Червоної Армії до обов'язкової військової повинності.

В період між березнем і травнем 1918 року «ліві комуністи», що засіли в Московському обласному бюро, продовжуючи розкольницьку, зрадницьку діяльність, посилили фракційні зв'язки з своїми прихильниками в інших організаціях, зокрема вели переговори з Уральським обласним бюро про спільний виступ проти партії.

Перед Московською обласною конференцією (травень 1918 року) «ліві комуністи» вчинили ряд ворожих вилазок проти партії. 8 травня на Московській міжрайонній нараді керівних партійних працівників, а 13 травня на окружній і загальноміській партійних конференціях — скрізь «ліві комуністи» зазнали поразки.

На загальноміській конференції Ленін піддав нищівній критиці виступи «лівих комуністів» і викрив провокаційний характер антипартійної діяльності Бухаріна і його спільників.

Бухарінці, прагнучи до відновлення в нашій країні капіталізму, заперечуючи можливість побудування соціалізму, розгорнули весною 1918 року запеклу боротьбу проти ленінського плану соціалістичного будівництва.

Між тим становище країни було дуже тяжким: насувався жорстокий голод. Ленін закликав пролетаріат боротися з голодом, напружуючи всі сили, організувати великий похід за хліб і стати вождем і організатором сільської бідноти проти куркулів і мародерів. Заклик Леніна знайшов живий відгук в країні.

29 квітня 1918 року Ленін виступив на засіданні ВЦВК з доповіддю «Чергові завдання Радянської влади», в якій виклав план соціалістичного будівництва. Ленін висунув такі завдання: зміцнити диктатуру пролетаріату, впровадити залізну дисципліну, ввести суворий облік і контроль над виробництвом і розподілом, підвищити продуктивність праці, розгорнути соціалістичне змагання, ввести єдиноначальність, використати на виробництві буржуазних спеціалістів, встановити відрядність і т. д. Ленін поставив також в усьому об'ємі питання про зміцнення Червоної Армії.

Боротьба партії за ленінський план соціалістичного будівництва була боротьбою проти всіх сил буржуазної контрреволюції — проти меншовиків і есерів, проти троцькістів і бухарінців, які всіма заходами намагались зірвати соціалістичне будівництво в нашій країні.

Бухарінці разом з «лівими» есерами та іншими ворогами народу виступали проти створення централізованої пролетарської держави, проти створення сильної, дисциплінованої Червоної Армії. Вони всіляко намагались звести наклепи на Червону Армію, підірвати до неї довір'я народу. Бухарінці виступали проти зміцнення трудової дисципліни на підприєм-

ствах, проти введення відрядності, господарського розрахунку, проти використання в промисловості спеціалістів і т. д. Вони по-наклепницькому твердили, що політика, проваджена Леніним, означає повернення до буржуазних порядків, що соціалістичне будівництво в Росії неможливе. Прикриваючись «лівою» фразою, вони захищали куркулів, ледарів, спекулянтів.

Остаточний розгром «лівих комуністів» в Московській обласній організації стався на IV обласній конференції, що відбулася 14—16 травня 1918 року.

Конференція з величезною увагою вислухала доповідь Леніна «Про сучасне політичне становище», в якій він викрив провокаційний характер діяльності бухарінців. Даючи оцінку укладеному мирові, Ленін ще і ще раз підтвердив правильність цього заходу. «Зараз,— говорив Ленін,— весь порятунок не у відкритому розриві Брестського договору, а в умінні лавірувати серед складних міжнародних ситуацій, що склалися завдяки протилежності інтересів окремих імперіалістських країн. Треба врахувати відносини між Японією і Америкою, Німеччиною і Англією, незгоди в німецькій капіталістичній і військовій партіях і ін. і ін.» (*Ленін,* т. XXIII, стор. 17). Ленін категорично заявив, що партія більше не потерпить повторення 10 лютого, коли в результаті зради троцькістів і бухарінців були розірвані переговори про укладення миру, що коштувало країні великих втрат.

«Зрадництво Троцького і Бухаріна дорого коштувало Радянській республіці. Латвія, Естонія, не кажучи вже про Польщу, відходили до Німеччини, Україна відокремлювалась від Радянської республіки і перетворювалась у васальну (залежну) німецьку державу. Радянська республіка зобов'язалась платити німцям контрибуцію» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 204).

Ленін висунув центральне завдання внутрішньої політики — зміцнити органи диктатури пролетаріату, особливо на селі, де куркулі, намагаючись викликати в країні голод і повалити диктатуру пролетаріату, стали на шлях організації «хлібної забастовки». Ленін вказав на необхідність проведення повної продовольчої диктатури, на необхідність рішучої і безпощадної боротьби з куркулем.

На обласній партійній конференції проти «лівих комуністів» виступив і Свердлов. Він розповів про ту непримириму боротьбу, яку довелось вести в ЦК і в уряді в питанні про укладення миру до і після VII з'їзду партії. На ряді прикладів Свердлов показав злочинну, зрадницьку поведінку бухарінців і троцькістів, їх змикання з «лівими» есерами та іншими контрреволюційними партіями.

«По всіх практичних питаннях, — сказав Свердлов, — ... ми зустрічаємо опір з боку меншовиків, «лівих» есерів і «лівих

комуністів»» (Протоколи Московського обласного бюро ЦК РКП(б), стор. 635).

Главарі «лівих комуністів» у боротьбі проти тезисів Леніна «Про сучасне політичне становище», затверджених ЦК РКП(б) і зачитаних на обласній конференції Свердловим, вдалися до найбільш шахрайських прийомів боротьби. Вони вирішили штучно зменшити представництво на Всеросійській партійній конференції від Московської загальноміської партійної організації, бо остання твердо відстоювала лінію ленінського ЦК. Зрадники революції брехливо твердили на обласній конференції, що в Московській міській організації не 20 тисяч, а 10 тисяч членів партії. Відповідно до цього вони пропонували затвердити делегацію від Москви не в 40, а в 20 чоловік.

На захист правильності представництва від Московської міської організації виступив Свердлов. Він рішуче висловився проти пропозиції ватажків «лівих комуністів» про скорочення делегації до 20 чоловік, бо в Центральному Комітеті були відомості, що підтверджували наявність у Московській організації 20 тисяч членів партії. Свердлов викрив маневр «лівих комуністів», указавши, що кількісний склад Московської міської організації вони поставили під сумнів лише після того, як москвичі рішуче висловились проти «лівих комуністів».

Завдяки стійкості і згуртованості Московської організації і тій величезній роботі, яка була проведена на обласній конференції Свердловим, шахрайський маневр «лівих комуністів» провалився. Обласна конференція більшістю голосів висловила недовір'я президії конференції, в яку пролізли бухарінці і троцькісти, і позбавила ватажків «лівих комуністів» права ухвального голосу. Президія конференції була переобрана.

В питанні про поточний момент конференція абсолютною більшістю голосів прийняла запропоновану Леніним резолюцію, в якій схвалювалась політика ЦК партії і радянського уряду. Резолюція «лівих комуністів» була відкинута.

Всі делегати Московської міської партійної організації голосували за резолюцію Леніна, продемонструвавши тим самим ще раз згуртованість московських більшовиків навколо партії Леніна — Сталіна. Делегати основних промислових центрів області також беззастережно підтримували лінію партії і голосували за резолюцію Леніна.

Така сама доля чекала «лівих комуністів» і при обговоренні інших питань порядку денного конференції. Доповідь і антипартійні пропозиції «лівих комуністів» про економічну політику зустріли рішучу відсіч з боку конференції і були відкинуті. В усіх питаннях конференція зайняла ленінську позицію.

Обласна конференція найкатегоричніше і найрішучіше відкинула пропозицію «лівих комуністів» з Уральського обласного комітету про спільний виступ з вимогою негайного скликання з'їзду партії. В резолюції Московської обласної конференції в

цьому питанні сказано: «Конференція Російської комуністичної партії Московської центральної області, заслухавши пропозицію Уральської конференції, вважає лінію ЦК партії при даних умовах єдино правильною, згідною з директивами VII партійного з'їзду. Конференція вважає негайне скликання нового партійного з'їзду недоцільним і закликає всіх членів партії до суворої партійної дисциплінованої роботи під керівництвом ЦК» (Партархів МК ВКП(б). Протоколи обласного бюро ЦК РКП(б), стор. 689).

Під час виборів в Обласне бюро «ліві комуністи» також зазнали повної поразки. Вони були вигнані з Московського обласного бюро.

Дворушничаючи і маскуючись, бухарінці разом з троцькістами і «лівими» есерами продовжували і після обласної конференції готувати здійснення свого злочинного плану — контрреволюційної змови, метою якої було зірвати брестський мир, скинути радянський уряд, арештувати і вбити Леніна, Сталіна і Свердлова. Щоб спровокувати війну з Німеччиною, «ліві» есери убили німецького посла Мірбаха. З метою повалення радянської влади вони підняли в Москві заколот. «Як установлено тепер процесом антирадянського «право - троцькістського блоку», заколот «лівих» есерів був піднятий з відома і за згодою Бухаріна й Троцького і був частиною загального плану контрреволюційної змови бухарінців, троцькістів і «лівих» есерів проти Радянської влади» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 210).

Завдяки терміново вжитим заходам, під безпосереднім керівництвом Леніна, контрреволюційний заколот був швидко ліквідований.

Після розгрому «ліво»-есерівського заколоту Бухарін форсував здійснення терористичного акту проти Леніна. В переговорах з членами ЦК «лівих» есерів у другій половині червня 1918 року Бухарін наполягав на найшвидшому убивстві Леніна. В результаті договореності бухарінців і троцькістів з «лівими» есерами, а через останніх і з правими есерами есерка Каплан 30 серпня 1918 року вчинила злочинницький замах на великого вождя революції.

Незабаром під ударами робітничого класу впали дві найсильніші монархії в Європі — Габсбургів і Гогенцоллернів.

Повалення монархії в Німеччині (9 листопада 1918 року) в результаті повстання робітників і солдатів дало велику допомогу Радянській країні, прискоривши ліквідацію радянським урядом грабіжницького брестського договору.

Ще до листопадової революції, в червні 1918 року, Радянська країна уже була спроможна дати рішучу відсіч провокаційній пропозиції німецького уряду у відповідь на вбивство Мірбаха ввести в Москву німецький батальйон.

Боротьба троцькістів і бухарінців проти ленінсько-сталін-

ської політики Бреста, подаючи підтримку німецькому і міжнародному імперіалізмові, гальмувала процес революціонізування робітників і солдатів у країнах Західної Європи. Перемога ленінсько-сталінської політики в питанні про укладення миру, приклад революційного виходу Радянської Росії з війни і створення Червоної Армії прискорили розвиток революційного кризису в Німеччині і Австрії.

* * *

Протягом 20 років найпідліші мерзотники, зрадники і запроданці, найзліші вороги народу бухарінці приховували свої мерзенні злочини проти революції, проти нашої великої батьківщини.

Радянська розвідка розкрила і знищила осине контрреволюційне гніздо — «право-троцькістський блок», учасники якого викриті як агенти і шпіони іноземних розвідок, шкідники, диверсанти і вбивці, як презренні і найзапекліші вороги радянського народу.

Військова колегія Верховного суду СРСР, яка розглядала 2 — 13 березня 1938 року чудовищні злочини антирадянського «право-троцькістського блоку», присудила бухарінсько-троцькістських ізвергів до розстрілу. НКВС виконав цей вирок.

Народи Радянського Союзу, все передове і прогресивне людство з почуттям найглибшого задоволення зустріли справедливий вирок Військової колегії Верховного суду.

«Радянський народ схвалив розгром бухарінсько-троцькістської банди і перейшов до чергових справ» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 325).

«Исторический журнал» № 9 за 1939 р.

Б. ВОЛІН

ПРО РОБОТУ ТОВАРИША СТАЛІНА «ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ І ТАКТИКА РОСІЙСЬКИХ КОМУНІСТІВ»

Ця робота написана товаришем Сталіним в грудні 1924 року, 15 років тому. Це робота про Жовтневу революцію, про зовнішні і внутрішні обставини, при яких розгорталась Велика Жовтнева соціалістична революція, про особливості цієї революції, про тактику більшовиків у період підготовки Жовтня, про світове значення Жовтневої революції. Ця робота товариша Сталіна йде в його великій книзі «Питання ленінізму» вслід за його роботою «Про основи ленінізму», якою ця книга відкривається, роботою, створеною незабаром після смерті Леніна і яка являє собою лекції товариша Сталіна, читані в Свердловському університеті в квітні 1924 року.

Про роботу товариша Сталіна «Про основи ленінізму» в «Короткому курсі історії ВКП(б)» сказано: «Серйозне значення мала в справі ідейного розгрому троцькізму і захисту ленінізму теоретична робота тов. Сталіна «Про основи ленінізму», яка вийшла в 1924 році. Ця брошура є майстерним викладом і серйозним теоретичним обгрунтуванням ленінізму. Вона озброїла тоді і озброює тепер більшовиків в усьому світі гострою зброєю марксистсько-ленінської теорії» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 251).

В повній мірі цієї ж оцінки заслуговує знаменита робота товариша Сталіна «Жовтнева революція і тактика російських комуністів».

Про підривну, наклепницьку роботу Троцького і троцькістів у цей період в «Короткому курсі історії ВКП(б)» говориться: «Восени 1924 року Троцький надрукував статтю «Уроки Жовтня», в якій робив спробу підмінити ленінізм троцькізмом. Ця стаття була суцільним наклепом на нашу партію, на її вождя — Леніна. За цю наклепницьку книжонку ухопились всі вороги комунізму і Радянської влади. Партія з обуренням зустріла цей наклеп Троцького на героїчну історію більшовизму. Тов. Сталін викрив спробу Троцького підмінити ленінізм троцькізмом. В своїх виступах тов. Сталін указав, що

«завдання партії полягає в тому, щоб поховати троцькізм, як ідейну течію»» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 251).

Товариш Сталін, систематично викриваючи троцькістів, ведучи безустанні бої проти троцькізму, згуртував нашу більшовицьку партію навколо її ЦК і мобілізував її на дальшу боротьбу за перемогу соціалізму в нашій країні, за дальший побідоносний рух вперед, до комунізму.

В боротьбі за комунізм найгострішою зброєю в руках нашої партії явилась робота товариша Сталіна «Про Жовтневу революцію і тактику російських комуністів».

* * *

Жовтнева соціалістична революція відкрила в історії людства нову еру. Це ера пролетарських революцій. На одній шостій частині земної кулі, у величезній державі, вона вперше в історії людського суспільства зробила робітничий клас пануючим класом. Жовтнева революція явилась революцією світового значення, революцією інтернаціонального порядку — вона означає «корінний поворот у всесвітній історії людства від старого, капіталістичного, світу до нового, соціалістичного, світу» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11, стор. 158).

Ленін у своїй роботі «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», говорячи про необхідність для комуністів кожної країни будувати свою тактику на строго об'єктивному врахуванні співвідношення класових сил як даної держави, так і держав, що оточують її, а також врахування історичного досвіду міжнародних революційних рухів, спиняється на конкретній, історично надзвичайно оригінальній обстановці, яка склалася в Росії в 1917 році. Які були ті специфічні умови, що забезпечили порівняно легкий *початок* соціалістичної революції? Ленін насамперед вказує на те, що Жовтневий радянський переворот був поєднаний з закінченням завдяки цьому перевороту імперіалістичної війни. Нами була використана воєнна схватка двох ворожих одна одній імперіалістичних клік, коли вони неспроможні були з'єднати свої хижацькі зусилля проти молодої Радянської республіки. Коли по всій країні розлилась громадянська війна, нашими союзниками стали гігантські розміри нашої території і відсталі засоби сполучення. При наявності глибокого демократичного революційного руху в селянстві партія більшовиків завдяки завоюванню влади пролетаріатом зразу передала селянам у користування поміщицькі землі, оголосивши землю державною всенародною власністю. Такі були особливі, специфічні умови в 1917 році в Росії, що полегшили Жовтневий переворот.

Товариш Сталін в першій главі своєї роботи «Про зовнішню і внутрішню обстановку Жовтневої революції» вказує на три обставини *зовнішнього* порядку і шість обставин *вну-*

трішнього порядку, які визначили порівняну легкість перемоги Жовтневої революції.

Які ж були обставини зовнішнього порядку? Насамперед, відмічає товариш Сталін, Жовтнева революція дістала «можливість використати жорстокі сутички всередині імперіалізму для зміцнення і організації своїх сил». Потім в руках Жовтневої революції було могутнє знаряддя миру. Трудящі маси «самою логікою речей були підведені до пролетарської революції, як єдиного виходу з війни». Тим то закінчення ненависної війни в результаті Жовтневої революції створило революції «масове співчуття як на Заході, серед робітників, так і на Сході, серед пригноблених народів». Нарешті, неоцінимe значення для Жовтневої революції мав могутній революційний робітничий рух в Європі, який почався, що забезпечило їй — революції — за межами Росії вірних союзників, які подали їй необхідну допомогу в її боротьбі з світовим імперіалізмом.

Щодо сприятливих внутрішніх умов, які полегшили перемогу Жовтневої революції, то насамперед це була активна підтримка величезної більшості пролетаріату Росії, а також і селянської бідноти і солдатів, які жадали миру і землі; це була наявність на чолі революції більшовицької партії, досвідченої, дисциплінованої, тісно зв'язаної з масами трудящих; це також той історичний факт, що Жовтневій революції протистояли більш чи менш слаба російська буржуазія, поміщики, остаточно деморалізовані селянськими «бунтами», і зовсім збанкротілі меншовики й есери; це величезні простори країни, які забезпечили свободу маневрування, відступів, забезпечили можливість передишки, перегрупування сил та ін., а також наявність в розпорядженні диктатури робітничого класу достатніх запасів продовольства, палива і сировини.

Поряд з цими сприятливими обставинами, викликаними своєрідною конкретною обстановкою в Росії передjовтневого періоду, товариш Сталін відмічає і деякі негативні риси внутрішньої і зовнішньої обстановки: відсутність пролетарської більшості в країні, а також і той факт, що Радянська Росія була самотня: коло неї не було іншої радянської країни, на яку вона могла б у своїй архітрудній боротьбі з імперіалістами спертися.

Виходячи саме з цих вичерпуючих вказівок Леніна і Сталіна, «Короткий курс історії ВКП(б)» з ряду причин, що визначили порівняно легку перемогу Жовтневої соціалістичної революції в Росії, відмічає такі головні причини.

Слабість, неорганізованість, недостатня політична досвідченість російської буржуазії в порівнянні з буржуазією французькою і англійською.

Революційність і загартованість в боях робітничого класу Росії, який пройшов у короткий строк дві революції і завоював до передодня третьої революції «авторитет вождя народу

в боротьбі за мир, за землю, за свободу, за соціалізм» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 200).

Наявність у робітничого класу Росії «такого серйозного союзника в революції, як селянська біднота, що становила величезну більшість селянського населення... Наявність союзу робітничого класу і селянської бідноти визначила і поведінку середняків, які довго вагались і тільки перед Жовтневим повстанням повернулись, як слід, в сторону революції, приєднавшись до селянської бідноти» *(Там же)*.

Наявність на чолі робітничого класу випробуваної в політичних боях партії більшовиків, досить сміливої, «щоб повести народ на рішучий штурм», і досить обачної, «щоб обійти всі і всякі підводні камені на шляху до мети» (*Там же,* стор. 201).

«Жовтнева революція почалась в такий момент, коли імперіалістична війна була ще в розпалі, коли головні буржуазні держави були розколоті на два ворожих табори, коли вони, будучи зайняті війною одна з одною і ослабляючи одна одну, не мали можливості серйозно втрутитися в «російські справи» і активно виступити проти Жовтневої революції» *(Там же)*.

* * *

Визначивши своєрідну зовнішню і внутрішню обстановку Жовтневої революції, товариш Сталін переходить до двох основних її особливостей.

Відомо троцькістське, зрадницьке, антиреволюційне ставлення до селянського питання, провокаційне твердження Троцького і троцькістів про те, що пролетаріат, який прийшов до влади, обов'язково буде у ворожих стосунках з широкими масами селянства, що тому про селянство як резерв пролетаріату в революції, як про його союзника в справі побудування соціалізму не може бути й мови. Відомо, що «перманентна революція», вигадана Троцьким і троцькістами для обгрунтування меншовицького заперечення диктатури пролетаріату, була «перманентною безнадійністю», «перманентною безпросвітністю», різновидністю підлого меншовизму, запереченням революційних можливостей селянства. Товариш Сталін підкреслює, що «помилка російських «перманентників» полягала не тільки в недооцінці ролі селянства, але й в недооцінці сил і здатностей пролетаріату повести за собою селянство, в невірі в ідею гегемонії пролетаріату». (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, стор. 98). А все це веде до заперечення ленінської теорії диктатури пролетаріату.

Викриваючи і розбиваючи троцькістські вигадки, товариш Сталін обгрунтував те положення, що «весь хід Жовтневої революції, весь її розвиток показали і доказали цілковиту неспроможність теорії «перманентної революції», цілковиту її несумісність з основами ленінізму».

З двох особливостей Жовтневої революції, які чітко виражають її внутрішній смисл та історичне значення, товариш Сталін виділяє в своїй роботі насамперед питання про диктатуру пролетаріату.

«Диктатура пролетаріату,— пише товариш Сталін,— народилась у нас, як влада, що виникла на основі союзу пролетаріату і трудящих мас селянства, при керівництві останніми з боку пролетаріату».

Товариш Сталін геніально розвиває ідею *про селянські резерви,* про трудові маси міста і села, завоювання яких на сторону пролетаріату є вирішальним для долі пролетарської соціалістичної революції. Жовтнева революція перемогла саме тому, що «вона зуміла відібрати у буржуазії її селянські резерви», у відміну від революцій 1848 і 1871 років у Франції, які зазнали поразки головним чином саме тому, що селянські резерви опинились на стороні пануючих класів. Товариш Сталін дає при цьому своє знамените, точне, наукове, ленінське визначення диктатури робітничого класу: «Диктатура пролетаріату є класовий союз пролетаріату і трудящих мас селянства для повалення капіталу, для остаточної перемоги соціалізму, при умові, що керівною силою цього союзу є пролетаріат».

Нова по своїй природі, пролетарська держава, що вийшла з Жовтневої революції, здійснювала на практиці ленінську теорію пролетарської диктатури. Згідно з цією теорією, тільки міські, промислові робітники спроможні керувати всією масою трудящих і експлуатованих, керівництво це виражається в особливій формі класового союзу між пролетаріатом і численними непролетарськими верствами трудящих, а союз цей має на меті повне повалення капіталу, вдержання і зміцнення перемоги, подавлення всяких спроб реставрації з боку буржуазії, створення нового, соціалістичного суспільного ладу, повне знищення експлуататорських класів, остаточне зміцнення соціалізму.

«Одна з особливостей Жовтневої революції,— говорить товариш Сталін,— полягає в тому, що ця революція є класичним проведенням ленінської теорії диктатури пролетаріату».

Товариш Сталін при цьому показує глибокий інтернаціоналізм ленінської теорії пролетарської диктатури. Союз з широкими трудящими масами — і насамперед з селянством — і керівництво ними означає не тільки союз з російським селянством, а з селянством, з трудящими непролетарських класів всіх окраїн Росії, колишніх колоній Росії, з інонаціональними масами трудящих. Ленінська теорія пролетарської диктатури, указує товариш Сталін, обов'язкова для всіх окраїн. Більшовизм не є тільки російське явище, а «зразок тактики для всіх» *(Ленін).* Тому з ленінської теорії пролетарської диктатури випливає положення, що «перемога світової революції неможлива без революційного союзу, без революційного блоку

пролетаріату передових країн з пригнобленими народами поневолених колоній».

Так стоїть справа з першою особливістю Жовтневої революції, яка виражається в тому факті, що диктатура пролетаріату народилася в процесі революції як влада, що спирається на союз пролетаріату і трудящих мас селянства для «повного повалення капіталу», для «остаточного створення і зміцнення соціалізму».

Говорячи про другу особливість Жовтневої революції, товариш Сталін звертає увагу на той факт, що «диктатура пролетаріату утвердилась у нас, як результат перемоги соціалізму в одній країні, капіталістично мало розвинутій, при збереженні капіталізму в інших країнах, капіталістично більш розвинутих». Товариш Сталін при цьому формулює «в двох словах» основи ленінської теорії пролетарської революції. Основи ці зводяться до того, що «капіталізм переріс у всесвітню систему колоніального гноблення і фінансового удушення жменькою «передових» країн гігантської більшості населення землі» *(Ленін)*, що «дільба цієї «здобичі» відбувається між двома-трьома всесвітньо могутніми, озброєними з ніг до голови хижаками (Америка, Англія, Японія), які втягають в *свою* війну зза дільби *своєї* здобичі всю землю» *(Ленін)*. Протиріччя всередині імперіалістичного світу незмінно ростуть, і воєнні сутички при цьому стають все більш неминучими. В наслідок цього світовий фронт стає все більш уразливим з боку революції, і цілком можливим стає через те прорив цього фронту з боку окремих країн і найпевніше в тих країнах, де «ланцюг імперіалістичного фронту слабший, тобто де імперіалізм найменш підкований, а революції найлегше розгорнутися». В такій країні, не зважаючи на те, що вона капіталістично менш розвинута країна, а країни, в яких зберігається капіталізм, є країнами більш розвинутими, в такій країні «перемога цілком можлива і ймовірна».

Товариш Сталін підкреслює інтернаціональну природу, колосальну міжнародну могутність Жовтневої революції і своєрідність її зовнішньої політики. Ленінська теорія пролетарської революції цілком здійснилась на історичній практиці Жовтневої революції 1917 року. В цьому, говорить товариш Сталін, друга особливість Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Цілком базуючись на ленінській теорії пролетарської революції, сформульованій під час імперіалістичної війни в 1915 році, і виходячи з вказівок товариша Сталіна, «Короткий курс історії ВКП(б)» дає такий виклад ленінської теорії соціалістичної революції і оцінку геніальним висновкам, зробленим Леніним:

«Ленін прийшов до висновку, що цілком можливий прорив імперіалістичного фронту пролетаріатом денебудь в одному місці або кількох місцях, що *можлива* перемога соціалізму спочатку в кількох країнах або навіть в одній, окремо взятій,

країні, що одночасна перемога соціалізму в усіх країнах через нерівномірність розвитку капіталізму в цих країнах — *неможлива*, що соціалізм переможе спочатку в одній або кількох країнах, а всі інші країни на протязі деякого часу залишаться буржуазними країнами» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 160).

«Це була,— говориться в «Короткому курсі історії ВКП(б)»,— *нова*, закінчена теорія соціалістичної революції, теорія про можливість перемоги соціалізму в окремих країнах, про умови його перемоги, про перспективи його перемоги, теорія, основи якої були намічені Леніним ще в 1905 році в брошурі «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції»» (*Там же*, стор. 161).

«...Неоцінимe значення ленінської теорії соціалістичної революції полягає не тільки в тому, що вона збагатила марксизм новою теорією і двинула його вперед. Її значення полягає ще в тому, що вона дає революційну перспективу пролетарям окремих країн, розв'язує їх ініціативу в справі натиску на свою, національну, буржуазію, учить їх використовувати обстановку війни для організації такого натиску і зміцнює їх віру в перемогу пролетарської революції» (*Там же*).

Товариш Сталін в боротьбі проти капітулянтських, провокаторських «теорій» Троцького і троцькістів про неможливість перемоги соціалізму в одній країні вичерпно розвинув і творчо двинув вперед цю нову, ленінську теорію соціалістичної революції в умовах диктатури пролетаріату і будівництва соціалістичного суспільства, що почалось. Все більш зростаюче співчуття і підтримка з боку європейських робітників, з боку колоніальних і залежних країн, з'єднані з могутністю нашої Червоної Армії і з готовністю робітників і селян Радянської Росії грудьми відстояти свою соціалістичну вітчизну, були сприятливими умовами не тільки для того, щоб двинути вперед справу соціалістичного будівництва, але також і для того, щоб у свою чергу подати допомогу і підтримку західно-європейському пролетаріатові і пригнобленим народам колоніальних країн Сходу.

Товариш Сталін, виходячи з вказівок Леніна про те, що «з Росії непівської буде Росія соціалістична», що у нас є «все необхідне і достатнє» для побудування соціалістичного суспільства, а також з практики нашого соціалістичного будівництва, розгромив контрреволюційні вигадки троцькістів про неможливість побудування соціалізму в нашій країні і неминучість загибелі країни диктатури робітничого класу і розкрив партії та країні ленінську перспективу про те, що нова економічна політика дає повну можливість «побудувати фундамент соціалістичної економіки».

* * *

В третій главі своєї роботи товариш Сталін встановлює «деякі особливості тактики більшовиків у період підготовки

Жовтня», без уяснення яких не можна зрозуміти цю тактику. Перша особливість: «Безроздільне керівництво *однієї* партії, партії комуністів, як основний момент підготовки Жовтня,— така характерна риса Жовтневої революції, така є перша особливість тактики більшовиків у період підготовки Жовтня». В цьому відношенні наша революція докорінно відрізнялась від французької революції 1871 року, яка дала Парижську комуну, де керівництво революцією здійснювали дві партії, з яких ні одна не була комуністичною. Без цієї основної особливості тактики більшовиків в період підготовки Жовтневої революції «перемога диктатури пролетаріату в обстановці імперіалізму була б неможлива».

Ось на які історичні факти передждовтневого періоду звертає увагу товариш Сталін: від квітня до жовтня 1917 року формувалась, росла і зріла масова політична армія, підготовлена більшовиками до жовтневих боїв. Ця армія проходила трудний, діалектичний шлях свого росту і розвитку. Її створював хід боротьби і сутичок класів. Школою її політичного виховання були всі історичні події цього періоду (квітнева маніфестація, червнева і липнева демонстрації, вибори в Думи, боротьба з корніловщиною, завоювання рад). У відміну від военних армій, які бувають заздалегідь, ще перед війною підготовлені і оснащені, політичні армії створюються в ході самої боротьби, в ході сутички класів, в міру того як самі маси на власному досвіді переконуються в правильності лозунгів партії, в правильності її політики.

Ленін в 1905 році в передмові до «Двох тактик», роз'яснюючи, що маси учаться і виховуються, політично ростуть і організаційно міцніють в процесі, в ході революції, писав, що «революція научить робітничі маси в Росії соціал-демократизму» (*Ленін*, т. VIII, стор. 31), що революція дає справжнє політичне хрещення масам, що класи виходять з революції з своєю певною політичною фізіономією, що революція не може не научити народні маси мистецтву боротьби. Але завдання політичної пролетарської партії, яка бореться, полягає саме в тому, щоб зуміти чомунебудь научити саму революцію, щоб на революцію накласти свій, пролетарський, більшовицький відпечаток.

І тактика більшовиків повністю відповідала саме цим вказівкам Володимира Ільїча. Товариш Сталін ілюструє ці положення докладно, роз'яснюючи окремі ланки нашої тодішньої ленінсько-сталінської більшовицької тактики:

«1) партія за весь період підготовки Жовтня неухильно спиралась в своїй боротьбі на стихійне піднесення масового революційного руху;

2) спираючись на стихійне піднесення, вона зберігала за собою безроздільне керівництво рухом;

3) таке керівництво рухом полегшувало їй справу формування масової політичної армії для Жовтневого повстання;

4) така політика не могла не привести до того, що вся підготовка Жовтня пройшла під керівництвом *однієї* партії, партії більшовиків;

5) така підготовка Жовтня, в свою чергу, привела до того, що в результаті Жовтневого повстання влада оказалась в руках *однієї* партії, партії більшовиків» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 84).

Таким чином, основним моментом, характерною рисою підготовки Жовтневої революції було безроздільне керівництво однієї партії, партії Леніна — Сталіна.

В своїй роботі «Про основи ленінізму» товариш Сталін, говорячи про етапи революції і стратегії, роз'яснює, в чому полягала основна стратегічна лінія в перший етап революції періоду 1903 — 1917 років.

Спираючись на відоме ленінське положення 1905 року, сформульоване в «Двох тактиках», про те, що «*пролетаріат повинен провести до кінця демократичний переворот, приєднуючи до себе масу селянства, щоб роздавити силою опір самодержавства і паралізувати нестійкість буржуазії*» (*Ленін,* т. VIII, стор. 96), напрям головного удару з боку партії в цей період мав завданням ізоляцію ліберально-монархічної буржуазії, яка намагалась подібно до європейської буржуазії оволодіти селянством, ліквідувати революцію шляхом угоди з царизмом.

Цю думку особливо докладно товариш Сталін розвиває в роботі «Жовтнева революція і тактика російських комуністів». Чому в той період, в період підготовки буржуазно-демократичної революції (1905 — 1916 роки), головний удар більшовики спрямовували проти ліберально-монархічної буржуазії? Тому що вона була найбільш небезпечною соціальною опорою царизму. Тому що партія цієї буржуазії — кадетська партія — партія угоди між царизмом і селянством в цілому. Тому, говорить товариш Сталін, «партія направляла тоді головні удари проти кадетів, бо, не ізолювавши кадетів, не можна було розраховувати на *розрив* селянства з царизмом, не забезпечивши ж цього розриву,— не можна було розраховувати на перемогу революції». Більшовицька стратегія вимагає «ізоляції угодовської партії для того, щоб полегшити, наблизити перемогу над головним ворогом». В роботі «Про основи ленінізму» товариш Сталін робить одну дуже важливу вказівку на те, що весь думський період (питання землі і волі) послужив предметним уроком для селянства, яке поступово визволялося в наслідок цього спід впливу буржуазії, а імперіалістична війна 1914 — 1918 років (питання миру) завершила відхід селянства від буржуазії, ізоляцію ліберальної буржуазії. «Без наочних уроків думського періоду,— зауважує товариш Сталін,— гегемонія

пролетаріату була б неможлива». Без такої стратегії партії Леніна — Сталіна не була б можлива гегемонія пролетаріату в буржуазно-демократичній революції.

Звідси зрозуміла та лінія, яку вела партія більшовиків уже в інший період, в період підготовки Жовтня, коли перший етап революції був уже завершеним, коли *в нову площину* перемістився центр сил, що боролися.

Говорячи про напрям основного удару на новому, другому етапі революції (березень 1917 — жовтень 1917), товариш Сталін указує в своїй роботі «Про основи ленінізму», що напрям цей був: «Ізоляція дрібнобуржуазної демократії (меншовики, есери), яка старається оволодіти трудовими масами селянства і кінчити революцію шляхом *угоди* з імперіалізмом» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 48). В цей період найбільш небезпечною соціальною опорою імперіалізму, яка намагалась повести за собою широкі селянські резерви, були партії дрібнобуржуазної демократії — меншовики і есери; вони стали на шлях угоди між трудящими масами і імперіалізмом. А період цей був вирішальним у долі пролетарської революції, бо це був період, коли, як пророчо передбачав Ленін в «Двох тактиках», «*пролетаріат повинен здійснити соціалістичний переворот, приєднуючи до себе масу напівпролетарських елементів населення, щоб зломити силою опір буржуазії і паралізувати нестійкість селянства та дрібної буржуазії*» (*Ленін,* т. VIII, стор. 96).

Партія більшовиків блискуче здійснила це завдання паралізування нестійкості дрібної буржуазії і селянства. Партія добилась цього ізоляцією меншовиків і есерів, які спочатку вели за собою трудящі маси, що були охоплені добросовісним оборонством і довіряли Тимчасовому урядові. Тільки завдяки напруженню всіх сил більшовицькій партії удалось добитися розриву трудящих мас з імперіалізмом, а без забезпечення цього розриву, без повного викриття меншовиків і есерів не можна було забезпечити перемогу соціалістичної революції. Як долю розриву на першому етапі вирішував думський період, так долю розриву на цьому, другому етапі вирішив період керенщини.

Таким чином, партійне керівництво масами в цей період полягало в ізоляції від цих мас угодовських партій. В цій основній лінії партії більшовиків і полягає друга особливість тактики партії Леніна — Сталіна.

Як загальний висновок, як закон, товариш Сталін так формулює основне стратегічне правило марксизму-ленінізму: «1) найбільш небезпечною соціальною опорою ворогів революції в період наближення революційної розв'язки є *угодовські* партії; 2) повалити ворога (царизм або буржуазію) неможливо без ізоляції цих партій; 3) головні стріли в період підготовки революції повинні бути, через це, направлені на ізоляцію цих партій, на відрив від них широких мас трудящих».

Ця вказівка набуває особливої сили для братських компартій в їх сьогоднішній боротьбі проти своїх імперіалістичних урядів, бо без боротьби з зрадницькими, угодовськими партіями, без їх розгрому не можна підвести маси до соціалізму.

Але тактика ізоляції дрібнобуржуазних партій повисла б в повітрі, якби вона не знаходила свого організаційного ричага, якби вона не була найконкретнішим чином зв'язана з одним з найбільш популярних і близьких найширшим масам робітників, солдатів і селян творінь революції — з Радами. І революційний тактичний лозунг був «Вся влада Радам!».

«Політика перетворення Рад в органи державної влади, як найважливіша умова ізоляції угодовських партій і перемоги диктатури пролетаріату,— така третя особливість тактики більшовиків у період підготовки Жовтня»,— пише в своїй роботі товариш Сталін.

Ще в 1915 році — до революції — Ленін в своїй роботі «Кілька тезисів» передбачав, що в результаті перемоги революційного повстання пролетаріату появляться Ради як державна влада пролетаріату. «Ради Робітничих Депутатів і т. п. установи,— писав тоді Ленін,— повинні розглядатися, як органи повстання, як органи революційної влади» (*Ленін,* т. XVIII, стор. 312). В Квітневих тезисах Ленін, вимагаючи систематичного, терпеливого, настійного роз'яснення помилок тактики Рад, вказував, що своєю роботою критики і вияснення помилок ми повинні проповідувати перехід всієї державної влади до Рад. А в своїй знаменитій роботі «Чи вдержать більшовики державну владу?», написаній у вересні 1917 року і опублікованій в жовтневому номері теоретичного журналу більшовиків «Просвещение», Ленін дав глибоке, всебічне обгрунтування, чому більшовики висували так рішуче саме ідею Рад як основної організаційної ланки, здатної полегшити ізоляцію дрібнобуржуазних партій, здатної підвести найширші маси трудящих до радянської революції, до перемоги диктатури пролетаріату.

Ось що писав тоді в цій своїй роботі Ленін.

«Ради,— говорив Ленін ще у вересні 1917 р.,— є новий державний апарат, який дає, поперше, збройну силу робітників і селян, при чому ця сила не відірвана від народу, як сила старої постійної армії, а найтісніше з ним зв'язана; у воєнному відношенні ця сила незрівнянно більш могутня, ніж колишні; в революційному відношенні вона незамінима нічим іншим. Подруге, цей апарат дає зв'язок з масами, з більшістю народу настільки тісний, нерозривний, легко перевіримий і відновимий, що нічого подібного в колишньому державному апараті нема і в помині. Потретє, цей апарат, в силу виборності і змінюваності його складу з волі народу, без бюрократичних формальностей, є далеко більш демократичним, ніж колишні апарати. Почетверте, він дає міцний зв'язок з найрізнішими професіями, полегшуючи тим найрізніші реформи найглибшого

характеру без бюрократії. Поп'яте, він дає форму організації авангарду, тобто самої свідомої, самої енергійної, передової частини *пригноблених* класів, робітників і селян, являючись таким чином апаратом, з допомогою якого авангард пригноблених класів може піднімати, виховати, навчати і вести за собою *всю гігантську масу* цих класів, яка досі стояла цілком поза політичним життям, поза історією. Пошосте, він дає можливість поєднувати вигоди парламентаризму з вигодами безпосередньої і прямої демократії, тобто поєднувати в особі виборних представників народу і законодавчу функцію *і виконання законів*. В порівнянні з буржуазним парламентаризмом це такий крок вперед в розвитку демократії, який має всесвітньоісторичне значення...

Якби народна творчість революційних класів не створила Рад, то пролетарська революція була б в Росії справою безнадійною, бо з старим апаратом пролетаріат, безсумнівно, вдержати влади не міг би, а нового апарату відразу створити не можна» (*Ленін*, т. XXI, стор. 258 — 259).

Більшовики з надзвичайною діалектичною майстерністю застосовували свій тактичний лозунг «Вся влада Радам!», вони пускали в хід цей свій організаційний ричаг відповідно до політичної обстановки в країні, яка надзвичайно швидко і круто мінялася.

Від квітня і до вересня лозунг «Вся влада Радам!» пройшов дві стадії свого внутрішнього розвитку.

Перша стадія — час двовладдя (до липневої поразки). Більшовики в цей період, в період двовладдя, висуваючи цей лозунг, тим самим добивались розриву угодовських партій з кадетами, утворення радянського уряду з меншовиків і есерів і шляхом вільної агітації та боротьби всередині Рад в порядку мирного розвитку революції — більшовизації Рад і зміни самого складу радянського уряду.

Чи означав цей план диктатуру пролетаріату? Ні, не означав. Але, як указує товариш Сталін, план цей означав створення таких умов, які надалі необхідні були б для забезпечення диктатури робітничого класу. Що це були за умови?

Прихід до влади угодовських партій меншовиків і есерів означав би необхідність для них на *ділі* здійснювати свою контрреволюційну платформу, а це означало б прискорення викриття перед масами їх справжньої буржуазної природи, їх ізоляцію, відрив від них мас.

Але цей розвиток був, однак, перерваний липневою поразкою більшовиків. Липневі події ліквідували двовладдя на користь буржуазії, на користь повноти влади Тимчасового уряду. Бо в результаті липневої контрреволюційної розправи з робітниками і солдатами силою зброї Ради з їх угодовським керівництвом перетворилися в простий додаток генеральсько-кадетської контрреволюційної політики.

Мирний період революції з можливістю мирного переходу влади в руки Рад кінчився: на порядок дня був поставлений штик громадянської війни. Це змусило більшовицьку партію за вказівкою Леніна, блискуче обгрунтованою на VI з'їзді товаришем Сталіним, тимчасово зняти лозунг «Вся влада Радам!» з тим, щоб до нього вернутися, коли почнеться нове революційне піднесення. Слід зауважити, що деякі більшовики зняття цього лозунга намагались тлумачити так, ніби мова йде про новий лозунг «Геть Ради!». Товариш Сталін тоді, на VI з'їзді партії, роз'яснював: «Питання про повалення Рад вигадане. Його ніхто тут не ставив. Якщо ми пропонуємо зняти лозунг «Вся влада Радам», звідси ще не випливає: «Геть Ради!». І ми, що знімаємо цей лозунг, в той же час не виходимо навіть з Центрального Виконавчого Комітету, не зважаючи на всю жалюгідну роль його за останній час.

Місцеві Ради можуть ще відіграти роль, бо їм необхідно буде оборонятися від домагань Тимчасового Уряду, і в цій боротьбі ми їх підтримаємо. Отже, повторюю: скасування лозунга передачі влади в руки Ради не означає «Геть Ради!» (Протоколи VI з'їзду РСДРП(б), стор. 118. Видання 1934 року).

Якщо перша стадія в лозунгу «Вся влада Радам!» закінчилась липневою поразкою більшовиків, то друга стадія в розвитку цього лозунгу відкривається вересневою поразкою корніловського повстання. Знов на черзі став цей лозунг, знов більшовицька партія його висунула. Але тепер уже був інший час, різко відмінний від часу двовладдя, бо Ради швидко більшовизувались, Ради в більшості своїй стали більшовицькими. І лозунг «Вся влада Радам!» означав уже не мирний перехід влади, а «повний розрив з імперіалізмом і перехід влади до більшовиків... Тепер цей лозунг означав прямий підхід революції до диктатури пролетаріату шляхом повстання. Більше того, тепер цей лозунг означав організацію і державне оформлення диктатури пролетаріату».

Особливість більшовицької тактики полягала в систематичній ізоляції угодовських партій завдяки політиці перетворення Рад в органи державної влади, завдяки правильно сформульованому і своєчасно даному більшовицькому лозунгові «Вся влада Радам!»

Це був правильний, більшовицький лозунг, а правильні тактичні лозунги, учив Ленін в «Двох тактиках», мають особливо важне значення для керівництва масами. «Вироблення вірних тактичних рішень має гігантське значення для партії, яка хоче в дусі витриманих принципів марксизму керувати пролетаріатом, а не тільки плентатися в хвості подій». І якщо досягнення поставлених партією цілей залежить насамперед від вірності тактичних лозунгів, то це досягнення залежить в тій же мірі, говорить Ленін, «від підтримки цих лозунгів реальною бойовою силою робітничих мас» (*Ленін*, т. VIII, стор. 33).

Саме на цій вирішальній стороні справи і спиняє нашу увагу товариш Сталін, кажучи про четверту особливість тактики більшовиків у період підготовки Жовтня. В чому ця особливість полягала? «Уміння переконувати маси на своєму власному досвіді в правильності партійних лозунгів шляхом підведення цих мас до революційних позицій, як найважливіша умова завоювання на сторону партії мільйонів трудящих,— така четверта особливість,— говорить товариш Сталін,— тактики більшовиків у період підготовки Жовтня».

І товариш Сталін вичерпно роз'яснює смисл і значення основ цієї блискучої більшовицької тактики. Яким чином слід в інтересах перемоги підводити маси до лозунгів партії, щоб маси на власному досвіді переконувались у правильності цих лозунгів, щоб лозунги ці ставали лозунгами самих мас? Що саме здатне зробити революцію справді народною революцією? Незмінне завдання більшовицької тактики полягає в тому, щоб, правильно визначаючи шляхи і повороти революції, допомогти масам на їх власному досвіді відчути, перевірити і розпізнати правильність лозунгів, даних партією. Товариш Сталін указує на одну з вирішальних незмінних особливостей більшовицької тактики. Тактика ця, говорить товариш Сталін, полягає в тому, що «вона не змішує керівництво партією з керівництвом масами, що вона ясно бачить різницю між керівництвом першого роду і керівництвом другого роду, що вона є, таким чином, наукою не тільки про керівництво партією, але й про керівництво мільйонними масами трудящих».

І на прикладі нашого більшовицького ставлення до Установчих зборів (їх скликання, їх розгону) товариш Сталін демонструє силу і обгрунтованість цієї ленінської тактики, яка допускає при певних умовах тимчасове існування «комбінованої державності».

Товариш Сталін указує на те, що тільки завдяки своєрідній політиці більшовиків щодо Установчих зборів більшовикам удалось притягти симпатії мас на свою сторону. А без такого завоювання мільйонних мас робітників, селян, солдатів на свою сторону ніколи Жовтневу революцію не можна було б перетворити в справді глибоку, народну революцію, бо вирішальною активною творчою силою є союз робітничого класу і біднішого селянства, «а без такого союзу,— вказує Ленін в «Державі і революції»,— неміцна демократія і неможливе соціалістичне перетворення» (*Ленін,* т. XXI, стор. 396).

Марксистсько-ленінську науку про керівництво не тільки партією, але й масами більшовики на чолі з великими стратегами і тактиками революції Леніним і Сталіним блискуче застосували до конкретних особливостей переджовтневих і жовтневих днів 1917 року, що і визначило весь успіх Великої Жовтневої соціалістичної революції.

* * *

Сталінський «Короткий курс історії ВКП(б)», говорячи про розроблену Леніним нову закінчену теорію соціалістичної революції, про можливість, умови і перспективи перемоги соціалізму в окремих країнах, указує, що «неоцініме значення ленінської теорії соціалістичної революції полягає не тільки в тому, що вона збагатила марксизм новою теорією і двинула його вперед. Її значення полягає ще в тому, що вона дає революційну перспективу пролетарям окремих країн, розв'язує їх ініціативу з справі натиску на свою, національну, буржуазію, учить їх використовувати обстановку війни для організації такого натиску і зміцнює їх віру в перемогу пролетарської революції» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 161).

В своїй роботі «Жовтнева революція і тактика російських комуністів» товариш Сталін в останній її частині — «Жовтнева революція, як початок і передумова світової революції» — глибоко розроблює це питання. Він розкриває і викриває зрадницький характер і шкідливість троцькістської теорії про неможливість перемоги соціалізму в одній, окремо взятій, країні.

Товариш Сталін звертає увагу на те, що ця троцькістська «теорія» зв'язує ініціативу окремих країн, які дістають в силу певних історичних обставин можливість прорвати фронт імперіалізму. Ця троцькістська «теорія» кличе до пасивного споглядання замість активного натиску на капітал, викликаючи гамлетівські сумніви замість духу революційної рішучості.

Товариш Сталін при цьому веде боротьбу на два фронти, викриваючи і тих, хто вважав, що Жовтнева революція є чисто внутрішня національна справа, забуваючи про її інтернаціональне значення, і тих, хто гадав, що Жовтнева революція сама по собі розвиватися не може і що вона повинна пасивно чекати тільки допомоги ззовні. «Насправді,— указує товариш Сталін,— не тільки Жовтнева революція потребує підтримки з боку революції інших країн, але й революція цих країн потребує підтримки з боку Жовтневої революції для того, щоб прискорити і двинути вперед справу повалення світового імперіалізму».

В цій заключній частині своєї роботи товариш Сталін п'ятнадцять років тому формулює ті великі ідеї пролетарського, радянського інтернаціоналізму, які він потім у боротьбі проти ворогів радянського народу, проти схоластів і начотчиків, проти перекрутників і опошлителів марксизму-ленінізму безустанно розвивав і розвиває далі в своїх виступах. До цього питання, як відомо, товариш Сталін знов вертається в своєму листі комсомольському пропагандистові Іванову.

Закінчуючи свою історичну роботу «Жовтнева революція і тактика російських комуністів», товариш Сталін писав:

«Якщо вірне є положення, що *остаточна* перемога соціалізму в першій країні, яка визволилась, неможлива без спільних зусиль пролетарів кількох країн, то так само вірне й те, що світова революція буде розгортатись тим швидше і грунтовніше, чим дійснішою буде допомога першої соціалістичної країни робітникам і трудящим масам всіх інших країн...

...Характерна особливість цієї допомоги,— писав товариш Сталін,— з боку перемігшої країни полягає не тільки в тому, що вона прискорює перемогу пролетарів інших країн, але також і в тому, що, полегшуючи цю перемогу, вона тим самим забезпечує *остаточну* перемогу соціалізму в першій перемігшій країні».

В цьому незаперечна основа радянського інтернаціоналізму.

Великий радянський народ під проводом свого учителя і вождя народів товариша Сталіна, будуючи своє комуністичне суспільство на неосяжних просторах шостої частини земної кулі, сповнений найглибших почуттів, найглибших ідей радянського інтернаціоналізму.

«Радянський інтернаціоналізм,— говорить тов. Молотов,— росте в масах, як свідомість великої революційної сили союзу робітників і селян всіх націй СРСР, об'єднаних Радами, як свідомість великого інтернаціонального значення успіхів будівництва соціалізму для трудящих всіх країн». Це і є справді ленінсько-сталінське більшовицьке розуміння радянського патріотизму, якому чуже, вороже проявлення всякого шовінізму, всякої національної виключності і який, навпаки, нерозривно зв'язаний з бойовим, революційним, високим почуттям радянського інтернаціоналізму.

Товариш Сталін на XVIII з'їзді партії особливо підкреслив необхідність «розвивати і культивувати радянський патріотизм». Весь стрій думок і почуттів радянської людини, весь світогляд патріотів соціалістичної батьківщини пройнятий свідомістю величі інтернаціональних завдань, поставлених історією перед радянським народом.

Партія більшовиків — передовий загін трудящих нашої батьківщини, передовий, організований загін робітничого класу Радянської країни — насамперед виховує найблагородніші почуття радянського інтернаціоналізму в кожному окремому члені партії, партії Леніна — Сталіна. В Статуті Всесоюзної Комуністичної партії більшовиків, прийнятому на XVIII з'їзді, партія вимагає від своїх членів активної і самовідданої роботи по «зміцненню братерських, інтернаціональних відносин як між трудящими національностей СРСР, так і з пролетарями всіх країн світу». Це одна з нерушимих заповідей нашого сталінського партійного статуту. Партія заохочує, висуває вперед, ставить на перший план більшовицький, ленінсько-сталінський радянський інтернаціоналізм. Партія суворо карає забуття членом партії своїх інтернаціональних завдань і обов'язків.

В цьому дусі радянського інтернаціоналізму виховується кожний громадянин нашої священної радянської землі, багатоміліонного братерського колективу Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

«Исторический журнал» № 11 за 1939 р.

Є. ФІЛАТОВА

ПРО РОБОТУ ЛЕНІНА «ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ»

Знаменита робота Леніна «Чергові завдання Радянської влади» була написана в березні — квітні 1918 року. Висловлені ще в той період великі ленінські мислі про піднесення продуктивності праці, про соціалістичне ставлення до праці, про боротьбу з антидержавними тенденціями звучать зараз для нас як заклик до ще більшого зміцнення оборонної і економічної могутності СРСР, як заклик до залізної дисципліни праці, до найсуворішого додержання нового указу про 8-годинний робочий день, про перехід на семиденний робочий тиждень і про рішучу боротьбу з дезертирами праці.

Значення цього надзвичайно важливого державного акту стає ще яснішим, коли вивчаєш праці основоположників марксизму, де вони викладають своє учення про соціалістичне будівництво. Особливо актуальною в цьому відношенні є саме робота Леніна «Чергові завдання Радянської влади».

На той час, коли ця робота появилась вперше в пресі («Известия ВЦИК» від 28 квітня 1918 року), Радянська влада, яка існувала всього 4 — 5 місяців, експропріювала буржуазію і зосередила в своїх руках командні висоти народного господарства: землю, банки, залізниці, зовнішню торгівлю і значну частину крупної промисловості.

Старий, буржуазний державний апарат було зламано, і замість нього створено новий апарат Радянської держави. Були видані декрети, які ліквідували залишки становості і нерівноправ'я в усіх областях суспільного життя.

Радянська влада поширилась по всій території нашої величезної країни.

У відповідь на тріумфальний марш Радянської влади всі контрреволюційні сили об'єднались для боротьби з нею, для її повалення. Капітал організував воєнний опір в особі Керенського, Краснова, Савінкова, Гоца і інших. Їм допомагали Троцький, Каменєв, Зінов'єв, Риков, Бухарін і інші зрадники. Крім того капітал спробував вчинити опір у формі саботажу

з боку буржуазних спеціалістів. Але всі спроби контрреволюції повалити Радянську владу були ліквідовані.

Радянська республіка добилась виходу з імперіалістичної війни. На початку березня 1918 року радянський уряд всупереч шаленим провокаційним діям Троцького, Бухаріна і їх спільників уклав брестський мир з Німеччиною.

Але передишка, яку наша країна дістала з укладенням брестського миру, була тимчасовою. В «Чергових завданнях Радянської влади» Ленін писав, що «наша Радянська соціалістична республіка находиться в надзвичайно неміцному, безумовно критичному міжнародному становищі» (*Ленін*, т. XXII, стор. 440). Найглибші і корінні інтереси імперіалістичних країн, що мають величезну воєнну силу, писав Ленін, спонукають їх не тільки до воєнного натиску на Радянську країну, але й до угоди про поділ її, до удушення Радянської влади.

Єдиною реальною гарантією миру для нас в той період була надзвичайно загострена рознь між імперіалістичними державами. Ця рознь проявлялась в загостренні імперіалістичної бойні на заході Європи і в імперіалістичному змаганні Японії і Америки зза панування на Далекому Сході. Протиріччя між імперіалістичними країнами стримували прагнення міжнародного капіталу до удушення Радянської влади, «і то лише почасти і лише на деякий, мабуть, короткий час».

Економічне становище Радянської республіки було також надзвичайно тяжким. Війна і панування буржуазії породили найтяжчу розруху, безробіття, голод, виснаження сил широких мас трудящих. Ленін називав становище в країні надзвичайно критичним і навіть жахливим «в розумінні забезпечення хоч би простої можливості існування для більшості населення в розумінні забезпечення його від голоду...»

Використовуючи тяжке економічне становище країни, буржуазія знову намагалась організувати змови проти влади Рад. Всі буржуазні партії: «від Мілюкова до Мартова» — об'єднались в звірячій ненависті до Радянської влади. Весною 1918 року при фінансовій підтримці імперіалістичних держав виникли контрреволюційні організації (монархічний «правий центр», кадетський «національний центр», організований Савінковим офіцерський союз «захисту батьківщини і свободи»).

Організаторами боротьби з Радянською владою виступили есери. В таємній змові проти Радянського уряду були разом з «лівими» есерами Троцький, Каменєв, Зінов'єв, Риков, Бухарін. Вони ставили собі за мету арештувати вождів пролетарської революції: Леніна, Сталіна і Свердлова, убити їх і сформувати новий уряд з бухарінців, троцькістів і «лівих» есерів.

В цій напруженій обстановці Ленін написав «Чергові завдання Радянської влади». Він з усією гостротою поставив питання про необхідність максимально використати передишку

для вигоєння ран, заподіяних війною, для економічного піднесення країни, для міцної охорони елементарного порядку. Це необхідно було для зміцнення обороноздатності країни, для створення Червоної Армії, для врятування країни, мало не до смерті змученої імперіалістичними хижаками, від розрухи, голоду, безробіття. Тільки дальша боротьба за розвиток і вкорінення чесного, свідомого ставлення до праці, до дисципліни могла зробити міцним перехід Радянської республіки до соціалізму. І, виходячи з цих найперших, диктованих обстановкою завдань, Володимир Ільїч дав розгорнутий план приступу до соціалістичного будівництва, план побудування фундаменту соціалістичної економіки. «Ленін вважав необхідним максимально використати передишку для того, щоб приступити до побудування фундаменту соціалістичної економіки» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 207).

Володимир Ільїч визначив, в чому полягав історичний перелом, який становив тоді своєрідність політичного моменту і який вимагав постановки нових завдань.

«Першим завданням всякої партії майбутнього є — переконати більшість народу в правильності її програми і тактики»,— писав Ленін і указував, що це завдання, яке стояло на першому плані як при царизмі, так і в період від лютого до Жовтня і яке ніколи не може бути вичерпане до кінця, було в головному розв'язане, бо більшість робітників і селян перейшла на сторону більшовиків.

«Другим завданням нашої партії було завоювання політичної влади і придушення опору експлуататорів»,— писав далі Ленін, показуючи, що і це завдання було в головному уже розв'язане в період з 7 листопада (25 жовтня) 1917 року до (приблизно) лютого 1918 року або до здачі Богаєвського. Але і воно аж ніяк не було вичерпане до кінця, бо всі буржуазні партії намагались об'єднатися для повалення Радянської влади.

Центральним же лозунгом, який становив своєрідність того періоду, стало завдання управління. Ленін називав це завдання найтруднішим і найвдячнішим. Перший раз в світовій історії робітничий клас під керівництвом партії більшовиків зумів завоювати владу і щільно підійшов до управління країною. Але для управління потрібне було уміння організувати. «Ми, партія більшовиків, Росію *переконали*. Ми Росію *відвоювали* — у багатих для бідних, у експлуататорів для трудящих. Ми повинні тепер Росією *управляти*... Треба *продумати*, що для успішного управління необхідне, *крім* уміння переконати, крім уміння перемогти в громадянській війні, уміння практично *організувати*» (*Ленін*, т. XXII, стор. 441, 442). І Ленін закликав зосередити всі сили на організаційному завданні, вважаючи його найважливішою і найтруднішою стороною соціалістичної революції.

Володимир Ільїч указував в зв'язку з цим на корінну різницю між буржуазними і соціалістичною революціями.

В буржуазних революціях головне завдання трудящих мас полягало в руйнувальній роботі, в знищенні феодалізму, монархії, середньовіччя. Будівничу роботу організації нового суспільства виконувала буржуазія. Вона виконувала її всупереч опорові експлуатованих капіталом мас. І буржуазія виконувала це завдання порівняно легко не тільки тому, що опір мас був надзвичайно слабим в силу їх розпорошеності і нерозвиненості, але й тому, що в анархічно побудованому капіталістичному суспільстві основною організуючою силою є ринок, який стихійно росте вшир і вглиб.

В соціалістичній революції, навпаки, головним завданням пролетаріату є позитивна робота по створенню нових, надзвичайно складних організаційних відносин для виробництва і розподілу продуктів, необхідних десяткам мільйонів людей.

Це найтрудніше завдання: адже справа йде про організацію по-новому найглибших економічних основ життя, при чому від передових робітників вимагається уміння організовувати десятки мільйонів людей.

«Ми організували при царі тисячі і при Керенському сотні тисяч. Це нічого, це в політиці не рахується. Це була підготовна робота, це був підготовний клас. І поки передові робітники не навчаться організовувати десятки мільйонів, доти вони — не соціалісти і не творці соціалістичного суспільства...» (*Ленін*, т. XXII, стор. 487).

Але це і найвдячніше завдання, «бо лише *після* його *розв'язання* (в головних і основних рисах) можна буде сказати, що Росія *стала* не тільки радянською, але й соціалістичною республікою» (*Там же*, стор. 442).

Таким чином, в «Чергових завданнях Радянської влади» Ленін намітив основне і найтрудніше завдання соціалістичної революції — завдання створити нові, соціалістичні виробничі відносини, побудувати фундамент соціалізму.

Ленін не тільки поставив це найважливіше загальне завдання соціалістичної революції: він визначив і конкретні шляхи для його здійснення.

Багато які люди, що хочуть вважатися соціалістами, писав Ленін, звикли абстрактно протиставляти капіталізм соціалізмові, а між тим і другим глибокодумно ставити слово «стрибок». Володимир Ільїч нагадує цим людям, які про соціалізм «читали в книжці», але ніколи серйозно в справу не вникали, що Маркс і Енгельс називали «стрибками» повороти у всесвітній історії і що стрибки такого роду охоплюють періоди по 10 років і більше.

В епоху великих стрибків бувають історичні моменти, коли найважливішим є зруйнувати побільше старих установ; бувають моменти, коли зруйновано досить і на чергу стає

«прозаічна» робота розчистки грунту від уламків старого; бувають моменти, коли найважливішим є дбайливий догляд за зародками нового, які ростуть на погано ще очищеному від уламків грунті.

«Недостатньо бути революціонером і сторонником соціалізму або комуністом взагалі,— писав Ленін. — Треба уміти знайти в кожний момент ту особливу ланку ланцюга, за яку треба всіма силами ухопитися, щоб удержати весь ланцюг і підготувати міцно перехід до слідуючої ланки, при чому порядок ланок, їх форма, їх зчеплення, їх відмінність одна від одної в історичному ланцюгу подій не такі прості, і не такі глупі, як в звичайному, ковалем зробленому ланцюгу» (*Ленін*, т. XXII, стор. 466). Для того, щоб знайти цю особливу ланку, Ленін зробив найглибший і всесторонній аналіз економічної і соціальної структури нашої країни в 1918 році.

Молода Радянська республіка показана на сторінках ленінських творів, написаних в той період, як живий соціальний організм, в якому переплітаються різні типи суспільно-економічних укладів. І ленінські твори з максимальною ясністю показують, що за цими укладами стоять різні класи і розвиток цих укладів відбувається в порядку запеклої класової боротьби — не на життя, а на смерть.

В своєму творі «Про «ліве» хлоп'яцтво і про дрібнобуржуазність», написаному скоро після «Чергових завдань Радянської влади», Ленін охарактеризував п'ять типів суспільно-економічного укладу, що були тоді в нашій країні:

1) патріархальне, тобто в значній мірі натуральне селянське господарство;

2) дрібне товарне виробництво;

3) приватногосподарський капіталізм;

4) державний капіталізм;

5) соціалізм.

В країні переважали дрібнобуржуазні елементи, і дрібнобуржуазна стихія становила тоді головну небезпеку для нашої революції.

І от, виходячи з своєрідності радянської економіки і переживаного моменту, Ленін намітив ту ланку, за яку треба було в той період ухопитися, визначив те завдання, з якого треба було почати будівництво соціалізму. Це завдання полягало в організаційному закріпленні здобутих перемог, в організації всестороннього державного обліку і контролю за виробництвом і розподілом продуктів.

«Головними завданнями на цьому етапі Ленін вважав завдання обліку того, що виробляється в народному господарстві, і контролю над витрачанням всієї вироблюваної продукції» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 207).

Для того, щоб Радянська республіка могла протриматись і прохарчуватися, необхідно було провести найсуворіший

облік всього наявного і вироблюваного тоді хліба і інших продуктів і з величезною економією і ощадливістю розподілити їх між усім населенням.

Але цим не вичерпувалось значення обліку і контролю. Введення всеосяжного обліку і контролю було першим кроком в справі будівництва соціалізму.

Тільки таким шляхом могли бути закріплені всі ті економічні завоювання проти капіталу і всі ті заходи по націоналізації окремих галузей народного господарства, які були проведені після Жовтневої революції. Тільки таким шляхом можна було підготувати успішне завершення боротьби з буржуазією, тобто повне зміцнення соціалізму.

Ленін указував, що без налагодження всестороннього обліку і контролю неможливо зробити другий крок до соціалізму, тобто перейти до робітничого регулювання виробництва, і тим більше неможливо усуспільнити виробництво.

Організація державного обліку і контролю в той період зустрічала великі труднощі. Дрібнобуржуазні елементи, які переважали в країні і являли собою грунт для росту капіталізму, не хотіли підкоритися громадському і державному контролю, запекло боролись проти введення контролю.

«В цей трудний момент особливу небезпеку становили дрібнобуржуазна стихія спекуляції і торгашества і намагання дрібних хазяйчиків і торговців нажитися на народній нужді» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 207 — 208).

Ленін дав глибоку характеристику дрібного буржуа, показав, які є джерела спекуляції і приватногосподарського капіталізму. Дрібний буржуа — це людина, яка накопила всякими «правдами» і особливо неправдами певний запас грошенят, кілька тисяч. Гроші — посвідка на одержання суспільного багатства, і ось багатомільйонна верства дрібних хазяйчиків, міцно тримаючи цю посвідку, хотіла реалізувати ці тисячі неодмінно для себе, проти бідноти, проти пролетарської держави. А сума цих тисяч давала багатоміліардну базу спекуляції, яка зривала соціалістичне будівництво. Всі навики і традиції буржуазії і дрібної буржуазії особливо, говорив Володимир Ільїч, ідуть проти державного контролю, за недоторканість «священної приватної власності», «священного» приватного підприємства. Коли б буржуазії і дрібній буржуазії удалось зірвати державний облік і контроль за виробництвом і розподілом продуктів, то влада трудящих удержатися не могла б: вороття під ярмо капіталу було б неминучим.

«Або ми підпорядкуємо *своєму* контролю і обліку цього дрібного буржуа... або він скине нашу робітничу владу неодмінно і неминуче, як скидали революцію Наполеони і Кавеньяки, що саме на цьому дрібновласницькому грунті і зростають. Так стоїть питання» (*Ленін,* т. XXII, стор. 515).

Ленін вимагав налагодження контролю не тільки за «мізер-

ною меншістю капіталістів, за панками, що хочуть зберегти капіталістичні замашки...» Він вважав, що контроль необхідно налагодити і за тими з робітників, які «глибоко розбещені капіталізмом», і за «дармоїдами, паничами, шахраями і тому подібними охоронцями традицій капіталізму».

Боротьба пролетаріату проти буржуазії, за здійснення державного обліку і контролю, писав Ленін, має всесвітньо-історичне значення. «Боротьба за вкорінення в маси ідеї *радянського,*— державного контролю і обліку, за проведення цієї ідеї в життя, за розрив з проклятим минулим, яке привчило дивитися на добування хліба і одягу як на «приватну» справу, на куплю-продаж, як на угоду, яка «тільки мене стосується»,— ця боротьба і є найбільш велика, що має всесвітньо-історичне значення, боротьба соціалістичної свідомості проти буржуазно-анархічної стихійності» (*Ленін,* т. XXII, стор. 451).

Таким чином, боротьба з буржуазією вступила в новий фазис. Центр ваги було перенесено на здійснення обліку і контролю, на організаційне закріплення здобутих перемог.

В перші місяці після Жовтня на першому плані в боротьбі з буржуазією стояли заходи по безпосередній експропріації експропріаторів. Час з листопада 1917 року по лютий 1918 року був періодом «червоногвардійської» атаки на капітал. Чому в той час треба було саме по-воєнному наступати на капітал? Тому, що ця «червоногвардійська» атака предписувалась обставинами. Поперше, капітал чинив воєнний опір, який не можна було зломити інакше, як воєнними засобами. Подруге, більшовики не могли тоді поставити на перший план метод управління взамін методів подавлення тому, що у них не було ще досвіду, необхідного для того, щоб уміти управляти. Потретє, в розпорядженні Радянської влади не було тоді спеціалістів різних галузей, бо ці буржуазні спеціалісти або брали участь у воєнній боротьбі проти Рад або чинили упертий і систематичний опір шляхом саботажу.

Але така «червоногвардійська» атака на капітал не завжди доречна.

Ленін учив, що зі зміненням обставин треба уміти змінювати і методи боротьби. І в нових умовах завдання боротьби з буржуазією не можна було визначити простою формулою: продовжувати наступ на капітал. Капітал, звичайно, не був добитий. Буржуазія в нашій країні була переможена, але вона ще не була вирвана з коренем, не знищена і навіть не зломлена до кінця. Тому продовжувати наступ на капітал було безумовно необхідно.

Але проста формула — продовжувати наступ на капітал — була б неточна, неконкретна, в ній «не було б врахування *своєрідності* даного моменту, коли в інтересах успішності *дальшого* наступу треба «припинити» *зараз* наступ» (*Там же,* стор. 444).

Ленін пояснює цю думку порівнянням нашої війни проти капіталу з становищем побідоносного війська в звичайній війні, яке відібрало половину або дві третини території у ворога і змушене припинити наступ, щоб зібратися з силами, збільшити запаси бойових засобів, полагодити і підкріпити комунікаційну лінію, побудувати нові склади, підвести нові резерви і т. д. Таке припинення наступу побідоносного війська необхідне в інтересах повної перемоги.

Хто не зрозумів цього, каже Володимир Ільїч, той не зрозумів нічого в політичному моменті, який ми переживаємо.

І тут же Ленін відмічає, що про «припинення» наступу на капітал можна говорити тільки метафорично, тільки в лапках:

«В звичайній війні можна дати загальний наказ про припинення наступу, можна на ділі спинити рух вперед. У війні проти капіталу руху вперед спинити не можна, і про те, щоб ми відмовились від дальшої експропріації капіталу, не може бути й мови. Мова йде про змінення *центра ваги* нашої економічної і політичної роботи. Досі на першому *плані* стояли заходи по безпосередній експропріації експропріаторів. Тепер на першому плані стає організація обліку і контролю в тих господарствах, де уже експропрійовані капіталісти, і в усіх інших господарствах» (*Ленін,* т. XXII, стор. 444 — 445).

Ленін показує діалектичний розвиток боротьби пролетаріату з буржуазією, перехід в цій боротьбі від простішого завдання до складнішого і труднішого: від безпосередньої експропріації експропріаторів до створення таких умов, в яких не може ні існувати, ні виникати знову капіталізм. Ленін порівнює метод безпосередньої експропріації експропріаторів з методами відтіснення ворога загонами легкої кавалерії. Партія не відмовляється від цих методів, коли в них є потреба. Але в нових умовах, коли воєнний опір і саботаж буржуазії в основному були зломлені, коли партія набула певного досвіду управління, коли вона могла використати спеціалістів різних галузей знання і техніки, постала необхідність «підвозу важкої артилерії» для такого переорювання грунту, щоб на ньому зовсім не могла рости ніяка буржуазія.

Використанню буржуазних спеціалістів для піднесення народного господарства Ленін надавав особливого значення. В той початковий період соціалістичного будівництва це було необхідно. У нас не було ще своєї виробничо-технічної інтелігенції робітничого класу. А без керівної участі спеціалістів різних галузей знання, техніки, досвіду перехід до соціалізму був неможливий, бо без них не можна було оволодіти тією культурою, яка була створена в період панування буржуазії і лишилась як матеріальний базис соціалізму.

Ленін указував, що комуністам треба навчитися практичній справі управління колосальними підприємствами, організації крупного виробництва і величезного розподілу.

Знання соціалізму у нас є, говорив Володимир Ільїч, але знання організації в масштабі мільйонів — цього у нас нема. І Ленін закликав учитися цьому у «первокласних спеціалістів капіталізму», саме у організаторів трестів, які займались виробництвом у великому масштабі.

«Комуністами достойні називатися лише ті, хто розуміє, що створити або ввести соціалізм, *не навчаючись* у організаторів тресту, *не можна*. Бо соціалізм не є вигадка, а є засвоєння пролетарським авангардом, який завоював владу, засвоєння і застосування того, що створено трестами. Нам, партії пролетаріату, *нізвідки* взяти уміння організувати величезне виробництво, по типу трестів, як трести,— *нізвідки*, коли не взяти його у первокласних спеціалістів капіталізму» (*Ленін*, т. XXII, стор. 525). Але буржуазні спеціалісти можуть бути використані пролетарською державою або по-старому, по-буржуазному, тобто за високу плату, або по-новому, по-пролетарськи, тобто створенням всенародного обліку і контролю знизу, які неминуче підпорядковували б цих спеціалістів пролетаріатові.

В той період Радянській владі довелось вдатися до старого, буржуазного засобу і погодитись на високу оплату послуг найвизначніших з буржуазних спеціалістів.

Ленін визнавав такий захід компромісом, відступленням від принципів Паризької комуни, кроком назад соціалістичної державної влади, яка проголосила політику зниження високих окладів до заробітку середнього робітника. Але разом з тим Володимир Ільїч вважав всупереч хихиканню всіх лакеїв буржуазії, особливо дрібного порядку, такий крок необхідним, бо поголовної і добровільної участі буржуазної інтелігенції в нашій роботі можна було добитися тільки високою організованістю, всестороннім обліком і контролем, а цього тоді ми ще не досягли. Ленін показав, що Радянській республіці вигідно було платити цю «дань» за переорганізацію народної праці за останнім словом науки і техніки, бо наша відсталість заставляла нас втрачати мільярди.

Ця висока оплата буржуазних спеціалістів потрібна була тільки доти, поки самі робітники і селяни не навчились вищої техніки праці.

* * *

Друге найважливіше завдання полягало в піднесенні продуктивності праці. Це завдання Ленін вважав корінним в справі створення соціалістичного суспільства і підкреслював, що тривке розв'язання його вимагає в усякому разі кількох років, вимагає довгої і наполегливої роботи. Для піднесення продуктивності праці потрібно, указував Ленін, забезпечення матеріальної основи крупної індустрії, розвиток виробництва палива, заліза, машинобудування, хімічної промисловості. Розроблення гігантських природних багатств Радянської респуб-

ліки, говорив Ленін, дасть основу невиданого прогресу продуктивних сил. Далі, для піднесення продуктивності праці необхідні освітнє і культурне піднесення маси населення, підвищення дисципліни трудящих, уміння працювати, швидкість, інтенсивність праці і краща її організація.

Успіх соціалізму немислимий без перемоги пролетарської свідомої дисциплінованості над стихійною дрібнобуржуазною анархією.

І боротьба за трудову дисципліну стала центральним завданням для того періоду.

«Нові трудові навики повільно засвоювались масами. Через це боротьба за трудову дисципліну стала в цей період центральним завданням» («Короткий курс історії ВКП(б)», стор. 208).

Трудись, не ледарюй! — ось загальний лозунг моменту, висунутий Володимиром Ільїчем.

«Веди акуратно і добросовісно рахунок грошей, господарюй економно, не ледарюй, не кради, додержуй найсуворішої дисципліни в праці, — саме такі лозунги, які справедливо висміювались революційними пролетарями тоді, коли буржуазія прикривала подібними словами своє панування, як класу експлуататорів, стають тепер, після повалення буржуазії, черговими і головними лозунгами моменту» (*Ленін,* т. XXII, стор. 443).

Проведення в життя цих лозунгів було, з одного боку, єдиною умовою врятування країни від голоду і розрухи. З другого боку, «практичне проведення в життя цих лозунгів *Радянською* владою, *її* методами, на підставі *її* законів, є необхідним і *достатнім* для остаточної перемоги соціалізму» *(Там же).*

І Ленін указує, що тільки перехід маси трудящих до правильної, витриманої і дисциплінованої праці може завершити перемогу пролетаріату над буржуазією. Таким чином, ті самі лозунги, які раніше були зброєю в руках буржуазії, перетворювались в зброю, направлену проти неї.

Ленін намітив радикальні заходи підвищення трудової дисципліни і продуктивності праці. До цих заходів належали: введення відрядної заробітної плати, знищення зрівнялівки, встановлення відповідності заробітку з загальними підсумками роботи фабрики або залізниці, наукова організація праці. Найважливішим засобом зміцнення трудової дисципліни Ленін вважав соціалістичне змагання.

Буржуазія і її прихвосні охоче поширювали байку про те, що комуністи нібито заперечують змагання. Викриваючи цю буржуазну клевету, Володимир Ільїч підкреслював, що тільки соціалізм, знищуючи класи і експлуатацію, вперше відкриває дорогу для справжнього змагання в дійсно масовому масштабі.

Соціалістичне змагання створює нову трудову дисципліну товариського зв'язку, дисципліну радянську. Через рік з чимсь Ленін в своїй геніальній статті «Великий почин» писав, що кріпосницька організація суспільної праці держалась на дисципліні палки, капіталістична — на дисципліні голоду. Комуністична ж організація суспільної праці держиться на вільній і свідомій дисципліні самих трудящих.

Ленін говорив, що ця нова дисципліна не з неба звалюється, а виробляється мільйонами трудящих на повсякденній практичній роботі і що «ця справа займе цілу історичну епоху». І коли буде практично розв'язано завдання зміцнення трудової дисципліни, «лише тоді буде вбито останній цвях в труну капіталістичного суспільства, яке ми ховаємо».

Таким чином, Ленін в боротьбі за підвищення продуктивності праці виділив із складного і багатообразного суспільного життя Радянської країни соціалістичне змагання, соціалістичне ставлення до праці, тобто явища, які в той час хоч і не мали переважаючої сили, але які виникали, розвивались, мали майбутність і через те були нездоланні. Це були прості, скромні, буденні, але живі ростки справжнього комунізму.

Говорячи про величезне значення соціалістичного змагання в боротьбі за підвищення продуктивності праці, Ленін разом з тим наполягав на необхідності в перехідний період застосовувати примушування, «так щоб лозунг диктатури пролетаріату не осквернявся практикою киселеподібного стану пролетарської влади». Він знову і знову повторював, що було б величезною глупістю думати, ніби перехід від капіталізму до соціалізму можливий без диктатури пролетаріату, без примушування.

Ленін указував, що при всякому переході від капіталізму до соціалізму диктатура необхідна з двох головних причин.

Поперше, необхідне безпощадне придушення опору експлуататорів. Буржуазія не може відразу бути позбавлена багатства, переваг організованості і знання. Отже, вона протягом досить довгого періоду намагатиметься скинути владу робітничого класу.

Подруге, всяка революція, а соціалістична особливо, навіть коли не було війни зовнішньої, немислима без громадянської війни, яка означає розруху, мільйони випадків вагання і перельотів нестійких елементів з одної сторони на другу, війни, яка означає стан невизначеності, неврівноваженості, хаосу. І в цих умовах всі елементи розкладу старого суспільства не можуть не «показати себе» збільшенням злочинів, хуліганства, підкупу, спекуляції, неподобств всякого роду. І в нашій країні буржуазія і дрібна буржуазія боролись проти Радянської влади двояко: з одного боку, діючи ззовні, шляхом змов, повстань, шляхом брехні і клевети, що їх поширює буржуазна преса; з другого, діючи зсередини, використовуючи

всякий елемент розкладу для підкупу, для посилення недисциплінованості, розпущеності, хаосу.

Реставрація буржуазної експлуатації загрожувала нам в той період саме у формі стихії дрібнобуржуазної розпущеності і анархізму, у формі буденних, дрібних, але зате численних наступів проти пролетарської дисциплінованості. Дрібнобуржуазна психологія проявлялась в недбалому ставленні до державної власності, проявлялась в тому, що на все державне багато хто дивився як на джерело особистого збагачення.

Єдиною силою, спроможною подолати цю дрібновласницьку психологію, був організований пролетаріат.

Боротьбу з елементами розкладу не можна було вести тільки агітацією, пропагандою, тільки розгортанням соціалістичного змагання. Цю боротьбу треба було вести і шляхом примушування. Для придушення цих елементів розкладу потрібна залізна рука, потрібна диктатура пролетаріату, указував Володимир Ільїч. Біда прежніх революцій, говорив він, полягає в тому, що революційні маси не уміли з достатньою силою придушувати елементи розкладу. Це пояснювалось в той час слабістю пролетаріату, який один тільки спроможний привернути до себе більшість трудящих і експлуатованих і з потрібною безпощадністю придушити всіх експлуататорів і всі елементи розкладу. Цей всесвітньо-історичний урок і підтвердив Маркс, давши коротку, гостру, точну, яскраву формулу: диктатура пролетаріату.

І Ленін закликав до всемірного зміцнення диктатури пролетаріату, до безпощадного придушення всіх ворогів пролетарської організованості і дисциплінованості.

Він учив, що диктатура пролетаріату є забезпечення порядку, дисципліни, продуктивності праці. Він указував, що в боротьбі з елементами розкладу треба всемірно використовувати суд, що радянський суд є знаряддя виховання дисципліни.

Вороги Радянської влади обвинувачували більшовиків у тому, що вони, запроваджуючи єдиноначальність, нібито відходять від своїх принципів, порушують демократію, надаючи окремим особам «необмежені», диктаторські повноваження. Заперечуючи їм, Ленін довів, що єдиноначальність абсолютно не протирічить принципам радянської влади. Досвід історії революційних рухів показує, що диктатура окремих осіб дуже часто була носителем, провідником диктатури революційних класів. Пролетаріат, цей передовий клас, піднімає до нового демократизму, до самостійної участі в управлінні державою десятки мільйонів трудящих і експлуатованих. І диктатура пролетаріату є більш високим типом демократизму, який має соціалістичний характер, коли вперше робиться приступ до того, щоб дійсно поголовно все населення училось управляти і починало управляти. Разом з тим диктатура пролетаріату здійснює насильство над експлуататорською меншістю в інте-

ресах експлуатованої більшості. Форми цього насильства можуть бути різні, і маси трудящих і експлуатованих можуть висловлювати свою волю, здійснювати свою диктатуру і через окремих осіб.

Крім того всяка крупна машинна індустрія, а саме вона є матеріальним базисом соціалізму, вимагає безумовної і найсуворішої єдності волі, яка направляє спільну роботу сотень, тисяч і десятків тисяч людей. Але ця найсуворіша єдність волі може бути забезпечена тільки підкоренням волі тисяч волі одного. Це підкорення може бути схоже на м'яке керівництво диригера при ідеальній дисциплінованості всіх працівників, воно може виступати у формі диктаторства, коли цієї дисциплінованості нема.

Але таке підкорення єдиній волі в умовах соціалістичного будівництва безумовно необхідне.

Тому нема ніякого принципіального протиріччя між радянським демократизмом і застосуванням єдиноначальності. І Ленін говорить про необхідність сполучати радянський демократизм з залізною дисципліною: «Треба навчитися поєднувати разом бурхливий, як весняна повідь, що виходить з усіх берегів, мітинговий демократизм трудящих мас з *залізною* дисципліною під час праці, з *безсуперечним підкоренням* — волі однієї особи, радянського керівника, під час праці» (*Ленін,* т. XXII, стор. 464).

Ленін указує на всесвітньо-історичне значення етапів революції, пройдених трудящими.

До жовтня 1917 року було успішно розв'язане перше завдання революції, була досягнута основна умова її успіху: трудящі маси об'єднали свої зусилля проти експлуататорів для їх скинення.

На другому етапі було успішно розв'язане друге завдання революції: пробудити і підняти суспільні «низи», які, як пише Ленін, лише після 7 листопада (25 жовтня) 1917 року дістали цю свободу скидати експлуататорів. Найбільш пригноблена і забита маса трудящих перейшла на сторону більшовиків, провела скрізь і всюди свою радянську організацію, почала влаштовуватися по-своєму. Починається третій етап, говорить Ленін. «Треба закріпити те, що ми самі відвоювали, що ми декретували, узаконили, обговорили, намітили,— закріпити в міцні форми *повсякденної трудової дисципліни*» (*Там же*). Залізна дисципліна і до кінця проведена диктатура пролетаріату проти дрібнобуржуазних хитань — такий був загальний і підсумковий лозунг моменту.

Проти ленінських ідей, викладених в «Чергових завданнях Радянської влади», шалену боротьбу повели есери, меншовики і «ліві комуністи» — Бухарін, Осинський і інші.

В той період партія ще не знала про те, що Троцький, Бухарін і інші зрадники находились на службі у іноземних роз-

відок і за їх завданням готували змову проти Радянської влади. Це було встановлено тільки в 1938 році на процесі антирадянського «право-троцькістського блоку». Але група «лівих комуністів» разом з есерами і меншовиками при підтримці Троцького вела і відкриту боротьбу проти партії, проти Леніна. Вона прагнула розколоти партію, розкласти партійні ряди.

«Ліві комуністи» проповідували троцькістські погляди, твердячи, що перемога соціалізму і соціалістичне будівництво в нашій країні неможливі. Разом з тим вони виступали проти зміцнення трудової дисципліни, проти ряду заходів по підвищенню продуктивності праці, проти встановлення різних категорій в оплаті праці, проти госпрозрахунку. Вони кричали про те, що введення трудової дисципліни не збільшить продуктивності праці, а знизить класову самодіяльність, активність і організованість робітничого класу, закріпачить робітничий клас. Бухарін і компанія виступали проти введення єдиноначальності, обвинувачували більшовиків в порушенні демократії. Ленінські висловлювання про використання буржуазних спеціалістів «ліві комуністи» намагались зобразити як відступ від пролетарської політики.

Ленін розгромив ці висловлювання «лівих комуністів», не залишивши від їх ідейок каменя на камені. Він кваліфікував їх висловлювання, як «найбільшу ганьбу і повне відречення від комунізму на ділі...»

«... Впору кричати, коли люди договорились до того, що введення трудової дисципліни буде кроком назад, — і я повинен сказати, що вбачаю в цьому таку нечувану реакційну річ, таку загрозу революції, що коли б я не знав, що це говорить група без впливу і що на всяких свідомих зборах робітників це спростують, то я сказав би: загинула російська революція» (*Ленін,* т. XXII, стор. 486).

Ленін показав, що «ліві комуністи» захищали куркуля, ледаря, дрібнобуржуазну розпущеність, що по своїй об'єктивній ролі вони були знаряддям імперіалістичної провокації, а суб'єктивно їх «психологія» була психологією оскаженілого дрібного буржуа.

Характеристика соціальної бази партії «лівих» есерів, дана Леніним, стосувалась в однаковій мірі і до «лівих комуністів».

«Соціальне джерело таких типів, це — дрібний хазяйчик, який оскаженів від страхіть війни, від раптового розорення, від нечуваних мук голоду і розрухи, який істерично мечеться, шукаючи виходу і порятунку, хитаючись між довір'ям до пролетаріату і підтримкою його, з одного боку, приступами відчаю — з другого. Треба ясно зрозуміти і твердо засвоїти, що на такій соціальній базі ніякого соціалізму побудувати не можна. Керувати трудящими і експлуатованими масами може тільки клас, який без вагань іде своїм шляхом, не занепа-

дає духом і не впадає в відчай на найбільш трудних, тяжких і небезпечних переходах. Нам істеричні пориви не потрібні. Нам потрібна мірна хода залізних батальйонів пролетаріату» (*Ленін*, т. XXII, стор. 468).

Робота Леніна «Чергові завдання Радянської влади» відіграла величезну роль. Це був ленінський план приступу до соціалістичного будівництва. Ленін показав партії, з чого треба було починати будівництво соціалістичного суспільства в нашій, тоді економічно відсталій країні, змученій імперіалістичною війною і опором буржуазії. Він на багато років вперед намітив шляхи соціалістичного будівництва, шляхи створення нових, соціалістичних виробничих відносин. Цією роботою і іншими вслід за нею написаними творами Ленін розбив ідейки «лівих комуністів», обнажив їх зрадницьку суть, дав відсіч лютим нападкам єдиного фронту всіх буржуазних і дрібнобуржуазних партій, від Мілюкова до Мартова.

* * *

Чому так важливо для нас і тепер вивчати ленінську роботу «Чергові завдання Радянської влади»? Ця робота знайомить нас з одним з найважливіших етапів історії нашої партії і Радянської країни, розкриває перед нами учення Леніна по ряду основних питань соціалістичного будівництва, учить викривати справжню суть ворожих робітничому класові теорій, якими б «лівими» фразами вони не маскувались.

Разом з тим вивчення цієї роботи допомагає оволодівати марксистсько-ленінським діалектичним методом, бо вона є зразком застосування цього методу до конкретних питань суспільного життя.

Від часу написання цієї роботи Леніна пройшло 22 роки. За цей час країна наша стала невпізнанною. Товариш Сталін творче розвинув, збагатив і втілив у життя учення Леніна про шляхи будівництва соціалізму, викладене в «Чергових завданнях Радянської влади» і в інших ленінських творах. На основі учення Леніна про соціалістичне будівництво наша партія, радянський народ під керівництвом товариша Сталіна здійснили геніальні плани індустріалізації країни і колективізації сільського господарства всупереч запеклому опорові Троцького, Бухаріна і інших агентів іноземних розвідок.

Ленінські вказівки про створення крупної індустрії — матеріальної бази соціалізму — виконані уже в першій п'ятирічці. В результаті цього почався той невиданий прогрес продуктивних сил в СРСР, що його Ленін передбачив в «Чергових завданнях Радянської влади».

Наша партія не тільки здійснила всеосяжний облік і контроль — цей перший крок по шляху соціалістичного будівництва,— але й усуспільнила виробництво, створила могутню

соціалістичну промисловість і передове, соціалістичне сільське господарство, витіснила приватний капітал з усіх галузей народного господарства.

Ще в 1934 році на XVII з'їзді ВКП(б) товариш Сталін констатував, що з 5 укладів, про які говорив Ленін, 3 уклади: патріархальне господарство, приватногосподарський капіталізм і державний капіталізм — уже не існують, дрібнотоварне виробництво відтіснено на другорядні позиції, а безроздільно пануючою і єдино командуючою силою в усьому народному господарстві є соціалістичний уклад.

Соціалістичне змагання, якому Ленін надавав такого великого значення, вилилось на вищому своєму етапі в могутній стахановський рух, що дає ту високу продуктивність праці, яка можлива тільки в соціалістичному суспільстві. З народу висунулись, як це провіщав Ленін, тисячі організаторських талантів, виросли умілі керівники різних галузей народного господарства. Партія і Радянська влада створили численну народну, соціалістичну інтелігенцію, тісно зв'язану з народом і покликану служити йому.

Партія на чолі з товаришем Сталіним, наполегливо проводячи в життя ленінський завіт про зміцнення диктатури пролетаріату, добилась повної демократизації політичного життя нашої країни, прийняття найдемократичнішої в світі Сталінської Конституції, яка знаменує собою розширення бази диктатури пролетаріату.

В результаті ми маємо таку міцну владу, якої нема і не може бути ні в одній державі в світі.

Обстановка в нашій країні з 1918 року змінилась в корені. Але багато з вказівок Леніна, даних в «Чергових завданнях Радянської влади», актуальні і тепер.

Підвищення продуктивності праці — одна з центральних ідей ленінської роботи — є найактуальнішим завданням і в наш час. Ми будуємо комуністичне суспільство в капіталістичному оточенні. Тому ми повинні бути готові до всяких несподіванок, повинні виробляти стільки озброєння і всього, що необхідно для побідоносної війни, щоб ні один імперіалістичний хижак не посмів напасти на нашу країну. От чому наш робочий день, найкоротший в світі, повинен стати найпродуктивнішим. Розуміючи це, широкі маси робітників і службовців зустріли указ уряду про 8-годинний робочий день, 7-денний тиждень і заборону самовільного уходу гарячим схваленням, новим піднесенням соціалістичного змагання. Але це не значить, що серед наших робітників і службовців нема людей, які хочуть урвати для себе у держави побільше, а там хоч трава не рости.

Ми преобразували економіку нашої країни, ліквідували експлуататорські класи, переробили дрібнотоварне одноосібне селянське господарство в крупне соціалістичне колективне гос-

подарство. Але дрібновласницькі звички ще чіпко держаться і серед робітників і серед службовців. Як боротися з цими пережитками капіталізму в свідомості людей? Для цього необхідно насамперед виховання комуністично свідомого ставлення до своєї праці, комуністичне виховання трудящих.

Товариш Молотов говорив на XVIII з'їзді партії:

«... Тільки таке виховання можна назвати комуністичним, яке піднесе нашу мобілізаційну готовність і всі наші здатності до беззавітної боротьби і до нових боїв за перемогу комунізму».

Завдання комуністичного виховання трудящих лягає насамперед на наші керівні кадри, на радянську інтелігенцію. Керувати соціалістичним будівництвом на будьякій ділянці стало незмірно складніше; від кожного партійного, радянського, профспілкового керівника вимагається, щоб він був всесторонньо освіченою людиною.

Геніальні вказівки Леніна про продуктивність праці, про трудову дисципліну, про соціалістичне змагання, про оволодіння досягненнями людської культури, про боротьбу з дрібновласницькими поглядами і тенденціями — ці вказівки служать нам і сьогодні керівництвом до дії.

«Большевик» № 11—12 за 1940 р.

Ем. ЯРОСЛАВСЬКИЙ

МІЖНАРОДНЕ ЗНАЧЕННЯ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції з кожним роком стає наочнішим. Чим більше зміцнюється Країна рад, тим більше стає ясним для всього світу, що 22 роки тому дійсно почалась нова ера в житті людства, ера соціалізму. 22 роки існування Радянського Союзу показали всьому світові, які величезні творчі сили народу — творця історії — підняла до життя Велика Жовтнева соціалістична революція.

В свій час буржуазні уряди і партії II Інтернаціоналу схильні були розцінювати створення соціалістичної держави, як «експеримент», як дослід, якому вони пророкували швидкий провал і швидку загибель. Чого тільки не вигадували наші вороги, щоб «довести» неможливість перемоги соціалізму в одній країні, неможливість здійснення соціалістичної програми в СРСР. Спочатку вони були впевнені в тому, що соціалістична держава буде роздавлена збройними силами міжнародного імперіалізму. Партії II Інтернаціоналу не платонічно тільки пророчили неминучість загибелі радянської держави: вони робили все, що від них залежало, для того, щоб ця загибель стала можливою. Вони зводили наклепи на радянську владу, вони залякували робітничий клас всіх країн перспективами загибелі радянської влади, вони «доводили», що радянська влада приведе до зубожения мас, вони нерідко підтримували найзапекліших ворогів робітничого класу в їх боротьбі проти СРСР. Всі ці проповіді і пророцтва вождів II Інтернаціоналу ганебно провалились, як провалились усі плани їх хазяїв — імперіалістів, всі спроби задушити інтервенцією і блокадою молоду соціалістичну державу.

Країна рад не була роздавлена інтервенцією, не злякалась «хрестових» походів імперіалізму. Вона не злякалась труднощів боротьби за соціалізм, не відступила перед натиском дрібнобуржуазної стихії всередині країни, подолала злидні, голод, розорення і розруху — спадщину 7 років імперіалістичної і громадянської воєн.

Керована великою партією Леніна — Сталіна, Країна рад виросла в могутню соціалістичну державу з первокласною соціалістичною промисловістю і найкрупнішим соціалістичним сільським господарством, з могутньою Червоною Армією. До 22-ї річниці Жовтневої соціалістичної революції Країна рад приходить упевненою в тому, що і далі вона піде шляхом Леніна і Сталіна до остаточної перемоги комунізму.

А в той же самий час капіталістичні країни за ці роки пережили цілий ряд спустошливих, руйнувальних кризисів, які розорили десятки міліонів людей, довели їх до жахливих злиднів і безпросвітнього життя.

Продуктивні сили буржуазних країн сковані капіталістичним способом виробництва. Загнивання імперіалізму, розпад імперіалістичних держав настільки очевидні, що цього не можуть уже приховати і самі імперіалісти.

Новий переділ світу, здійснюваний у другій імперіалістичній війні, не може уже проходити в такій обстановці, в якій проходив він 20 — 25 років тому, через те що виріс новий могутній фактор, виникла і існує уже 22 роки соціалістична держава робітників і селян.

«Жовтнева революція знаменна, насамперед, тим,— писав товариш Сталін 12 років тому в статті «Міжнародний характер Жовтневої революції», — що вона прорвала фронт світового імперіалізму, скинула імперіалістичну буржуазію в одній з найбільших капіталістичних країн і поставила при владі соціалістичний пролетаріат.

Клас найманих, клас гнаних, клас пригноблених і експлуатованих *вперше* в історії людства піднявся до становища класа *пануючого*, заражаючи своїм прикладом пролетарів всіх країн.

Це значить, що Жовтнева революція *відкрила* нову епоху, епоху *пролетарських* революцій в країнах *імперіалізму*».

Революція в капіталістичних країнах визріває не так швидко, як би нам хотілось. Революція пролетаріату різних країн має на своєму шляху величезні перешкоди і труднощі. Чи не однією з найбільших труднощів на шляху революції є опортуністичні, меншовицькі, соціал-демократичні традиції II Інтернаціоналу, які прищеплювались робітничому класові Західної Європи і Америки на протязі багатьох десятиріч. Ці традиції полягали в тому, що нема потреби насильного повалення капіталістичного ладу, що заміна капіталізму соціалізмом прийде через реформи, що робітничий клас може нібито завоювати владу через парламент. Самі ідеологи сучасних лжесоціалістичних партій, проте, прекрасно знають дійсну ціну своєму ученню, вони знають, що така пропаганда потрібна в інтересах збереження капіталістичного ладу, слугами і лакеями якого вони є.

Ці реформістські традиції настільки сильні, що в такій класичній країні капіталізму, як Англія, досі ще величезна біль-

шість робітничого класу перебуває в полоні реформістських, тред-юніоністських ілюзій. Не зважаючи на те, що не раз уже робітничий клас Англії жорстоко розплачувався за ці ілюзії, він досі в переважній більшості йде на поводі у Сітрінів, Гендерсонів і до них подібних слуг та захисників капіталістичного ладу. Ще дуже й дуже багато які робітники не зрозуміли, що:

«Коли пп. Адлери і Бауери, Вельси і Леві, Лонге і Блюми ганять «радянський режим», вихваляючи парламентську «демократію», то цим вони хочуть сказати, що вони борються і будуть боротися *за* відновлення капіталістичних порядків в СРСР, *за* збереження капіталістичного рабства в «цивілізованих» державах. Нинішній соціал-демократизм є *ідейна опора* капіталізму» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 163—164).

Ще міліони робітників не зрозуміли, що «*неможливо покінчити з капіталізмом, не покінчивши з соціал-демократизмом в робітничому русі» (Сталін).*

Реформістські традиції позначаються і в тому, що коли почалась друга імперіалістична війна, навіть в рядах деяких комуністичних партій імперіалістам удалось посіяти хитання в сторону підтримки імперіалістичної політики. Ці хитання джерелом своїм мали те, що Ленін називав в 1917 році «добросовісним оборонством», коли люди щиро і чесно думали, що Тимчасовий уряд Керенського здатний боротися за справедливий, демократичний мир, вести справедливу війну.

Через 12 років після того, як товариш Сталін писав свою статтю до десятиріччя Жовтня, світова історія дала цілий ряд нових фактів, які підтверджують правильність висловлених в цій статті думок, що «Жовтнева революція розхитала імперіалізм не тільки в центрах його панування, не тільки в «метрополіях». Вона ударила ще по тилах імперіалізму, по його периферії, підірвавши панування імперіалізму в колоніальних і залежних країнах» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 160).

«Саме тому, — писав товариш Сталін, — що національно-колоніальні революції відбулись у нас під керівництвом пролетаріату і під прапором інтернаціоналізму, саме через те народи-парії, народи-раби *вперше* в історії людства піднялись до становища народів, *дійсно* вільних і *дійсно* рівних, заражаючи своїм прикладом пригноблені народи всього світу.

Це значить, що Жовтнева революція *відкрила* нову епоху, епоху *колоніальних* революцій, проводжених *в пригноблених країнах* світу *в союзі* з пролетаріатом, *під керівництвом* пролетаріату» *(Там же).*

Той факт, що на одній шостій частині світу існує соціалістична держава, нова система багатонаціональної держави, в якій десятки народів вперше в історії людства живуть дійсно

рівноправним життям вільних людей, безсумнівно відіграє і буде відігравати все більшу роль у визвольній боротьбі китайського народу, народів Індії, народів інших колоніальних і напівколоніальних країн.

Великий приклад того, яку величезну силу опору експлуататорам, імперіалістам могла дати революційна країна, що виникла на уламках романовської монархії, воодушевляє всіх пригноблених світу на боротьбу проти експлуатації і гніту, на боротьбу за незалежність, за свободу. І все більшу і більшу роль у цій визвольній боротьбі відіграє і відіграватиме пролетаріат.

«Ера безтурботної експлуатації і гноблення колоній та залежних країн *минула*.

Настала ера визвольних революцій в колоніях і залежних країнах, ера пробудження *пролетаріату* цих країн, ера його *гегемонії* в революції» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 161).

Ненависть імперіалістів до Радянського Союзу, яку вони проявляли з самого початку виникнення цієї нової системи держави, не зникла і не могла зникнути за ці 22 роки, хоч СРСР ніколи не нападав ні на одну державу і мирної політики Радянської держави ніхто не може заперечувати.

Боротьба між капіталізмом і соціалізмом з форми збройної сутички, якою вона була в період громадянської війни, перейшла в форму змагання двох систем: капіталістичної і соціалістичної. Це змагання відбувається перед очима трудящих всього світу, і воно показало всі переваги соціалістичної системи господарства, соціалістичного суспільного ладу. Ніхто не може заперечувати гігантських успіхів народного господарства країни соціалізму. Але саме тому імперіалісти, особливо англійські і французькі, не втрачають надії на організацію воєнного нападу на Радянський Союз.

За 22 роки наша країна змінилась до невпізнанності. З країни убогої, розореної, з величезним числом безробітних, безпритульних, безземельних, бездомних людей Росія перетворилася в передову, розвинуту, культурну соціалістичну країну. Нема більше безпритульності, нема більше злиднів, нема безробіття, нема експлуатації людини людиною. В протилежність багатющим Сполученим Штатам Америки у нас нема мільйонів фермерів, які втратили наділи і блукають без роботи. В країні перемігшого соціалізму є робітничий клас — господар фабрик, заводів, якому забезпечене право на працю. Є колгоспне селянство, якому в довічне користування передано землю, і це селянство живе радісним, повнокровним життям, стаючи з кожним днем все багатшим, все заможнішим. Є нова, соціалістична, народна інтелігенція, праця якої високо ціниться, інтелігенція, яка брала участь і бере участь разом з робітниками і селянством в будівництві нової, соціалістичної держави.

Нема безправних або неповноправних народностей. Є велике содружество народів, і все яскравіше розцвітає з кожним роком їх національна по формі і соціалістична по змісту культура. Є велика соціалістична країна — від берегів Тихого океану, від Чукотського півострова і крижаних просторів Північного полюса до Балтики на заході, Чорного моря на півдні. В цій країні праця стала справою честі, доблесті і геройства; радянська людина за 22 роки зробила подвиги, гідні казкових богатирів. Збудовано десятки нових міст; споруджено потужні електростанції і первокласні заводи-гіганти; ріки повернули свою течію відповідно до потреб народу; прорито грандіозні канали, прокладено десятки тисяч кілометрів нових залізничних шляхів; успішно освоюється великий Північний морський шлях як нормально діюча водна магістраль.

Що можуть вороги наші сказати для заперечення того безсумнівного факту, що система радянської держави безмірно міцніша, ніж дряхлий і вкритий язвами, гниллю, мерзотністю насильства, експлуатації, тисяччю соціальних хвороб капіталістичний світ?

У імперіалістів є ще колосальні засоби одурманювання мас, обману мас, але всі ці засоби стають все менш і менш дійсними. А правда про життя Радянського Союзу, як її не душили, проникає все глибше в свідомість трудящих мас в усьому світі.

22 роки виховували імперіалістичні уряди та їх прислужники ненависть до більшовиків, її і сьогодні виховують Блюми і Сітріни.

Нехай вони згадають слова товариша Сталіна: «Ненависть до якобінців не врятувала феодалізм від краху». Чи можна сумніватися, що ненависть до більшовиків не врятує капіталізм від його неминучого розгрому?

Пролетаріат і трудящі всього світу, оглядаючи 22-річний шлях боротьби народів СРСР за комунізм, переконуються в тому, що дійсно:

«Ера «сталості» капіталізму *минула,* забравши з собою легенду про непохитність буржуазних порядків.

Настала ера краху капіталізму» (*Й. Сталін,* Питання ленінізму, вид. 11-е, стор. 163).

* * *

На 22-му році пролетарської диктатури народи Західної України і Західної Білорусії пережили величезну радість. Їх визволила Червона Армія від панського ярма. Вони стали громадянами великого Радянського Союзу. Перед трудящими Західної України і Західної Білорусії відкрився вільний шлях до нового, щасливого життя. Визволений народ як справжній господар своєї долі сам вирішив питання, яку державну владу встановити на своїй землі.

Трудящі Західної України і Західної Білорусії прекрасно

розуміють, що тільки радянська влада і комуністична партія створюють умови для повного визволення народу від капіталістичного і національного гніту, для висування з народу керівників і організаторів різних галузей державного і господарського життя. Визволені Червоною Армією від поміщицько-буржуазного ярма народи знають, що радянська влада і комуністична партія створили всі умови для розцвіту народного господарства Радянської України і Радянської Білорусії і для розцвіту в цих республіках справді народної культури. Ось чому народи Західної України і Західної Білорусії в особі своїх Народних Зборів одностайно винесли рішення встановити радянську владу і просити Верховну Раду Союзу РСР прийняти Західну Україну і Західну Білорусію до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

31 жовтня в Москві відкрилась Позачергова П'ята Сесія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Ця історична позачергова сесія задовольнила просьбу народів Західної України і Західної Білорусії і включила їх в єдину, дружну сім'ю народів СРСР, керованих партією Леніна — Сталіна.

Західний кордон Радянського Союзу значно зміцнений завдяки укладеним радянським урядом договорам про ненапад і про дружбу та кордон з Німеччиною. В результаті величезних успіхів у міжнародній політиці Радянський Союз на 22-у річницю свого існування став ще міцнішим, могутнішим; його роль як форпосту комунізму стала ще значнішою.

Всі ці величезні преобразування країни проводились і проводяться під керівництвом комуністичної партії більшовиків. 15 років після смерті Володимира Ільїча Леніна товариш Сталін, любимий народом вождь партії, веде Країну рад до великих перемог соціалізму. Партія Леніна — Сталіна завжди була організатором мас; починаючи з кінця 90-х років минулого століття, вона вела їх в бій проти царизму, проти капіталістів і поміщиків; в період революції 1905 року, коли народи нашої країни дістали бойове хрещення, вона підготувала «ряди бійців, які перемогли в 1917 р.» *(Ленін).*

Партія Леніна — Сталіна — партія нового типу, бойова, революційна партія, озброєна марксистсько-ленінською теорією, — одна тільки здатна була провести пролетарські бої в Жовтні, здатна була розібратися в складних умовах революційної обстановки, здатна була «обійти всі і всякі підводні камені на шляху до мети» *(Сталін).*

Старі соціал-демократичні партії, виховані в мирних умовах парламентаризму, звичайно, нездатні були підготувати пролетаріат до рішучої боротьби з буржуазією. В перші тижні і місяці лютневої революції 1917 року величезна маса недосвідчених в політиці трудящих пішла за угодовськими партіями. Потрібна була величезна робота, щоб викрити перед ма-

сами ці дрібнобуржуазні партії, щоб вирвати маси спід впливу ворожих пролетарській революції політичних партій. Перехід до нового етапу революції викликав необхідність створення політичної армії революції, якої ще не було і не могло бути відразу ж після лютневої революції. Партія більшовиків створила політичну армію революції. Здійснилась глибока правда ленінських слів, що сила партії, сила пролетарського авангарду може бути в сто і тисячу раз більша ніж її чисельність.

Партія підготувала маси до побідоносної Жовтневої соціалістичної революції. Надзвичайно важливу роль відіграли Квітневі тезиси Леніна, що дали партії цілком ясну, чітку орієнтировку в боротьбі за соціалістичну революцію.

Для перемоги пролетарської революції в 1917 році величезне значення мало те, що на чолі партії стояли такі вожді, як Ленін і Сталін, які користувались незаперечним авторитетом серед мас. В листі до німецьких комуністів Ленін писав (1921 рік) про значення вождів для партії:

«Створення досвідчених і найбільш впливових вождів партії — довга, трудна справа. А без цього диктатура пролетаріату, «єдність волі» його залишаться фразою. У нас в Росії створення групи керівників ішло 15 років (1903—1917), 15 років боротьби з меншовизмом, 15 років переслідувань царизму, 15 років, серед яких були роки першої революції (1905), великої і могутньої революції» (*Ленін,* т. XXVI, стор. 489).

Роль більшовицької партії за роки існування пролетарської диктатури ще більше зросла. Тепер число членів і кандидатів нашої партії перевищило 3,2 міліони. В партію прийшли нові люди, які виховались в обстановці грандіозного соціалістичного наступу, відзначились в цій великій боротьбі за комунізм. Якщо врахувати ще 9 міліонів комсомольців, то країна приходить до 22-х роковин Жовтневої соціалістичної революції з гігантською організованою силою — 12-міліонною армією молодих і старих більшовиків.

Ця могутня армія працює уже в іншій обстановці. Багатьох тих труднощів, які стояли на нашому шляху в минулі роки, нема. Розвіяні в порох сили контрреволюції, розгромлені троцькістські, бухарінські, буржуазно-націоналістичні і всякі інші ворожі сили; ліквідовані експлуататорські класи. Здійснена в основному перша стадія комуністичного суспільства — соціалізм, почато поступовий перехід до другої вищої стадії — повного комунізму. Озброєна первокласною технікою могутня, непереможна Червона Армія. Продуктивні сили країни виросли колосально. Матеріальний, політичний і культурний рівень мас відповідно до цього колосально зріс. Створено невидану ніде в світі морально-політичну єдність радянського суспільства, створено незламне содружество народів СРСР, до якого тепер приєднались вільні народи Західної України і Західної Білорусії.

Славна комуністична партія більшовиків добре попрацювала за ці роки, їй є чим пишатися. Але у неї нема підстав зазнаватися: перед нею ще багато роботи. Ясніше ніж будь-коли партія бачить, як революційні ідеї стають могутньою, преобразуючою силою, коли вони оволодівають масами. Ідеї більшовизму ввійшли в плоть і кров міліонів людей Радянської країни, ці ідеї повинні стати здобутком кожного радянського громадянина. Завдання комуністичного виховання набуло вирішального значення в усій нашій роботі. Партія Леніна — Сталіна підніме ще вище прапор боротьби за нові успіхи і перемоги комунізму, за успішне виконання третьої сталінської п'ятирічки, за нове, могутніше піднесення промисловості, сільського господарства, соціалістичної культури, керуючись революційними традиціями, створеними за весь період своєї славної історії.

22 роки тому перша світова імперіалістична війна прискорила падіння царської монархії. Війна настільки прискорила створення умов, сприятливих для перемоги соціалістичної революції, що потрібно було лише 8 місяців для того, щоб партія більшовиків могла організувати робітничі, селянські і солдатські маси для повалення влади капіталістів і поміщиків. Війна настільки розхитала систему імперіалістичних держав, що ця система не могла уже встояти перед натиском назрілих сил революційного вибуху. Ланцюг імперіалізму був прорваний в найслабшій його ланці, якою виявилась царська монархія.

Перша світова імперіалістична війна кінчилась падінням ряду імперій і поваленням імператорських династій Романових, Габсбургів, Гогенцоллернів.

Друга імперіалістична війна розгортається в нових умовах. Вона уже привела до розпаду штучно створеної імперіалістами лоскутної національної держави — Польщі. Нинішня війна посилила центробіжне прагнення пригноблених народів в такій величезній імперіалістичній колоніальній державі, як Великобританія, найбільша колонія якої — Індія — вимагає незалежності. Чим би не кінчилась друга імперіалістична війна, вона, безсумнівно, ще більше розхитає імперіалістичну систему, прискорить розпад імперіалістичних держав, і якщо комуністи в цих країнах не дадуть себе залякати імперіалістам і їх лакеям з II Інтернаціоналу, то вийдуть з другої імперіалістичної війни зміцнілими і більш близькими до перемоги.

Ленін писав восени 1917 року в статті «Чи вдержать більшовики державну владу?»:

«Одна справедливість, одно почуття обурених експлуатацією мас, ніколи не вивело б їх на вірний шлях до соціалізму. Але коли виріс, завдяки капіталізмові, матеріальний апарат крупних банків, синдикатів, залізниць і т. п.; коли багатющий досвід передових країн нагромадив запаси чудес техніки,

застосування яких *гальмує* капіталізм; коли свідомі робітники згуртували партію в четверть міліона, щоб планомірно взяти в руки цей апарат і пустити його в хід, при підтримці всіх трудящих і експлуатованих; коли є в наявності ці умови, тоді не знайдеться тієї сили на землі, яка перешкодила б більшовикам, *якщо вони не дадуть себе залякати* і зуміють взяти владу, вдержати її до перемоги всесвітньої соціалістичної революції» (*Ленін,* т. XXI, стор. 279).

В жовтні 1917 року більшовики не дали себе залякати, вони взяли владу, створили соціалістичну державу. Тоді їх було четверть міліона. Тепер їх разом з комсомольцями більше 12 міліонів в нашій країні. Вони оточені міліонами, вірніше, десятками міліонів непартійних більшовиків. Соціалістична держава має в своїх руках первокласну Червону Армію, випробувану в захисті пролетарської революції. Світовий імперіалізм розхитаний ще більше ніж 22 роки тому. Більшовики не дадуть себе залякати ніяким імперіалістам, ніяким блокам імперіалістів. Чи можна сумніватися в тому, що більшовики доведуть справу до кінця, до повної перемоги комунізму? Сумніву бути не може, бо більшовики йдуть під тим самим випробуваним прапором, під яким вони перемагали в Жовтні, і веде їх до перемоги великий вождь більшовизму товариш Сталін. Під цим прапором будуть згуртовуватися з кожним роком все більші маси трудящих, які переконуються на досвіді Великої Жовтневої соціалістичної революції, що шлях цієї революції — найкоротший і найвірніший шлях до комунізму.

«Большевик» № 20 за 1939 р.

ЗМІСТ

Стор

До зам. № 1259

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

Стор.	Рядок	Надруковано	Повинно бути
25	21—22 зверху	**зміцнюваний**	**змінюваний**

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 077519905